

EGAN

FITO RODRIGUEZ

Irakurketa dela eta

UR APALATEGI

Irakurzaletasuna hezkuntza
sistemaren helburu?

ANDER ITURRIOTZ LAUZIRIKA

Irakurle-txokoen soziologia

ANTONIO M. LABAYEN

Su ta gar

2011-3/4

AURKIBIDEA

2011 - 3/4

Azterketa literarioak

PAKO SUDUPE. Euskararen esentzia eta existentzia	5
LEIRE LOPEZ-GIL PECIÑA. <i>Connemara gure bihotzetan</i> nobela barneko puinen azterketa	9
JEAN HARITSCHELAR. Amorosoen gaztiguia	23
LUIS BARAIAZARRA – JULEN URKIZA. Lino Akesolo eta euskal literatura. Jaiotzaren mendeurrenean	39
FITO RODRIGUEZ. Irakurketa dela eta	61
UR APALATEGI. Irakurzaletasuna hezkuntza sistemaren helburu?	99
PATXI SALABERRI MUÑO. Sei liburu irakurle bila	121
PELLO OTXOTEKO. Poesiaren eglia: emozioa eta estetika	169
AMAIA ITURBIDE. Desagertua	177
GILLERMO ETXEBERRIA. Kantutegiak	189
LUIS M. MUJICA. Lizardiren estetikara beste hurbilketa bat	197
ANDER ITURRIOTZ LAUZIRIKA. Irakurle-txokoen soziologia	213
ORIXE. III- Gaztairaro	227

Itzulpenak

ANTONIO M. LABAYEN. <i>Su ta gar</i>	243
--	-----

Haur eta gazte literatura

IÑAKI ZUBELDIA. Ipuin kontalaritza	259
--	-----

Adabakiak

JUAN LUIS ZABALA. Bi garai, bi Orixe	275
<i>Azkoitiko Hitza</i> . Askotan pentsatzen dut izan nahi dugunaren irudia ematen dugula	279
J. OSTOLAZA. Telesforo Monzonen ohoretan	283
AMATIÑO. Gazteon aurretik, zaharrak	287

Kritikak eta erreseinak

KARLOS ZABALA. <i>Zubi bat Drinaren gainean</i>	291
---	-----

EGAN

Maz. Salvador Carreras, fideja

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Salla
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

AURKIBIDEA
2011 - 2/4

Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
lagundutako aldizkaria

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin

ERREDAKZIO BATZORDEA

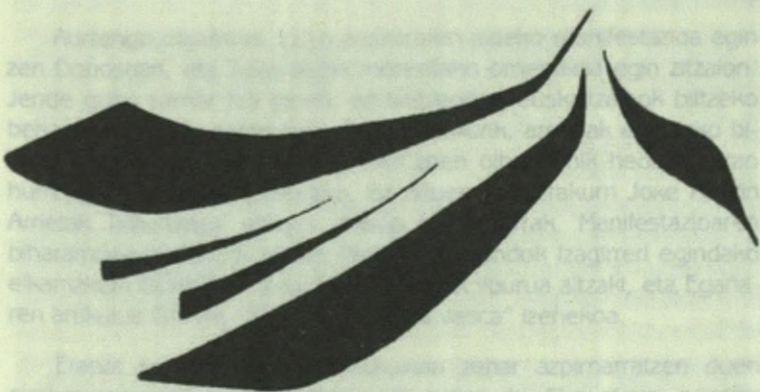
Zuzendaritza eta Idazkaritza
GILLERMO ETXEBERRIA eta LUIS MARI MUJICA

Administrataria
BIZENTE ZARAGUETA

Bokalak
JOSE Mª URKIA
JUAN GARMENDIA LARRAÑAGA
ABEL MUNIATEGI

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958
Inprimatgia: FASPRINT-IGARA -Donostia

Euskararen esentzia eta existentzia

Azterketa literarioak

Egitarrietan Euskararen...
Egitarrietan Euskararen...
Egitarrietan Euskararen...

Basque Language Academy

1990

Basque Language Academy

Basque Language Academy

Basque Language Academy

Basque Language Academy

Basque Language Academy

Basque Language Academy

Basque Language Academy

Basque Language Academy

Basque Language Academy

Basque Language Academy

Basque Language Academy

Basque Language Academy

Basque Language Academy

Euskararen esentzia eta existentzia

PAKO SUDUPE

Aurtengo otsailaren 12an euskararen aldeko manifestazioa egin zen Donostian, eta Txillardegiri merezitako omenaldia egin zitzaion. Jende gutxi samar ibili ginen, ez baitzegoen euskaltzaleok biltzeko behar-beharrezko izaten bide dugun akullurik, arerioak egindako bi-degabekeria larriegirik. Apenas izan zuen oihartzunik hedabideetan hurrengo egunetan, esaterako, ez nituen inon irakurri Joxe Austin Arrietak Txillardegiri eskaini zizkion hitz ederrak. Manifestazioaren biharamunean irakurri nituen Miel A. Elustondok Izagirrerri egindako elkarrizketa BERRIAN, *Autopsiarako frogak* liburua aitzaki, eta Egañaren artikulua GARAAn "Euskara, esencia vasca" izenekoa.

Erabat harturik, Egañak artikuluan zehar azpimarratzen duen euskararen pertzepzioa poetikoa eta gozoa da: *El euskara, nuestro euskara, fluye como un río, a borbotones. A saltos, con remansos y rápidos, deambulando por meandros, apropiándose de afluentes, muriendo todos los días y renaciendo sin notarlo. Nos golpea como la lluvia cantábrica, como el viento del desierto de la bardena. La vida misma.*

Izagirrerena berriz, sentimenduen kanporatze garratza: *Barruan urtez urte metatzen ari zitzaidan sentimendu bat kanporatzea, idazteko premia handi bat fisikoki libratzea. Eta askolako euskalduna naizenez, partxoan jartzea sentimendu bera dutenekin: ezkortasun eta indignazio nahaste bat, geure burua behin eta berriz inkulpatzera gomitatzen gaituen euskokraziak sortutako nahigabea hitzaren bitartez uxatzea.*

Egañarentzat Euskal Herriak hilda zegoen hizkuntza berreskuratu

du modu eredugarrian; beraz, hilurren egotetik oso urrun da, eta, berreskuratze horretan eremu erdaldunetan egin den ahalegina nabarmendu behar da bereziki: *La recuperación de nuestra lengua lo ha sido gracias a uno de los impulsos populares más notables del siglo XX en Europa. Pocas experiencias similares se han trabajado con tanto cariño, tanto tesón y tanta voluntad como la del euskara. Pocas. (...) Por eso, siempre he sabido que para recuperar el euskara hemos hecho un poco de todo, pero siempre con grandes dosis de ternura.(...) Quienes viven en zonas euskaldunes no pueden siquiera imaginar el esfuerzo que se ha hecho en poblaciones erdaldunes, donde los pioneros de hace varias décadas eran tratados casi como marcianos.*

Izagirrearen pertzepzioaren arabera, euskarak oraindik nola-hala bizirik irauten badu da erresistentzia luze eta miresgarri baten ondorioa, zeren gure klase politiko nagusiak albora bota du: *Gure klase politiko nagusiak albora bota du euskara, ez zaio interesatzen kultura egiteko eta unibertsaltasuna hedatzeko tresna bezala. Euskararen historia marjinazio baten historia da. Eta politikoki eragin beharko dute euskaldunek, nik ez dakit nola baina, marjinazio horretatik ateratzeko. Euskarak ez du aurrera egingo munduko idazlerik onenak, munduko kantaririk onenak eta munduko bertsolaririk onenak edukita.*

Zein sartzen dira Izagirrearen "gure klase politiko nagusia" horretan? PP, PSE-EE eta PMV soilik? Egañaren artikuluaen arabera, inperioen seme-alabak dira -abertzaleak ez, uler liteke, beharbada, gehiegi ulertuz?, adibideak jartzean, espainolak eta eusko-euskaldun espainolistak aipatzen ditu- euskarari oztopoak jarri izan dizkietenak eta egun ere jartzen jarraitzen dutenak: Patxi López, Jon Juaristi, lehenago Adolfo Suárez... *Las dos grandes pruebas que ha tenido que salvar el euskara para su supervivencia han sido la de su propio prestigio y la de los imperios que le atenazaron impidiendo e incluso prohibiendo su desarrollo. En pocas cuestiones se puede ser tan rotundo como en éstas. Tanto que no hace falta imbuirnos en la tinta del pasado. El presente, nos recuerda con desasosiego que poco avanzamos.*

Gutxi aurreratzen dugulakoan bat datozela ematen du, baina,aldi berean, inpresio ezberdina jasotzen da biak irakurririk.

Egañak, eremu erdaldunetan egindako ahalegina azpimarraturik, ez du aipatzen eremu euskaldunetan euskaldunok pairatu dugun gutxiespena, umiliazioa, askotan autogorrotoaren hazi izan dena, eta halaber, albo batera utzi ditu, euskarak kultur maila lor zezan bereziki frankismoan lan egin behar izan zuten euskal kulturagile merezimen-
du handikoak, zentsura eta beste hainbat oztopo gogor gainditzeko kemena izan zutenak –egia da artikulu batean ezin dela dena sartu–.

Egañak artikulua "eurek galtzen dutela euskara ez jakinez edo gutxietsiz" amaiturik, lasaitu egiten gaitu; eta Izagirrek, aldiz, inarros-
ten profezia honekin: [Espainiako estatuak] *ETAren ordezeko bat bila-
tu beharko du. Nola aurkitu dute islamismoa gaitz guztien ama,
behialako komunismoaren ordezeko? Bada, terrorismoaren ordezeko
euskara hartuko dute, euskararen inposaketa, elebakarrera itzuli
nahi dugun kabernikolak, hizkuntzaren diktadura, gaztelaniaganako
gorrotoa... Hizkuntza gatazkak sortu eta asmatuko dituzte beren
demokratikotasun ezin moralagotik inposaketa indartzeko.*

lido berean, horretan hedabideek jokutzen duten eta jokatu-
ere duten paper giltzarria iragartzen digu: *Atertuko ez duen eraso-
a da, beti bestek markatutako dinamika horretan gabiltza, kontra-argu-
diotan, erantzunetan... Lopez lehendakariak uste du, edo hala inte-
resatu zaio adieraztea, euskara «oraindik» terrorismoarekin lotua da-
goela. Zer gertatuko litzateke euskal politikari batek gaztelania tortu-
rak «lotua» daukala esango balu? Nolako espantua orduan, nolako
baieztapen biribilak hizkuntza ororen duintasunaren alde! Oso ongi
dakite zertan ari diren, kategorizatu egiten dute: euskara zikindu
egin du minoria kriminal batek... beraz gaztelania neutroa da, garbia,
komunikazio tresna demokratikoa. Euskararen alde ari omen diren
guztietan, gaztelaniaren alde ari dira. Lopez sozialistak, egia esan,
Aceves eskuindarrak Egunkaria ixteko erabili zuen diskurtso beraren
bertsio bat egin du: euskara liberatu egin behar da... euskararen
diktaduratik.*

Izagirreren profeziak bete ez daitezen, besteak beste, Egaña-
rekin kidekoak behar ditugu, eta klase politiko abertzalearen beneta-
ko praktika euskalduna –etorriko dira espainolistak, abertzaleek go-
gor egiten badute!–, orain artekoan erdarari ausarki eman baitiote
–denek berdin ez, noski!– eta hedabide euskaldunak –**BERRIA** zazpi
egunetan, eta egunkari euskaldun gehiago; telebistak...–, besteak

beste, izagirrek ezin hobeki eta ezin dramatikoago iragarritakoa saihestearren: [Euskararen] *Hilotza mahai-gainean, hileta jo dute. Zein jende ikusi duzu zeremoniara bidean? Hiltzaileak eta beren kolabo guztiak, Bernat Etxepareren liburua besapean.*

Euskararen esentziak ez baizik existentziak axolatzen nau, existentzia duinak.

Connemara gure bihotzetan nobela barneko ipuinen azterketa

LEIRE LOPEZ-GIL PECIÑA

Atarikoak

Artikulu honetan Julen Gabiriaren *Connemara gure bihotzetan* eleberraren irakurketa bat proposatuko dut nobelaren barnean tartekatzen diren ipuinen bidez. Ipuinek, lotura estua dute eleberriarrekin, eta beraz halek irakurriz nobelan esandakoaren osotasuna ikus dezakegu.

Hauxe litzateke nobelaren laburpena: Txemaren bidaia fisiko eta psikikoa kontatzen da eleberr honetan. Txemaren neska, Eider, auto istripu batean hiltzen da eta honek ezin izan du heriotza gainditu. Gainditu ahal izateko neskak aurreko urtean Irlandara egindako bidaia pausoz pauso errepikatzea erabakitzen du honek diskete batean bere egunerokoa idatzi zuela jakin eta gero. Eiderrek diskete horretan idatzi dituen pasarteak pasahitza azpian gorde ditu eta bidai horretan Txemak bilatu nahi duena, bere lasaitasunaz gain, gako horiek dira. Bidaia aurrera joan ahala, mutila gakoak aurkitzen doa baina ez du berak espero zuena aurkitzen, bere neska idealizatuza zeukala ikusten du eta bidaia amaitzerakoan idealizazio hau erabat zapuztuta izango du.

Ondorioz, ipuinetan ere ildo hau ikusi ahal izango dugu, bere neskaren "mitoaren erorketa" horren prozesua eta mutilaren barne bidaia ipuinetan islatuta agertuko dira besteak beste. Horregatik, lanaren amaieran atal berezi bat eskainiko diot gai honi ipuinetan ageri diren ezaugarri guztiak bateratuz.

Azterketarekin hasi bano lehen, ipuinen eta eleberriaren arteko loturak egingo ditut. Ondoren, ipuinetan jorratzen diren hainbat gai landuko ditut; eta azkenik, ondorio bezala, neskaren "mitoaren erorketa" alpatuko dut gai nagusi gisa, edo nobelaren azken puntuko mezu nagusi gisa. Nobelak bilatzen duen azken esanahia, eta beraz horregatik hara zuzentzen direnez nobelako hari guztiak aurrerago hainbat galen inguruan jorratutako bideak erakusten duen bezala. Eleberrian neskaren irudi perfektua ezabatu egiten da eta honek biltzen dituen sentipen guztiak ipuinetan islatzen dira.

Ipuinen eta eleberriaren arteko loturak:

Hasteko, ipuinak eleberria bera indartzeko dira; beraz, lotura ugari ikus ditzakegu bi genero hauen artean. Esan bezala, eleberriaren kapitulu bakoitzaren amaieran ipuin bat ageri da, eta modu inplizitu edo esplizituan kapituluan agertu diren sententzioak berpiztera eramaten gaitu.

Hori hobeto azaldu ahal izateko, kapitulu bakoitza dagokion ipuinarekin lotzen saiatuko naiz. Hala ere, lotura zehatzak *ipuinen arteko ezaugarriak* atalean alpatuko ditut.

Lehenengo kapituluan Eiderrek bidaia egitea erabakitzen du. Bere egungo bizitzarekin pozik ez dagoela ikusi du, hortaz, etorkizun, edo hilabete hobe baten bila behintzat abiatzen da. Lehenengo ipuinean ere sententzio bera azaltzen da. Emakume batek bere familiarekin kanpora joan behar du etorkizun hobe baten bila. Herri aldatetarako bi arrazoi ezberdin daude, hau da, aldatetara behartzen duena ezberdina da eleberrian eta ipuinean, baina azkenean, hutsune bat betetzeko asmoz hasitako bidaiak dira biak.

Hurrengoan, Txemak bere bakardadea adierazten du, inmensitate eta honen moduko kontzeptuak nolakoak diren asmatzen saiatzen da. Jarraian datorren ipuinean ere bakardadea da sentimendu nagusia. hamalau urteko mutil gazte batek sentitzen duen bakardadea hain zuzen ere, maite duen neska ondoan ez daukalako. Berriz ere bi egoera ezberdin, baina sentimendu berdina.

Ondoren, Huesca eta Lleida bitarteko errepide batean gertatutako ipuina ageri zaigu. Ipuineko protagonistak ez zuen errepidearen

tarte horretan gelditu behar, baina ustekabeko gertakizun batek eraginda geratu egiten da. Bertan urperatutako herri bat ikusten du eta bertan bizitakoa eta ikasitakoak harrituta uzten du. Kapituluaren ere, ustekabean, pentsatuta ez zeukan herri batean geratzen da. Bestetik, ipuineko protagonistak iraganean galduta dagoen agure bat topatzen du, eta Txemak, kapitulu honetan iraganari buruz pentsatzen du.

Laugarren kapituluaren eta ipuinaren artean ez dago besteetan egin den horrenbesteko loturarik, baina dagoena aipatzea merezi duela uste dut. Haur jaiogabe bati bere bizitza planifikatzen diote ipuinean. Ume honek, jalo ostean, ikusi duena gogoko ez duela somatzen du; beraz aurkitu dudana lotura bakarra Txemaren kuriositatearen ondorioz berak Irlandarako bidaia egiteaz damutzea da. Haurrak eta Txemak zerbait ona egongo zela uste zuten, beti horrela esan izan zaielako. Hala ere, momentua heldutakoan txarrerako izan dela konturatu dira, are gehiago, horrekin bizi behar dutela konturatu direnean.

Beste ipuin honetan perikito baten jokabide psikologikoa aztertzen da. Perikitoari aurrean ispilu bat jartzen diote, eta hau aurrean duen bitartean ez du beste ezer ikusten. Amaieran perikitoa hilda agertu da bere isladarekin borrokan egon eta gero. Eleberrian, Txemak Eider eta bera pertsona bakarra zirela uste zuela aipatzen du, eta perikitoari gertatu zitazion bezala, hasieran liluratuta zegoen bere isladarekin, baina dena ez da guk nahi dugun bezala. Hau da, Txemak Eider beste modu batekoa zela pentsatzen zuen, baina azkenean ikusi nahi ez zuenak aurpegian eztanda egin dio min handia sortuz.

Seigarren ipuinean, pertsonak hartutako erabakiak kanpoko faktore batek eragindakoak direla aipatzen da. Eiderrek ez ditu bere kabuz erabaki gertatzen zaizkion gauzak, nahiz eta Txemak, berak sentitzen duen amorrugatik horrela dela pentsatu. Bestalde, ipuinean sistemaren menpe bizi garela garbi geratzen da, eta Txema ere gizarte honek ezartzen duen sistematik ezin da atera; Eiderrek bizitakoak onartu ezin dituelako. Ipuinean, kartzelatik alde egiten duten presoek ezer ez daukatela ikusten dutenean kartzelara bueltatzen dira babes bila. Txemak ere, ezer ez zeukala pentsatzen duenez, babes bila bere betiko lagun bati deitzen dio.

Azkenik, zazpigarren ipuinean oilar bat bere eginbeharra bete ezin duenez bere buruaz beste egiten salatzen da. Eleberrian ere Txema bere buruaz beste egiten salatzen da, gainera berarekin beste neska bat ere eramaten salatzen da. Ematen du Txemak Irlandan bizitakoarekin ez duela aurrera jarraitu nahi. Beraz, ipuin honen laguntzaz suizidioaren arrazoia uler dezaket; Txemak bere eginbeharrak amaitu ditu edo eta badaki ezin izango dituela inoiz bete, beraz, oilarrek bezala, bere buruaz beste egitea erabakitzen du. Hala ere ez dute lortzen ez Txemak ezta oilarrek ere beraien bizitzarekin bukatzea.

Ipuinen arteko ezaugarri komunak:

Ipuin bakoitzaren azterketa egin eta gero, ipuinek beraien artean dituzten ezaugarri komunak aztertuko ditut. Ipuinek, sarreran esan dudan bezala, eleberriarekin zerikusi handia daukate, hortaz, eleberriak dituen ezaugarriak dira ipuin gehienek jorratzen dituzten galak.

Atal honetako aztergalak honako hauek dira: izenbururik ez edukitzea, ipuin bakoitzaren hasierako argazkia, emakumearen irudia, gizonaren irudia, etsipena, amorrua, heriotza eta ezezagunarekiko azaltzen den erakargarritasuna.

Izenbururik eza

Ipuin guztiak izenbururik gabe azaltzen dira, nire ustez, eleberriaren istorioaren barruan hobeto txertatzeko. Ipuina dela badakigu beste letra mota batekin azaltzen delako. Ipuinek eta eleberriak oso lotura estua dute eta beraien artean salto handirik ez egoteko ez daukate izenbururik.

Ipuinen hasierek, bestalde, neurri batean, eleberriaren sintesia eskaintzen digute. Izenburua egongo balitz, hauek beteko lukete hasierek betetzen duten funtzio bera, hau da, eleberriaren sintesia egingo lukete. Hala ere, hau hipotesi bat besterik ez da.

Hasierako argazkia

Golan esan dudan bezala, ipuin bakoitzaren hasieran argazki bat agertzen zaigu. Argazki hau ondoren datorren ipuinaren isla izango litzateke. Ez da apaingarri hutsa, argazkiak oso adierazgarriak dira.

Alpatu dudan bezala, kapitulu bakoitzaren atzetik dator ipuina eta bi hauek batzeko, argazki bat tartekatzen da.

Ipuinak aurretik daukan kapituluarekin oso lotura estua mantentzen du, litekeena da, bi hauen arteko zubia izatea. Gainera, argazkiak erreferentzia zuzena egiten dio ipuinari, eta ipuinak, neurri batean, aurreko kapitulua islatzen badu, bi genero hauek batzeko erabilitako elementutzat jo ditzakegu.

Hobeto azaltzeko argazki batzuen eta ipuinen arteko lotura egingo dut. Ipuinean ere alde egitera doan emakume bat daukagu. Ipuin honetan objektuen galera garbi ikus daiteke irudi honetan bezala. Herritik hirirantz doaz eta herriarekin zerikusia duen guztia nola galtzen den ikusten dute trenaren leihotik begiratzerakoan. *"Paisaiak eskaintzen zuen edozein puntutan finkatzen zen haren begirada, gure giblean desagertu arte jarraitzen zioan aipatutako puntuari, gero eta beldur aurpegi handiagoz"* beraz, istorio honek aldaketa erakusten du. Inoiz ez da bueltatuko hasierako egoerara. Amaiera hau egoera berri baten lehenengo bizipena da eta landa gunea atzean utzi dutela garbi geratzen da nahiz eta erabaki desatsegina izan beralentzat. Lehen argazkian, esan bezala, neskato bat ageri da bide batetik urruntzen bere gauza guztiak gainean dituela, eta gauza horiek hartuta alde egitera doa. Ipuinean ere pertsonaiak urruntzen doaz, alde egiten dituzten gauza guztiak hartuta. Laugarren ipuinean ere oso argazki esanguratsua ageri da; utero baten ekografia ematen du, haur bat ageri da leku ilun batean. Ipuina irakurtzerakoan ere irudi hau behin eta berriro errepikatzen da, beraz, ipuinaren alderik adierazgarriena agertzen da argazkian islatuta ipuinaren zati garrrantzitsu bat haur jaio gabe batek kontaktzen duelako maila autodiegetikoan, baina hirugarren pertsonaia kontaktutako beste zati bat ere ageri zaigu. Hau da ipuinak hasieran kontaktzen duena, eta gero *flash back* baten bitartez haurraren kontakuzuna hasten da. Pertsonaia nagusia haur jaio gabe bat da. Ume honi bizitza planifikatu diote nahiz eta bera jalo gabe egon: *"Jalo gabe zegoen umeak bere bizitza oso neurtuta zuen"*. Haurra hasierako egoeran pozik dago, baina aldaketaren, hau da, jaiotzaren, zain dago. Aldaketa hori gertatzen denean, ez da espero duena gertatzen eta ezinegona nagusitzen da. Beste adibide bat azkenengo ipuinarena litzateke. Hilerria izango litzatekeen leku bat azaltzen da, oso leku iluna eta etsipenez beteta. Ipuin honetan ere, argazkiak adierazten duen bezala, he-

riotza oso presente dago, arazo baten aurrean jarraitu ezina azaltzen da ipuinean eta argazkiak ere horrelako zerbait adieraztea du helburu.

Emakumearen irudia

Eleberriaren laburpena egin dudanean, Eider, protagonista, Irlandara bidala egiten azaltzen zaigu. Emakume askea irudikatzen du bidai horrek. Bere bizitzaren parte diren gauza guztiak alde batera uzten ditu bidala egiteagatik.

Ipuinetan ere irudi hau ikus dezakegu. Emakumea da bidala egiten duena, leku batetik bestera joaten dena, ohiko lekutik alde egiten duena. Emakumea ez dago gustura bere bizitzarekin eta ez da "etxean" geratzen garai hobe baten zain. Aldaketaren beharra sentitzen du, eta aldaketa horren bila doa. Adibidez, lehenengo ipuinean (*Artean bideak ere ezezagunak...*), emakume bat ageri da bere semeekin bidalaian. Hauek etorkizun hobe baten bila doaz, emakumeak bere familia hartu eta bidalari ekin dio.

Beste ipuin batean ere neska bai bidaiatzen azaltzen zaigu. Neska horrek urperatutako herri bat aurkitzen du, eta udako lehortea dela eta bistan geratzen da. Herri barrura sartzerakoan etxe bat ikusten du eta bertara jotzen du. Barruan gizon bat dagoela konturatzten da, eta gizon horrek emakume baten zain dagoela kontatzen dio. Emakume horrek herri hartatik alde egin zuen beste leku batera. Ipuin honetan bi emakume ageri zaizkigu, bat inplizituki eta bestea esplizituki. Batak bestearekin ez dauka inongo loturarik, baina biak bidala egin dute zerbait berria aurkitzeko asmoz.

Emakume askearen irudia ageri zaigu eleberrian eta ipuin hauean; arima askea duen baina benetan aske izan ezin den emakumearen irudia. Pertsona bakoitza zerbaitetarako jalo dela ematen du, hau da, txikitatik gizarte honek eginkizun bat egozten digu gutako bakoitzari, eta horrekin ados egon edo ez, aurrera jarraitzea da norberaren eginbeharra. Emakumeel, normalean familia edo bikotekidea zaintzeko eginkizuna ematen zaie. Adibidez, eleberrian garbi ikusten da Eiderrek ez duela Txemarekin jarraitu nahi, baina berari mina ez emateagatik egoera jasangaitz batera heltzen da, bere buruz beste egitera eramaten duen egoerara. Hortaz, bere bizitzako

eginkizuna ezin duenez bete, horrek dakarren presioa ez jasateko bere bizitzarekin amaitzea erabakitzen du.

Gizonaren irudia

Eleberrian esaten den bezala, Txema Eiderren bueltaren zain geratzen da. Eiderrek bakarrik egin nahi zuen bidaia eta Txemak ez du guztiz onartzen.

Ipuin hauetan gizona beti emakumearen menpe azaltzen da, pertsona ahula bezala aurkezten baitzaigu. Emakume batekiko obsesioa adierazten dute gizon hauek hartzen dituzten jokabideek. Adibidez, laugarren ipuinean (*Emakumeak gehiago atzeratu zituen...*) ume jaio gabe baten esperientzia azaltzen da. Ume horrek (gizonezkoa) jaiotzerakoan bere amaren babesa bilatzen du. Amaren barrenera bueltatzeko beharra sentitzen du.

Bigarren ipuinean nabariagoa da emakumearekiko obsesio hori. Mutil gazte bat bere adineko neska batekin obsesionaturik dago. Bakardadea sentitzen du neskarekin ez dagoelako, mutilak berak sortutako menpekotasun hutsa adierazten du bakardade horrek. Istorioa gau batean gertatzen da, mutil gazte bat da protagonista eta gustuko duen neskarekin gertatutakoa kontatzen du. Istorio hau bi espazio nagusitan gertatzen da: Leku publikoa eta pribatua, mutilaren etxea kasu honetan. Bi lekuen artean ezberdintasun handia ikusten da. Leku publikoetan harrotasuna erakutsi nahi du mutilak, sentimendurik edukiko ez balu bezala jokatzeko du. Baina etxera heltzerakoan, gauzak aldatu egiten dira, sentitzen duena argi adieraz dezake bere alderik sentimentalena erakutsiz, benetakoa. Bere etxean bere sentimenduak argiago ikusteko gai da. "*Etxera igo, nano bufoia zela adierazten zioten moztarrok erantzi, eta ohera sartu baino lehenago koaderno bat ateratu zuen mahiko kaxoitik.*" Mutila neskaren atzetik ibiltzen da denbora guztian, bere atentzioa bereganatu nahian. Baina amaieran, etxera iritsi eta koaderno atzerakoan "*eta izan bedi gau honetan zuk idatzitako egunerokoa honela amaitzen den hori...*" idazten du. Nire ustez, bizirik duen egorak inauteri gau honetan nazkatu egin du. Aldaketa baten beharra sentitzen du, baina ez daki nola egin.

Beste ipuin batek ere gizonaren bakardade hori islatzen du. Ipuin honetan (*Huesca eta Lleida bitarteko errepede bat ...*) adineko

gizon bat ageri zaigu bakarrik emakume baten zain. Ipuin honetan, istorio bat beste istorio baten barruan ageri da, neska baten bidaiariaren eten bat egiten da gizon bakarti baten istorioa kontatzeko. Bi istorio hauek kontrajarriak dira; gizon hau emakume baten zain dago, eta etsiko ez duela dirudi. Meskaren istorioa laua da, aurrera doa; gizonarenena, aldiz, behin eta berriro errepikatzen da. Goian esan bezala, ez da kasualitatea gizonak joera errepikakorra izatea, lur jota dagoena, gertatu zena guztiz onartu ezin duena. Ipuina lurperatutako herri batean gertatzen da. Horrelako herriek urtean behin ikusten dute eguzkia. Bizitarik gabeko espazioa da, bizitza kendu dioten herri bat da. Espazio honek denboran atzerantza joatea eragiten du. Herri horretan sartzeak orain dela urteetako gertaerak eta bizitzeko era gogora ekartzen dizkio. Inoiz bueltatuko ez den denbora baten isla da, nahiz eta batzuk horren menpe bizi diren. "... herria agerian geratzen denero, etxe honetara etortzen naiz, neska hura noizbait itzuliko delako. Badakit itzuliko dela. "Atzera begira dago denbora guztian: "... ezkondu ez banaiz neska hura berriz aurkitzeko esperantza dudalako da..". Hemen ere emakumeak "eraginiko" bakar-dadea garbi ikus daiteke.

Hortaz, ipuinek, eleberririk bezala, gizonaren emakumeekiko obsesioa eta menpekotasuna adierazten dute. Ematen du beraien bizitzak emakumerik gabe zentzurik ez daukala, beraien bizitza emakume horren inguruan sortzen delako.

Etsipena

Eleberrian zehar tonu ezkorra nabari da. Eiderren heriotza eta gero dena da ezkorra Txemarentzat eta hau ere ipuinetan ikus daiteke. Bizitzak dituen alderdi txarrak gailentzen dira liburu honetan, bizitza ukatu egiten da. Protagonistek ezin dute aurrera egin, nekatu dira bizi duten egoeraz. Aztertutako atalean, esate baterako, tonu ezkor hori azkenengo ipuinean ikus daiteke. Oilar batek ezin ditu bere betebeharrak egin, orduan, etsipena sentitzen du eta bere bizitzarekin ez jarritzea erabakitzen du Txemak bezala eleberriarren azkenengo atalean. Ipuin honetan inon baino gehiago ikusten da bizitzarekiko etsipen hori, baina orokorrean ipuin guztietan asko ikusten den gauza bat da. Kasu honetan Oilarrak bere buruaz beste egin behar duenean, kanposantura doa, hildakoeekin bat egitera joango balitz bezala. Honek ipuin honetan heriotzak duen garrantzia

azpimarratzen du. "Kanposantuko hormara igo zen, ezin kantatu ahal izateren errua berea zelako". Ipuin hau baserri batean gertatzen da, kanposantu batean, ez-toki batean, ondoan dagoen baserri batean. Ipuinak etsipenaz dihardu eta heriotzarekin zerikusi handia dauka, beraz, ez da kasualitatea kanposantuaren ondoan egotea. Oilarrak bere buruaz beste egin behar duenean, kanposantura doa, hildakoekin bat egitera joango balitz bezala. Honek ipuin honetan heriotzak duen garrantzia azpimarratzen du. "Kanposantuko hormara igo zen, ezin kantatu ahal izateren errua berea zelako". Baina azkenean ez du lortzen bere burua hiltzea, egoera berriaren aurrean aukera txarra egiteak amorrua sorraraziko dio betirako "Eta txarrena zera zen, oilarrak ez zekiela zer zen okerragoa" beraz, hurrengo atalean ikusiko dugun bezala, ipuin honetan amorrua ere nagusitzen da etsipenarekin batera. Lortu nahi duena lortu ez duenez ez du aurrera egin nahi. Ez du egoera eroso horretatik atera nahi, hala ere, ipuin honen amaieran ikusten den bezala, dena ez da guk nahi dugun bezala ateratzen. Gauzak datozen bezala onartu behar dira.

Bestetik ipuinetan txanponaren beste aldea ere ikus dezakegu, hau da, nahiz eta egoera txarra izan ez dago etsipenik, hirugarren ipuinean esate baterako. Ipuin honetan urperatutako herri batean, hau urperatu aurretik bizi zen gizon bat ageri da maite duen neska-
ren bila. Ez da nekatzen, ez da etsipenera inoiz heltzen, urtero lehortea dagoenean herri horretara bueltatzen da neska hori egunen batean ikusiko duelakoan.

Hala ere etsipen hau ez zailo bakarrik Eiderren heriotzari zor. Txemak ez du onartu nahi bere neskalagunak harremanarekin bukatu nahi izatea. Betiko moduan ondo zegoen bion arteko harremana Irlandara joan aurretik. Beraz amorrua ere egongo litzateke istorio honetan.

Amorrua

Ipuinetan ez bezala, eleberrian oso ondo ikus dezakegu amorru honen isla. Txemak ezin du Eiderren jokabidea onartu eta bere eginkizun guztiak amorru honen ondorio dira. Ipuinetan ez da horrenbeste islatzen, baina zenbait adibide aurki ditzakegu. Adibide, bosgarren ipuinean (*bada garai bat jendearen bizitzan...*) amorru hau, neurri batean, pertsona baten edo ipuinaren kasuan, perikito

baten izaera eraldatzen egiten den salakeran datza. Ipuin honetan, lehenengo hausnarketa personal baten ondorioak kontaktzen ditu, eta gero, hausnarketa horrekin zerikusia duen esperientzia bat. Diskurtoaren bigarren zatia emango diot garrantzia, egitura aldetik, bilakaera garbia jasan duelako. Istorioa puntu batean hasten da eta denbora aurrera joan ahala, gauzak aldatzen joango dira *"esperimentua ondo bazihoan, nortasunaren garapen absolutu bat lor zezan perikito horiak"*. Perikitoarekin pertsona horren bizitza islatu nahi da. Espezie bereko izakiekin zer gertatzen zaion aztertu nahi du, eta horretarako, perikitoa erabiltzen du. Ipuian zehar pertsona batek bere espezie bereko izakiekin harremana edukitzeko arazoak dituela aipatzen da, eta esan dudan bezala, perikitoak pertsona horren sentimenduak islatzen ditu. Perikitoak babesa bilatzen zuen kristalezko txoriaren baitan, hau da, bere isladaren baitan, baina ez du inoz aurkitzen. Orduan, perikitoak bestea hil nahian bere burua hiltzen du. Espezie berekoekin egoten ikastea, ikusten dugun bezala, askotan ez da erraza, baina errealitatean, egin beharreko gauza bat da. Bakoitzak bere izaera dauka eta nahiz eta askotan hura aldatzen saiatu inoiz lortzen ez den gauza da. Askotan pertsonak izaeren edo jarrerren aldaketekin obsesionatu egiten gara eta eraldaketa hori lortzen ez dugula ikusita, amorrua dator. Pertsonen jarrerak aldatzen ez gara salatu behar, baizik eta bakoitza den moduan onartzen.

Azkenengo ipuinean ere amorrua ikus daiteke, ez eleberrian beste, baina ikus daiteke; oilarra, protagonista, egunero bezala, inguruan dituen guztiak esnatzera jotzen du. Hala ere, behin eta berriz saiatu arren, bere eztarririk ahotsik ez dela ateratzen ikusten du. Etsipenarekin eta amorruez beteta bere bizitzarekin amaitzea erabakitzen du. Bere buruaz beste egiteko salakera hori gaizki ateratzen zalonez, amorru hori areagotu egiten da oilarra egoera jasangaitz batera bideratuz.

Heriotza

Heriotza oso presente dago liburu osoan zehar, bai eleberrietan, baita ipuinetan ere. Azken finean, eleberriak neska baten azkenengo bizipenak kontaktzen ditu, bere buruaz beste egin baino lehenagoko bizipenak. Ipuinek eleberriaren sentsazioak areagotzen dituzte eta heriotzak uzte duen zapore garratza ere behin eta berriz errepikatzen

dela ikus dezakegu. Bizi denarekin gustura egoten ez denean, amore emanda, amorruez beteta, heriotza da guztiarekin amaitzeko aukera bakarra. Eiderrek bere arazoari ez dio aurre egiten, bere buruaz beste egitera jotzen baitu. Txemak ere antzeko jarrera hartzen du, nahiz eta bere saiakera gaizki atera. Ipuinetan ere honen isla ikus dezakegu. Aurreko puntuan esan dudan bezala, oilar batek, bere eginbeharra bete ezin duenean, bere buruaz beste egitea erabakitzen du. Heriotzaren presioa oso handia da, zure betebeharrak egiteko gai ez zarenean ez dago beste aukerarik, hau da, heriotza da aukera bakarra. Bizitzari beste alde batetik begiratu beharrean, ezarrita daukaten eginkizunei jarraitzea da aukera bakarra, ez dago aldaketarako lekurik; ez behintzat eguneroko bizitza utzi eta beste berri bat hasteko.

Ezezagunaren erakargarritasuna

Azkenengo gaia ezezagunarekiko erakusten den erakargarritasuna da. Ipuinetan eta eleberrian ezezagunak diren gauzak, pertsonak, paisaiak, hiriak, etab. oso erakargarriak aurkezten zaizkigu. Hirugarren ipuinean, adibidez, urperatutako herria agertzen denean, protagonista liluratuta agertzen da. Liburuko pertsonalek, eleberrikoek eta ipuinekoek, ezezaguna dena ezagutu nahi dute. Honek ez du esan nahi ezezaguna maite dutenik, kuriositate edo erakarpen hutsa da. Hala ere, ipuinetan egoera kontrajarri bat ikus dezakegu seigarren ipuinean istorio honetan Kartzelan dauden preso batzuk alde egiten dute, baina kanpoan ezer ez daukatela ikusita, berriz bueltatzen dira sistemak piztu dien beharra asetzeko. "Kartzelan bizitzeko beharra pizten digun sistema...". Hortaz, bi espazioei buruz hitz egin behar dugu; Bi mundu dira, kartzela: askatasun eza; eta kalea: askatasuna. Kartzelan hainbeste denbora pasa eta gero kanpoan, askatasunean dituzun gauzak ihes egiten dutela ikus dezakezu, eta zure babes bakarra kartzela dela konturatzen zara. Beraz, espazioan ere kontrajarpena dago; hainbeste gorrotatzen den askatasun eza da azkenean babes bakarra. "498 haletatik erdia baino gehiago etorritako bidetik bueltatu ziren kartzelara. Ez zuten nora joan, ez zekiten nori laguntza eskatu...". Protagonista etsita dagoen pertsona bat da, ez du ezertan sinisten. Pertsonak erabakitzeke gaitasunik ez daukagula adierazten du bere kontatzeko erak. "panpinak baino ez garenez,..." Etsipena dago hasieran, eta amaie-

ran ere etsipena dagoela asko nabari da. Kartzelako istorioan, kartzelara buelta egiten dutenean, ezer ez daukagula adierazten da, ohitu garen sistema da babeste gaituen gauza bakarra, nahiz eta gorrotagarria dela jakin: *"hori sistema eraginkorra da, dudarik gabe."*

Ipuinaren amaieran, pertsonak ezertarako ballo ez dugula alpatzen da, hasieran bezala. Beti behar dugu kanpoko zerbait bizirau-terko. *"Ez gara ezer. [...] Eta panpinak baino ez garenez [...] panpinek ez dute inoiz jolasean parte hartzen, beraiek dira jolasa"*

Laugarren ipuinean, gorago esan dudan bezala, ume jaiogabe bat agertzen da. Haur honek bere amaren uterotik kanpo dagoena ezagutu nahi du hasiera batean, baina gero ezezaguna den hori ez du berarentzat nahi, ez du maite.

NESKAREN "MITOAREN ERORKETA":

Sarreran esan bezala, liburuan zehar, ipuinetan zein eleberrian, aurrera joan ahala Txemari bere neskalagunaren irudia aldatu egiten zailo. Idealizatuta zuela ikusten du, eta benetako Eider ezagutzen duenean, hau da, Eiderren benetako izaera, jarrera, sentimenduak, etab. ezagutu dituenean minduta sentitzeaz gain, jokabide hori gusatzen ez zaila. Ikusten du. Askotan, beldurrez jarrailzen zuen Eiderrek egindako bidala berregiten, zer aurkituko zuenaren beldur zen.

Ipuinetan "desmitifikazio" hau ez da eleberrian bezain garbia, baina horrelako sentipenak nabari dira. Hau hobeto azaltzeko, aurreko ataletan alpatutako ezaugarri batzuk ekarriko ditut. Lehenengo argazkian neska bat urruntzen ageri da, ihesean bezala. Emakumea da lekuz mugitzen dena, ohiko lekutik mugitzen dena, etorkizun hobe baten bila aldaketarako prest dagoena. Baina eleberrian, gorago azaldu dudan bezala, neskak, Eiderrek, bere bizimoduarekin amaitu nahi du baina Txemari mina ez emateagatik ez du aldaketa egiten. Hala ere, aukera txarra dela erakusten du liburuak, azkenean, bere buruaz beste egitea erabakitzen duelako. Hortaz, gizonaren paperak ere garrantzia handia dauka. Azken ipuinean, esaterako, oilarrak arazoaren aurrean aurrera egin ezina erakusten du, eta neurri batean Txemak ere ezin dio bere arazoari aurre egiten; Eiderren heriotzari aurre egitea oso zaila egiten zailo, baina benetan zaila

egiten zaiona bere bizitzako betekizuna ondo ez betetzea da. Txemak Eiderren bidala ezagutu eta gero, denbora galtzen egoteaz gainera, Eiderrek behar zuena jakin ez zuenez ezinegon sentitzen du bere buruaz beste egiteko aukera hartuaz. Honetaz gain, ipuinetan, gizona beti emakumearen menpe ageri dela garbi ikus daiteke la ipuin guztietan, gainera horietako batzuetan obsesioa izatera heltzen da.

Bibliografia: (2010eko apirila)

GABIRIA, Julen (2000): *Connemara gure bihotzetan*. Elkar. Donostia.

<http://www.etorkultura.com/publicaciones/publicacion.asp?prologo=91>

<http://www.ehu.es/ehg/literatura/?p=134>

<http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/47639643.pdf>

<http://www.euskaltzaindia.net/dok/euskera/71140.pdf>

Gogo onez errapen dila zuri Ave Maria

eta, gogorazten duela "Iudizio Jenerala", hain aipatua Eroi Arian

"Amorosen garagiala" deritzen olerki da beste zati batetik hain zehazki. Hain zehazki hitzak sartzen ditu zen buruz daan Etxepare jendeen artean gaur, "amorosen" munduan, aholku bat (jazak gura) emanez jende gazteari, munduko bikote guziet

Ahizk, bere edizio lehen-dan (1980) inbentarioan du -hanturen berri gora ditako bat ezarri duela poetak eta beste batzuetan ere hain egon ohiak.

~~CONFIDENTIAL~~

12/25/2001

... (mirrored text) ...

12/25/2001

... (mirrored text) ...

... (mirrored text) ...

... (mirrored text) ...

Amorosen gaztiguia

JEAN HARITSCHELAR

Linguae Vasconum Primitiae, Etxepare Eihalarreko erretoraren obra agertu zelarik 1545ean, berak bazakien lehen aldikotz inprimatzen zela idazki bat euskaraz. Bernard Lehet adokatuari egiten dion eskaintzan deitoratzen du euskaldunen nagia erranez garbiki: «*miraz nago, jauna, nola batere ezten asaiatu bere lengoaje propioaren faboretan heuskaraz zerbait obra egitera eta eskributan imeitera, zeren ladin publika mundu guzietara berze lengoajiak bezala hain eskribatzeko hon dela*».

Orduan, euskara jalgitzen da kanpora, mundura, mundu guzira, parte hartuz munduan dauden hizkuntzen dantzan. Erretor izanez, bere liburuaren lehenbiziko zatia erlisioneari eskaintzen dio *Doktrina kristiana* tituluaren pean. Orotara 450 neurtitzetan biltzen dituela otoitz frango, hamar manamenduak barne, bainan ahantziz "Gure Aita, "Agur Maria" eta "Sinesten dut", behar bada latinez ematen baitziren orduan, lekuko bere "Orazionia"-n diola neurtitz batetan:

Gogo onez erranen dut zuri Ave Maria

eta, gogorazten duela "ludizio jenerala", hain aipatua Erdi Aroan.

"Amorosen gaztiguia" deritzan olerkia da beste zati baten hasta-pena. Tituluaren bi hitzek salatzen dute zeri buruz doan Etxepare. Jendeen artean gaude, "amorosen" munduan, aholku bat (gaztiguia) emanez jende gazteari, munduko bikote guziet.

Altunak, bere edizio kritikoan (1980) oharrarazten du «*kantuararen sarrera gisa distiko bat ezarri duela poetak eta beste batzuetan ere hala egin duela*».

*Berzek berzerik gogoan eta nik andredona Maria
andre hona dakigula guzior, othoi, ballia.*

Distiko guziak aztertzen direlarik argi dago zerbait adierazten dutela. Alabaina, bi neurtitz horiek dira kantuaren bilduma, kantua-
ren egitura. Orotara hiru zati dauzka kantuak:

- 1.- Berzek berzerik gogoan (1-5)
- 2.- Nik andredona Maria (6-19)
- 3.- Andredona Mariaren geriza galdeginez (20-32)

I-Berzek berzerik gogoan (1-5)

Lehenbiziko bertsoak badu sarrera baten itxura. Lehen hitzak "amorosak" eta lehen hitza izanez hartzen du indar berezi bat hain zuzen aldatu baitu olerkariak normalki duen tokia hitz lauzetan: *Nahi nuke amorosak honat beha balite*. Gehiago dena Etxepare agertzen da hemen aholku emalle ez baita nornahi eta galdegiten diela amoresei begira egon ditezten.

Holako hasierarekin ahapaldiak ospetsu aire bat dauka, bereziki aipatzen duelarik nola amorosen abantailetan jokutzen den kontseilu onak emanez onartzen balin badituzte. Alabaina bakoitzak bere askatasuna badu azpimarratua delarik "agian" hitzarekin eta "iron" aditzarekin (lirioite) ahalezkoa baliatuz "i" aurritzia hain zuzen.

"Gaztigu" hitza bigarren neurtitzean doa kontseilu hitzarekin hirugarren neurtitzean; sinonimoak dira. Hortakotz baztertzen ditut Akesoloren (desengaño) eta Lafonen (critique) itzulpenak, "gaztigu" hitzak eta "gaztigatu" aditzak bi erran nahi dituztelarik; lehena: abisu, aholku, mezu eta bigarrena latin "castigare"-tik heldu dena: "castigar" gaztelerez, "châtier" frantsesez. Ez da dudarik lehen erran nahia hautatu behar dela. Halere badaki ez direla aholkuak onartzen beti, "nekeie" eta "balekeie" aditzek adierazten duten bezala "ballinetan" hitzak azpimarratzen duelarik agertzen den duda.

Sinesgarri izateko Etxeparek aipatzen du daukan esperientzia eta nola gaizki jalgi den. «*Nihaurk ere ukhen dizit zenbait ere amore.*» Aitormena egiazkoa ote da, ala erakusteko zer diren maitasunaren ondorio latzak azken bi neurtitzek salatzen dutena ?

Anhitz pena, arima gal, harena eta neuri'ere

Amoretan plazer baten mila dira dolore.

Ez da gozamenik batere edo guti, konparatuz bat/mila zenbaki-jokoa ikus daiteke ere Oihenartek bildu dituen erran zaharretan, hala nola: «*Bat ehunen ehun ez baten*» (70) edo «*Oilar bat aski da oilo hamar baten, hamar gizon ez emazte baten*» (356). Aipatzen dituen kezkek, bereziki bi arimen galtzeak, adierazten dute bertsoaren egilea apaiza dela.

Pena doloren ondotik agertzen da leialtasun-eza. Bien arteko maitasuna izan daitekeen leiala da kolokan jartzen. Hemen emaztea da "alda" edo Etxeparek dion bezala "mutha" daitekeena. Aspaldiko leloa, emaztearen aldakortasuna bai hitz ederren aurrean, baita ere opariaren aitzinean xoratzen delakotz. Jadanik Petrarkak aipatzen zuen «*Donna e mobile*» eta François Ier Frantziako erregeak, Brantôme dela lekuko, idatzi zuen omen Chambord-eko jauregian «*Toute femme varie*». Hortik sortu zen neurtitzetan emana:

Souvent femme varie

Bien fol est qui s'y fie.

Horretaz baliatuko da Victor Hugo *Le Roi s'amuse* antzerkian erantsiz ere:

Une femme souvent

N'est qu'une plume au vent.

Euskal atsotitzetan aurki daiteke ideia bera, Oihenarten bildumak dion bezala.

Gure andrea irrikor, izartean gilikor

Hegoa iduri du emazten gogoa.

Azken bi neurtitzek erakusten dute zer ondorio sortzekotan den holako emakume baten maitatzea. Aldakortasuna buka daiteke jukutria batekin: "traidore" hitzak indar gehiago hartzen du azkena izanez neurtitzean.

Hoben uste duienori ainhitzetan traidore.

Amodio profanoak ez du deus onik, bereziki arimarentzat, hori baita apaiz baten iritzia dudarik gabe.

Bost neurtitzeko ahapaldiarekin bukatzen da olerkiaren lehen zatia eta amaiera gisa har liteke. Alabaina, hartuko ditu jadanik baliatu dituen hitzak, hala nola "traidore", azken hitza lehen neurtitzean eta dolore, hau ere azkenik aipatua ahapaldian. Jendea erasiatzen balu bezala jokatzeko da Etxepare, prediku alkitik ariz, bi aldiz aipatuz bekatur, bai amorearentzat, baita ere haren oroitzapena ezin ezeztatua delakotz. Azken neurtitzak oroitazten du bigarren bertsoan dagoena:

Amoretan plazer baten mila dira dolore.

Beste manera batez idela bera adierazten du. Hitz berak baliatzen ditu, aurkakoak noski "plazer" vs "dolore", baina bat eta milaren orde, bai neurtitz hasieran eta bai etenaren ondotik, "anhitz" hitzaren errepikapenak ematen dio indar gehiago.

Bertzek bertzerik gogoan, hori da amodio profanoa, bekaturkoa, arimaren galeraztekoa. Urrundu behar da hartarik ondorio txarrak dituelakotz. Kondenatu behar da, beraz. Amodio profanoa gaitzesten du Etxeparek.

II- Nik andredona Maria (6-19)

a) Andre Honarentzat hautua (6-9)

Hasiera honetan Etxeparek aldarrikatzen du gogoan daukan ametsa. Ez du edozein amore nahi: egiazkoa eta iraunkorra. Hortakotz baliatzen ditu alegiazko formak aditzetan, bai alde batetik "ke" atzikiarekin eta bereziki "i" aurrizkiarekin: liadutanik, lakidan. Ez bakarrik egiazkoa eta iraunkorra behar du izan maitasunak, kalitate horiek mundu honetakoak direlakotz. Gehiago nahi du: betierekoa izan dadien ("Bizi eta hilez gero" bigarren neurtitzean, "iagoitikoz" azkenean). Azken neurtitzak, etenak baliatuz, bi munduak aurkatzen ditu, hemengoa iragankorra ("labur"), bertzea betierekoa. Aspaldiko pentsamendua, eliza katolikoan aurki daitekena, hiletetan kantatzen zen kantika ene gaztaroan oraindik:

Bizia labur, hiltzea segur

Gauza dudarik gabea.

Ororentzat da egin legea

*Ororen zorte dorpea
Bertze munduko atea.*

"Judizio jenerala"-ren ildotik doa Etxepare.

Sarreraren ondotik datoz hiru ahapaldi agertzen dutenak norizan den Etxepareren amodioa. Jainkoaren ama hona. Bakarra da mundu guzian eta, beraz, paregabea (*grazia oroz betherik*).

Hain distirante den emazte baten aitzinean nola jar? Etxeparek azpimarratzen du nehor ez dela gai eta bide bakarra dela haren zerbitzari izatea, zerbitzari xumea. Azken bi neurtitzek erakusten dute, alde batetik giristinoen umiltasuna (*«ezta ehor dignerik»*) eta bertetik andre honaren erantzuna (*«maite gitu bertatik»*).

Bigarren bertsoak konparatzen ditu bi amodio motak: profanoa eta dibinoa. Dударik gabe, balio duen bakarra da dibinoa bekatore diren giristino guzientzat. Berriz ere "Judizio jenerala"-ren hegalean gaude aipatzen delarik azken orena ez baitakigu "noiz eta nola" etorriko den.

Axularren Gero liburua azpigituluak ez du bertzerik aldarrikatzen, bai latinez *«Ne tardes converti ad Dominum et ne differas de die in diem»* eta bai euskaraz *«Zenbat kalte egiten duen luzamendutan ibiltzeak egitekoen geroko uzteak»*.

Ahapaldiaren azken neurtitzak argiki erakusten du "galduia" (berriz ere neurtitzaren azken hitza) dela jendea amodio "bano"-etan murgiltzen delarik.

Hirugarren bertsoak bigarrenaren segida hartzen du. Aholkulari bilakatzen da Etxepare, egiazko apaiz. "Andre hona" beharrezkoa da baitezpada. Ordu da amodio profanoaren uztea eta "Andre hona"-ren gana itzultzea: hura ohoratuz hurbiltzen zaio bekatorea, bera ere aldatzen da, aldaketa seinalatuz hitz berberarekin (ohore – ohoratu). Estrofa bukatzen da aitzinekoa bezala, berriz ere azpimarratuz sortuko den ondorio deitoragarria: *«oro galdu girade»*. Berriz ere agertzen da ifernuaren irudia, betiereko kondena, "Judizio jenerala"-k azaltzen duena:

Glorian ezpa ifernuan; ezta eskapatzerik.

Bost neurtitz dauzka azken ahapaldiak. Alabaina, Etxeparek era-

kutsi nahi du Ama Birjinaren handitasuna: lehenik zeruan duen tokia (Jeinkoaz landan) eta gero haren ahalak bigarren neurtitzean. Erritmo berezi bat dauka, jakinik 8+7 dela neurria. Lehen zatia sailkatzen da 3+2+3 alpatzen dituelarik munduak dituen hiru oinarriak airea, lurra, ura (zeruia, lurra, itxasoa) eta bigarrena emana bere osotasunean: 7, markatzen duela zer den haren botere nagusia.

Esku hedatzeak salatzen du begirale paregabekoa dela, beti prest jendearen laguntzeko ttipia izanagatik ere. Azken neurtitzeko galdera ez da dudazkoa. Garbi dago hautua: amodio profanoa ez da deus amodio dibinoaren aurrean. Hori da egiazko erantzuna.

b) Andre Honaren leialtasuna (10-13)

Lau ahapaldiak bil daitezke mogimendu batean, hiruetan egiten delakotz bi amodioen konparaketa. «*Nik andre dona Maria*» dionak hobesten du amodio dibinoa. Hamargarren ahapaldian argi dago lehen bi neurtitzek erakusten dutela zein hertsu dagoen amorantea, atxikitzen duela beretzat bakarrik maite duena (eztu nahi partitu). Andre dona Mariak, aldiz, ez baita mundu honetakoa, denentzat badu maitasun bera, azken neurtitzaren hasieran (ororentzat) eta bukaeran (abastu) bi hitzek, dauden tokian, indar gehiago ematen diotela "Gloriosa"-ren ahalaria. Bi mundu, beherekoa eta gainekoa aurkatzen dira.

Hamaikagarren ahapaldia, sei neurtitzekoa, ildo beretik badoa, lehenbiziko lauek salatzen dutelarik amodio profanoaren geihegikeriak, amorantearen ezin ase, beti zerbait gehiagoren lortzearen nahia, sekulan ez ardietsiz Etxeparek deitzen duen "konplimendua", erran nahi baita gozatze osoa, beti zerbaiten eskasa (peitu) sendituz.

Horren aurka olerkariak eskaintzen du bertze aterabide bat, Ama honaren maitasuna denentzat emana eta osoki burutua. Hortakotz enplegatzen du hitz bera "konplimendua" eta ez da dudarik hala nahi zuela Etxeparek, hobeki erakusteko bi egoeren arteko diferentzia.

Ama honaren bertute bereziak bukatzen du hiru ahapaldien mezua. Garbitasuna jalgitzen da bere baitarik. Ezin daiteke pentsamendu tzarrik (gaixteriaz) ukan harentzat, hain distirant agertzen dela

denen aurrean, ixillaraziz "nahikari satsua". Hori da «*nik andre dona Maria*»-ren hautu ona.

Pasarte honen bukatzeko Etxeparek hautatzen du bost neurtitzeko ahapaldia, arnasa handikoa noski, bederatzigarrenaren idurikoa. Itsasoa, zerua, lurra jadanik aipatuak orduan, mundu osoa beraz bere aberastasunarekin, gau-egunak ere, eremu-denbora kontutan hartuz, hots, kosmos guzia menderen mendetan ez da deus konparatzen delarik "Andre dona Maria"-ren leialtasunarekin. "Faltaturen" aditzak seinatzen du paregabeko kalitatea: zintzotasuna.

Konparaketaren lagungarri bere neurkeran Etxeparek ballatzen ditu bi neurri mota: lehen hiru neurtitzek etena badaukate zatituz neurtitza (8+7): itsasoa/zerua, oihan/lur, egun/gau, neurtitz bakoitza zatika daltekeela (4+4 / 4+3) erritmo berezi bat lortuz; azken biek, aldiz, iduri luke ez daukatela etenik eta beren zabaltasunari esker azpimarratzen dutela "Andre hona"-ren boterea eta zintzotasuna.

c) Bekhatariaren urrikia (14-19)

Orotara sei ahapaldi dira erakusteko nola jarraiki behar zitzaion "Andre hona"-ri, nola utzi behar diren mundu honetako erhokeriak, hitz hori agertzen baita kasik bertso guzietan. Sei ahapaldien egitura agertzen da nabarmenki. Alabaina, lau neurtitzeko bi ahapaldien ondotik dator sei neurtitzekoa eta gauza bera gertatuko da bertze hiruekin (4-4-6-4-4-6). Hasten da galdera batekin:

Zeren bada erho gira gaixo bekhatariak?

Aditzak adierazten du olerkariak sartzen duela bere burua, mundu honetan diren bekhatarien artean, "gaixo" hitzak azpimarratzen duela zer sendimendu daukan denentzat, hirugarren neurtitza hasiz "Elas" urrikalkor hitzarekin.

Etorria da iratzartzeko garaia, utziz "amore faltsuak" eta joanez "Andre leial"-aren gana. Argi dago bi mundu, bi bizitzeko manera badirela. Hortakotz doa ematen duen aholkua, apaiz gisa dudarik gabe, oihukatuz: «*Aribira !*» hitz egokia denentzat, manua bide onaren hautatzeko.

Elas amoro gaixoa, hire enganatuial

Errepikatzen du jadanik bota duen oihua, sendimendu deltoragarria erakutsiz "amoros gaixoa", "gaixo bekhatariaren" oihartzuna delarik. Ez da dudarik ere lehen neurtitzaren bukaeran eta azkenaren bukaeran lotzen dituela "Judizio jeneral"-ean aurki daitezkeen bi hitzak "enganatula" eta "galduia". Horietan datza lur honetako jendeen zorte edo patua.

Toka hasia delarik toka segitzen du, beti aholku emalle, neurtitz bakoitzeko aditzetan: egik, dukek, baduk, gomen'adi, eztik, dik. Ageri da, hemen ere mintzo dela apaiza. Azken orenean gaude, hil zorian. Nola ez oroit Agur Maria otoitzearen bukaera: «*egizu otoitz, gu bekatorosentzat, orai eta gure heriotzeko orenean*». «*Gomend'adi*» dio apaizak, gogoan daukala Maria dela, bai "Refugium peccatorum", bai "Consolatrix afflictorum", bai eta ere "Auxillium christianorum", letaniek derasaten bezala.

Finian ere eztik uzten hark galtzera beria.

Bigarren bertso multzoan segitzen du Etxeparek hasia duen gogoeta, urrikitzen ari delarik. Pentsakera orokorra lehenik lur honetakoari begira. "Enganatu" hitza dator berriz lehen neurtitzean eta "erho" azkenean. Bainan pentsakera iluna nagusitzen da osoki lilluratu bai eta ere esklabo baitabilta jendea.

Jagoitikoz bizi ustez haren sehi dabilta.

Gero gogo bere baitara doa:

Nihaur ere ebili niz anhitzetan erhorik.

Hirugarren aldikotz aitzinatzen du bertze guziak bezala dela. Jadanik bigarren ahapaldian aitortzen zuen bekhataria zela bertzeak bezala

Nihaurk ere ukhen dizit zenbait amore

edo hamalagarreneko galderan:

Zeren, bada, erho gira gaixo bekhatariak.

Orai, aldiz, barnago dabila bere ibilaldia aipatuz, osoki galdua «*Gaoaz eta egunaz*», urtean zehar «*Hozik eta berorik*», ondorio tzarrak pairatuz «*Loa galdu, pena aski*». Ahapaldiaren neurkerak azpimarratzen du Axularrek deitzen duen "barreneko ganbara"-ren miazte

mingarria. Lehenbiziko bi neurtitzek 8+7 erritmoa daukate, hirugarrena, aldiz, zatikatua da 4+4+7 atsekabearen hobeki adierazteko eta, dirudianez, laugarren neurtitza hedatzen da bere osotasunean Jainkoari eskaintzen diola bere urrikia.

Sei neurtitzeko ahapaldia hasten da, hain zuzen aitortze pertsonalarekin:

Ni bezala anhitz duzu halakorik munduian

gogoratuz ere lur honetako ezdeuskeriak, "banagloria" hitzarekin. Baina, berriz ere, apaiz gisa, bere burua barne "Ohart giten", Andre honari itzuliz sustatzen ditu bertze guziak haren gerizan jartzera "mater amabilis" graziaz betea dena, ama guzien amaren gana.

Jin dadinik eztu ukhen hartu gabe grazian

III-Andre hona dakigula guzior, othoi balia (20-32)

Olerkiaren bigarren zatiak hamabost ahapaldi dauzka. Hobeki ikus daiteke, beraz, nola moldatua den: lau ahapaldi aski ditu amodio profanoaren gaitzesteko, hamahiru behar ditu amodio dibinoaren goresteko eta hamabost dira, Andre honaren laudatzeko eta bereziki otoitzeko.

Zuzenki mintzo zailo olerkaria Andre dona Mariari. Alabaina ahapaldi guzietan agertzen da "Zu" izenordaina edozein moldetan: "zutan", "zure", "zuri", "zuk", "zugana". Egiatzko otoitza, kantatuz lehenik Andre honaren kalitate paregabeak. Konparaketaz ballatzen da erakusteko munduak dakarrela bekatua (*kulpa gabe ehor ezta*); barkarrik bekatu gabe kontzebitua dela Maria (*sine labe originali concepta*), aspaldidanik sineste hori dagoela Elizan eta dogma bilakatu dena XIX. mendean, 1854ean hain zuzen (*Bekaturik ezta izan zutan Andre handia*). Berehala laudoriotik badoa galderako otoitzera, barkamendua eskatuz eta arartekotasuna bilatuz. Hemen Etxeparek errepikatzen ditu jadanik "Orazionia", "Doktrina kristiana"-ren azken zatian aipatu dituen ideiak, diolarik:

Bekhatoren adbokata eta konfortaria

etanietan latinez agertzen direnak: "Refugium peccatorum", "Consolatrix afflictorum", "Auxillium Christianorum".

Oroit gaiten zer den Maria girstinoen sinestean, bereziki Erdi Aroan, gotiko garaian. XIII. mendean hasi da sekular baino indartsuago Mariaren laudatzea eta ohoratzea. Ez dezagun ahantz gotiko aroko katedrale gehienak Mariaren geriza pean eraikiak izanak direla eta haren titulua daukatela. Are gutiago, ez dezagun ahantz XVI. mendean sortu dela protestantismoa bere tenploetarik baztertu zuela Maria, Trentoko kontzilioaren ondotik erreforma katolikoak, aldiz, indarberrituko dituela Mariaren alderako elizkizunak; adibidez, aspaldian erraten ziren Ama Birjinaren letaniak Eliza katolikoan eta Sixto V.ak, 1587an, Trentoko kontzilioaren ondotik beraz, onartu zituela ofizialtasuna emanez. Bide zuzenean dago Etxepare gorai patzen duelarik Andre handia.

Segitzen du bertze ahapaldian (21.a), sei neurtitzeko ahapaldian. Hemen aipatzen diren hitz sakonak dira "Bekhatoren salbatzeko" eta bi aldiz errepikatzen den "miserikordia" (*Mater salvatoris*). Etxepareren gogoan Jainkoa da azken Jujea, zerura dezazkeenak batzu, ifernura bertze batzu. Miserikordiaren ahalaz, Mariaren helburua da bekhatarien salbatzea hala galdeginez gero baldintza baitezpadakoa baita.

Balinetan egiazki Zugana jin balite

neurtitzaren lehen hitzak eta azkenak salatzen duten bezala.

Sei neurtitzeko ahapaldiak erakusten du zein den Mariaren miserikordiaren boterea. Neurri gabekoa da eta betierekoa:

Egundano ezta izan ez izanen jagoitik

Berriz ere baldintza betetzen balinbada Mariak salba dezake bekhatari handiena. Konfiantzaz betea da Etxepare betikotasunean aditzen bidez, iragana (*ez galdu da*) eta geroa (*ez galduren*) ballatzen dituela bere fedearen aitortzeko. Heldu da galdera azken neurtitzean, bera ere sartuz bekhatarien artean:

Zuri gomentatzen gira hilik eta bizirik

"Orazionia"-ren oihartzuna:

Zuri gomendatzen nuzu hila eta bizia

Mariaren laudorioak kantatzen ditu olerkariak datozen hiru aha-paldietan, gaitzat hartzen duelarik "ama" eta "amatasuna". "Mater purissima, castissima, inviolata" eta "intermerata" bereziki ospatzen da letanietan, ama izanikan ere birjintasuna galdu ez duena:

Zu, Anderea, Ama zira birjinarik Jainkoaren

Hemen ongi dator "andera" hitza, orain arte "Andre" baliatu duelarik. Alabaina, dirudianez "andere" hitza, Lhanderen hiztegiaren arabera adierazten du eskondua ez den neska, "andre", aldiz, ezkondua dena. Lehena birjina, bertzea ez, nahiz ez den gehiago holako sailkapenik egiten. Azken neurtitzean doa laudoriorik handiena, erregina tituluarekin (*Regina coeli*).

Bertze bertsoa, erregina tituluarekin kasik pareka daiteke Jainkoarekin; alde batetik "Jeinkoa jaun" eta haren parrean "zu andere", beraz zeruan ohoratu behar direnak, hala nola Jesus Kristok egiten duen, Aita lehenik, Ama gero.

"O Anderia", ahapaldiaren lehen hitzek salatzen dute zein sakonki nahi duen ohoratu Andre dona Maria. Paregabekoa da (*ezin date ehor zure berdinek*), bigarren lerroan dago Jainkoaren pean. Bi neurtitzez finkatzen du daukan toki berezia. Alabaina, lehena hasten da "gainerik" hitzarekin, bigarrena bukatzen "azpitik" hitzarekin. Laudoriozko kantuaren bururatzeko nola ez aipa daukan kalitaterik nagusia: «*Jainkoaren Ama zira*». Menderen mendetan kantatzen da amatasun berezia XXI. mendean ere euskal elizetan:

Jainkoaren Ama

Ama guziz ona

Zaitzagun maita

Beti, beti

Letanietan "Sancta Dei Genitrix" heldu da berehala "Sancta Maria"-ren ondotik.

Jainkoaren Ama izanez, nehork ez dezake egin harek egiten duen baino gehiago. Bere otolitzean Etxeparek asmatzen ditu ama eta haurraren arteko harremanak, nola haurrak behar dion obeditu amari:

Bere Ama ezin utzi obeditu gaberik

eta botereaz betea denari galdegiten dio geriza:

Othoi, grazia egiguzu, giren zuienetarik

Ez du bertzerik erraten "Orazionia"-n:

*O, Andere exzelente, ezein paregabia,
Salbaturetarik nizan egidazu grazia*

diferentzia ttipi batekin halere, batean "gu" mintzo dela, bekhatarik beraz, bertzean "ni" bakarrik dela, eskatzailea.

Denen izenean otoltza eginik bertze ahapaldian (27.a) "ni" hortara lerratzen da. Otoltz pertsonala da "Mater salvatoris" delakoari zuzendua. Fedez betea egiten dio bere galdera kartsua, kartsutasuna sortzen dela bi oihuekin: "hel zakitzat" eta "othoi", biak azken neurtitzean:

Niri ere hel zakitzat, othoi, galdu gaberik

Otoltz kartsu hori ez da lehenbizikoa. Berdintsua agertzen da "Orazionia"-n bere burua ikusten duelarik azken orenean:

*Ordu hartan hel zakitzat, othoi, Ama eztia,
Ararteko leiala eta neure aiutaria.*

Olerkiaren azken ahapaldietan Ama graziaz beteari eta arartekoari mintzo zailo Etxepare. Toki berezia dauka zeruan, lotura ezarriz gizonen eta Jainkoaren artean, alde batetik Andre dona Mariak eza-gutu baitu lur honetako iraganaldia eta bertzetik Jainkoak apaindu duela delakotz grazia guzietaz.

Graziak oro zure eskuian Jangoikoak emanik

Amatasuna du bereziki ospatzen, ez baita edozein ama, ama guziz ona duarik gabe bainan, gehiago dena, Jainkoaren Ama, zeruaren eta luraren arteko lokarria. Hari esker Jainkoa gizon egin da Eguberri gau famatu haretan sortu delarik Kristo gizadiaren anaia, amodiozko oparia Jainkoaren ganik. Bi neurtitzetan eskaintzen du Etxeparek Eguberriko Misterioa:

Gure natura haritu du Zutan amaturik

Jangoikoa ezarri duzu gure anaietarik

Ama da, familia osoa biltzen duena, edozein etxetan. Nola ez, ama hori "Haren" (Jainkoaren) eta gure ororen Ama delarik. Denbora berean "Regina pacis" da, bakearen Erregina beraz gerla jasaiten ez duena eta bekatua gerlaren seinale delakotz, ororen ama izanez, bakea eginen du gizonen eta Jainkoaren artean. Hori da Etxepareren otoitza:

Ororen Ama zira eta bake gitzazu bertarik

Sei neurtitzeko ahapaldia ildo beretik doa, Judizio jenerala go-goan duelarik, asmatzendueta Jainko mendekatzaillea jendeek egiten dituzten ikaragarrikerien gatik, suntsi dezakelakotz mundu guzia ez balitz agertu Maria, egiatzko arartekoa, Jainkoaren hasarrearen ez-titzeko. Azken oreneko otoitzarekin bukatzen duahapaldia:

Fin honera hel gitzazu, giren salbuietarik

Azken ahapaldian azken otoitza ere, Amari eskainia. Haren gerlan jartzen da osoki, haren seme xume gisa, hazten eta hezten duen amaren gana:

Zuk gaztiga eta dreza nazazu, othoi, bertarik

Ondotik doa galdera mingarria, ikusten duelarik galdua dela osoki ez balinbadu gehiago amaren laguntza eta gerizarik.

Elas, norat ihes naidi Zu neure Ama utzirik ?

Arima herratua gisa ikusten du bere burua ez jakinik nora joan, zer egin, arrunt itsutua, gidari eta helburu gabekoa.

Azken neurtitzak, aldiz, fede handiko atxikimendua aitortzen du, aitortuz Ama paregabekoa dela Andre dona Maria bake eta lasaitasun osoan.

Neuretako eztzagut Zu nolako amarik

. . .

"Amorosen gaztiguia" Etxepareren olerki luzeenen artean sartzen da bere 32 ahapaldiekin (145 neurtitz). Beste biga badira: "Doktrina kristiana" bere orokorrean 101 ahapaldi gehi "Hamar ma-

namenduak" (450 neurtitz) eta "Mosen Bernat Etxaparere kantua" 23 ahapaldi (102 neurtitz).

Ahapaldiek ez dute luzetasun berdina. Gehienak laur neurtitzekoak dira, baina balliatzen ditu bost, sei eta zazpi neurtitzekoak, orotara 24 bost neurtitzekoak, 17 seiekoak eta bakar bat zazpikoa, hau "Amoros jelsia" olerkiaren azkena. Frantses hitza, "laisse" deritzana, erabiltzen dut estrofa horren izendatzeko. Alabainan, Erdi Arokoa da kantu epikoetan balliatzen zena, luzetasun jakinik ez zuen neurtiz multzoa, neurtitzak bururaten zirela asonantzia edo errima berarekin, gai bat bakarrik azalduz, batasun bat eginez bai mamiz, bai azalez.

Neurtitzak hamabost silabakoak dira beren erdiko etenarekin, 8+7 eredu agertzen dutela. Bitxi zitzaion Oihenarti, *L'Art poetique basque indiquee dans Une lettre Escrite a Un cure du pays de Labourt au moys de mai 1665* delakoan diolarik: «Ce sont tous de Vers de quinze syllabes, dont nous ne trouverons point d'exemple parmi les ouvrages des poetes françois, Italiens et Espagnols (ches lesquels Les plus longs Vers sont les alexandrins feminins contenant treize syllabes) et parmi les Latins Encore moins.»

Egia balinbada Frantses, Italiar eta Espainiarentzat ez bide da gogoratu Oihenart kantatzen zuela elizan.

Tantum ergo sacramentum, veneremur cernui hamabost silabako neurtitza bi zatitan emana 8+7 ereduarekin. Egia da, oso kritikoa zela Etxeparerekin aipatzen zuelarik haren obra: «Il est divisé en deux parties, La première contient quelques fragments de la doctrine Chrestiene, Et lautre (oultre les regrets de son Emprisonement) de Vers d'amour assis mal seans a Un Ecclesiastique, Et sur tout a Un curé ayant chargedames.»

Halere, hamabost silabako neurtitza da literatura idatzian gehien erabili den neurtitza, Iparraldean bederen, aurki daitekelakotz ere Joanes Etxeberriren *Manual debozionezkoa*-n, XVIII. mendearen bukaeran Salvat Monhoren olerkietan eta nahiz guti balliatzen dituen Etxahun-Barkoxeren kantu batzutan. Egia da ere XVII. mendean olerkarietan aurkitzen direla zatikatzen dutela 15 silabako neurtitza bi neurtitzetan, zortzi silabakoa lehena, zazpikoa bigarrena (Etxeberri, Pouvreau, Harizmendi, Argainaratz, Claveria, Haranburu, Hirigotti).

Etxepare ez da lehena hamabost silabako neurtitza erabiltzen duena. Adibidez hona Garibay-ek eman duen Erdi Aroko 1321eko Gipuzkoar eta Napartarren arteko gudukaren kantua.

*Mila urte igarota ura bere bidean
Gipuzkoarrak sartu dira Gazteluko etxean
Nafarrokin batu dira Beotibarren pelean.*

Ohart gaiten halere ez dela neurtitz bakarra Etxeparek erabilitakoa. Nahiz bi lerrotan emana den "Amorez errekeritzea" olerkia kopla zaharrean dago lehen lerroak bi zatitan delarik 7+7 bere erdiko errimarekin.

*Benedika fortuna,
Ala enkontru hona!
Orai begietan dizit desiratzen nuiena.*

Halaber "Kontrapas" olerkiarentzat idaz baitaiteke hiru lerrotan iparraldean egiten den bezala.

*Garaziko herria
Benedika dadila
Heuskarari eman dio behar duien tornua.*

"Amorosen disputa" kantuan Etxeparek erabiltzen du bertze neurtitz bat, hau ere bi zatitan idatzia (6+5).

*Uztazu hurrantzera, amore maite;
Orai partitzeko damu ginate.*

Toki berezi bat dauka "Amorosen gaztiguia" olerkiak Etxepareren obran. Heldu da "Doktrina kristiana"-ren ondotik eta ohart daiteke bi aldiz Andre dona Maria aipatzen duela 101 ahapaldietan. Lehenean bultzatzen du girstinoa Mariaren gana eta argi dago "Amorosen gaztiguia"-k daukan gai berbera dela:

*O Andere gloriosa eta ama eztia,
Zutan dago bekhatoren esperantza guzia.
Ni zugana niatorkezu bekhatore handia,
Arimaren salbatzera zu zakiztan balia.*

Nola ez konpara azken neurtitza "Amorosen gaztiguia"-n dauden biek:

Andre hona dakigula guzior othoi balla

olerkiaren hastapenean eta 27. ahapaldian:

Niri ere hel zakitzat, othoi, galdu gaberik

Bigarrena da otoitz luzea Andre dona Mariari eskainia "Orazionia" deritzana 15 ahapaldikoa. Horretan daude "Amorosen gaztiguia"-n erabiliko dituen gaiak, azken ahapaldietan bereziki.

"Amorosen gaztiguia"-n amodio dibinoaren alde agertzen da, bainan ez du batere baztertzen amodio profanoa. Alabainan, "Emazten fabore" olerkian jokutzen da erakutsiz gizonak errespetatu behar duela emaztea, ama baita lehenik, esposa gero bere kalitate guzietan, gorputzaren gozamina barne juntatzen direlarik.

Etxepareren obrak egitura sakon bat dauka. "Doktrina kristiana" doa lehenik apez bati doakon bezala. Gero heldu dira, zubi gisa, "Amorosen gaztiguia" eta "Emazten fabore" bi kantuek bi joka molde erakusten dutela, amodio dibinoaren eta amodio profanoaren aldekoak. Orduz gero, sartzen da amodiozko olerkietan, orotara zortzi direla; segitzen du "Mosen Bernat Etxeparere kantua"-rekin, hau autobiografikoa, eta bukatzen du gorai patuz euskara, euskaldunen hizkuntza "Kontrapas" eta "Sautrela" olerkietan. Horiek guziaz kontutan harturik argi dago zinez XVI. mendeko olerkaria dela Bernat Etxepare Trentoko kontzilioaren aurreko idazlea, bainan duda izpirik gabe XVI. mendekoa.

Lino Akesolo eta euskal literatura. Jaiotzaren mendeurrenean

LUIS BARAIAZARRA – JULEN URKIZA

Sarrera

Aita Lino Akesoloren jaiotzako mendeurrena dela eta dator artikulua hau *Egan* aldizkarian. Egia esan, bada Aita Linok euskal letretan emandako emaitzak literatura aldizkari honetan eskaintzeko eta aztertzeko arrazoirik.

Lehenengo eta behin Aita Lino euskaltzalea izan zen, eta gainera euskararen ikertzailea. XX. mendean gutxi izango dira Lino Akesolo bezain jakintsu eta kritikiko sakonik euskal literaturako gaietan. Aipatu beharrekoa da berak 1969-1970ean artikulua batzuk idatzi zituela *Egan* aldizkari honetan¹, baita *Noelak* liburua *Eganen* bidez argitaratu zuela².

Bere bizitzan, batez ere euskararen inguruan egin zuen lan ugarikatik, askotan omendua izan zen, batez ere bere bizitzako azken urteetan: 1984an Bizkaiko Elizbarrutiko elizgizonek omendu zuten; 1987an Labayru ikastegiaren omenaldia jaso zuen Derioko Udako

(1) *Bertsolaritza Fernando Amezketarraren garaian*, *Egan* 29 (1969) 3-24; *Gure liburu zaarren saillean. Bozas-Urruttia'ri bi oartxo*, *Egan* (1969) 157. Miguel Unamunoren olerki batzuk euskarara itzuli zituen Linok: *Agranda la puerta*, *Padre*, *Egan* (1970, 1-3.zk.) 53-54; *Al cumplir mis setenta y dos años* (29-IX-1936), *Egan* (1970, 1-3.zk.) 53; *Golondrina peregrina* (18-XII-1936), *Egan* (1970, 1-3.zk.) 53-54

(2) Joannes Etcheberri, *Noelak eta kanta espiritual berriak*, San Sebastián 1970, 185 or; liburuaren argitaratzailea: "Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y publicaciones, S. A.". *Noelak* liburua Baionan argitaratua izan zen 1697 eta 1699an.

Ikastaroaren barruan; 1989an Bizkaiko Foru Aldundiak omendu zuen handikiro; Eusko Jaurkitzak 1989ko Euskal Letretako Merezimenduzko Saria eman zion; urte berean Dimako herriak, Euskerazaintza eta Euskera-zaleak partaide zirela, omendu zuen herriko semea. Eta orain dela gutxi, apirilaren 15 eta 16an, Dimako herriak eta Euskaltzaindiak omenaldi berezia prestatu zuten Aita Linoen jaiotzako mendeurrena zela eta: Udaleko sarreran plaka bat jarri zuten hitz hauekin: "Aita Lino Akesolo / 1911-1991 / Euskararen alde egindako / lan nekazina eskertuz / Dimako Udala - Euskaltzaindia"¹ ere.

Oraingo artikulua honetan ezinbestekoa dugu, oso labur bada ere, Aita Linoen bizitza eta lana aipatzea, baina batez ere euskal literaturari buruz hark egindako lana ikusiko dugu, *Egan* literatur aldizkari honi dagokion bezala.

1) Bizitzako datu batzuk.

Dimako Oba auzoan jaio zen Lino orain dela ehun urte, 1911.eko apirilaren 7an; haren gurasoak Antonio Akesolo eta Praxedes Olibares². 10 urte arte eskolako hasi-masiak burutu ondoren, 1921eko azaroaren 23an Larreako Karmeldarren ikastetxean sartu zen giza ikasketak egitera. 1926ko abuztuaren 10ean karmeldar jantzia hartu zuen, hurrengo urtean, abuztuaren 14an, Lino Familia Santuarena izenez profesia eginez. Sei urte hauetan (1921-1926), ikasketak burutzen ari zela, euskaltzaletasunak ukitu zion barrua, euskara ere irakasten baitzen³.

1927-1928 ikasturtea Markinako Karmeldarretan egin zuen. Hemen hasi zen euskara lantzen eta hemen eman zion euskaraz

- (1) Ekintza honen kronika ik. Karmel 2011-3an.
- (2) Lino hil zen hilean agertu zuen *Karmel* aldizkarian (1991-3, 5-11) urteetan zehar aztertzen zebillen Olibares edo Olivares, bere abizenaren azalpena. Olibares: (Ulli - Olli / Bares: baras - baratz), (Uribarasen antza aurkitzen dio Linok).
- (3) Linok berak diosku nala euskaltzaletu zen: "Zaletasun ori Larreako ikastetxean sartu jatan, beste batzuei lez. Zek eraginda? Gauza askok: Bertako irakasleak, Gemikan Eusko-ikaskuntzak izan eban Batzar anditik Larreara etozan otsak. Gerotxoago Norbert Tauer Madrillen zala, gure ikastetxearen barri izanda, txekoeslobiar orrek egin euskun kartak Eusko-ikaskuntzak bialduta, Jose Migel Barandiaran jaunak egin euskun ikustaldia eta azterketak"... (Karmel 1987-3, 76).

idazteari. Ondoren hiru urte egin zituen Gasteizen filosofia ikasten (1928-1931), eta gero lau urte Begoñako Karmelon teologiako ikasketak egiten (1931-1935). Karmelon bertan egin zen apaiz 1934ko uztailaren 8an. 1935ean Larreako (Zornotzako) ikastetxeko irakasle izendatu zuten; eta 1936an *Karmengo Argia* aldizkariaren zuzendari; lau mila harpidedun zituen garai hartan aldizkariak.

1936an gerra zibilak eten zituen Aita Linoren bideak eta lan literarioak. Basurtoko kuarteletik Soldadutzara deitua izan zen, eta gudarien ondora joan zen haien kapilau. Gero atxiloturik, espetxean sartu eta 1937ko uztailaren 30eko gerra-azuzitegian fiskalak 12 urteko espetxea eskatu arren, 16 urtekoa eman zioten. *Karmengo argia* aldizkariaren zuzendari izatea egozten zioten beste gauza batzuen artean¹.

Espetxean Linok ikasteari eman zion, batez ere hizkuntzak ikasteari. Carmonako espetxe gainetik hegan biraka ari ziren belatz txikiak gogora ekarri zioten Euskal Herrira hegan egiteko gogoia, eta orduan olerki hau idatzi zuen:

Ortzean zear zabitzen usoak,
ai nik banitu zuek dozuezan egoak!

Neure erriraiño nintzake egalari
erbestetuaren maitasun agurraren geznari!

Etsalak erasota
ara non dan lur jota,
bere seme onenak sakabanatuta!

Erri gaixoa,
gaur ene gogoia,
espetxeko ordu beltzetan,
maitezko egoetan
zuanaiño egadan doa.

Zu zaitut, aberri,
neu ere zorigaitzaren azkarri:
zeu, aberri!²

- (1) Ikus gerrako Linoren dokumentu batzuk: Julen Urkiza – Luis Baraiazarra, *Bidegileak: Lino Akesolo (1911-1991)*, Donostia – Gasteiz 2002, 6-8.
- (2) Lino Akesolo, *Idazlan guztiak*, [III], Larrea-Zornotza 1992, 374 (Edizioaren prestatzaile: Julen Urkiza).

Espetxerik espetxe erabili zuten: espetxe bihurtua zen Begoña-ko Karmelon, Langrarizen, Venta de Baños-en eta Carmonan. 1940an askatua izan zen, baina debekatua zuen Euskal Herrira bihurtzea, Kantabriako Hoz de Aneroko komentuan bizi zen (1940-1941), gero Iruñera joan zen (1941-1943), bi hilabete Zornotzan izan zen eta beste bi eta erdi Corellan; gero Kantabriako El Soto-ra bidali zuten (1944-1948).

Teologiako irakasle izendatua izanik, Gasteizera joan zen 1948an ikasturtearen amaiera arte, eta hemendik Begoñako Karmelora ikasturte berrirako. Begoñan biziko da hil arte irakasle eta liburu-zain izanik, baina tartean beste hiruna urte emango zituen Donostian (1969-1972) eta Markina-Xemeinen (1972-1975), bi toki horietako nagusi izanik.

Hain zuzen ere 1975ean itzuli zen Begoñako Karmelora, *Diccionario de Autoridades del Euskera* lan handiari ekitera. Eta hemen, Karmelon, iraun zuen, 1991ko irailaren 17an hil zen arte.

2) Aita Linoren idazlanak eta gaiak

Aita Linok, irakurle nekaezin eta ikertzaileak, jakintza zabala lortu zuen, eta bere idazlanetan erabili zuen gaia ere zabala da. Baina gehienbat euskarari lotutako gaia erabili zuen. Beraren *Idazlan guztiak*¹ obra argitaratu nuenean, gaiak bost edo zazpi ataletan sailkatu nituen:

1. *Euskera - Literatura - Kritika*. 2. *Euskera eta biblia*. 3. *Euskal testudun idazlanak*. 4. *Kondaira eta biografia-artikulu eta oarrak*. 5. *Liburuen barri-emoteak*. 6. *Bertso eta olerkiak*. 7. *Kronikalari*.

Idazlan guztiak hiru liburukitan 325 bat artikulu izan dira argitaratuak. Idazlan gehienak 32 aldizkaritan argitaratu ziren: *Karmel* (100 bat idazlan), *El Diario Vasco* (41), *Zeruko Argia* (23), *Boletín dela Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País* (21), etab.

Artikulu asko izenorde desberdinez izenpetu zituen; 18 bat izenorde erabili zituen.

(1) Lino Akesolo, *Idazlan guztiak*, 2. t. Larrea-Zornotza 1989, LXI+1541 or.; *Idazlan guztiak*, [III], Larrea-Zornotza 1992, 450 or.

3) Hiztegiilea

Alpagarria da Linok egin zuen lana hiztegi gintzan. Aita Linoren hiztegia handia da: Manu Sotak utzitako fitxak oinarritzat harturik, hark burutua¹. Argitaratze lanetan Luis Ortegaren laguntza baliotsua izan zuen. Hiztegiaren 9 liburukiak osatzen lan eskergaitza egin arren, Lino gizon argia izanik, hiztegia hobetu daitekeela eta hobetu beharko zela apalki aitortzeko ez zuen eragozpenik izan. Honen lekuko dira hark idatzitako milaka ohar eta zuzenketa. Bere lanerako erabiltzen zuen hiztegian, 935 orrialdetan ageri dira bere eskuz egin zituen oharrak eta osaketak, batez ere lehen lau liburukietan.

Hiztegi honetan idazle zaharrak agertzen dira Lino beraren azterketari esker, aurreko hiztegiak kontuan hartzen dira, baita gaurko hiztegi eta idazleak ere, herriaren jatorrizko esaerak ahaztu gabe. Eta geroko hiztegietan eragin handia izan du.

4) Itzultzailea

Linok egin zuen itzultzaile-lana ikaragarria izan da, batzuetan ezkutuan edo taldean burutua eta beste batzuetan bere izen eta guzti. Gaztelaniara eta euskarara egin ditu itzulpenak.

Gaztelaniara milaka orrialde izan dira itzulitakoak: liburu bat latin hizkuntzatik², bat ingelesetik³, bat frantsesetik⁴, bat euskaratik⁵ eta sei alemanetik⁶.

Hemen azpimarratzekoak euskarara egindako itzulpenak dira.

- (1) *Diccionario [...] de Autoridades de la lengua vasca [...]*, 9 t., Bilbao 1976-1989.
- (2) *Misas Propias de la Orden Carmelitana*, Iruñea 1944, 90 or.
- (3) Monica Baldwin, *Yo salté la tapia*, Donostia 1957. (Eleberria).
- (4) *La Iglesia y el pecador*, Donostia 1954, 278 or.
- (5) Euskaratik gaztelaniara Bernat Dechepareren olerkiak itzuli zituen (1966tik 1968ra bitartean argiratuak).
- (6) Fritz Tillmann, *El maestro llama*, Donostia 1956, 486 or.; Walter Nigg, *El secreto de los monjes*, Donostia 1956, 490 or.; Juan Schluck - Guillermo Neuss, *Historia de la Iglesia de Cristo*, Donostia 734 or.; Edith Stein, *La ciencia de la cruz. Estudio sobre S. Juan de la Cruz*, Donostia 1958, 413 or.; Fritz Tillmann, *Elementos de la moral católica*, Donostia 1959, 225 or.; Erich Przywara, *Criterio católicos*, Donostia 1962, 189 or.

Lehenik aipatzekoak dira Eliz liburu ofizialen itzulpenak, eta Bilbo eta Donostiako apezpikuen agirien itzulpenak.

Gaztetan (1930) itzuli zuen Cervantesen *Agure kazkatia*; gero-
txoago S. Teresaren *On-bidea* Santi Onaindiarekin elkarlanean, 1963
argitaratua. Iratzeder eta Lerchundiren *Salmoak* liburua bizkaieraz
argitaratu zuen Linok 1964an¹. Euskal Herriko santuen biografiak ere
itzuli zituen². Parte hartze garrantzitsua izan zuen guk 1989an "Kar-
mel Lekukoak" bilduman argitaratu genuen *Karmeldar Teresiarren*
Ordenako orduen liturgia liburuan ere.

Aita Linok gaitasun aparta zuen bertsoak euskarara itzultzeko.
Liturgiatik 31 olerki edo bertsozko lan itzuli zituen, gehienak latinetik.
Batez ere gaztelanietatik: Santa Teresa Avilakoarenak (1951-1952),
Alfredo Gómez Jaime, Jorge Isaac eta L. C. Lopezen olerki batzuk
(1967), Colombiako olerkari batzuen lanak (1968). Baina Interesa-
garrienak S. Joan Gurutzekoaren olerkiak (1990-1992n argitara-
tuak).

5) Aita Lino eta euskal literatura

a. Klasikoen aztertzailea

A. Lino gizon oso aditua izan zen euskal literaturan, Euskal Herri
osoko euskal literaturan. Haren lanei begirada bat eginez gero, argi
ikusten dugu zenbat autore edo idazle aztertzen dituen. Irakurle
handia izan zen, eta irakurri ahala liburuetan bere ohar eta azalpenak
jartzen zituen. Begoñako Karmeloko liburutegiko liburuak zabalduz
gero konturatuko ginanteke zenbat liburu, nola eta zenbat ohar sart-
zen zituen liburuetan.

Hortik aparte bere koadernoetan jartzen zituen liburuen laburpe-
nak, emaitzak eta kritikak. Honetaz jabetzeko aski da eskuz idatzirik
utzi zituen koaderno piloari begiradatxo bat egitea. Bere bizitzan

- (1) Aurtengo maiatzean berargitaratua: *Salmoak. Lino Akesoloren mendeurre-
neko argitalpena*, Markina-Xemein 2011, 39+262 or. (Karmel Lekukoak 6)
(Arg.: Julen Urkiza, Luis Baralazarra, Patxi Uribarren).
- (2) D. Fernández de Mendiola, *Aita Aureliano Karmeldarra (1887-1963)*, Gasteiz
1983, 59 or.; Manuel Fuentes, *Jaungoikoak Beretzat Gura Nau. Domingo*
Iturrate Zorionduna, Irukoiztarra, Bilbo 1983, 84, etab.

zehar irakurtzen zuenaren ideiarik nagusienak, oharrak, etab. idatziz joan zen, euskal literatura klasikoari dagozkionak bereziki. Honela 175 koaderno handi eta 155 txiki-txiki bete zituen; hauetan euskal idazle klasikoei buruzko oharrak eta interesgarri zeritzan edozein gairi buruzkoak idazten zituen.

Orain gain-gaineko begirada egingo diegu euskal literaturari buruzko haren lanei, eta hark aztertutako horietatik, mende bakoitzeko idazle bat azpimarratuko dugu bereziki, gainerakoez aipamen soila eginez edota labur-labur zertxobait esanez.

XVI. mendekoak

Bernat Etxepare

(*Linguae Vasconum Primitiae*, 1545ean argitaratua)

Lehen idazle ezagunaren testua eman zigun oraingo grafiara aldatua eta gaztelaniara itzulia (1968). Horrez gainera, Donostian 1980ko ekainaren 27an emandako hitzaldi bati erreparatu diot. "Etxepare laureun urte geroago" du izenburua. *Euskera* 21 (1981) 449-451. Jakin-mina pizten zaigu Etxepareren liburuaz; gaurko estetikaren ikuspegitik haren poesia bizi-bizia, aintzat hartua eta goretsia da. Bere garaian ere hala izan behar zuela dirudi: poezko zirrara eragingo zuela herriarengan eta batez ere euskararen langile eta artista ziren jende hautatuengan. Aita Linorengan ere piztu zen jakin-min hori; horretaz ari da aipaturiko hitzaldi horretan. Eta ondorio honetara iristen da: obra honek ere, beste askok bezala, ez zuela berehalako arrakastarik edo harrera berorik izan. Hasieran hau dio:

"Non gelditu ziren euskarari mundu guzira zabaltzea opa zionaren amesak? Nolako arrera izan ote zuen euskaldunen artean? Zer erantzun asmatu ezinik gaude. (...) Euskalerrriak nolako arrera egin zion nolabait asmatzeko, argi-zirrintatxo bat ere ez zaigu agertzen. Aipamen labur bat edo beste, besterik ez: Lope Martinez Isasti giputzarena bata, eta Oiherart zuberotarrarena bestea. Bion egunetakoa da Sara-Ziburuko idazle-taldea, izen andi mordotxoak osatzen duena, Etxeberri Ziburuko eta Axular andia tartean dirala. Eta badirudi talde onek ez duela Etxepare ezagutu, edo behintzat ez duela onen lana aintzat artu. Sara inguruko talde orrentzat, Etxebe-

rri Ziburukoa izan da Jainkoarekiko gaiak, kristau-gaiak euskal bertsoan leenbizikoz erabili eta landu dituen idazlea.

Ala ere, badakigu Etxepare-ren bertso-puska bat edo bestek Euskalerriko eliz kantuetan gure egunetaraiño iraun dutela. Bai Azkuek eta bai Aita Donostiak elkarrengandik naiko urrun dauden errietan entzun eta bildu zituzten: Aezkoan, Saratsun, Olazagutian eta Bizkaiko Murelagan ere bai. Erriarenak ala Etxepare berarenak? Or dago, noski, auzia. Ori da argitu bearra. Baiña Etxepare-renak balira ere, erri kantariak ez du jakin norenak ziran, eta Etxepare ezezagun gelditu da edonola ere.

Ezezagun an eta emen, Iparraldean eta Egoaldean. Noiz arte? Parisen gordetzen zuten eta duten ale bakarra aurkitu eta argitara zuten arte.

Egun zorioneko gogoangarri ori ez zan gertatu liburuaren irugarren menderate. Egun ori Etxepare-rentzat berpizte eguna izan da, eta ez irugarren eguneko berpiztea, ez irugarren urtekoa ere, irureun urte geroagokoa baizik".

Lehen liburu honek izan duen bilakaeraz argitasunak eman ondoren, hartaz egin diren argitalpenen berri ematen digu eta jarraian, haren poesiaz hiru adituk dituzten iritziak azaltzen. "Manterolak, bere *Cancionero Basco* delako euskal poeten bilduman, Etxepare zarrari leku emanez gainera, Michel-en iritziak bere eginez, ia eder-iritzi osozkoa ematen dio gure leen-idazlearen bertso-lan gelenari. Gai batzuetan ez omen da arnas andiko poeta; baiña beste batzuetan, gai ariñetan, maitezkoetan, oso yayoa omen da, guztiz xarmanta, atsegiña, poesiaren eder eta graziduna, askotan biotz beroduna. Teokritoren eta antziñateko eglogalarien xalotasuna, antzea eta antza aurkitzen dizkio gure poetari. Orra Michel-en iritzia, Manterolak berea egin duena".

Bigarren iritzia Orixerena da. Eta hirugarrena Lafitterena, harena-rekin batera lerro artean tartekaturik dakarrena. "Orixek ere ez zuen aurkitzen Etxepare 'biotzaldi aundietako poeta, baño bai leguna, itz utsik eztuna, jaso (correcto), lenbizikoa ez ezik gaurkoa ere izateko; idaztankera lasterra, ta muinduna du, ebakia eta erraza'. Lafitte jaunarentzat itzez urria baldin bada, Orixerentzat ori ez da pekatu; orri itz utsik, alperreko itzik ez izatea esaten dio. 'Zathi ederrak baditu', esaten zuen bestalde Lafitte maixuak berak ere. 'Baina -egia egiari

zor- aphez batek segurik egin behar ez bezalako hetarik ere bai parrasta bat'.

Azken iritzi au, orraitio, ez dezagun uste aphez batena bakarrik danik. Stempf eta Michel, ez bata ez bestea, ez ziran aphez, baiña iritzi beretsukoak bai. Arxuk ez zituen puska batzuk argitaratu ez frantsesera itzuli eta Michel-ek Arxuk egiñari on iritzi zion. Stempf-ek, berriz, puska berak alemanaera itzultzerakoan, ez zituen badaezpada alemanez jarri, latiñez baizik"...

Joannes Leizarraga (1506-1601).

Lino Akesolok sarri aipatzen duena da, gehienbat Bibliaren itzulpenez ari dela. Esaterako, idazlan interesgarri eta mamitsua du "Joannes Leizarraga eta protestanteen euskerazko bibli-itzulpenak"¹ izenburuz.

Beskoitzen egindako hitzaldi batean haren garaia aztertzen du pixka bat.

Gabriel Arestik *Fontes Lingüe Vasconum* aldizkarian egindako okerra zuzenduz, idazlan labur bat argitaratu zuen *El Diario Vasco* egunkarian: "Leizarragak ez zuen 'libertorik' aipatu"². Honelakoetan eta eztabaida kutsuko idazlan orotan, argi ikusten da egiaren bila eta irakurleari zor zaien begirunea babestu nahian ari dela: "Agerian da gure idazle enziklopedikoak gutxigoraberaka jokatu duela emen. Eta gutxigoraberako jokabidea ez da, ez, FONTES bezelako aldizkari bati izen edo omen aundirik ematekoa. Gutxi gorabera ala uste dana, geiagorik gabe ala dalakotzat ematea ez da jakintsuen legea".

1971n Leizarragari Beskoitzen egin zitzaion omenaldian ere han zen Lino Akesolo, Lafitte eta Lafon jaunekin batera hizlari.

XVII. mendekoak

Mende honetakoetatik gehien azertu zituenak, beharbada, Joanes Etcheberri Ziburukoa eta Bernard Gasteluzar izango dira. Bi horien obra bana berrargitaratu zituen, haren *Noelak eta kanta espiri-*

- (1) Jaunaren Deia (1970, 33.zk.) 271-285; *Idazlan guztiak*", Larrea - Zornotza 1989, 823-843.
- (2) *El Diario Vasco* 40 (1973, 12.040.zk.) Suplemento dominical, 12; *Idazlan guztiak*", Larrea - Zornotza 1989, 848-849.

tual berriak (1970) eta honen *Eguia Catholicac salvamendu eternalaren eguiteco necesario direnac* (1983), bien testua berrikusiz eta sarrera eta oharra eginez. Guk hemen Bernard Gasteluzar Jesulagunaz idatzi zuenari begiratuko diogu batez ere.

Bernard Gasteluzar (1619-1701)

Idazle hau XVII. mendeko poetarik onenetakoa dela dio edota halako ospea duela; baina, zoritxarrez, oso gutxi ezagutua dela ere bai.

Lafittek, 1929an, idatzi zuena aipatzen digu: "Huna lau mende eskuarazko liburua liburuari darraikola... Ondikotz, gutiak dira liburu zahar horiek ezagutzen dituztenak. Ez da mirakulu. Irakurgai horiek jauregi, komentu, hiri bakar batzuetako liburutegietan dagotzi ehortzirik; eta nork du helen ondotik ezker eskuin ibiltzeko astia? Zenda-ko ez berriz agertaraz gure arbasoen lanak eta Euskal Herriko lau bazterretarat hedatzen?"

Lafittek berak egoera txar horri nolabaiteko konponbidea emateko bere esku zena egin zuen; horrela, *Euskaldunen Lorategia* eman zuen argitara, 1800era arteko euskal idazleen testu-atalez osatutako bilduma.

Jarraian hau dio Lino Akesolok: "Gaur lorategi bat, bildumatxo bat ez zaigu aski. Aurrerago jo nai genuke. Gaurko euskalzaleak antziñakoen idazlan guztiak, osoak, berrargitaratzea eskatzen du. Betiko galtzeko arriskuan daudenak, batez ere, berriz argitara eman eta gaurko euskalzaleen eta ikasialaien eskuetan ezarri, ez dugu gutxiago nai".

Gasteluzar, hain zuzen ere, betiko galtzeko arriskuan dagoen idazlea dela diosku. Michel, Vinson, K. Mitxelena bera kezka eta hileta jotzen bezala ageri zirela, Gasteluzar ezezaguna eta honen lana ia galdua eta eskuragaitza zelako. Hortik ateratzen du argitalpen berri hau behar-beharrezkoa zela, galtzeko arriskutik Gasteluzar eta haren obra *Egia Katholikak* salbatzeko. "Gaurko argitaraldi onekin zorionean gaude. Illetak ixiltzera datoz. Gasteluzar berpiztera datorrela esan dezakegu".

Egia Katholikak liburuaren egileaz orain dela mende erdi gauza gutxi genekiela dio. Esaterako, Lafittek *Euskaldunen Lorategian* hau

dio: "Bernard Gasteluzar aita Jesuita nungotarra zitaken, noiz sortu, noiz hil, ezin erran dezakegu. Lapurtarra zela ezin uka". Baina apurka-apurka argi pixka bat eginez joan direla haren inguruan; gehienbat Lafitte bera, R. Moreau eta Sommervogel Jesusen Lagundiko bibliografoa izan direla argitzailak. Lafitteren hitzak aipatuz ematen dugu hartaz dakigun apurra:

"Lapurdi Ziburun sortu zen 1619ko martxoaren 12an. Jesuitetan sartu zen 1640an. Paben hil 1701eko apirilaren 15ean.

1656an predikari eta arimazain kausitzen dugu Baionan; hiri hortarat Jesusen Lagundiko buruzagiek igorri zuten hirur lagunekin, hor behar zutela finkatu jesuita-etxe berri bat, ikastegi batekin, eskualdean erroak egitekotan. Baina orduko burgeseria Baionan jansenisten aldekoa zen osoki, eta ez zuen jesuitarik nahi bere herrian". Hirian ezin eta handik kanpo "Begoigne" izeneko leku eder bat begiztatu zuten. Baina han ere ez zieten utzi. Lafitteren hitzak dakartza berriro ere: "Jende xehea berotu zuten, Begoigneko gain hartarat truminka igan zedin 'fraile madarikatu' horien aizatzeko. Makila eta sardez armaturik, eta jesuita dohakaberi jazarri, dena oihu eta harramantza. Lau lagunek behar ukan zituzten behala lekuak hustu".

Eta honela jarraitzen du Lino Akesolok Gasteluzarrek euskaldunei egindako opariaz: "Gasteluzarrek agur esan bear izan zion Jesusen Lagundia bere Euskalerrian sartzeko xedeari. Baiña Euskalerria berarekin darama eta euskaldunentzat lan egitea ez du utziko. Lumarri eragingo dio eta euskerazko lana egingo du. Ez du munduko aldia amaitu nai, euskaldunen eskuetan bere oparitxoa utzi gabe. Euskaldun guztiak ditu, noski, gogoan; baiña itxasaldeko semea delarik, mariñelak gogoanago. 'Hek prinzipalki konsideraturik, deliberatu dut liburu hunen egitea'. Bertsotan erakatsiko dio euskaldunari kristautasuna".

Gasteluzarren poesiaz ari da ondoko lerroetan. Lafitteri burura etorri zaion geldera bera etorri zaio Lino Akesolori ere. Gehienbat liburu didaktikoa izanik, ba ote da hemen poesiarako tokirik? Eta hona beraren erantzuna:

"Liburuan ez da, ez, dena didaktiko tankerakoa. Ez urbiltzekorik ere.

Gairik erabillienetan, eskuztatuenetan, badaki irudimenak era-

ginik, lirikoaren egalak artzen eta oi ez bezalako ikuspegi berriak aurkitzen. Gutxien uste dugunean, erromantiko baten irudimen eta biotzondoaz piztutako bertso-txinpartez arritzen gaitu".

Lino Akesolok, aipatu berri ditugun lerro horietaz aparte, ez du bere iritzirik ematen Gasteizarren poesiari buruz; irakurlearen gain uzten du hartaz iritzia moldatzea, baina aurrez hiru adituren iritzia bal badakar lerro hauetara. Michel, Lafitte eta K. Mitxelena dira aditu horiek:

"Gasteizarren poesia bikaintzat zeukan [Michelek]; bertsoa neurri onean egiña omen du eta Lapurdiko euskera ixurerraz eta apaina omen darío.

Lafittek XVIII mendeko gure poeten artean onenetakotzat dauka, Joanes Etxeberri baiño ixuri errazagokoa eta landuagoa; gainera, lirikoago, garbiago, ariñago, astuntasun gutxiago eta neurrian aberatsago aurkitzen du.

Mitxelenarentzat, Gasteiz poeta txukun eta gozo-leuna dugu, eta gure artean neurri berrien asmatzaille agertu da, Oihenart bezala. Utzi dizkigun bertsoak erri xee eskolatzeko egin bazituen ere, neurrien ugariz eta gaiñerako eder-jantziz, idazle ikasi eta kulturadunarenak omen ditu. Nonbait ere, bere liburutik Parnasoko musak alienatu baditu ere, olerkari au ez da Parnasotik igaro gabea, eta andik datozten aizeen bafadak sartu zaizkio bere bertsoetara".

Haren bertso-neurriez, haren euskaraz eta, azkenik, edizio berriaz zenbait xehetasun eman ondoren, honela amaitzen du Lino Akesolok:

"Eman du orain euskaldun irakurleak Euskeraren lekuko berri au bere eskuetan. Ia illen artetik berbiztua bezala dator plazara. Ongi etorri zabala egin bear diogu. Laster dira irureun urte leenbiziko aldiz argitaratu zela. Bigarrena duen argitaraldi au izango al da Gasteizarren izena gure artean ezagutuago izan dadin".

Joanes Etxeberri (1580 ?)

Goian aipatu dugunez, hau da Bernard Gasteizarrekin batera, Lino Akesolok sakonkien aztertu duen XVII. mendeko idazlea. Beste

batzuen kasuan bezala, hau ere jaiotzez aurreko mendekoa izan arren, idazle den aldetik XVII.ekoa da.

Alpamen soila baino zerbait gehiago eskainiko diogu honi, A. Linok aztertutako klasikoen artean garrantzitsua baita. Hasieratik nor dugun idazle hau galdetzen du berrargitalpena, sarrera eta oharrak prestatu dituenak. Eta honela erantzuten du:

"Damurik, ezer gutxi dakigu bere biziari buruz. Ziburutarra zela esan dezakegu. Ziburutar egiten du berak bere burua. Baiña ez dakigu noiz jaio zen. (...)

Gero, bere izenari itsatsia, titulu au darama beti: *Doctor teologo*. Orrek esan nai du eskola nausien batean apaiz-ikaske-tak egiña zela, teologian irakasle izateko eskubidea zeukala. Non ikasi ote zuen? Paben? Tolosan? Bada emen zer argitu. Dena dela, Jesuitekin ibillia da; Loiolako Inñazioren semeekin ikasi zuen zekien guztia, santu orri egindako kantuan berak dioenez".

Patxi Altunak ere, hamar urte geroago *Manual Devotinezcoa* berrargitaratu zuenean, ez du haren jaiotzako data zehatzik ematen, baina bai gutxi gorabeherakoa. "Noiz jaio zen ez dakigu, baina haren lehen liburua argitara zen urtea (1627) kontuan harturik, hamaseigarren mendearen azken aldera, 1580an edo, sortu zela esan dezakegu. Paben ikasi zuen jesuiten ikastetxean, Oihenartek bezalaxe, eta honek baino urte batzuk lehenago, noski, Mauleko idazlea 1592an sortu baitzen". Beraz, Lino Akesolok zuen zalantza argiturik uzten du, honek ez baitu zehazten Paben ala Tolosan egin zituen teologiako ikasketak. Haren heriotzari buruz ere ez dago argitasunik, baina lerro hauetan adierazten du gure karmeldarrak honetaz duen susmoa: "Ziburun erretor izana ere omen da, or 1637 edo 1638-garren urterarte. Orduan utzi omen zuen erretorgoa, eriotzak kendurik non-bait".

Hiru liburu idatzi zituen Joanes Etcheberrik: *Manual Devotinezcoa*, bi liburukitan argitaratua; *Eliçara erabilceco liburua*; eta *Noelac*. Hirurak bertsoz idatziak. Euskaldunek bertsoa maite zutelako berak dioenez. Hori dela-eta "gure eliz kanten aita" deitzen diote. Etxeparek aurreko mendean urratu zuen bideak XVII.ean jotzen duela gailurra diosku: "itz lauz Axularrekin, eta itz itzullitan, itz neurtuetan, gure Etxeberri onekin".

XVII. mendeko gainerako idazleez zer? Axular, Joan Tartas eta Harizmendi ere haren lumaren galbahetik pasatuak dira. Unean uneko hutsuneak betetzeko, interpretazio okerrak zuzentzeko edo ilunguneak argitzeko egindako idazlanetan gehienbat. Esaterako, Axularren kasuan, lexikografiako puntutxo bat argitu nahi du: "Zer da Axularren *ekidin*?"¹.

Joan Tartasen *Onsa iltzeko bidia* liburuaren argitalpenez eta batez ere Jakin Liburu Sorta, 18an Andolin Eguzkitza eta Xabier Kintanak prestatutako argitalpen berriaz kritika zorrotz eta garrantza dakar izenburu honekin: "Idazle baten zoritxarrak (Joan Tartas)"².

Hordagok Vinson-i jarraituz klasikoetan egindako argitalpenaz ari da Harizmendi idazlearen inguruan: "Harizmendi, Vinson eta abar"³.

XVIII. mendekoak

Pedro Ignazio Barrutia (1682-1759)

Barrutia ez da, berez, klasiko bat, baina bai antzinako teatrogile euskalduna; zorionez, luzaroan ahaztua izan ondoren, 1982az geroztik gure ikertzailleengan interesa piztu zuena. Aita Linok maite izan zuen eta asko idatzi zuen "Acto para la Noche Buena" teatroaren egileaz. Idazki hauetan J.M. San Sebastián ("Latxaga") idazleak aurkitutako eskuizkribu originala eta haren argitalpen zuzen eta zaindua gorai patzen ditu batez ere. Bide batez, Aramaioko idazle zaharraz atera diren beste argitalpen batzuk ere haren kritikaren galbahe zorrotzetik igarotzen dira.

"XVIII. mendearen hondarrean jaio zen idazle hau, erdi ahaztua izan ondoren, miretsia eta gorai patua izan da azken aldiaren, batez ere 1982. urtean haren jaiotzako hirugarren mendeurrena zela eta, aramaioko idazlearen bitzita eta lana aztertuz, argitarapen trinko bat burutu zenez gero. Arabako Foru Aldundiaren babespean argitaratu zen obra honetan, lau idazle hauek agertzen dira egile: Joseba Andoni Lakarra, Jon Kortazar, Joan Mari Lekuona eta Jose Mari Vélez de Mendizábal, atariko E. Knörr-ena izanik. Aurretik Gabriel Arestik,

(1) *Idazlan guztiak*^{***}, Larrea - Zornotza 1992, 121-125.

(2) Karmel 1977-2, 55-66; *Idazlan guztiak*^{*}, Larrea - Zornotza 1989, 226-232.

(3) Karmel 1986-2, 51-55; *Idazlan guztiak*^{*}, Larrea - Zornotza 1989, 233-235.

haren lanari zeharo ederretsita, ahaleginak egin zituen teatrogile hura euskaldungoaren plazara behin betiko ateratzen. Azkuek egin zuen lehen argitaraldiaren ondoren, berau izan zen bigarren eta hirugarrenak prestatu zituena. Bigarren argitaraldia 1960an Euskaltzaindiaren *Euskera* agerkarian eta hirugarrena 1965eko *Auspoa* bilduman, euskal antzerki zaharrak agertzen zituzten zenbaki batean.

Baina Barrutiaren ikertzaileentzat iturririk garbiena eta fidagarriena, Arabako Foru Aldundiaren babespean argitaratu zen aipaturiko obra hori baino geroxeago, 1983.ean, *Latxagak Tolosan Lopez-Mendizabal argitaletxean* argitara emandakoa da ezbairik gabe. Honek, ustekabeen, aramaloar idazlearen eskuizkribu originala eskuratu ahal izan zuen, eta hartaz tentuz eta zuhurki baliatuz, irakurleari biderik ziurrena erakusten dio. Barrutiaren bizitza eta lanaren harian, goian aipatzen direnez gain, beste izen batzuk ere aipatu behar genituzke, eta lehen-lehenik eta gol-goian Juan Carlos Guerra, orain arteko argitarapen guztien iturri izan dena, eta gero R.M. Azkue, Barrutiaren lehenengo argitaratzailea. Mitxelenak, Onaindiak, Villasantek..., labur bada ere, lekutxo bat eskaintzen diote literaturaren historian. Dena dela, bere betiko estilo zorrotzean, Lino Akesolo da idazle honen inguruan nori berea ematen jakin duena. *Latxagak* (Jose Maria San Sebastian) egindako argitarapena gorailpatzen du guztien gaineratik¹.

Agustin Kardaberaz (1703-1770)

Argi dago Agustin Kardaberaz Jesulaguna malte zuela Lino Akesolok. Hainbat idazlan argitara eman zituen Ernaniko seme, Jesusen Bihotzaren apostolu handi eta euskaltzale sutsuaz:

- "Kardaberaz eta Bizkala"².
- "El Padre Cardaveraz en Alava"³.
- "Jesusen Biotza, Kardaberaz eta Euskalerrria"⁴.

- (1) Luis Baraiazarra, *Euskal Idazleak*, in: Gabriel Jauregui Uribarren (1895-1945), Larrea - Zornotza 1995, 171 (KS-7).
- (2) Kardaberaz-Bilduma 1 (1971) 57-72; *Idazlan guztiak*, Larrea - Zornotza 1989, 269-277.
- (3) Boletín de la Institución "Sancho el Sabio" 16 (1972) 233-239; *Idazlan guztiak*, Larrea - Zornotza 1989, 278-281.
- (4) *El Diario Vasco* 40 (1973, 11.962. zk.) Suplemento docminical, 11; *Idazlan guztiak*, Larrea - Zornotza 1989, 282-283.

- "Kardaberaz Aitaren aztarnak Markiñan"¹.
- "Euskal Idazle zaarren bilduma (Kardaberaz Aitarena)"².
- "Bakotxari berea (Alta Kardaberaz dala-ta)"³.

Mogeldarrak XVIII. eta XIX. mendeen artean banatzen dira: Juan Antonio (Mogel zaharra) XVIII.ekoa dugu eta Juan Jose eta Bizenta haren ilobak hurrengo mendekoak eta Frai Bartolomeren garaikoak. Lino Akesolok han eta hemen sarri aipatzen ditu. Haren eta nebarreba hauen aitak medikuak izanik, hurrenez hurren Eibarren, Deban eta Azkoitian jaiotzea egokitu zitzairen, baina hirurek zuten beren burua markinartzat. Hortik abiatuta, idazlan hau idatzi zuen Lino Akesolok: "Mogel euskal idazleak nongoak dira?"⁴.

"Juan Jose Mogel-en euskal lanak" izenburua duen lan bat ere utzi zigun Euskaltzaindiaren *Euskera* agerkarian; berez, Deban, 1981eko apirilaren 26an egindako hitzaldia da.

XIX. mendekoak

Frai Bartolome Santa Teresa (1768-1835)

"Frai Bartolome Santa Teresari buruz hiru idazlan idatzi zituen "Boletin de la R.S.B. de los Amigos del País" aldizkarian: lehenengoan (1968) hura, pertsona gisa eta haren *Plauto Bascongado* aztertzen ditu: Frai Bartolomek Lazkaon profesia egin zuelako berria zalantzan jartzen du; Iruñean eta Tuteran ikasi zuela ere askoz hobeki aztertu beharrekoa dela dio, eta ondoren berak lortutako haren bizitzako argibideak ematen ditu: 1835eko abenduan hil zelakoa ere ez du ziurtzat jotzen... Bi urte geroago, haren bizitzari buruzko argibide gehiago dakartza; eta haren heriotzari buruz, oker ulerturik, 1836ko urtarrilean hil zela diosku, urte horretako urtarrileko hilen zerrenda batzuetan ageri baitzen. Gauzak hobeki ikertzen jarraitu zuen, eta 14 urte geroago (1984) beste datu berri batzuen artean, haren heriotzako data zehatza ematen digu: eta lehen, 1968eko

- (1) El Diario Vasco 40 (1977, 12.310. zk.) Suplemento documental, 11; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 284-285.
- (2) El Diario Vasco 41 (1977, 12.372. zk.) Suplemento documental, 11; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 286-287.
- (3) Karmel 1977-3, 54-60; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 288-292.
- (4) Zer (1981, 48. zk.) 8-9; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 300-302.

idazlanean zalantzan jarri zuena, hots, A. Zabalak emandako data, zuzena zela ziurtatu zuen; beraz Frai Bartolome 1835eko abenduan hil zela, areago oraindik abenduaren 11n hil zela ziurtat jo zuen. Ekin eta ekin, profesa egin zuen tokia ere ziurtasun osoz ematen digu: Korellan egin zuen”¹.

Jose Pablo Ulibarri (1775-1847)

Idazle arabar hau ere maite zuen gure karmeldarrak. Izenburu ugari eskaintzen dizkio euskaraz eta gaztelaniaz Okendoko euskal idazleari:

- “Euskal esnale eta euskal idazle: Yose Paulo Ulibarri, Okendo´ko semea”².
- “Jose Pablo de Ulibarri Galindez”³.
- “Algo más sobre el escritor Ulibarri”⁴.
- “Escritor vasco y gran campeón en la lucha por su lengua vernácula”⁵.
- “Ulibarri (eta beronen gutun-liburua)”⁶.
- “Jose Pablo de Ulibarri Galindez (1775-1847)”⁷.

Juan Mateo Zabala (1777-1849)

Bi idazlan ditu idazle frantziskotar honi buruzkoak:

- “Aita Zabala, bilbotarra”⁸.
- “Aita Joan Mateo Zabala, euskal idazle (1777-1849)”⁹.

- (1) Julen Urkiza – Luis Baralazarra, *Lino Akesolo (1911-1991)*. Gasteiz, 2002, 24 or., 16 (Bidegileak).
- (2) Olerti 4 (1962, 1-2.zk.) 121-142; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 355-368.
- (3) Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País 18 (1962) 25-35; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 369-377.
- (4) Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País 18 (1962) 415-421; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 378-382.
- (5) Boletín de la Institución “Sancho el Sabio” 13 (1969) 81-95; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 383-392.
- (6) El Diario Vasco 42 (1975, 12.585.zk.) Suplemento dominical, 7; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 393-394.
- (7) Euskera 21 (1976) 170-176; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 395-399.
- (8) Zer (1977, 5.zk.) 8-9; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 400-403.
- (9) Karmel 1977-4, 47-59; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 404-412.

XX. mendekoak

Resurrección Maria Azkue (1864-1951)

Lege eta begirune handia zion Azkue handiari. Mirespen eta maitasun hori behin eta berriro agertzen du bere idazlanetan. Batez ere, gauzak ongi jakin gabe eta arinkeriaz, han-hor-hemen bildutako esan edo interpretazio okerrez, haren aurka idatzitakoak gezurtatzen eta gauzak argi uztera datoz hartaz idatzi zituen idazlanik gehienak.

Ondorengo lerroetan, ordea, *Egan* aldizkari honetan hark idatzitakoari erreparatu diot. R.M. Azkue *zanaren Frantsesezko itzaldi bat* du izenburua eta *Egan* 27 (1968) alean dator. Azkue jaunak, bere hiztegi handia atera zuenean, ba ote zekien frantsesik ala hiztegiari datozen frantsesezko testuak beste norbaitek itzulitakoak diren eztabaida sortu omen zen. Kontua da Azkue Toursko San Gregorio ikastetxeko kaperan frantsesetik hitzaldia egitera gonbidatu zuela ikastetxe horretako nagusiak. Hau zen hitzaldi horren izenburu osoa: *Allocution adressée par M. l'Abbé Resurrection Maria de Azkue, docteur en Théologie, aux congréganistes de Marie Immaculée le 28 mai en la chapelle du Collège Saint Grégoire de Tours.*

Ordurako bazeramatzen bi urte Toursen bizi izaten eta frantsesez irakurtzeko eta hitz egiteko moduan zen.

"Tours´ko itzaldi orretan (...), Saint-Grégoire ikastetxeko nagusiari 'notre bien-aimé-père' esaten deutso. Zer esan nai dau orrek? Ikastetxe orretan bizi zela ostatzuz, aurki, ango anai ikasleekin batera. Orregaitik dauka ango aita nagusia bere aitatzat, aita maitetzat. Eta ango anai ikasleak lagun eta adiskide miñak zituen.

Eta -orra ortik datorkigun argi-izpi barri bat- Azkue zanak bere iztegiako prantzesak berea ez badau, iñork lagundurik egiña baldin badau, laguntzaille izan ebalako ori ez ete dogu billatu bear ikastetxe aretako anaien batengan?

Baiez erantzuteak legezko dirudi. Siñistu eziñik ez dauko. (...) Uste au ez litzake guztiz okerra, Azkuek bere iztegia Tours´era orduko egiñik eduki ez baleu.

Au idatzita gero, beste iturri batera jotea etorri jat burura. Bilbo-ko Berriotxoak ikastetxeko adiskide bati delitu deusat. Badakigu artu-emon andia izan ebala Azkue zanak ikastetxe orretako sortzailleekin. Eta iztegia amaitu baiño naiko aurreragotik asita. Eta ona zer esan deustan. Bai, euren arteko batek egin ei eutsan itzulpena, edo orretan lagundu. Laguntzaille onen izena: François Joseph Lapeyre, gaskoina, 1929an il zana.

Anai au 1902´garrenerako Bilbo aldean zan, Txorierrri aldean. (...) Jakintsua ei zan bera. Baiña urte orreetan ez ei eban egiten eskola-lanik. Eta astitsu aurkitzen ei zan Azkueri laguntzeko. Urte batzuk aurreragokoa ei eben alkarren ezaupidea, Azkue jauna Lapurdi-Zuberoa aldetik euskal itz eta kanten bila asi zanekoa.

Labur esanda, bego or nik adierazo nai izan dodana. Eta bego or agertu jakun argi-izpia: bear bada, Azkue aundiaren iztegia frantzesez jarri ebana François Joseph Lapeyre izan zala, Anai Ploermel-tarra eta kaskoina bera”.

XX. mendeko beste idazle asko ere agertzen dira haren idazlanetan. Esaterako, Lizardi eta Lauaxeta (biak batera dakartza behin baino gehiagotan), Orixe, Manuel Lekuona, Imanol Enbeita, Kepa Enbeita “Urretxindorra” etab. Hona hemen hauer buruzko izenburuak haren idazlanetan:

- “Lizardi eta Lauaxeta aztertze”¹.
- “Lizardi eta Lauaxeta ez dira sasikume-izenak”².
- “Kanta-kantari il zan olerkaria (Lauaxeta)”³.
- “Lauaxeta ez da ain erdal bertso gille txarra”⁴.
- “Agustin deunaren eta gure Orixeren gomutaz”⁵.
- “Orixe abertzale”⁶.
- “Orixeren pentsamenduaren sintesia”⁷.

(1) Golz-Argi 16 (1975, 231.zk.) 5; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 484-486.

(2) Golz-Argi 16 (1975, 237.zk.) 5; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 487-489.

(3) Zer (1978), 7.zk.) 8-9; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 490-493.

(4) Karmel 1986-1, 78-86; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 494-500.

(5) Karmel 1986-3, 6-18; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 585-593.

(6) Euskerazaintza (1988, 5zk.) 26-29; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 594-598.

(7) Karmel 1992-1, 3-26; *Idazlan guztiak****, Larrea - Zornotza 1992, 155-167.

- "Orixeren eskutitzak. Orixek azken urteetan Oiarzabal jaunari bialitako gutunak, eskutitzak"¹.
- "Lekuona euskaltzain"².
- "Manuel Lekuona eta aozko euskal literatura"³.
- "Manuel Lekuonaren gomutagarri (1894-1987)"⁴.
- "Gitxi ezagutua dan euskal idazlea: Enbeita' tar Imanol (1884-1946)"⁵.
- "Enbeita Urretxindorra. Gure erri-kulturaren agertzaille eta aurrera eragille"⁶.

b. Iritzi kritikoa

Hitz gutxitan hartaz iritzi kritiko egokia moldatzea ez da erraza, baina asko dira, gain-gainetik bada ere, haren euskal letretako jarduera eta joera epaitzen salatu direnak eta gehienak bat datoz hainbat gauzatan. Esaterako, Diman 2011 honetako apirilaren 15ean omenaldia egin zitzaionean, Patxi Uribarrenek izenburu hau jarri zion bere txostenari: "Irakurle aseezina, ikertzaile sakona, hiztegi-gile zorrotza". Irakurle aseezina izan zela gauza jakina zen eta horretaz etxeko eta ingurukoak ez eze kanpokoak ere oharturik zeuden. Hala diosku Patxi: "Ekarri bere, ezin dot bere irudia gogora ekarri esku artean edo besapean liburu edo aldizkari barik. Edozein tokitan eta unetan irakurtzen!" Eta aurreko egunetan prentsan agertutako Igone Etxebarriaren hitzak aipatzen dizkigu jarraian: "Irakurle sutsua izan da, beti libururen bat besapean hartuta. Liburutegi eta liburu-dendetan saga lez ibiltekoa zan, jakinguraz beteta".

Hortik zetorkion jakinduria zabala, oroimen harrigarria izanik, ia guztia gogoan gelditzen baitzitzaion. Gure idazle zaharrak, klasikoak, gutxi bezala ezagutzen zituen; baina ez haiek soilik, baita oraintsu-

- (1) Karmel 1979-4, 47-67; *Idazlan guztiak***, Larrea - Zornotza 1989, 933-975.
- (2) Karmel 1978-1, 35-47; Kardaberaz-Bilb'duma 19 (1977) 15-23 [=Saski-naski (1987, 36.zk.) 2-10]; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 684-693.
- (3) *Manuel Lekuonari omenaldia*, Donostia 1983, 19-27; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 694-699.
- (4) Karmel 1987-4, 6-20; ; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 700-707.
- (5) Zer (1988), 118.zk.) 2-4; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 570-575.
- (6) Karmel 1978-4, 33-43; *Idazlan guztiak**, Larrea - Zornotza 1989, 576-584.

ragoko euskal idazleak ere. Artxibo bizia zirudien eta bere jakinduriaren eta zentzu onaren gain hartatik euskal letrak sakonki aztertu eta ekarpen ezin hobea egiteko eran zegoen.

Lino Akesolo, beraz, ikertzaile sakona, kritikari zorrotza, gure historiaren, hizkuntzaren eta literaturaren ilunguneak argitzeko gizon aparta, serioa eta guztiz fidagarria dugu. Neure buruari kopiatuz hau esango nuke haren berezitasun legez: "Bere jakinduriaren kutxa handi eta ezkututik ateratzen zituen gure historiaren puskak eta albiste ezezagun bitxiak".

Noelak liburuaren argitaratzaileak (Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y publicaciones, S. A.) azalaren barnealdean hau dio:

"Gure aldizkariak (Egan, Boletín de la R. S. V. De Amigos del País, eta bestek), gutxien ustean azaltzen dute bere artikuluren bat, gure literatura-saileko zoko ezkuturen bat argitu beharrez, edo idazle gutxi ezaguturen baten izena argitara ekarriz".

Haren idazkietan ez dute toki txikia hartzen eztabalda kutsuko kritika garratzak; beharbada, berak nahi baino toki handiagoa, baina beti jokatu izan zuen halakoetan egia bilatu eta gauzak argitu nahirik. Askotan, harropuzturik eta gauzak ongi jakin gabe plazaratzen ziren hainbat idazle berri zentzatzearren eta lotsa pixka bat sartzearren ere bai...

Literatura-balio eta kalitateari dagokionez, eskuarki ez du bere berea den iritzirik agertzen, baizik eta horretan aditutzat zituenei ematen zien hitza. Hala egiten du Bernard Gasteluzar eta Joanes Etcheberriren kasuetan, Michel, Lafitte, Mitxelena eta abarri ematen baitie hitza.

c. Bertso eta olerkiak

Bertsoa beti maite izan zuen eta hari ekin zion, gehienetan, goragoko hegaldietarako xederik gabe. Hau da, bere lan originaletan, behin edo behin lirikotasun-tantak isurtzen baditu ere, norbait omentzeko edo mojen komunitateren bat festaren batean alaitzeko edota liturgian Jainkoaren Herriaren otoitzean kantatzeko etab., bertso jarriak moldatzea zen haren joera. Bertso jarri horietako

batzuk, esaterako, hileta-elizkizunetan kantatzen diren "Eska deza-
gun (eskatu daigun) hilaren alde" izenekoak hor geldituko dira beti-
ko.

Bertso eta olerkien itzulpenetarako zuen erraztasun eta egokita-
suna behin eta berriro gogoratu dute batzuek eta besteek, eta guk
geuk ere bai lan honen lehen zatian; Joan Gurutzekoaren olerkien
itzulpena eta batez ere haren Kantu Espirituala ('Cántico Espiritual')
dira diogunaren lekuko.

Irakurketa dela eta

FITO RODRIGUEZ

Aspaldidanik kitatu beharreko zorra daukat euskal letrekiko balna, ene ustetan behintzat, lerro hauen bidez artoa opilarekin ordaintzeko asmorik ez badut ere, ene gogoetan irakurzaletasunari buruz metatzen joan zaidan zama hura interesatuekin partekatzerakoak zertxobait arinduko didalakoan, zurengana doa idazki hauxe, balizko irakurle hori.

"Artoa opilarekin pagatu" erabili dudalarik, esamolde ahokaria, edota lokuzioa, ari naiz idazten euskal irakurleak ohiko aditu bide duena hitz idatziaren bidez uler dezan. Kontra-esan honetan, inoiz ez hobeto adierazia, biltzen baita gure kultur egoera, hau da, ahozkotik idazkira nahiz euskararen herritik mundura joan badoan sorkuntzaren egongune diglosiko argitzailea. Horra, beraz, gure literaturaren ardatza eta, bide batez, euskal sorkuntzaren akuillua dena, euskarazko irakurzaletasuna ulertarazteko abiapuntua, bada.

Hona hemen absurdoaren bidezko froga: Euskal Herriko Unibertsitateko bi errektorek (aurretik biak euskararen errektore-orde izanik...) Euskal Unibertsitateak behar duen unibertsitate ereduaz argitaratutako proposamen hausnartuan, 238 orriko liburuaren kopurutik, euskarari buruz aritzeko hamabi orri soilik eman dizkiote¹ eta gainera, garrantzitsuagoa dena, bertan eskainitako erreferentziarako unibertsitate ereduak, AEB, Britainia Handia, Australia, Frantzia, Italia, Norvegia eta abar luzean, ez bide dira inoiz aintzakotzat hartu hizkuntza ukipen egoera diharduten unibertsitateak, Suitza edo Belgika, esaterako.

(1) Perez, J.I./Salaburu, P. (2003) *Unibertsitatea eta euskal gizartea, gaur*. Pamplona: Iruña.

Gurean, beraz, goi mailako euskal kultur erakundeaz aritzera-koan, hizkuntza ukipen egoerari erreparatuko dion kasuren azalpe-nari ez diote garrantzirik ematen ez eta horretaz arduradun nagusiak izandakoek ere.

Zoritxarrez gauza bera alpa genezake edozein kultur arloren jardunaz aritzerakoan, berdin zinemaz, hezkuntzaz, literaturaz, antzerkiaz edo irakurketaz ari garela goian adierazi hizkuntza ukipen egoera eta, horrekin batera, gure hizkuntza literarioak denbora labur-rean ahozkotik idazkira nahiz euskararen herritik mundura emaniko jautzia ez ohi da aintzat hartua nahiz eta, ezinbestean, baldintzagarria izan oso. Hizkuntzazko adituen artean joera hau aski zabaldua bada ere¹, kultur ohituraz ari garenean, euskararen egoera soziolinguisti-koak edozein hizkuntza eremuren ekoizpena baldintzatzen duela ezin da alboratu eta, nik behintzat, ez dut irakurzaletasunaz aritzera-koan hori egingo. Eusko Jaurilaritzaren Kultura Planak, Etxepare Insti-tutuak edo kultur ohiturez egin ohi diren inkestek ez dute egoera euskarazko ekoizpenetatik aztertu, eta are gutxiago proposamenik egin, indarrean dagoen elebitasun diglosikoan oinarritu izan ohi dire-la baizik².

(Bestalde, irakurketa usadioak ikertzerakoan, John Ruskinen eta Marcel Prousten artean izandako polemika zahar berritua hartu nahi dut hemen erreferentziatzat horretarako, Prousten "Sur la lec-ture" testuaren ene euskal bertsio kritikoa eskainiz³).

Honek guztiak helburu jakin bat badu, hauxe: hala euskal kultur erakundeen praktiken kritikatik nola irakurketaren teoria kritikotik ere, euskal letretan egun beharrezkoa den "irakurketa plana"ren aldarrikapena behar bezala gizarteratzen hastea.

Horretarako, jakina, ikuspegi antropologikoa, soziolinguistikoa eta psikolinguistikoa, pedagogikoa eta literarioa jorratu behar izango dugu.

-
- (1) Bernardez, E. (2008) *El lenguaje como cultura*. Alianza. Madrid.
 - (2) Rodriguez, F. (2011) "Euskal Literaturaren sustapenerako proposamenak, in Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte/Koldo Mitxelena hitzaldiak (Maiatzak 19). Hitzaldia KMK jasoa du.
 - (3) Testu hauxe "Mercure" argialetxeak 1906an kaleratu zuen Parisen Proustek berak Ruskinen "Sésame et lys" izeneko itzulpenaren hitzaurre gisa eta nik, "La Bibliothèque électronique du Québec" en bidez eskuratu dut.

Goazen, bada, honetaz guztiaz gure proposamenak zehazki azaltzen joatera...

1.- Euskal irakurketa, euskararen herritik mundura eta ahozkotik idazkira

Gure kulturaren egoera agertarazteko 2005ean Girona antolatutako XXII. Galeuscan erabili nuen adibidea hartuko dut abiapuntu-tzat¹.

"Hitzetik hortzera" ETBko bertsoaritzari buruzko programan 1994an Bernardo Atxagari eginiko elkarrizketa hizpide hartu nuen literaturaren eta ahozko inprobisazioaren dagoen etenez jarduteko². Atxagaren ustez, ahozkoari komunikazioaren premia dagokion bitartean idazkiak (eta irakurketak...) ez omen du, berez, komunikazioa bilatzen norberak bere buruarekiko ez bada ere³.

Hau da, nolabait, Sarrionaindiaren hitzetan " idazlea zeu zara, irakurtzen duzulako"⁴ izenburuarena. Idazketak irakurketa propioa baitu oinarritzat eta literatura, ondorioz, monologoa dugu, nonbait, dialogoa baino gehiago. Izan ere, ahozkoaren esanahi partekatua, testuinguru jakin baten arabera aldatuz doan heinean, izkiriaturakoa gehiago izaten da ekintza kognitibo bakartia gizarte ekitaldi komunikatiboagoa baino⁵.

Ez dugu, beraz, ez idazketarako ez eta irakurketarako ere, tes-tuen argitasun komunikatiboa lantzen, ezta ulermena ere, ikuspegi interpretatiboa eta sortzailea baizik⁶, baina horretaz aritzeko, aurre-

- (1) Rodriguez, F (2005) "Asteasuko Irazuren berbak eta izkribuak" in *Tradizio eta isidentzia*. Associació D'Escriptors en LLengua Catalana. Bartzelona. 139/144 orr.
- (2) Aipatu grabazioa Villabonako "Mintzolan" ahozko lantegian dago kontsultagal.
- (3) Nik ikuspegi horrekin bat egiten dut. Ikus Rodriguez, F (1998) "Ahozkaritza zein ahoskaritzaren inguruan zenbait zehazkizun" in *Euskara mintzatuaren erronkak*. Ibaeta Pedagogia. Donostia.
- (4) Sarrionaindia, J. (2010) *Idazlea zeu zara, irakurtzen duzulako*. Hik Hasl. Do-nostia.
- (5) Rodriguez, F (2006) "Errealitatea, errepikapena eta desberdintasuna sorkuntza literarioan" in *From Plato's Cave to the Internet*. Ontology Studies 7. Bellaterra Argitalpenak UAB. Bartzelona..330/340 orr.
- (6) Burdet, C. & Guillemain, S. (2010), "Compréhension, interprétation et souci de la langue" in XI. Rencontres des chercheurs en didactique des littératures (Enseigner les littératures dans le souci de la langue- 2010. Genève.).

rantzean, aukera izango badugu ere, jarraitu aurretik, hona hemen, hau behar bezala ulertzeko duen garrantziagatik, J. L. Dufays ikerlariak, laburbildurik, planteatzen duena.

Dufaysen aburuz, hiru motatako irakurketa ezberdinak egin daiteke. Irakurketa klasikoan, eskolan landu ohi dena, testuen ulermen zuzena da helburua. Honekin batera bai idazkiaren testuinguruaren berri eta baita egilearen ezaugarriak ere landu izan dira testuarekiko irakurleak duen harremana guztiz "integratua" izanik, hau da, irakurlea "testuan" sartzea bilatzen da.

Beste irakurketa mota bat moderniarren eskutik datorrena litzateke, zeinean hala hizkuntzatik nola irakurgaitik ere distantzia harturik, idazlea ez den aintzakotzat hartzen eta idazkia, etengabe, interpretazioaren bidez, aldatuz doan irakurlearen arabera.

Hirugarren irakurketa-estiloa "dialektikoa" litzateke eta aurrekoak bilduko lituzke. Horretan ulermena eta interpretazioa dira helburuak, baita idazkiarekiko inplikazioa eta distantziamendua ere. Horixe litzateke, bada, landu beharrekoa.

Halere, irakurketa literario bezala ulertu izan dena denboraren poderioz aldatuz joan bada ere,¹ orain arte ez dira batera hartu izan testuen garapena bera, haien testuinguruaren aldaketa eta haien buruzko iruzkinak. Ikuspegi osatu hori Genetteri zor diogu². Bere ekarpenak literaturari buruzko kontzeptua aldatzea lortu zuen eta, horren arabera, literatura eskolaratzeak ez zion ekin aurrerantzean, aurretik bezala, literaturari buruz hitz egiteari, literatura egiteari baizik.

XIX. mendean eskolako ikasleria "giltzapean" egonik, literaturaren didaktikak, gizabanakoen garapena baino gehiago landu nahi izan zituen nazio-kode komunikatibo-estetikoak³. Irakaste-tankera horrek berebiziko garrantzia ematen zion tradizioaren ezagutzari (idazleen bizitzei eta haien kronologian oinarritutako "kanonari") eta ikasi beharrekoa memorian oinarritzen zuen. Ikuspegi horrekin, irakurketak idazketarako balio behar zuen. Beraz, horretarako, gramatika nahiz erretorika klasikoa ardatzak izaki, nazio-kultura elitistaren

- (1) Dufays, J. L. - Gemenne, L. & Ledur, D. (2005), *Pour une lecture littéraire*. De Boeck.
- (2) Genette, G. (1969), *Figures*. Seuil.
- (3) Swaan, A. D. (1991), "El curriculum elemental como código nacional de comunicación" in *Revista de Educación* nº 295.

birproduzitzeari ekiten zion adibideak zirela medio¹. Idazkera eredu-garriduntzat jotzen ziren nolabaiteko "zerrenden" edo "katalogoen" bidez, literaturaren maisu-lanak eta idazle loratuak ezagutarazi beharra zegoen. Eta ikasleak iruzkinak egiten ikasi behar bazuen ere, idazlearen irudipean (haren bizitza edo garaia kontuan harturik...) egin behar izaten zen era zurrunean.

Aurreko mendearen hirurogeita hamargarreneko hamarkadan, aldiz, irakurketa krisialdia hasi zen zabaltzen gizartean eta horrek literaturaren didaktika-arloan aldaketa sakonak ekarri zituen² aurreko ereduak aldaraziz. Handik aurrera, ikasleria ez da era kolektiboan soilik hartua izango, baizik eta ikasle bakoitzaren garapena kontuan hartuko da alde betetik eta, bestetik, ikasi beharrekoaren garrantziaz oharturik (irakurketa-idazketa), hizkuntza eta literaturaren pedagogia garaikidea jaioko da³.

Ez da aurrerantzean onartuko besteen imitazio solla egitea, adibide literario historikoek zilegitasuna galduko dute eta literaturaren didaktika-arloan egiten dena hasiko da ikuspegi pedagogiko batetik ikertzen. Testu berriak hartuko dira eskolan erabiltzeko, didaktikarako, hezkuntzaren soziologiatik eratorritako kritikei aurre egin nahian⁴. Eskolak gizarte-ezberdintasunak errepikarazten laguntzen zuela agerian geratu zen eta, horretan, literaturak funtsezko funtzio ideologikoa betetzen zuela salatu zen. Hori zela medio, elitismoaren aurkako borroka ere hasi zen zabaltzen eskoletan eta testuak literatura izatetik "dokumentu" izatera pasatu ziren⁵.

Literaturaren gutxiespen honek literatur zaleen oldarra ekarri zuen, testuen balioak, irakurketaren plazera eta gustu estetikoaren aldarrikapenak eskola-jardunbidera eramanez⁶.

Hastapenetatik, ordea, literaturaren pedagogia bi ardatzetan ga-

- (1) Sevchenko, M. (2003), *Literatura como Missão*. Companhia das Letras.
- (2) Legros, G & Canvat, K. (1997), Enseigner la poésie moderne ? *Pratiques*, 93, 5-29. or.
- (3) Malté, J. F. (1992), *La didactique du français*. Que sais-je?. PUF.
- (4) Ballbar, R. (1974), *Les Français fictifs : le rapport des styles littéraires au français national*. Hachette.
- (5) Simard, C. (1997), Dynamique du rapport entre didactique de la langue et didactique de la littérature. In M.Noël-Gaudreault (arg.) *Didactique de la littérature. Bilan et perspectives*. Nuit Blanche. 197-211. or.
- (6) Lebrun, M. (1997), Dilemme cornélien en classe de français. . In M. Noël-Gaudreault (arg.) *Didactique de la littérature. Bilan et perspectives*. Nuit Blanche. 47-74. or.

ratu izan da: irakurketan eta idazketan. Harek egin ohi diren estilo didaktiko guztientzako oinarriak dira nahiz eta, inoiz, lan hori testu eta idazle "kanonikoen" bidez landu edo, aldiz, testuen sorkuntzari ekin. Kontraesana izan arren, idazteak eta irakurtzeak beti ekarri du zilegitutako balizko kanona delakoaren kritika eta, bestalde, testuak asmatzeak beti sortu egin ditu adibidezko eredu zilegituak.

Beraz, zorionez, honetaz guztiaz eztabaldatutakoak literatura-objektu pedagogiko gisa ulertzeko bidea elikatu egin du eta, azken finean, ikasleak eskolan egiten dituen ohiko irakurketa-idazketa praktiken garrantzia azpimarratu du.¹

Honi esker, bada, esanahien gainetik zentzuaren produkzioa bera ez da kanpotik datorren testu aldaezin batetik abiatuko ikasleak edo irakurle bakoitzak, bere esperientzia oinarri izanda, emango dion ulermen argitu berezitik baizik².

Testuen maila jasoaz kezkatzen zen literaturaren didaktikaren orde, gizabanakoek sorturiko testuen ikerketa da ikuspegi horretatik landuko duen idazketa-irakurketaren objektu pedagogiko gisa ulertu duena.

Horrekin batera ikerketarako bide ugari ireki izan dira. Hurbilpen psikoanalitikoak, (Holland³ edo Jouve⁴...); soziologikoak (Adornoren itzalpean⁵ Lafarge⁶ edo, beste ikuspuntu batetik, Bourdieu⁷...); estetikoak (Iser⁸, Marghescou⁹); historikoak (Chartier¹⁰); egiturazkoak (Eco¹¹, Adam¹²...) edota semiotikoak (Barthes¹³...).

- (1) Bucheton, D. & Soulé, Y. (2009), *L'atelier dirigé d'écriture au CP*. Delagrave
- (2) Le Goff, F. (2008), *Réflexions sur la réécriture en écriture d'invention. Recherches et Travaux*, 73, 19-34.
- (3) Holland, N. (1968), *The Dinamic of Literry Response*. Oxford University Press.
- (4) Jouve, V. (1993), *La lecture*. Hachette.
- (5) Adorno, T.W. (1974), *Théorie esthétique*. De Boeck-Duculot.
- (6) Lafarge, C. (1983), *La valeur littéraire: figuration littéraire et usages sociaux des fictions*. Fayard.
- (7) Bourdieu, P. (1991), *Le champ littéraire. Actes de la recherche en sciences sociales*, 89, 3-46. or.
- (8) Iser, W. (1985), *L'acte de lecture: théorie de l'effect esthétique*. Madraga.
- (9) Marghescou, M. (1974), *Le concept de littéralité. Essai sur les possibilités théoriques d'une science de la littérature*. Mouton.
- (10) Chartier, R. (1985), *Pratiques de lecture*. Rivage.
- (11) Eco, U. (1985), *Lector in fabula*. Grasset.
- (12) Adam, J.M. (1986), *Pour lire le poème*. De Boeck-Duculot.
- (13) Barthes, R. (1973) *Le plaisir du texte*. Seuil.

Haien ondorio pedagogikoek kolokan jarri dute literaturari egin ohi zaion hurbilpen historizista eta, haren ordeztan, irakurketa-idazketa literarioa saiatu dira aztertzen testuekiko distantzia nabarmenduz eta iruzkin partekatuak garatuz

Bide horretan kokatzen da irakurketa lantzeko proposamen hau. Ikasleak behar du irakurri, idatzi eta irakurria izan, eta hori eskaintzeko proposatzen dugu literatura-ariketa hau

Literatura maite dutenen galdekizun eta, era berean, eskaera ere bada berek duten xera hura, irakurtzeko nahiz idazteko grina irakasterik ba ote dagoen, alegia.

Eskolak irakurtzen eta idazten irakasten duela begi-bistakoa izan arren, ez omen dago horren argi idazteko edo irakurtzeko zaletasunak irakasgarriak izatearena.

Literaturarekiko joera haiek nahi beste besterenganatu ahal izateko, ordea, nola bideratu behar ditugu dauzkagun baliabideak? Noren bideratu behar ditugu? Zertan oinarritu behar ditugu gure ahalegin adoregabetuak?

Diotenez, Grezia zaharrea, jakintza helarazteko aukerari kuku egin nahi izan ez ziotenek, horretaz guztiaz itaun egin zioten filosofo aditu bati. Hark, lasaitasunez, honakoa ihardetsi zien:

— *"Ekar ezazue hizketan dakien edonor!"*

Haiek, berriz, erantzunaren xalotasunarekin harriturik, haur, emakume, pertsona nagusi edo greziar jatorrizkoa behar ote zuen galdetu zioten eta filosofoaren erantzuna hauxe izan zen:

— *"Hitz egiteko gauza den bitartean, esklaboia izan arren, dena ikasiko du, baita jakintza maitatzen ere."*

Hori izan da, besteak beste, greziar jakinduriaren ikasgaia: eskoletako ordutegiaren mende ikastera kondenaturik dagoenak irakurketaren eta idazketaren zaletasuna eskura dezakeela..., hizketan jakinez gero.

Marcel Proust, horretaz konturaturik, irakurzaletasuna sustatzeko John Ruskinen ingelesezko testuak frantsesera egokitzen hasi zen eta "Sur la lecture" saiakera eman zigun haren hitzaurre gisa.

Bere ekarpen kulturaren garrantziaz ohartzeko, hala Ghandirengan nola orduko Alderdi Laboristan ere hainbesteko eragina izan

zuen Ruskinen azalpenak, Prousten literatura egiteko modua ere aldatu zuela. Hau da, hura argitaratu ondoren (1906an) zergatik alboratu zuen Pariseko giro mundutarra eta hil arte (1922an) "A la recherche du temps perdu" idazten aritu zen?¹

Ordura arte eramandako bizitzarekin erabateko haustura izan zenak idazteko modua ere birmoldatu eta "Du côté de chez Swann" horretan antzematen zaion idazkera berriari bidea zabaldu zion, orain, zorionez, Joxe Austin Arrietaren bidez euskaraz irakur daitekeena². Baina Proust ez zen aszeta izan, ez eta sinestuna ere, baina..., egitasmo sendo bat bazuen, ordea: izkiriatzea.

Marcel Proustek, idazketaren bidez, ez zuen soilik literatura sortu nahi, naturak dakarren ezinbesteko amaierari zein ahanzturari aurre egin baizik. Proustek, "Sur la lecture" izango zen "Sesamo eta Lillak" itzuli eta testuaren hitzaurrea eta kaleratu ondoren, bere burua eskaini zuen idazketarako, hizkuntzarekiko tolesgabeko konpromisoan. Literatura dela medio, hizkuntza eta mundua ahalik eta hoberen ulertzeko eta ibiltzeko. Horrela idatzi zituen "A la recherche du temps perdu" osatzen duten zazpi zatiak, hamabost liburua, lau mila orri eta miloi eta erdi luze hitz. Literatur genero guztietatik zerbait duen horretan liburuen xarma islatzea erdietsi zuen.

Batzuentzat eleberria, besteentzat poema, saiakera-ahalegin handia niretzat, non, genero literario horri dagokion funtsezko ezau-garriari antzeman dakioke: idazkera, irakurketa pertsonala beraz, dela bide errealtatea ezagutaraztea.

Hori nola landu erakutsi zigun Proustek, hori egiten nola irakatsi saiatuko gara lerro hauen bitartez³. Izan ere, lan honen hastapenetan adierazi bezala, zor handia dut kitatzekoa Proustekiko. Euskal

- (1) Proust, M. (1999), *À la Recherche du Temps perdu*, Galimard. Lehenengo liburukia, jatorriz, 1913an. Gainerako hamahiruak 1918tik 1927ra. Jean-Yves Tadiéren berrikusketa argitalpena da Galimarden "La Pléiade" sailean egun oinarritzat hartzen dena.
- (2) Proust, M. (2011) *Denbora Galduaren bila-Swann-enetik*. Alberdania/Elkar. Donostia.
- (3) Langlade, G. (2010). La lecture littéraire entre corpus et théorie. In B. Louichon & A. Rouxel (Ed.), *Du corpus scolaire à la bibliothèque intérieure*.: Presses Universitaires de Rennes.
Langlade, G. (2008). Effets et affects dans l'enseignement littéraire. In D. Dubois-Marcoin (arg.), INRP.

Idazleen Elkarteko lehendakaria hautatua izan nintzenean, irakurzale-
tasuna sustatzeko bidean Proust euskaraz behar genuela egin nuen
aldarri¹ eta orain, berriz, goian aipaturiko Joxe Austin Arrietaren ekar-
pena izateaz gain, "Sur la lecture"ren ene euskal bertzio komenta-
tua eskaintzea natorkizu, irakurle².

2.- Irakurketaz (M.Proust)

"Beharbada, ez al dira haurtzaroan gure liburu kuttuna irakurtzen
pasatutako uneak, ia bizitu ere egin gabe pasatu eta utzitakoak,
bizigarrienak izan direnak? Gauza gehienetan, ematen zuen, bes-
teentzat asebetegarria zena, guretzat, ordea, errefusagarria zela eta
halaxe egiten genuen, errefusatu, izugarrizko plazera lortzearen bi-
dean ohiko oztopo balitz bezala, adibidez, lagun batekin jolas egi-
teak ematen zigun une interesgarri hura, erleak edo eguzki-izpiak
orrialdetik begiak jasotzera behartzen gintuena edo, otorduko jakiek
eraginda, arreta aldatzera behartuak ginenekoa, eta guk jaki haiek
aulki baten gainean uzten genituen, ukitu gabe, geure buruaren
gainean eguzkiak zero urdinaren indarra leuntzen zuen bitartean, eta
hantxe gelditzen zen jan behar genuen afaria, eta azkenik, berehala,
utzitako liburu-atala irakurtzeari ekiten genion.

Horrek guztiak irakurketaren bidez kotasun-falta uzten zuen age-
rian, eta aldiz, oroitzapen horren goxoa guregan (agian orduan mai-
tasunez irakurtzen genuen hura baino goxoagoa), ezen orduko libu-
ruak begiratzera joango bagina, igarotako denboraz gordeko geni-
tuzkeen almanaka bakarrak izango lirateke, non dagoeneko irauten
ez duten ur uherrek orduan islatzen zituzten etheen irudiak, aipatu
liburuen orrialdeetan berriro ikusteko esperantzarik ez genuen
galtzen. Nork ez ditu gogoan orduko irakurketak, opor garaian egin-
dakoak, zeintzuetan egun bateko orduak ezkutatu ere egiten ziren
elkarri jarraika eta, horrek emandako lasaitasunak, babesa ere eman
ohi zigun. Goizean, parketik itzultzean, jende guztia paseatzera irten
ondoren, ni jantokira joaten nintzen, otordua artean urruti zela, Féli-

- (1) Rodriguez. F. (2006), "Liburuen xarmaz galdetu eta galdetu (Prousten bi-
dea)". *Barnegats* 12. EIE.
- (2) Itzulpen honen berri eman nuen Galeucak 2011ko Iraillean 30ean "Itzulpena-
ren nazioarteko eguna" zela eta Bartzelonako Ateneuko Sagarra Aretoan
buruturiko ekitaldian.

cie zaharra besterik sartuko ez zen tokira, eta hura ere isilik, non nik ez nukeen ondoan lagunik izango, irakurketa bakarrik baizik, baina paretan eskegitako plater margotuak edo aurreko eguneko orririk gabe zegoen egutegiak, edota baimenik eskatu gabe hitz egiten zuen beheko suak, zeintzuek beren hitz jarioz, gizakien berba zentzugabeek ez bezala, ezin izango zituzketen liburuan irakurritako hitzak ordezkatu. Aulkian esertzen nintzen, beheko egur-sutatik gertu eta bazkaritan, osaba goiztiarrak eta lorezainak esango zuketena: "ez dator batere gaizki sutondoan egotea, ona da, goizeko seietan izugarritzko hotza egiten baitu baratzean, Pazkoarako zortzi egun besterik falta ez izan arren!" bazkari aurretik, zoritxarrez, irakurketari amaiera eman behar nion eta artean beste bi ordu gelditzen ziren. Noizean behin, uraren putzuak eragindako hotsa entzuten zen eta jendeak begiak altxatzen zituen itxitako leihotik begiratzeko, hantxe, gertu, lorategiaren inguruan zegoen ilargi-erdia adreilu eta azulejuzko bidean: pentsamendu elkartuak, zeru haietan eder, zerua kolore anitzekoa eta elizaren kristaletan islatuta herriko teilatuak erakutsiz; ekaitz ondoko zeru triste haiek, eguna bukatzeaz zenean ilunabarrak ziren. Zoritxarrez, sukaldariak mahaia atontzen zuen, isilik egingo bazukeen sikiera, baina ez, "ez zaude ondo horrela, mahaia hurbilduko al dizut?" esatera behartuta sentitzen zen. Eta nik, berriro, ihardesten: "ez eskerrik asko", izan ere, bertan behera utzi beharra zegoen kanpotik zetorren ahotsa eta nirearekin ordezkatu; barne-ahotsak, ezpainetatik barrura, hotsik gabe errepliketzen zituen irakurri berriak zituen hitz guztiak, barrukoa atera arazteko eta behar bezala adierazteko: "ez eskerrik asko", egunero ko bizitzari ohiko erantzuna emanez.

Aipatu orduak pasa eta askotan bazkaria baino lehenago jantokira iristen hasten ziren nekatuak paseoa "Méséglise-ren bidetik" egin zutenak, edo goizean, "idatzi behar omen zutelako" irten ez zirenak. Haiek esaten zuten, gizalegez: "ez dizut enbarazurik egin nahi" baina, sutara hurbiltzerakoan, ordua eskatzerakoan, otorduaren zain konplimenduak eginez... idazten gelditu beharra zegoen haien inguruan itxura egitenibili beharrean, eta halakoari galdetzen zitzaion "idatzi al dituzu zure gutunak?", irribarrez, begirunez, baina "gutun haiek" estatuaren sekretuak bailiratekeen, zorizko ezinbesteko zer-baiten gisa. Batzuk, besterik gabe, eseri egiten ziren, nor bere tokian. Hori desanimagarria zen, etorri behar zutenentzat adibide

txarra zelakoan, eguerdia baino lehen behartzen zituztelako nire gurasoak niri esatera: "aski da, itxi liburua eta goazen bazkaltzera". Dena prest zegoen, mahaia ongi apainduta eta, zapiaren gainean, otorduaren bukaeran ekarri ohi zena baino ez zen falta, osaba lorezainak, eta sukaldariak, kafea egiteko erabiltzen zuten kristalezko gailua alegia, bere tutu eta guzti, fisikako asmakizunen antzera funtzionatu eta usain ona zuena, burbuilek uzten zuten-eta errautsa beltz kanpaila mugituz; baita esnegaina eta marrubiak ere prestatzen zituen osabak, beti modu berean, arrosa-kolore bertsuan utziz betiere, sibarita baten intuizioarekin eta koloregile baten eskarmentuarekin. Zeinen luzea suertatzen zitzaidan bazkaria! Nire amonazkoak platerak probatzen zituen bere iritzia emanaz, goxo baina irmo. Eleberri bati buruz, olerkiei buruz, berak ulertzen zituen gauzez, besteen iritzietara makurtzen zen emakumezkoen umildadez. Baina arlo horretan, norberaren gustukoa zena omen zen egia bakarra. Hala ere, bere amak erakutsitako hastapen eta arauen arabera, hainbat plater kuzinatzeke edo Beethovenen sonatak jotzeko edota jendeari konplimenduak egiteko, berak beharrezkoa zenaren ideia zehatza bazuela uste zuen eta, izatekotan ere, besteak horretara hurbiltzen ote ziren deliberatzen zuen. Bide batez, hiru gauzatarako, beharrezkoa zena berdina zen: era berean egiten zituen gauza sinpleak, zurrinak eta xarmantak. Errefusatu egiten zituen erabat sukaldean espeziez osatutako platerak, faltsutasunez musika jotzea eta jendearen abegikortasunean naturaltasuna galtzea, bai-eta norberaren protagonismoa goratzea ere. Lehenengo horzkadan jotako lehenengo musika-noten edo gonbidapen umil baten aurrean, ba omen zekien sukaldaria ona zen ala ez, musikaria itxurazkoa zen edo emakumezkoa behar bezala hezia zen. "Andre horrek hatzak nik baino hobeto mugitzen baditu ere, ez daki andante sinple bati dagokion erritmoa behar bezala eramaten". "Emakume liraina eta azkarra izan daiteke, baina bere buruari buruz horrenbeste hitz egiteak ez dio onik egiten". "Sukaldari jakintsua izan arren, xerra patatekin behar bezala prestatzen ez daki". Xerra patatekin! Txapelketa baterako zailena, hain sinplea eta hain zaila, sukaldaritzaren "sonata patetikoa" gizarte arloan etxeoandre bati eskatzen zaion ordezkotzat gastronomikoa eta, neskame batez jardutean, hain sinplea den ekintza baten bidez, zein puntutaraino hezita ote dagoen erakuts dezakeena. Gure aitonak, adorea adoretzeko, jaki guztiak beren puntuan nahi izaten zituen eta, dena den, sukaldeaz hain gutxi zekie-

nez, inoiz ezin izan zuen jakin jaki bakoitza noiz zegoen ongi. Batzuk hala ateratzen zirela zioen eta beste batzuk horrela, baina, beren aburuz, ausaz betiere. Sukaldariari halako jaki prestatzen ez zekiela leporatuz, nire amona-izekoak egindako kritikak, ezin izan zituen onartu gure aitonak. Askotan harekiko sesioak saihesteko gure amona-izekoak, jakiren bat probatu ondoren, ez zuen bere iritzia ematen, ezer esan gabe bere ustea guztiz kontrakoa zela adierazten zuen bide batez. Isilik geratzen zen, baina guk bere begi goxoetan ezadostasun oinarritua irakurtzen genuen eta, horrela, gure aitona sutan jartzen zen. Aitonak bere iritzia azaltzeko erregutzen zion eta, bestearen isiltasunak urduritu egiten zuen. Orduan galdetu egiten zion, haserretzen zen, baina berak ezer aitortu baino lehenago hiltzea nahiago zuenaren sentsazioa erakusten zuen: desertak ez omen zuela behar adina azukre, adibidez.

Bazkariaren ondoren, nire irakurketa hasten zen berriro ere, bero pixka bat egiten bazuen bederen, jendea logeletara zihoanean, eskailera txikiko maila estuetan zehar nireira nindoalarik, sabaia hain baxua zuen solairura, non leihotik edozein ume kalera jauzi baten bidez irits zitekeen. Nik leihoa ixten nuenean parean bizi zen armagintzako langileak bidalitako agurrari muzin egin gabe, bera dendako toldoak zabaltzarekin batera egunero hasten baitzen garai hartan bazkaltzen eta pipatzen ibiltariel diosalak luzatzen zizkien bitartean. William Morrisen teoriak, Maplek indarrean ezarri dituenak eta dekoratu ingelesak, gela bat ederra, behar dituen gauzak baldin baditu soilik dela diote eta, ildo horretatik, balio duen dena, iltze xume bat bada ere, ez dela ezkutatu behar eta bistan utzi behar dela esaten dute. Nire ohe atzean kobrezko barrak zeuden, paretek ez zuten ezer, higienismoa zen maisulan askoren antzera. Estetika-ikuspegi horretatik epaiturik, nire logela ezin zen ederra izan, zeren gauzez beteta baitzegoen, ezertarako balio ez zuten gauzez eta haiek ezkutatu egiten zituzten benetan balioakoak zirenak. Baina baliagarriak ez zirenak, nire erosotasunaren galgarriak izaten ziren, nire plazeraren eta nire logelaren ederraren galgarriak. Logela barnean zegoen ohea iluntzen zuten gortina zuriek, tafetazko ohegaineko bilduek, edredoi loredunek, batistazko kuxinek, eta haiei azpian, maiatzean Maria lore artean nola ezkutatu, hala gordetzen zirenak eta, oheratzerako, ilunabarrean, horiek guztiak kontu handiz besaulki baten gainean jarri ondoren, nire ohearen ondoan marrazki urdinak zituen eda-

lontziak, berarekin bat egiten zuen azukre-ontziak eta txarrotxoek (nire izebak iritsi nintzenetik puskatuko nituela esanez beldurra sarrazia zidatenak) osatzen zuten trinitatea, kultuzko bitartekoak ziren —ondoan zegoen botila batean gordetzen zen laranja-loreen pattrarra bezain santuak— profanatu ezinezkoak, ez eta nik soilik erabiliak baziren ere, sagaratutako kalizaren antzera, biluztu aurretik begiratzen nituenak, botatzeko eta puskatzeko beldurrez besaulkien gainean ezartzen ohi ziren artilezko estola haiek, arantza eta guzti, irakurtzen bukatzen nuen bakoitzean eta jaistera nindoanean, nirekin itsatsita jaisten zirenak; kristalezko kanpaia non penduluaren barne-mugimendua, lore zahar sentimentalaren modura, baina astunagoa, gelditzen zenean inortxok ere, erlojugileak salbu, berriro abian jarri ezin izango zukeena; mahaizapi zuria, aldare baten apaingarri moduan mesanotxean jarria, bi pitxerrek, Kristoren irudiarekin eta ezpel-adar bedeinkatu batekin, aldare nagusiaren antzera (baina tiraderak artilez trabatuta), ezen batek ezin zuen musuzapi bat hartu, Kristoren irudia bera, pitxer sakratuak eta ezpelki bedeinkatua erorrarazi gabe eta, norbera ere trabatu gabe; gorentasun hirukoitz horrek, artilezko gortina txikiak, muselinazko gortina handiak eta bonudun gortina handiagoak, azken hauek elorritzko zuriek alaiturik, baina aski nahastuak hala ere beren goiko egurrezko ardatzak mugitzerakoan, dorpe egiten zuten leihoa ireki beharraren nahia, lehenbizikoarekin edo bigarrenarekin nahaspilatuta eta askatzea lortzen nuenean, hiru-garrena sartzen zen benetako elorriondoa edo enararen habia baitzatekeen eta, itxuraz horren sinplea zen leihoaren irekiera, ezin izan nuen inoiz behar bezala burutu beste etxeko norbaiten laguntzarik gabe; gauza horiek guztiak nire beharrei erantzuten ez zirenak eta, inorentzat ere batere erosoak eta eraginkorrak ez zirenak ziren, baina nire gela barne-gogoetaz betetzen zuten inoiz loreek, harresi zaharrek edo bide-ertzeko zuhaitzek, beraiek egoteko tokia hautatu ohi zezaketen gogo berdinez. Bizitza lasaia eta anitza, misteriotsua zen hura, non nire pertsona era berean galduta eta hezita zegoen; horrek bihurtzen zuen nire gela kapelu mota bat, eta eguzkiak, nire osabak leiho gainean ezarritako kristaltxo gorritzko zerak zeharkatzen zituenean, paretak arrosaz tindatzen zituen, gortinaren elorri-hosto irudien moduan, izpi arraroak, kapelu txikiak sortuz, beste eliza handiago baten barruan balego bezala, zeinean kanpoko kristalak eta kanpai-hotsak barruraino sartzen ziren elizaren gertutasunarengatik, nahiz eta jai handietan urtarok lorez batzen

gintuzten eta, teilatuen gainean, apaiza agurtzen nuen leihotik, nire izebaren itzulera agurtzen nuela edo ogi bedeinkatua zekarren koruko haurra ikusten nuela iruditzen zitzaidan. Brownek Botticelliren udaberriaz eginiko argazkia zela-eta edo Lilleko andre ezezagunaren margoa, biak ere Mapleren geletan tximiniaren gainean zeudenak, William Morrisek onartzen zuen edertasun hutsalak zirela, eta nire gelan, aitortu behar dut Eugenio printzearen grabatu batez ordezkatuak izan zirela, Eugenio izugarria bezain ederra bere dolmanean sartuta, gau batean tren-makinak eta kazkabarrak eragindako zala-partarekin batera beti bezain izugarri eta ederra aurkitu nuena geltokiko jantoki baten atarian, non gozoki marka baten iragarkiarena egiten zuen. Gaur, nire aitonak saltzaile batek emanda hartu zuela uste dut, orain eta betiko nire gelan dagoena. Baina orduan ni ez nintzen bere jatorriaz arduratzen, hura misterioitsu bezain zaharra iruditzen zitzaidan eta ezin nuen bururatu nireaz gainera ale gehiago egon zitezkeenik, hura baitzen nire gelaren biztanle iraunkorra eta neronek berarekin batera bizi besterik ez nuen egiten toki berean eta irudi bertsuarekin. Orain, duela asko, ez dut ikusten eta agian gehiago ez dudala ikusiko uste dut. Baina zoriz aurkituko banu Botticelliren udaberriak baino gauza gehiago esango lizkidakeelakoan nago. Gustu oneko pertsonak beren etxebizitzak maisulanez apain ditzaten utzi nahi dut eta egurrez landutako irudiak haien baimenez alboratzen ditut. Gustu oneko pertsoneri utzi egin behar diet beren gustuko geletan bizitzen eta haien espazioa betetzen. Niri dagokidana bakarrik bizi eta pentsa dezaket gela batean, non dena sorkuntza den eta hizkuntzan bertan ere nirearekiko ezberdinak diren besteen bizitzak dauden, nire gustukoak ez direnak, non nekez aurki daitekeen nire gogoeta kontzientea, non nire irudimena nirik ezean murgiltzen den; bakarrik zoriontsu sentitzen naiz hoteletan non oinak –geltokien edo kaien edo elizen ondoko kaleetan-korridore hotzetan ibiltzen diren kalefakzioaren berotasunetik ihesi, non auzoaren karta bere pareta hezeetan islatzen den, non hots bakoitzak isiltasunari tokia kentzen dion, non gelak usaina duen haizeak garbitu nahi izan arren eta sudurrak ehun aldiz hausnartzen duen irudi bat bestearen atzetik, kanpoko eredu, gogoeta eta gorde-tako oroimen haiek barneratzeko; non arratsaldean gelako atea irekitzerakoan, bertan bildu den bizitza guztia bortxatzearen sentimendua sentitzen den, eskuz esku hartua balitz bezala eta, atea itxi ondoren, gelara sartzean, mahaira edo leihora, eseri egiten da nor-

bera aurreko guztiarekin promiskuitatean, kanape gainean garai batego Pariseko gustuaren ildoan eginikoa, norberak ukitu egiten du, gertutik eta lotsaz, hemen eta hor aurretik egondako biluztasuna, gauzak jarriz gelaren jabearena eginez, arima besteenaz betez, gortinetan, tximinietako burdinetan, alfonbra gainean oinutsik ibiliz, horrela bizitzak sekretu hori guztia giltzapean hartzen duela sentitzen da, norbaitek krisketa ixten duenean, dardarka, ohera joaterakoan eta maindireak aurpegi gainean jartzen direnean, hurbiletik elizak orduro bere soinua maiteminduen nahiz hildakoen lo egin-ezinari jotzen dion bitartean.

Duela ez asko, nire gelan irakurtzen ari nintzelarik, herritik kilometro batera zegoen parkera joateko ordua zela ohartu nintzen. Baina, jolasean aritu ondoren, ni askaria bukatzen saiatzen ari nintzen eta belar gainean utzitako liburu galarazirantz nindoan. Pixka bat urrutirago, parkeak zituen toki misterioitsu eta aski basatietan, errekek bere ubide zuzen eta artifiziala utzi eta, bertan amuarrainak saltoka zirela, parkearen langa zeharkatzen zuen gero eta azkarrago ibai bihurtuz, geografiak erabili ohi duen lexikoaren arabera bederen -izena baitzuen ibaiak- eta ez zen zabaltzen behar bezala (antzaren eta estatuen artean pasa zen berbera ote zen?) behiek lo egiten zuten belardien artean txilarrak itoz, oso larre uherrak horregatik, eta herriarekin muga eginez, eroritako dorreen aztarnen ondoan, Erdi Arokoak omen zirela ziotenez, beste aldera zihoazen, elorriek eta oteek mugatzen zituzten bidexkak, infinituraino naturalki galduz, ezezagunak ziren beste herrietara joanez. Parkeko beheko aldean askaria jaten ari zen jendea antzaretatik hurbil utzi eta korrika igotzen nintzen goiko erpineraino labirintoan barna, non, ia aurkiezin bihurtuta, hurritz kimatuen azpian esertzen nintzen, zainzuri eta marrubiei begira, zaldiek bueltaka ibilita ura ekartzen zuten putzua- ren ondoan, ate txuri hura, goian zegoena, parkearen amaiera zen. Handik aurrera, mitxoletak. Aipatu erpin horretan, isiltasuna oso sakona zen eta aurkitua izateko arriskurik ez zegoen. Are gozoagoa zen urrutiko garrasiei esker, haiek behetik deitzen baininduten eta, inoiz edo behin, hurbildu ere egiten ziren, lehenengo aldapak gainditu eta, nire peskizan nonahi, gero atzera jotzeko aurkituko ez nindutela-koan; eta orduan batera zaratarik gabe, kanpaiek jotako urrezko soinuen ezik, haiek lautadetatik, ia zeruaren atzetik orduak emanez abisu ematen zidatela, beren gozotasunaz eta erabateko isiltasunaz,

beste inolako hotsik gabe, inoiz ez nintzen egoten zenbat hots jo ote zituzten ziur. Ez ziren, bada, herrira itzultzean entzuten ziren kanpai-hots ozenak elizara hurbildu ahala, gertutik beren itxura berreskuratuta, beleen arbel-burua zeruaren kontra nabarmendutahaien soinuak hegan plaza gainean "besteen hobe beharrez". Parkearen bukaeraraino zarata ahul eta gozoak besterik ez ziren iristen eta ez ziren niretzat soilik, lautada osoarentzat baizik, herri guztientzat, nekazari bakoitzarentzat, ez zuten burua jasotzera behartzen, nire ondoan pasatzean, urrutietako orduak eramaten zituzten, ni ikusi gabe, ezagutu gabe eta estutu gabe. Etxeratzerakoan, ordea, ohean nengoela, afaldu ostean, arratsaldeko azken orduak babesten zuten nire irakurketa, baina hori liburuaren azken ataletara heldutakoan bakarrik gertatzen zen, edota amaierara iristeko gutxi falta zenean. Orduan, nahiz eta konturatuz gero zigortuko ninduten eta lo-ezak, liburua bukatu ondoren, gau osoa harrapatuko zidan, gure gurasoak lokartzean, nik kandela pizten nuen aldame-neko kalean, burdindegia eta estafetaren artean, isiltasunaren isiltasunez zeru ilun eta, era berean, urdin hartan eta beste aldean, gora zihuan karrikan, elizaren atzealde beltz bezain beldurgarrian, non gauean eskulturek ez zuten lorik egiten, bertako elizatxo historikoa zegoen, Jaungoikoaren egoitza magikoa, oblata bedeinkatua, santu margotuak zituena eta gertuko gazteluetatik etorritako andreak, oilanda antzera herriko mutxurdinei begira egoten zirenak, beren zalgurdi dotoreetan mezatara etortzen ziren enparantzako gozotegian zerbait erosteko eta bueltaka zebilen atetik irtenda harribitxi argitzen zuten ate-aurrea eta dorreko gozoki haiek, eguzkitatik babesturik, "Done Onoratoak" edo kremazko tortak -beren usain gozoek nire barnean meza nagusiaren eta igandearen alaitasunarekin bat egiten zuten-.

Liburuaren azken orrialdea irakurtzean liburua bukatuta zegoen. Begien lasterketa bizia gerarazi beharra zegoen eta ahotsa, zaratarik gabe hasperen baten bidez, arnasa hartzeko soilik egiten nuena, bertan behera geratzen zen. Orduan, nire barnean sortu eta askatutako hainbeste trumoi handi baretzeko, altxatu eta ohe ondoan ibiltzeari ekiten nion, begiak artean gelaren barruan edo gelatik kanpo nonbait finkatuta nituela. Zeren eta ez nengoen ezer neurtzeko, nire arimak neurgaitzak baitira, ez metrotan, ez legoatan, "beste gauza bati begira" nengoen, urrutiko begi haiek besterik ez

bainituen. Orduan zer? Liburu hura ez al zen hori besterik? Nire arreta guztia jaso zuten izaki haiek eta bizirik zegoen jendeak, baina nire samurtasunik gehiena eskuratu zutenak, hainbeste maitatu nituen haiek, gure gurasoei irakurtzen ari nintzela nire emozioagatik irribarra sorrazten zietenak, behin axolagabe liburua ixterakoan, edo asperduraren itxura eginez, negarrak eta hasperenak eragin zizkidaten jende haiek, ez nituzke inoiz gehiago ikusi nahiko, ez nuke ezer gehiago jakin nahiko haletaz. Aurreko orrialde batzuetatik hona, epilogoaren egileak idatzitako orrialdeak tartekatuz joan nintzen urratsez urrats jarraipen osoa burutu nuenaren jakitun. Haien bizitzen ordu bakoitzari buruz hitz egin zigun egileak. Eta ondoren, berehala: "Hogei urteren ondoren Fougéreseko kaleetan barna zahar bat zebilen zutik artean". Eta ezkontzaren inguruan dastatutako bi liburuak, izututa eta oztopo bakoitzarekin alaituz, gainditu ondoren, bigarren mailako pertsonaia bati esker ezkondu zenaz jabetu izan ginen, ez genekien zehatz-mehatz noliz, idatzitako epilogo harrigarri hartan, agidanez, zeru gainean, gure gogoetatik kanpo zegoen pertsona batek, egilea ez zenak, esan egin baitzigun. Liburuak jarraipena eduki zezan nahi genuen eta, hori gertatu ezinik, pertsonaia haiei buruz berriak izatea behintzat gutxienez, beren bizitzei buruz zerbait jakin nahi baikenuen, gure bizitza haiengandik aparte zeuden gauzetan urtu gabe, alferrik maitatzea ere ez genuen nahi bestalde, maitasunaren objektua bat-batean desagertuta bazegoen ere, ordu bakar batean hartutakoa ez baitzen bihar ahaztutako orrialde baten gainean idatzitako izena baizik izango, bizitzarekin batera harremanik ez zuen liburua alegia eta haren balioaz erratuta egon ginena, lurrari lotuta, orain ulertzen genuen moduan eta gure gurasoek hori guztia garaiz esan ziguten mespretxuzko esaldi batez, ez guk uste bezala patuaren eta unibertsoaren gakoa zirela notarioaren liburutegian toki aski estua hartzen zutenak; *Journal de Modes illustré*-ren luxuzko argitalpenaren eta *Géographie d'Eure-et-Loir-en* artean... Ruskinek, bere "Erregeen altxorrei buruz" izeneko idazlanean, irakurketari gorazarre egin nahirik irakasten duenez, irakurketak duen garrantzia onartu aurretik, nire haurtzaroko irakurketa xarmantak alboratu egin beharko nituzke, baina ene ustez, ordea, irakurtzea soilik ez da ona, irakurtzarekin batera eskuratzen den "bizipena" baizik, beraz, haurtzaroko irakurketa xarmantak ez dira alboratu behar, izan ere, oroimen horiek bedeinkatuak baitira beti norberarentzat eta kognitiboki ere bizipen aberatsak baitituzte, berak aldarrikatu nahi duen

irakurketa mota egiteko batez ere. Zalantza-izpirik gabe, nik ez dut frogatu aurretik erakutsitako forma luzeek, iragarritakoaz gain, gure garaian egin genuenak eta gogoan ditugun lekuen irudiek geuregan dihardutela.

Haien sorginkeriatik ez nago libre: haietaz egitean liburuez izan ezik gauza denez hitz egiten baitut, izan ere liburuek gauza haiez guztiez hitz egin baitidate. Baina niri sortu zaizkidan gogoetak iratzarri egin dira, beharbada edozein irakurlerengan eta pittinka, bidexka loratuetan galdurik, eraman dute edonor irakurketak sortzen duen jatorrizko ekitaldi psikologiko horrengana, indarrez, hemendik aurrera plazaratuko ditudan gainerako hausnarketak ulerrarazteko. "Erregeen altxorrei buruz" Ruskinek Manchesterretik gertu dagoen Rusholme izeneko udaletxean emandako hitzaldia dugu, 1864ko abenduaren 6an, bertako institutuaren liburutegia laguntzeko emana. Abenduaren 14an bigarren hitzaldi bat eman zuen "Erreginen lorategiei buruz", emakumeei buruz, Ancoats eskolen alde egindako ahalegina, nonbait. "Collingwood-ek bere "Life and Work of Ruskin" testu harrigarrian, 1864.eko urte hartan, Carlyle-ra joaten zenetan izan ezik hantxe gelditu zen at home. Eta abendu hartan Manchesterren "Sesamo eta liliak" izeneko ikastaroa eman zuenean, hura bere idazki ezagunen bihurtu zen, osasun onean zegoela zirudien, bai gorputzez nahiz arimaz, eta bere gogoeta dirdiratsuenak utzi zituen. Carlyle topatu ondoren, egitasmu heroiko, aristokratiko eta estoikoa, berak defendatzen zuena eta hala liburuei nola herri-liburutegiei ere ematen zien balloa handia zen. Gogora dezagun London Library Carlyle berak sortu zuela. Baina guk hemen Ruskinen ideia horiek zalantzan jarri nahi ditugu haien jatorri historikoan erreparatu gabe, laburbilduz, eta Descartesen hitzak erabiliz, honela labur genezake gurea: Baldin eta "liburu on guztien irakurketa beren egileak diren aurreko mendeetako jende ohoretsuarekin elkarriketa egin ahal izatea bezalakoa bada", ezin jakin Ruskinek frantses filosofoaren pentsaera lehor hori ezagutu ote zuen, baina bere hitzaldian nonahi azaltzen den ideia da, urretan bilduta agian, nahiz eta bere gustuko margolariak laino ingelesak desegingo lituzketen moduko aintzak argitzen dituen:

"Suposa dezagun, dio gure lagunak, hautatzeko adina borondate badugula, zeinen jende gutxik duen mota honetako ahalmenik! Edo, zeinen mugatua den gehienentzat aukeratzearen bidea! Ezin

ditugu ezagutu nahi ditugunak... ahal ditugunak baizik, aukeran, poeta handi bat zein den hausnartu, bere ahotsa aditu edota asko dakien zientzialari bati galderak pausatu soilik. Ministro baten iritzia eskura dezakegu hamar minutuz, edo erregina baten begirada jaso bizitzan behin. Eta, hala ere, aipatutako hori guztia eskuratu nahi dugu, gure bizitzak eta gure indarrak ahitu egiten ditugu aipatutako hori baino gutxiago dena eskuratu nahian, denbora guztia guregandik gertu dagoen gizarte oso bat mespretxatzen igarotzen dugun bitartean. Eta gizarte hau, horren handia eta prestua guregandik gertu dagoela, -ez erregerik ez eta estatu-gizonik, beti entzutegi bati so ez dugu aurkitzen herri-etxeetan dauden liburutegietako apaletan, ez eta entzuten ere guri esateko daukatena”.

Agian esan dezakezue, dio Ruskinek, nahiago duzuela bizirik dagoenarekin hitz egitea, aurpegia duen jendearekin eta abar, eta horren kontra, irakurketa, berez, ezagutu ditzakegun gizaki jakintsuekiko elkarrizketa besterik ez dela ihardesten du. Saiatu naiz azaltzen irakurketa ezin dela elkarrizketarekin erkatu, gizakien artean jakintsuenarekin bada ere; liburu baten eta adiskide baten arteko diferentzia ez baitatza beren jakindurian, beraiekin komunikatzeko daukagun moduan baizik, eta horretan, irakurketa, elkarrizketa ez bezala, beste baten gogoeta jasotzea da, baina bakardadean, hau da, bakardade horretatik atera daitekeen ahalmen intelektualaz gozatzeko, elkarrizketak urtzen duena, adimenak berarekin bat aritzea baita ahalmen hori. Ruskinek mota horretako ondorioak atera izan balitu bere orrialdeetan barna, agertzen diren bestelako ustezko egiek nik uste dudanarekin bat egingo zuketen. Baina, bistan da, ez zela irakurketaren bihotzeraino iritsi. Irakurketaren balioa erakusteko mito platonikoa besterik ez digu azaldu, pentsamendu greziarrak izan zuen xehetasun guztiaz, baina, era berean, halabeharrez, modernitateak ekarri duen sakontasunerako gaitasuna garatu gabe. Hala eta guztiz ere, nik uste badut irakurketa, jatorriz bakardadean sorturiko komunikazioa dela, horrek esan nahi duen guztiarekin, Ruskinek esan izan duenaren aurka, horregatik ez dut uste berak ematen dion garrantzia eman beharko geniokeenik.

Bere izaeraren balioa mugatua da. Balioaz mintzatzerakoan, berriro haurtzaroan egiten diren irakurketak zertan diren azaldu beharra dago. Lehen aipatutako sutondoan, jantokian, nire gelan, gainean artilea zuen besaulkian erabat barneratuta irakurtzen nuen liburua,

hurrondoaren itzalean, parkeko elorriaren ondoan, non haizeak ufatu egiten zuen nire alboan, txintik esan gabe, etzanda, hirusten usaina sudurretatik gertu, begien nekea eta guzti, liburu hori, zuen begiek, nahita ere, 20 urtetan ezin irakurri izango zutena, nire gogoan, haren begiak hura ikusi ahal zuelako, esango dizuet zein zen: Théophile Gautier-en "Kapitain Frakasa". Eta bi edo hiru esaldi jator-jatorrak gordetzen ditut oraino. Ezin nuen pentsatu ere egin beste idazle batek halakorik idatz zezakeenik. Baina haren edertasuna Théophile Gautier-ek berak ere ez zigun antzematen uzten. Eta nik berak idatzitako beste liburuak irakurri nahi izan nituen, zeintzuen esaldi guztiak gogoan nituen, harenak bezain ederrak izan zitezkeenak, eta hari buruzko iritzia ezagutzuz bere berri jakin nahi izan nuen.

"Barrea ez da berez ankerra, gizakia eta piztia bereizten ditu eta Homeroren Odisean azaltzen den moduan, poeta grekoak, hiltzen ez diren Jainkoen irria aisiaren Olinpoan zehar barreiatzen du bertiere".

Goiko esaldi horrek sekulako zorabioa ematen zidan. Gautierrek bakarrik erakuts zezakeen antzinatasuna izugarria zen baina nik hura gaztelu bat deskribatu ondoren idatzi beharrean, eta hori behar bezala egin ahal izateko lexiko ulergaitza etengabe erabiliz, nik ezagutu nezakeenaz eta maita nezakeenaz irakurri nahi nuen eta, liburuak bukatu ondoren, gogoan gorde. Berak esatea nahi nuen zehatz-mehatz zer pentsatu behar nuen nik Shakespearez, Saintinez, Sofoklesez, Euripidesez edo Silvio Pellicoz, martxo hotz batean irakurrita, zolari ostikoka nahiz bideetan korrika ibiliz, eta azkenik, liburuak ixten nuen bakoitzean, irakurketa amaiturik, mugitu gabe bildutako indarrek herriko kaleetan korrika zebilen haize osasuntsuarekin ere bat egiten zuten. Nahi izan nuen, gauza guztien gainetik, seigarren maila errepikatzea niretzat onuragarri izango zelakoan-edo, jakinik, niretzat egokiagoa zela diplomatiko izatea epaimahaiko legegizon baino. Baina esaldi borobila bukatzean hura mahai zikina deskribatzen hasten zen "non behatzez idatz zitekeen..." niretzat batere garrantzirik ez zuten eta nire arreta merezi ez zuten gauzak; eta Gautierrek idatzitako beste liburu haiek niretzat eramangarriagoak eta bere pentsamenduaren osotasuna azaltzeko egokiagoak ote ziren nahi nuen jakin.

Eta hau da, beraz, liburu on eta handien funtsezko ezaugarria

(era berean irakurketaren balioa eta haren mugak ulertaraziko dizkiguna) non egileak "ulerrarazten" duen baina irakurlearentzat "bultzada" den. Jakin, ondo dakigu gure jakinduria idazlearen jakinduria amaitzen den toki berean hasten dela eta, nahiko genuke, noski, hark erantzunak guri ematea desirak helarazi beharrean. Baina desira horiek ezin dira guregan piztu arteak erakusten duen edertasunaren bidez baino. Hala eta guztiz ere, lege singularra, eta era berean adimenaren patuak, (legetzat har baitezakegu ezin izango dugula inoiz inork emandako egia geureganatu egiak geuk sortu behar ditugu-eta) idazlearen jakinduriaren bidez geurearen abiapuntua bideratzen dugu, eta horrela, esan daitekeen guztia esan ondoren, geure baitan hasten da ezertxo ere esan ez digutenaren sentimendua. Bestalde, beraiek erantzun ezin dituzten galderak luzatzen baldin badizkiegu ulertuko ez ditugun erantzunak emango dizkigute. Izan ere poetek gauzen adierazpenei ematen dieten garrantzia eman ez gero, guk emozioak ere ulertuko genituzke poetei zor diegun maitasunaren eraginez. Erakusten diguten irudi bakoitzean, begirada bat, leku zoragarriren baten berri ematen diguna eta mundu osotik bereizten dena eskaintzen digutelakoan nago, nahiz eta haren mui-nean sartzea ezinezkoa izan. Maeterlinck jaunari edo Noailles andreari "gida gaitzazue, arren, hirustaren eta artemisaren ondorendoa bidexkatik, Zélande-ren lorategitik, non modaz pasatako landareak loratzen diren, zuen liburuek erakutsi dizkiguten tokietan, hemengoak baino ederragoak diren haletan barna gidatu, arren". Milleten larrera joan nahiko genuke (poeten antzera erakusten baitigute bidea margolariek) bere "udaberria" ikustera, Claude Monetek berak gu gidatzea nahiko genuke Givernyra, Sena ondoko ezpondetara, non erreka bera apenas ikusten den terral artean. Hala eta guztiz ere, benetan, senitartekoen eraginagatik edo laguntzagatik, kasualitate hutsa da haiekin ibili ahal izatea, Maeterlinck, Millet edo Claude Monet hautematea halako bidean, hango loretoki edota larrean, ibai ondoko toki jakin batean eta ez bestean. Ezberdintasunak, munduko edozein txokorekin alderaturik, ederrago egiten duena hautematearen islak ematen dio, jeinu bati eragindako sentsazioaren isla da eta antzeko zerbait ikusi ahal izango genuke beraiek modu axolagabean marraztutako edozein tokitan. Harrapatu eta, era berean, zapuzten gaituzten agerpen hauek, berarengandik harantzago joan nahi izango bagenu ere, gauzen muina bera da, oihal baten gainean finkatua, ikusmira. Eta gure begiek ikusi nahi izango luketen terralaren atzeko

hori margolaritzaren azken hitza dugu. Idazlearen ahalegin handiena, artista guztiena bezala bestalde, jende arruntak ikusten duenaren itsustasunaren estalkia jaso ahal izatea da, unibertsoaren aurrean axolagabetasunak ematen digun sentrazio-eza. Horrela diona:

Begira artemisaren eta hirustaren usaina erreken bide estuak besarkatua, Oise eta Aisneko lurraldeak.

Ikusten ikas ezazu, begira, Zélanderren etxea arrosa eta dirdiratsu bihurtzearen antzekoa. Eta une horretan bertan desagertu egiten da. Hauxe da hauxe irakurketaren salneurria eta, era berean, bere ez-nahikotasuna. Diziplina bati hastapena besterik ez den horri baino garrantzi handiagoa ematea litzateke. Izpirituaren muga dagoen irakurketak izpirituaren bidean jar gaitzake baina ez du hura ordezkutzen.

Dena den, badaude, egon, zenbait kasu patologiko, izpirituaren depresioak jota, eta haiek eduki dezakete irakurketaren bidez diziplina terapeutiko bat, izpirituaren alferkeria betiko sendatzen lagun dezakeena. Neurastenikoei psikoterapeutek eman ohi dieten laguntza emango diete horiei liburuek.

Jakina denez, nerbio-sistemaren makaluneetan, gaixoa, inolako gorputz-atal kalteturik izan gabe, nahi ezean amiltzen da, bera bakarrik irteteko aukerarik ematen ez duen putzu sakonean amildu ere, eta berari esku errukigarri bezain indartsua luzatu ezean, betiko bertan geldituko litzateke. Bere burmuina, bere hankak, biriak edota sabela ondo daude. Ez du lanerako, ibiltzeko, jateko edo poza sentitzeko berezko arazorik, nonbait. Baina, aipatutako ekintza horiek guztiak gauzatzen ez baldin baditu, hori, behar bezala ez desiratzeagatik izaten da. Borondatearen inertzia ez da, berez, beste indar biologikoen galera bezalakoa, baina, haren ondorioak berdintsuak dira kanpotik datorren laguntzarik eskuratzen ez baldin bada, sendagileak ez baldin badio bere borondatea hezten berrirakasten. Hala eta guztiz ere, badaude gaixo hauen antzekoak, alferkeriagatik edo axolagabetasunagatik, izpirituaren barne-bizitzaren egietaraino iristeko gai ez direnak. Gauza ez da, behin bideratuta, ezin direla bilatu edo beren barne-aberastasunak kudeatzeko gai ez direla izaten, baizik eta kanpoko laguntzarik gabe beren burua erabat ahaztuta, munduaren azalean ari direla bizitzen, pasibotasunean, plazer guztien jostailu, haiek piztuta eta lokartuta eta, lapur batzuen la-

guntzaz ibiltzen zen haren antzera beren izena ere ezin dutela gogoratu, aspaldi erabiltzeari utzi diotelako, inolako sentimendurik gabe eta inoizko oroimenik gabe eta kanpoko laguntza eskuratu ezean, ezin izpirituaren indarra berreskuratu, zeinarekin beren gogoetarako eta sorkuntzarako izaera berreskura dezaketen. Beraz, norberak berreskurazeko gaitasunik ez duen izpiritu alferrak, besteen laguntzaz bakarrik berreskuratu ahal izango du, berreskuratzekotan eta, goian esan bezala, hori gabe ez zaio berpiztuko sorkuntzarako gaitasunik. Izpirituaren bakardadetik ezerk ez dio irteten lagunduko berak bere sorkuntzarako gaitasuna abian jartzen ez duen bitartean. Eta elkarriketa sakonenak ere, aholku zurrunenak ere, ez diote ezertarako balioko jatorrizko sorkuntzarako gaitasun hori berreskuratzeko baliagarriak ez diren neurrian. Behar dena, bada, esku-hartze bat da, kanpotik datorrena eta, berriz ere, norberaren barruraino iristeko gai izango dena. Hau da, kanpotik izpiritua piztea baina pizte hori bakar-dadean jaso izatea. Hori da hori irakurketaren definizioa eta, horren arabera dugu irakurketa baliagarria. Mota horretako jendearengan lagungarri suerta daitekeen diziplina bakarra irakurketa da eta hori frogatu nahi genuen, geometrek esango luketen modura. Baina horretan ere irakurketak bideratu besterik ez du egiten, bakoitzaren ekintzak ezin ditu ordezkatzek, itzuli egiten ditu bakoitzak dituen ahalmenak, lehen aipatutako nerbio-patologiak hitz egiterakoan esan bezala, psikoterapeutak digeritzeko sistema erabiltzeko gogoia pitz lezake, edo hankak mugitzeko grina, edota garuna erabiltzeko gogoia ere... bestalde, izpiritu guztiak, nola edo hala, mota horretako alferkerietan murgiltzen direnez, inoiz maila baxuenetara jaitsiz, bakoitzaren lanean lagungarri suertatu ohi dira zenbait irakurketa eta idazle batek baino gehiagok, izkiriartzen hasi aurretik gogoko dituen irakurketek ekiten diela esan ohi da maiz. Emersonek ezin zuen ezer idatzi Platonen orrialde batzuk aurretik irakurri gabe. Eta Dante ez omen da Parnasora joaten Virgiliok lagundu duen poeta bakarra.

Eta gure barrenak irekiz, beste inoren laguntzarik gabe ezagutuko ez genituen tokietara sartzeko giltza magikoa irakurketa izan denean, hark gure bizitza ere lagunduko duelakoan gaude. Arriskutsua da, ordea, izpirituaren bizitzarako iratzarri beharrean irakurketak bizitza bera ordezkatzek duenean, zeinean egia ez baita agertzen norberaren garapenaren bidez eta bihotzaren indarrez eskuratu beharreko helburu gisa, besteen liburuetan erakutsitako ezta das-

tatzeko gozamen lasai bezain faltsu moduan baizik. Noizean behin, salbuespenak salbuespen, egia ikusiko dugun bezala, norberarengandik urruti ezkutatuta dagoen altxor eskuraezin bihurtzen da. Nolabaiteko dokumentu sekretu edo idazki argitaratu gabe edo nekez aurki daitekeen oroimen bailitzan. Zer zoriontasuna, nekatutako adimenak egia bilatu ordez beste nonbaiten aurkitu ahal izatea, demagun Herbeheretako abade-etxe batean gordetako orrialde zaharretan, eta, haletara heltzeko norbait zamatu behar bada, esfortzu hori ez dadila pentsamenduzkoa soilik izan, materiala baizik. Dudarik gabe, hala balitz, bidaia luzea izango litzateke, haizeak jotzen dituen padurak zeharkatu beharko bailituzke, ezpondetako kanaberen artean Dordrechten huntz-orriz estalitako eliza ondoan geratu, ubideetan edo haien artean, eta Mosa dardarati bezain urrezko kolorekoan pausatu, non itsasontziek ilunabarrak eragiten dituen teilatu gorrien eta zero urdinen islen artean igarotzen den; eta azkenik, bidaiaren amaierara ailegatzean, oraingoz behintzat ez genuke egia eskuratuko dugun segurtasunik izango. Horretarako indar handiak bildu beharko dira, Utrechteko gotzain txit agurgarriarekin harremanetan jarri, jansenista zahararen aurpegi polit eta karratua duenarekin eta Amersfoorteko artxiboetako arduradun denarekin alegia. Egia eskuratzea ez da misio diplomatiko bat non bidaiari, oztopoen eta negoziazioen zoriak ez diren faltako. Baina zer axola dio? Utrechteko eliza txikiaren jarraitzaileek, haien borondate onez ez digute egia helaraziko, jende xarmangarria da, haien aurpegiak ez dira izan ohi hamazazpigarren mendeko jendearen antzekoak eta haiekin harremanetan segitzeak merezi du, postaz besterik ez bada ere. Emango diguten estimuak lagunduko gaitu eta haien gutunak gordeko ditugu harribitxiak bailiratekeen. Eta ez dugu ahaztuko gure liburuetako baten bat haiei eskaintzea egunen batean, egia aurkitzearen bidean lagundu gaituen edonori horixe eskainiko baikenioke gutxienez... Eta gure ikerketa eskasei begira, monasterioko liburutegian eginiko ikerketa edo azterketa motzei begira, egiaren bila aurrekariak besterik izango ez direnak –egia hori ez ahazteko eta galtzearen arriskua ekiditeko idatzi egingo dugu– oso esker gaiztokoak ginanteke haren bila jasandako eragozpenez kexatuko bagina: monasterioaren lasaitasuna eta giroa hain dira ederrak, non lekaimeak Roger van der Weyden-ek mintzatokian erakutsitako hegal zuriko brokatuak ikusten diren eta, gu lanean ari garen bitartean, hamazazpigarren mendeko erlojuak ubideko ur lasaietan islatzen diren udaren bukaeratik

aurrera ispiluek berrislatzen dituzten uraren bi aldeetako orri gabeko zuhaitzen artean. Horrela eskuratutako egia gor hori, hausnarketa eta laguntzekin batera hartzen dena, aldeko gutunetan oinarrituta hartzen dena, beste norbaitek zeukana eta, horretaz jabetu gabe akaso, kaierean kopiatzen dena, mota honetako egia, beraz arriskuetsuena da gainerako guztien artean. Izan ere askotan historialariak edo jakintsuak liburu batean bilatzen duena ez da egia bera izaten, haren froga edo aztarna baizik eta izpirituak sortzen duen norbana-koaren benetako egia bideratu edo iragarri besterik ez du egiten. Irakurtzen dakienarekin ez da berdin gertatzen, ordea. Irakurtzen dakienak irakurtzeagatik irakurtzen du, irakurrita gordetzeko. Berarentzat liburua ez da zeruaren lorategiaren atetik ihes egiten duen aingerua betirako berarekin bat geratuko den idolo higiezina baizik, gurtuko duena eta berarekin bat egiten duten gogoetak egin behar-reen, ingurutik helarazten dion duintasun faltsua ematen diona. Irakurtzen dakienak irribarrez gogoratzen ditu izenak Villehardouin-gan edo Boccaccio-rengan, Virgiliorekin lotuz. Jatortasunik ez duen haren izpirituak ez daki liburuetan bera indartuko lukeen muina isolatzen, forma guztia jasotzen du bere hartan, bizitzaren osagarri bihurtu gabe eta heriotzaren hastapen bihurtuz. Mota honetako gus-tua txartzat hartzen badut, liburuei buruzko begirune fetixista hori salatuz, akatsik gabeko izpiriturik ez dagoelako da eta, fisiologoek gorputzaren funtzionamendua deskribatzerakoan egiten dutenaren kontra, ezin esan funtzionamendu hori inolako bizidunengan aurkitzerik dagoenik. Errealitatean, aldiz, izpiritu perfekturik ere ez dago, gorputz erabat osasuntsurik ez dagoen bezala, izpiritu handi deritze-nak ere "gaixotasun literarioak" jota baitaude. Jende arrunta baino gehiago jota behinik behin. Liburuen aldeko zaletasuna adimena-rekin bat doala ematen du, adimena baino gutxiago izan arren, baina adimenarekin batera betiere; grinak guztiz laguntzen du desiratutako objektua eta harekiko harremanak iradokitzen ditu desiragarria dena bertan ez dagonean. Idazle ezagunek gogoetarako bidea hartzen ez dutenean liburuen laguntza nahi izaten dute. Ez al da berentzat idatzia izan dena?, ez al dizkie jende arruntak ulertzen ez dituen edertasunak eskuratzen horrela? Egia esanda, goi-mailako izpirituak liburuzaleak izan arren, horrek ez du esan nahi hori akatsa ez denik. Erdipurdiko gizakiak, langileak badira ere, eta adimentsuak, aldiz, alferrak dira eta hortik ez da ondorioztatu behar lana ez dela izpiri-tuarentzat alferkeria baino diziplina hobea. Hala eta guztiz ere, gizaki

handi batengan gure akatsak aurkitu arren, hura onura ez ote den izango galdetzera behartzen gaitu eta askotan badakigu, jakin, atsegin handiz Hugok, Quinto, Curcio, Tacito eta Justinoren idazlanak buruz zekizkiela, eta edozein hitzen jatorriaren berri eman zezakeela erudizio handiz. (Beste nonbait, ito beharrean erudizioak jenioari bazka ematen diola frogatu izan dut, partitutako egur txikiek sute handia handitzen lagun dezaketen moduan). Maeterlinck-ek, ordea, berez irakurle baten kontrakoa denak eta bere izpiritua hamaika emozioei irekita zuenak, berdin arrabaskak edo belardiak eraginda, erudizioak ekar litzakeen arriskuaren aurrean lasaitu egiten gaitu, Sanderus abadearen edo Jacob Catsen argitalpen zaharrenetan aurki daitezkeen marrazkiak zale huts baten antzera deskribatzen dizkigunean. Arrisku horiek, bestalde, daudenean, adimenari baino sentiberatasunari mehatxu gehiago egiten diete eta irakurketaren ahalmen baliotsua, irudimenaren idazleengan baino handiagoa izaten da gogoetagleengan. Schopenhauerrek, adibidez, bizitzan oinarritutako izpiritua irudia eskaintzen du eta edozein irakurketa bizipenaren arabera berrantolatuta gelditzen da. Schopenhauerrek ez du edozein iritzi agerrarazten hamaika aiputan oinarritu gabe baina aipuak berarentzat adibideak baino ez dira, iradokizunak bere gogoetarako, arrastoak baina ez pentsamenduaren iturburuak. Gogoan dut "Mundua borondatea eta irudikapena"-ren orrialde bat non ia hogeai aipu jarraian dauden. Ezkortasunaz eginak (laburtuko ditut, noski, aipuok):

Voltairek, bere Candide-n baikortasunaren kontra borrokatzen du; Byronek gauza bera egin zuen era tragikoan Kain-en. Herodotok, trazarrek jaioberria negarrez agurtzen zutela eta heriotzari alaitasunez diosala egiten ziotela diosku. Plutarkok honakoa dio bertso ederretan: *Lugere genitum, tanta qui intravit mala, etab.* Hau da, mexikarrek nahi dutenaren eragina etab.,. eta Swiftek sentimendu bera zuen gaztetatik (Walter Scotten biografiaren arabera behintzat) eta urteurrena gogo txarrez ospatzen omen zuen. Ezaguna zaigu, halaber, "Sokratesen Apologia" non Platonek heriotza denen hobe beharrez zetorrela zioen. Heraklitoren leloa honakoa zen: *Vitae nomen quidem est vita, opus autem mors.* Teognisen bertso ederrak ospetsuak dira: *Optima sors homini non esse, etab.* Eta Sofoklesekin bere "Edipo Kolonon" honako laburpena egiten du: *Natum non esse sortes vincit alias omnes, etab.* Euripidesez zioen: *Omnis hominum*

vita est plena dolore, eta Homerok esana zuen: Non enim quidquam alicubi est calamitosius homine omnium, quotquot super terram spirant, etab. Pliniok adierazi zigun: Nullum melius esse tempestita morte. Shakespearek Enrike IV.a honakoa esaten jartzen du: O, if this were seen -The happiest youth- Wouls shut the book and sit him down and die. Azkenik, Byronek: This something better not to be. Baltasar Graciánek bizitzaren iluna erakusten du "Criticón"-en.

Schopenhauer-ek bultzatuta, horren urrutira joan behar izan ez banu, adierazitako guztia osatzea gustatuko zitzaidakeen "Bizitzaren jakinduriaz aforismoak" goraiatuz, agian nik ezagutzen ditudan liburuaren artean emankorrena baita, eta gainera, irakurketa askotarako balio duen egile batena, liburuaren sarreran, non orrialde bakoitzak oin-ohar ezberdinak badituen, Schopenhauerrek idatzi zuen, serio demonio: "Biltzearena ez da nirea".

Dударик gabe adiskidetasuna, gizabanakoei interesatzen zaien adiskidetasuna behinik behin, gauza hutsala da eta irakurketa adiskidetasun mota bat da. Baina gutxienez ere, benetako adiskidetasuna dugu eta hildako batekin edo inguruan ez dagoen batekin izateak ematen dio benetakotasuna. Gainera, beste adiskidetasunek dutenaz gainera dago, askea baita. Ez baita gurekiko, bizidunekiko adiskidantza, hildakoeikiko baizik, eta beraz, harremanen atarian egindako agurrak eta diosalak, esker-emateak eta gezur hutsak ez dira beharrezkoak izaten. Horretaz gain, aldekotasunaren harremanak, miresmenak, ahoskatzen ditugun lehenengo hitzak, idatzi ohi ditugun lehenengo gutunak, haiek guztiek ehundu egiten dute ohi-turen oihala eta hurrengo adiskidetasun horiekin lotu egiten gaituzte; garai haietan jautikitako hitz potoloak ordaindu beharrezkoak suertatzen dira askotan eta garesti ordainduta ere ezin izango ditugu zorrak kitatu gabe utzi. Irakurketarekin, berriz, adiskidetasuna bere jatorrizko abiapuntura itzultzen da. Liburuarekin ez da adeitasunik eduki behar. Adiskide horiekin gau guztia igaro nahi dugulako ere egoten gara. Behin baino gehiagotan nekez alboratzen ditugu liburu horiek. Eta alboratzekotan, adiskidetasuna ez da galtzen. Gogoeta hauek ez dira beharrezkoak izaten: Zer pentsatu ote du gutaz? Ez ote dut behar bezala jokatu? Gustatu ote zaio? Ez gaude haiek ahaztuko gaituzten beldurrez. Lagunekin egoteak ekartzen dituen eragozpen guztiak desagertu egiten dira irakurketaren adiskidetasun huts eta lasaian. Konplimendurik ez: Molièrek esaten zuenaz ez gara

trufatzen nahiz eta aurkitzen dena askotan dibertigarria izan; asper-
 tzen garenean ez diogu beldurrik izango aspertuaren itxura erakus-
 teari eta, norbaiten ondoan aski egon garenean bere tokira itzuliko
 dugu bera idazle ospetsua izan arren. Adiskidetasun hutsaren giroa
 isiltasuna da hitza bera baino kirmenago. Izan ere, guk ez dugu
 besteen partez hitz egiten baina gu nahi dugulako isiltzen gara.
 Horregatik, isiltasunak ez du eramaten, hitzak bezala, gure akatsen
 arrastorik, gure itxurakeriarik. Kirmena da, hori da, giro hori. Egilea-
 ren gogoetaren eta geurearen artean ez dago eragozpenik, norbere
 berekoikeriak ez du hausnarketan aurka joko. Liburuaren mintzaira
 hutsa izango da (liburu izatekotan) egileak helaraziko diguna bere
 izaeran garrantzirik ez duena baztertuz eta esaldi bakoitzak, ondoan,
 gainekoekin batera eskuratuko dugun nortasun beraren ondorio
 gisa, bizitzan dakarren harreman beharraren gainetik, haletatik libratuz
 gogamenaren eta idazlearen nondik norakoari jarraipena
 erraztuz, haren arrastoak eta islak liburuaren ispiluan ikusiz. Idazle
 bakoitzak dituen ezaugarriez gozatuko dugu haiek miretsi beharrik
 izan gabe, zeren eta berez eskaintzen dizkigun irudikapenez gozatu
 ahal izango dugu esaldi faltsurik gabe. Gautier, mutiko jatorra eta
 gustu handikoa, (batzuek artearen bikaintasunaren ordezkari gorenentzat
 jo dutela pentsatze hutsak irribarrea sortzen digu) gustatu
 egiten zaigu. Baina ez dugu bere indar izpirituala azpimarratu nahi
 eta "Espainiara bidaia"-n non esaldi bakoitza, bera horretaz kontu-
 ratzen ez bada ere, bere izaeraren alaitasunarekin bat datorren,
 (hitzak, batzuek besteen atzean jartzen dira alaitasunak egindako
 marrazki baten antzera) ezin dugu artetik at berak deskribatzen duen
 guztia betebeharr bezala hartu. Beti erkaketak eta hautemateak
 xehatzen deitoratzeko moduko estiloan. Berak erabilitako iruditeria
 lehorra izaten da hango larreak eta uztak nahastuz, "jostunak
 galtzak eta txalekoak egiteko ereduak nahasten dituen moduan",
 edota Paristik Angulemeraino ezer berezirik ez dagoela esaten due-
 nean, ezin dugu onartu esana. Eta irribarrea sorrarazten digu goti-
 koaren miresle honek, Chartreseko katedrala ikustera joan ez omen
 den horrek. Baina ze umore ona duen, ze gustura dabilen! Kemenez
 beterik dagoen lagun horren abenturak zeinen erraz segitzen ditu-
 gun; hain da jatorra ezen ukitzen duen guztia jator bihurtzen duela.
 Eta Lebarbier de Tinan komandantearen ondoan igarotako egunen
 ondoren, bere itsasontzian, urrearen dirdiraz argiturik, ekaitzak
 beharturik zenbait egun igaro eta, marinel atsegin honek hitz egiten

ez digulako tristatzen gara eta berari buruz zer gertatu zen jakin gabe bera baztertzea behartzen gaitu. Bere alaitasun harroa eta bere oroiminak kazetari baten ohitura baldarrak izan daitezke. Baina hori guztia baimendu egiten diogu, berak egin nahi duena egiten dugu, hezurretaraino blai datorrenean poztu egiten gara, logalez eta gosez badator ere bai, eta bere belaunaldiko lagunak zegokien ordua baino lehenago hilak eta haiek gogoan, izenez izen oroitzen dituztenean gu ere tristatzen gara. Berari buruz bere fisionomia hark erabilitako esaldien bidez azaleratzen zela esan genuen, baina horretaz ez zen bera konturatu ere egiten zeren eta hitzak hautatzekoan, ez gure gogamenak aukeratuta, gure burua azaldu nahian baizik, azken nahi horrek gu irudikatu beharrean baldintzatu egiten gaitu. Fromentinek, Mussetek, beren gaitasunak eta guzti, beren irudia era eskas batez irudikatu dute, hain zuzen ere etorkizunari begira egin nahi izan dutelako; hala ere haiek dira interesgarriak baina beren porrotagatik, ikasteko balio duten neurrian. Horregatik liburu bat izaera bortitz baten ispilu izaten denean ere, izpiritu baten akatsen ispilu izan daiteke beti. Fromentinen edo Musseten liburuen gainean makurturik, lehenengoan ez dela batere motza ikusten dugu eta, bere laburrean, baduela "zerbait", bigarrean, berriz, hitz jariora hutsala da.

Adimenaren araberako liburuen aldeko joera areagotzen badoa ere, arriskuak, ikusi dugunaren arabera, berarekin batera doaz gutxitzen. Adimen jatorrak badaki irakurketa egin beharrekoaren mende jartzen. Berarentzat denbora pasa noblea besterik ez baita eta irakurketa eta jakintza izpirituaren alde direlakoan dago. Gure sentiberatasuna eta adimena ezin dira geure baitan baino garatu, barneizpirituaren sakontasunean. Baina beste adimenekiko ukimen hau, irakurketa, non izpirituaren heziketa garatzen den, garrantzitsua da. Alfabetatuek, adimen biziko pertsonak bezainbeste, libururen bat ez ezagutu arren, badute, eduki, literaturak eman dezakeena eta horrek nolabaiteko intelektuaren mendekotasuna dakar. Noblezia, zerbait izatekotan, masoneriaren gogamena omen da, antzeko ohiturak eta tradizioak eskatzen baititu. Irakurketak ematen duen plazerean idazle handi batzuek aurrekoen liburuak irakurtzera eramaten ditu. Beren garaikideen begietara erromantikoak zirenek, klasikoak, besterik ez zituzten irakurtzen. Víctor Hugok bere irakurketaz ari zelarik, Molière, Horazio, Ovidio eta Regnarden izenak aipatzen zi-

tuen. Alphonse Daudetek, idazleen artean gutxien irakurtzen zuenak agian, nahiz eta idazkera modernoa bezain bizia garatu, nonbait klasikoen erreferentziak alboratuta, irakurtzen zituenak aipatu egiten zituen: Pascal, Montaigne, Diderot eta Tazito. Esan genezake, bada, berez osotasunik ez duen ikusmira horretatik, erromantiko eta klasikoen artean egin ohi den bereizketa, klasikoa zein den (irakurlego adimentsua, uler dezagun) eta zein den erromantikoa, maisuen aldetik (baita erromantikotzat hartuak izan diren irakurleria erromantikoaen maisulanak ere), oso klasikoak direla. Hauxe bera era bertsuan esan genezake arte munduari buruz aritzerakoan ere. Vincent d'Indy-ren musika entzuna izango da baina Vincent d'Indy-k Monsigny berrirakurtzen du. Ikusleriak Maurice Denis-en eta Vuillard-en erakusketak ikusten ditu baina haiek Louvrera doaz. Hau guztia, dudarik gabe, nola egileek hala idazleek, beste mota bateko artistek, aurrekoak publikoarengana hurbiltzen dituztelako da, eta ahalegin hori beren baitan daramate, zeren, kontrako gogamenak gogoia pizten baitiete. Honek ahaleginaren indarrez plazera ere ematen die; izan ere, irakurtzen denean norbanakoaren baitatik irtenaldi bat egiten da, bidaia bat.

Baina egon badago, amaitze aldera, beste baldintza bat ere, izpiritu handiek antzinakoen lanak zergatik maitatzen dituzten ulertu ahal izateko. Hauxe da, alegia, aipatu maisulan zaharrek ez dutela, garaikideek bezala, inolako edertasun premiarik. Beste gauza bat dute, haien mintzaira, haien idazkera, bizitzaren ispilu baita. Beaunerekin batera hiri batean barna paseatzean sentitzen den zoriontasuna, hamabosgarren mendeko ospitaleen berri ematen diguna, putzua, garbitokia, egurrezko sabai margotua, arranoekin bukaturiko teilatua, mailuz eginiko berunezko galburu eta guzti (orduko gauza denak, honezkero desagertutakoak, ahaztuak, beste garai batzuetan erabiliak izan ez direnak), Racinen antzezpen batean aurki daitekeen zoriontasun ibiltari bera, Saint-Simonen libururen batean aurki daitekeen berbera. Zeren eta ahaztutako hizkuntza zaharraren molde ederrak aurkitzen ditugu hor, egun desagertuta daudenak, iraganaren aztarnak, orainaldian ez daudenak eta, beren garai pasatuak, haien gaintik igaroz, beren koloreak edertu besterik egiten ez dituztenak.

Racinen antzerkia, edo Saint-Simonen oroitzapen-liburua egun egiten ez diren gauzak dira. Artista handiek erabilitako hizkuntzak

lantzen duen leuntasunak, jatorrizko indarrak marmolean zizelkatu-
tako orduko irudien antzera, ukitu egiten gaitu. Ez dago dudarik,
garai zaharretako harrizko etxeak orduko egileen pentsamenduaren
arabera eginda daudela baina hargin haiek, egun erabiltzen ez dituz-
ten harriak erabili bazituzten ere, jakin izan zuten harrobitik haiek
atera eta gainekokin bat egiten. Hamaseigarren mendean Frantzian
erabilitako sintaxiak -eta berarekin batera ahitutako ohiturak eta
gogamen galduak- Racinen bertsoen bidez atsegin handia ematen
digu gaur. Sintaxiaren modu berberak, biluzturik baina begirunez
begiraturik, behar bezala landuta, egun familia-mintzairan islatzen
direnean ukitu egiten gaitu, beren ausardiagatik eta haien azaleko
leuntasun xamurraren azpian ezkututzen duten marrazki gordinaga-
tik. Hizkuntza-molde zahar hauoriek, iragan baten lekukoak, izaten
dira Racinen liburuetan irakur daitezkeenak, ukitu gabe geratutako
antzinako hiri batean bezala. Haien aurrean, arkitekturak gainditutako
formen aurrean sentitzen dugun ukimena bera izaten dugu, aspal-
dian eraikitako eta orain arte, banaka bada ere, gelditzen diren etxe
zahar haiek ematen digutena. Hirietako harresi zaharrak, gotorlekuak
eta talaiak, elizetako bataio-ponteak, klaustroak, atariko kanposan-
tuak, eguzkiak berotzen dituen berberak, tximeledez eta lorez ingu-
ratuta, bertako iturriak eta gaueko ilargia.

Baina ez dira soilik esaldiak gure begien aurrean antigoaleko
arima berpizten dutenak. Esaldien artean -eta ozen irakurriak izateko
idatzitako liburu zaharrez ari naiz-, badago oraindik bortxatu gabeko
hipogeo tarte haiek betetzen, aspaldiko isiltasunen bat. San Lukasen
ebanjelioan aurkitzen dira askotan irakurketa etenarazten duten bi
puntu, kantuen antzera ziprizontzen dutenak eta sinestunaren isilta-
suna entzun ahal izan dut haiei esker, hurrengo bertsoa irakurri
aurretik eginarazten zuten etena egiten zutenean, Biblian egoten
diren salmo zaharrenetan gertatzen den moduan. Isilune horrek
esaldiaren tarte betetzen zuen, eta hori egiteko zegoen formulatua;
eta behin baino gehiagotan, ni irakurtzen ari nintzen bitartean, hai-
zeak ekarritako arrosaren usainak, duela hamazazpi mendetik hona
amaitu gabe zegoen batzarraren giroa ekartzen zidan irekita nuen
leihotik.

Hainbat alditan, Danterengan edo Shakespearengan Veneziako
enparantzatik, harri urdin eta arrosez osatutako San Marcoseko
lehoia edota San Teodoroko krokodiloaren oina iraganetik nireganatu

direnaren sentsazioa izan dut; ekialdetik etorritako edertasun atzerri-
tarrek, itsasotik hara hiltzeko etorriek eta haien herrikoa ez den
hizkuntza ulertzen ez dutenek, irribarrea uzten dute enparantza
haietan hamabigarren mendean gertatutako egunak gure egunekin
nahastuz. Bai horixe, enparantzaren erdian, orainaldian hamabiga-
rren edo hamahirugarren mendeko denbora hori azaltzen da eta
zutitzen ere zutitzen da harri arrosaren bulkada bikoitzarekin. Haren
inguruan, orainaldian, bizitzen ari garenok dihardugu, zutabeen ar-
tean igaroz baina bat-batean geratu egiten dira eta erle beldurtuen
antzera jartzen gara, izan ere iraganeko toki lirain horiek ez baitira
gutziz oraingoak, argi uzten dute orduko garai haietara itzultzea
debekatua dagoela. Zutabe arrosa haien inguruan, haien goiko buru-
tik, egunerokoa azkar igaroz doa. Baina haien artean, zutabeek
bereizi egiten dute iraganaren enparantza bortxa-ezina gordez, orai-
naldiaren erdian azaldu nahi duen iragan ezaguna, bi urratsez behin
era arraroz azaltzen zaigun ametsaren antzera, baina berez, duela
mende askotatik han dagoena, izpirituairengana zuzenean jotzen
duen presentziaz, estreinakoa ez dena, lurperatutako garai baten
berrazalpena; baina horrela, eta beti horrela, gure artean gertu, al-
boan, hunkigarri, finko, eguzkitan."

Proustek John Ruskin miresten zuen bai bere idazteko estiloa-
gatik baita bere teslengatik. Ruskinen ustez, artea eta etika batera
doaz eta, ondorioz, literatura eta artearen bidez herriak hezi dal-
tezke. Hortik dator, alegia, "maisulana" ohiko esapidea, arteak edo-
ta literaturak irakatsi egiten dutela adierazteko esamoldea, hain zu-
zen ere eta, ikuspegi horretatik nahiz irakurketaren onuraz sakon-
tzeko, makina bat pedagogia ikerketa egin ohi dira ikuspuntu hori
jorratu nahian¹ ...

Ruskin erreformista utilitarista zen eta, bere iritzia zabaltze bi-
dean "Amienseko Biblia" kaleratu zuenean, Proustek frantsesera
itzuli baita, berak eginiko aitzinsolasa eta guzti, argitaratu zuen ere.

"Sesamo eta liliak" liburu ospetsu bihurtu zen berehala, hiz-
kuntza askotara eramana eta, Ruskinen saiakeren artean, ezagune-
na egin zen. Bertan, besteak beste, emakumezkoen irakurzaletasu-
na areagotzeko proposamenak egin zituen eta, Proustek, haren

(1) San José, M. (2008) " El camino de los signos: la pedagogía estética en Proust" Bartzelonako Unibertsitatean aurkeztutako Doktoratukuntza Tesia.

berri1897an izan arren, asko kostata, 1906an bere frantses bertsioa argitaratu zuen. Esan bezala, Ruskinen itzala handia izan zen Proustengan, italiar artearekiko atxekimenduan, gotikoari miresmenean, Frantziako katedralen "irakurketa" berrian edo amaren irudiaren menpekotasunean, edota bizitza arruntean aurki daitekeen illuran...Proustek, Ruskin bezala, biblioteka publikoen alde egin zuen... BAINA "Irakurketaz" kaleratu zuenean, Ruskinetikiko distantzia ere nabarmendu zuen. Argi eta garbi idazten baitu "Ruskinek, bere Erregeen altxorrei buruz izeneko idazlanean, irakurketari gorazarre egin nahirik irakasten duenez, irakurketak duen garrantzia onartu aurretik, nire haurtzaroko irakurketa xarmantak alboratu egin beharoko nituzke, baina ene ustez, ordea, irakurtzea soilik ez da ona, irakurtzearekin batera eskuratzen den "bizipena" baizik,"

Honetan, bada, Proustek irakurketa "komunikatiboa"ren partez "barne mintzoari" kasu egitea aldarrikatu egiten du, bakarriketa monologikoa dialogo literarioa baino gehiago azpimarratuz. Irakurketa literarioa, beraz, norbanakoaren ezagueraz lotzen du, mundua irakurtzeko gaitasunaz, alegia. Flauberti gorazarrea, nonbait, non irakurketaren funtsa adimena lantzea den: "heziketa sentimentala", bada¹.

Prousten ekarpenean, literaturan, eta haren irakurketan, ez omen dago, bertsolaritzan bezala, inolako elkarrizketarik barne mintzoaren jarioa baizik.

3.- Suomalainen päivä/Egun finlandiar bat

*"Aldatu al liteke bizimoduaz erabat
Zenbat aldiz hasi liteke zerotik
Galdera zailak ziren baina ez zuretzat
Zu nire laguna zara, maite zaitut"*²

Hizkuntzen heriotza aztertu zuen N. Dorianek³ hura honako baldintzen arabera esplikatatu zituen, hurrenez hurren: menpekotasun politiko/ekonomikoa; kultur dependentzia; erabilera falta eta belau-

- (1) Rodriguez,F.(2008) "Idazle ikasketak Swanen bidean" in Hegats 38. 37/49 orr.
 (2) Atxaga/Gari, in Hegats 42. 65.or.
 (3) Dorian,N (1981)*Language death*. Cambridge University Press.

naldien arteko etena. Azken hau dela eta kokatu zuen M.Aikio ikerlari saamiarrak laponieraren galera Norvegiako zenbat eremutan, "saamiaraz zekien azken apezaren heriotzarekin batera"¹. Hau da, soziolinguistikaren arazoak arazo, barne mintzoaren galtzeak, otoitza edota literatura bizipenaren galerak, hizkuntzaren arlo barnekoia galtzapenak, ekarri ohi dute hizkuntza jakin baten ordezkapena ukipen egoerak suertatu izan direnean.

Abagune horretan iraun du euskara, bada, sisifokeriak jota, etengabeko ahaleginetan, zirkunstantzia politiko-ekonomikoak aldatu nahian, kultur dependentziari aurre eginez, baita erabilera sustatuz ere BAINA hizkuntzaren alde barnekoia lantzeko funtsezkoa den irakurzaletasuna areagotzeko, ordea, behar bezala asmatu gabe.

4.- Hizkuntzaren kultur berreskurapena eta irakurzaletasuna

Honetaz kezkatuik antolatu nuen Bilbon "Euskal literaturaren irakurzaletasuna," izeneko mintegia² non, besteak beste, honako ondorioetara iritsi ginen:

4.1. Euskara ez da gutxiengo baten hizkuntza euskaldunon hizkuntza nazional gutxitua baizik, eta, beraz normaltzeko bidean, esparru publikoetan haren erabilera bermatzeaz gain (egungo erakundeek egiten ez dutena), irakurketa literarioaren bidez gizabanakoen barne mintzairaz aritzeko aukerak bideratzen jakin beharra dago. Adibide gisa XVIII. mendean alemanak jorratutako bidea baliagarria suerta daiteke³.

4.2. Euskarak, kultur hizkuntza gisa, menpekotasun politikoa eta ekonomikoa metatzeaz gain, beraz ordezkatzeko lagundu dituen beste jarrera subordinatzaileak ere pairatu behar izan ditu eta, haien aurrean, euskaraz sortutako nahiz gizarteratutako kultur baliabideak behar ditu⁴. Horretarako, berezko hizkuntzan sortutakoari berea

- (1) Aikio, M, (1990) in *Hizkuntza/Hezkuntza*. UPV/EHU. Bilbo/Eibar. 79-101 orr.
- (2) Rodriguez, F. (2011) "Euskal literatura, hurbilpen zenbait" in Bilbao, Arte eta Kultura ikastaroak. Bidebarrieta Liburutegiak hitzaldiaren irudiak jaso zituen.
- (3) Azurmendi, J (1999) " Goethe: literatura nazional unibertetsala" in Jakin 111, 1999ko martxoa-apirila, 63-99 orr..
- (4) Izagirre, K (2011) *Autopsiarako frogak*. Susa. Zarautz.

eman behar zaio eta, jakina, belaunaldi bakoitzari berea eman literatura produktuen erabilera sustatuz. Ildo horretatik, uxatu beharra dago kanpoko eredu kulturalen eraginezko "ortodoxia" eta haren araberako literatura "politikoki zuzena" edota "bitxikeri arrotz folklorikotzat" jotzen dena "itzulgaritzasunaz" nahiz kanpoko onarpenaz edotakanpoko "homologarritasun"aren irizpideez zabaltzen dena¹.

4.3.- Irakurketa eta irakurzaletasuna ez dira ikusgarritasunaren arabera uler daitezkeen kultur praktikak. Ez dira jardun kolektiboak ez eta, berez, komunikatiboak ere (dilema horretan Prousten aldeago gaude Ruskinen alde baino). Ondorioz, irakurketa literarioa sustatzeko nekez erabili daitezke beste kultur esparruetan (bertsolaritzan, kasu...) arrakastaz erabilitako jardunak².

4.4.- Irakurketa eta irakurzaletasuna kontzeptu ezberdinak dira, noski,³ baina euskal literaturaren esparruan gutxienezko gaitasuna eskuratu ahal izateko honako kontresanez literaturari dagokion eran hausnartu beharra dago: -Nola sustatu irakurketak?⁴

- Bakardadean/ Taldeko lanean
- Norberaren hausnarketaz/ Komunikazioaz
- Klasikoak landuz/ Esperimentazioak landuz
- Idazkuntzaz/Logofonozentrismoaz
- Diziplinaz/Olgetaz
- Era zuzenduan/ Modu askean
- Eskolan/ Etxean
- Salakeraren bidez/ Fikzioa dela medio
- Eskola curriculum barruan/ Jakinmin pertsonalari erantzunez

4.5.- Hitz bitan, "kultur autodeterminazioa" behar dugu. Euskal

- (1) Galfarsoro, I (2004) *Kultura eta identitate erbesteratuak*.Pamiela.
- (2) Retolaza, I (2011) " Cánones y contra-cánones: vías de legitimación y deslegitimación en la poesía vasca", in *Hispanic Studies: Culture and Ideas*. Vol. 35.Casas, A / Bollig, B *Resistance and Emancipation. Cultural and Poetic Practices*. Berna. Artikulu honetan euskal literaturarako "bertsozale elkar-
tea"aren antzerako ekimena sortzea proposatzen da. Mik, goian alpatu arrazoiengatik ez dut horrekin bat egiten.
- (3) Mata, Juan(2008) *.10 ideas clave de animación a la lectura*. Grao.
- (4) Rodríguez, F (2010) *Buru ta zioak*. Utriusque Vasconiae. Donostia.

literatura sustatu ekoizpen sistematik bertatik, Euskal Herri osoan zain atzerrian politikoki behartu gabe. Idazleen lanaren gizarte eragilari bideratzen laguntzen. Idazle taldeak sustatu. Euskalgintzaren eragile izanez. Euskal idazleen gizarte ezaguera bultzatzea eta haien gogoetak aintzakotzat hartzen.

4.6.- Euskal irakurketa sustatzeko plangintzaren premia badago, beste lurralde eta esparru administratiboetan plangintza mota haiek aspaldidanik martxan egon arren (Castilla-Leon eta Andaluzian 2005-etik adibidez), katalanerako plana (2008) izan daiteke guretzat adibide interesgarriena. Hona hemen alpatu planean agertzen diren ezauzgarrietako batzuk:

“El Plan de Fomento de la Lectura de la Generalitat, con el fin de optimizar recursos, está estudiando seriamente la posibilidad de abrir bibliotecas escolares para darles un uso municipal fuera del horario lectivo.

En un principio, la apertura de estas bibliotecas integradas se realizaría en poblaciones inferiores a cinco mil habitantes que no cuentan con una biblioteca pública, y previo acuerdo entre los ayuntamientos y los centros escolares interesados. Los gastos derivados de la apertura de estas bibliotecas escolares corresponderían al departamento de Cultura que se encargaría de seleccionar a las personas que desempeñarían el puesto de bibliotecario durante el horario extraescolar. El Plan, destaca la importancia de “impulsar la lectura como base del aprendizaje de cualquier asignatura”.

El eje principal es el conjunto de actuaciones dirigidas al ámbito educativo e infantil que se han incorporado al Plan de Fomento de la Lectura de la Generalitat y que se enmarcan en tres grandes ejes: mejorar la comprensión lectora, fomentar el hábito de la escritura y potenciar la formación de docentes en el fomento de la lectura. El Plan de Fomento de la Lectura, impulsado por la Generalitat en abril del 2008, pretende impulsar la lectura como vía fundamental de acceso al conocimiento por parte de la ciudadanía y mejorar el hábito y la competencia lectora en cualquier soporte, promoviendo especialmente la lectura en lengua catalana.

Los doce programas que pertenecen actualmente al Plan de

Fomento de la Lectura son: *¿Qué lees? En las escuelas; Itinerarios de lectura en voz alta; Premio Sambori; Programa de formación de docentes en fomento de la lectura; Xim y Xesca.com; Picalletres; ISOSI Lectura obligatoria; Ficciones. La aventura de crear historias; Nacidos para leer; Portal Cataclis; Bibliografías selectivas y La oca*".

Irakurzaletasuna

4.7.- Dagoeneko euskal literaturaren tamaina produkzio zenbakietan egokia bezain egonkorra bada ere¹ irakurzaletasunaren arazoa ezin da merkatuaren esku utzi eta, goian aipaturiko katalanerako planean bezala ("bertako hizkuntza sustatuz bereziki") egin beharra dago balizko euskal plana eskola sistemaren esku soilik utzi gabe².

4.8.- Irakurketa funtzionala gizarte bertutetzat hartu izan ohi denez, irakurtzearen aldeko jarrerak sustatzeko hamaika ahalegin zabaldu nahi izaten dute kultur erakundeek. Eta, ildo horretan, haiek ere kexu daude, behar beste irakurtzen ez delako, nonbait...nahiz eta asko irakurtzeak ez du esan nahi behar bezala irakurtzen denik... Irakurketa ohiturak, berez, onak direla eman arren, aski hedaturik dagoen irakurketa mota batek bereziki kezkatzen nau: irakurketa funtzionala deritzona³. Hemen erakutsi nahi izan dudan moduan, Prousten eta Ruskinen arteko polemikan ere islatu zen, irakurketa funtzionalaz harago irakurzaletasun literarioa landu behar du gure kulturak normaltzekotan eta, horretarako, inguruko kulturen nahiz merkatuaren menpekotasunaz askatu. Nola ekin horri?. Aldarrikatu eta aipatu dudan "irakurketa plana"z gain, honi buruzko gizarte eztabaidari ekinez, jakina. Ez dago beste biderik. Espero dut hemen bildutako letra, argudio, erreferentzi eta gogoeta hauek ekinbide horretarako baliagarriak suerta daitezela...

Fito Rodriguez
(UPV-EHU, irakasle)

- (1) Astiz, I, "Euskal literaturaren tamaina" in berria2011ko ekainaren 16a. 24/25or. Ikus eranskina.
- (2) Brasseur, P. (2007) *101 activités autour du livre*. Casterman. Paris.
- (3) Rodriguez, F. (2010) "Irakurtzearen okermin makurra" in Jakin 181. 60/66 orr.

Irakurzaletasuna hezkuntza sistemaren helburu?

UR APALATEGI

Azken hogei urteetan gurean nagusitzen joan den ustea da irakaskuntza sistemak irakurzaletasuna —edo literaturzaletasuna, nahiz ez diren gauza bera eta bakarra— sortu behar duelakoa. Hala literaturari buruzko tesi lanetan, nola pedagogoen saiakeretan nahiz hezkuntzari loturiko erabaki politikoetan aurkituko dira ideia horren pixkanakako nagusitzearen zantzuak. Halako planteamentuaren osagai diren kontzeptuak zehazki birdefinitzea komeni da baleztapena bere osotasunean defendagarria ote den haztatu ahal izateko. Zer da literatura deitzen duguna? Zaletasuna eta plazerra sinonimoak al dira? Zein harreman du hezkuntzak plazerrarekin? Zergatik da beharrezkoa literatura irakastea? *Beharrezkoa* ote da literatura irakastea? Zaletasuna transmititu al daiteke? Hona gure gogoeta ardaztuko duten galdera nagusiak.

1.- Literaturaren ideia inplizito bat

Apokaliptikoa izan ala integratua? Horra Umberto Eco duela zenbait urte, oraindik ere postmodernian sartzen ari ginela luzatzen zigun galdera¹. Eta zaila zaigu, gaur ere, erantzutea. Gustatuko litzaidake, izan ere, integratua izatea, guay posmodernoan bihurtzea eta egoera honen alde onak ikusten (edo asmatzen) saiatzea. Baina, guay izateak ere nekatu egiten du, beste edozein gauzak bezalaxe. Gaur, hain zuzen, nekatu samar nagoen egun horietakoa da. Horre-

(1) *Apocalitici e integrati*, Milano, Bompiani, 1965.

gatik, ziurrenik bati baino gehiagori apokalptikoegia irudituko zala nire jarduna, nahiz, zin dagit, indarrak egin ditudan guay-ari eusten, ahal izan dudana neurrian.

Behin eta berriro, han eta hemen, entzuten den musikatxoa da literaturaren (euskal literaturaren) irakaskuntzan pedagogia berritzaileek izan duten eta izan beharko luketen eragin positiboari buruzkoa. 1970etik aurrera gizarte aurreratuetan garatu den «didaktika komunikatiboa» deritzanaren abaroan hainbat berrikuntza sartu dira literaturaren irakaskuntza ereduetan. Hona, esaterako, Idurre Alonsok bere doktorego tesian nola deskribatzen dituen: «Literaturaren didaktikan funtsezko bihurtu zen [...] ikasketa prozesuan ikaslearen beharrak eta gaitasuna kontuan hartzea, bai eta ikasleak ikasteko motibatzea ere»¹. «[...] literaturaren historiak ez zituen betetzen ikaslerik gehienek beharrak, eta haien interesetatik aldendu egiten zen. Horri lotuta, [...] nahitaezko iritzi zitzaion ikasketen eta esperientzia sozialen arteko lotura berreskuratzeari»². «[...] ikasleari egunerokotasunean baliagarri izango zitzaizkion edukiei eman zitzaion lehentasuna»³. «[...] horrek ekarri du literaturaren didaktikan ikasleen interesetatik gertu dauden liburuak hobestea»⁴. «[...] literaturaren bidez ikaslearen gaitasun komunikatiboak garatu [behar dira]»⁵. «Irakurgaiak dagokienez, komeni da gogora ekartzea 1970 eta 1980eko hamarkadetan ikasleen gertuko izan zitezkeen irakurgaiak hobetsi zituztela pedagogia berritzaileen aldeko zenbait pentsalari eta irakasleek. Ordu-ra arteko irizpideak (meritu literarioaren arabekoak) iraulta, ikasleen komunikazio gaitasuna garatzen lagunduko zuten irakurgaiak proposatzea hobetsi zen, ikasleen gaitasunetik eta motibaziotik abiatuz eta zailtasunak modu gradualean areagotuz. Horrek irakurgaien corpusa asko zabaltzea ekarri zuen ikastetxeetan; gurean ere adierazgarria da, gaur egun, irakurtzen diren izenburuen ugaritasuna»⁶.

Literaturaren didaktikari buruzko diskurtso hau ez dago Idurre Alonsoren lanaren lehen planoan. Ez da hori bere tesiaren gaila.

- (1) Idurre Alonso, *Euskal literaturaren didaktika Hego Euskal Herriko Batxilergoan*, EHU 2009ko martxoaren 31n aurkeztutako doktoretza tesia, 47. or.
- (2) *Ibid.*
- (3) *Ibid.* 56. or.
- (4) *Ibid.*, 62. or.
- (5) *Ibid.*, 63. or.
- (6) *Ibid.*, 292. or.

Horregatik, nire jarduna ez da, inolaz ere, Idurreren tesiaren kritika bat, ez bedi gaizki ulertu. Diskurtso hau Idurrek kanonaren eralkuntzan irakaskuntzak izan dezakeen paperaz egiten duen hausnarketa txit interesgarriaren background-a baino ez da. Eta, horregatik, egiaren ebidentzia diskretuaz eskaintzen dizkigu literaturaren didaktikari buruzko ideia hauek Idurrek, ohartu gabe, apika, literaturaren izaeraz ideologia inplizito bat garraiatzen duela, gaur egun guztiz naturalizatu dena gure artean, oharkabean pasatzeraino. Honetaz egin nahi nuke gogoeta.

Literaturaren didaktikari buruzko diskurtso dominante inplizito honek literaturzaletasuna eta hezkuntza sistema lotu egiten ditu. Gauza jakintzat jotzen du hezkuntza sistemak irakurzaletasuna sustatu behar duela, are, irakurzaletasuna fabrikatu egin behar duela, ikasleak irakurzaletu behar dituela. Balezta penak ez du eztabaidarik mezezi.

Ideia hauek, egia esan, euskal esparruan badute aitzindaririk. Mari Jose Olaziregiren tesian jadanik aurki zitezkeen, 1996an¹. Ordu hartan Olaziregik berrikuntza gisa proposatzen zituen, literaturaren militante gisa aurkeztuaz bere burua. Ondo gogoratzen badut, tesi hartan egileak aldarrikatzen zuen bera ez zela soilik lan zientifikoa egiten ari, baizik eta literaturaren irakaskuntza moldeak aldatzeko proposamenak formulatzea zuela helburu. Irakaskuntza horren errealitatea aldatze aldera.

Hona tesi lan hartatik ateratako aipamen bat: «Irakurketa literarioa benetan plazerrezkoa izan dadin, alde batera utzi beharko lirateke eskoletan egun indarrean dauden hainbat joera kaltegarri (irakurgai zaharkituz osaturiko zerrrendak, testu-analisi etengabeak, idazlan urritasuna, irakurketa ozenen eskasia, nobedadeen informazio falta, ...)»²

Ez dut ukatuko ideia hauen garrantzia edota eragin positiboa, ezta aurreko sistema zaharkituak zituen akatsak ere. Baina beharrezkoa iruditzen zait, beste behin ere, diskurtso honen atzean dau-

(1) Mari Jose Olaziregi, *Literatura eta irakurlea. Testu-estrategietatik soziologiara* Bernardo Atxagaren unibertso literarioan, EHU defendatua 1996ko urrian.

(2) *Ibid.*, 221. or.

den auresuposatu ideologikoak azaleratzea. Gauzak argiago ikusten lagunduko digulakoan nago.

2.- Plazerraren obligazioa

Plazerraren zibilizazio batean bizi garela ukatzea zaila da. Hedonismoa da, inolako dudarik gabe, egungo balore zentrala, etxeorraz kapitalista neo-liberala zutik mantentzen duen giltzarria (hitz honen zentzu etimologikoan). Plazerraren apologiarik gabe ez dago masa kontsumorik, eta masa kontsumorik gabe agur produktibismoa eta hazkundera, eta etengabeko hazkunderik gabe ez dago kapitalismorik. Esan daiteke plazerrarena kapitalismoak bere garapen mugagaberako sortu duen ideologia dela. «Kapitalismo aurreratu» deritzonaren aurkikuntza geniala. Modu berean, paraleloki, demokrazia kapitalismoak bere garapen etengaberako promozionatu duen sistema politikotzat jo daiteke, honek baitirudi kontsumo tasa gorena lortzen lagundu dezakeen sistema. Oraingoz... Hartara, demokrazia da markoa eta plazerra, berriz, marko horretan gauzatu litekeen eskubide-betebehar (edo betebehar-eskubide) bakarra.

Bada, literaturaren inguruko diskurtsoa ere plazerraren erretorikaz kutsatuta dabil azken hamarkadetan. Eta ez da kasualitatea, noski, Alonso eta Olaziregiren tesiak euskal literatura merkatuaren aroan sartu eta ondorengoak izatea¹. Ikusi dugun moduan, irakaskuntzaren munduan gaur egun nagusi den diskurtsoa plazerraren inguruko diskurtsoa da, irakurzaletasunaren ingurukoa. Zeren zer da zaletasuna ez bada plazerra? Jakina, literatura eta plazerra betidanik egon dira lotuta, ez da atzokoa literaturak plazerra eman dezakeelako ustea. Horazio-ren «castigat ridendo mores» hark plazerraren dimentsioari lotzen zion literatura. Ezinbestean. Haatik, gaurko egoerarekin konparatuta funtsezko diferentzia bat dakusagu. Hala, Horazio-ren aforismoak ez dio plazerrari lehentasuna ematen. Ondo ohartzen

(1) Niri dagokidanean, merkatuaren aroaren agerpena 1993an kokatzen dut, gure idazle abangoardista arrakastatsuen, ordurarte beti literatur forma komertzialen aurka azaldu zena bere adierazpen nahi idazletzaren praktikan, eskenatokira thriller batekin itzultzen den urtea. Bernardo Atxagaren *Gizona bere bakardadean*-ek (Pamiela, 1993) kontsumozko euskal literaturari ateak zabaltzen dizkio eta, bide batez, eleberriarren hegemoniari euskal sistema literarioan.

bazarete, lehentasuna «castigat mores» lokuzioak dauka. Literatura, errromatarrentzat, hezkuntza tresna bat da, hezkuntza moralaren tresna. Jarrera eta ohitura onak –gizartearentzat onuragarriak– kutsatzea du helburu literaturak. Plazer literarioa ez da helburua, bitartekoa baizik. Eta Aristotelesek berak ere hala ikusten du literaturara, tragedia pasioaren purgatzeko tresna gisa aurkezten duenean. Platon, jakina denez, ez da fio literaturaz. Beldurra dio. Hain zuzen, plazerrak garrantzi handiegia duelako sorkuntza literarioan eta plazerrak birtutetik aldendu dezakeelako hiritar birtutetsu ideala.

Erdi Aroan hiritar errromatarraren birtuteen gorazarreak ethos kristauaren gorazarreari utziko dio lekukoa, baina literaturak ez dio, haatik, heziketa moralerako tresna izateari utziko; XVI. mendetik aurrera, Europan estatu-nazioak eratzen hasten diren unean, eta hizkuntza bulgarrak latina baztertzeko nahikeria erakusten hasten direnean, pixkanakako prozesu geldo batean, literaturak galtzen du bere helburu moralizatzailea eta beste helburu batzuen zerbitzuan jarriko da. Esaterako, nazio identitatea sustatzea izango du helburu –frantses Pleiade famatuko kideek horretan dihardute–, edota gizartearen kudeantza eskuratzeko lehian dauden klase sozialen ethos kontrajarrien promozioa egitea. Honela, zenbait mendez burgesiaren eta aristokraziaren ethosen eta balioen arteko leiha emango da europar literaturan. Alde batetik joera burges errealista. Bestetik, joera aristokratiko-idealista. Alde batetik eleberria, bestetik genero nobleak (nagusiki antzerkia eta poesia, baina baita eleberriaren zenbait azpi-genero ere, hala nola gure Lazarragak lantzen duen eleberri pastoralak). Literaturak irakurlea heztea du helburu, balore batzuk transmititzea, izateko modu batzuen promozioa egitea, eredu sozial batzuen. Hezkuntza moralaren kezka –moralaren zentzu hertsian– ez da desagertu, baina badirudi Elizaren esku geratu dela –hor dugu Axular gurea– eta literaturan bigarren maila batekoa izatera igaro dela.

XIX. mendearen bigarren erdialdean, aldaketa berri bat gertatzen da. Literatur esparruaren autonomizatzearekin batera, literatura bere buruaren apologia egitera pasatzen da; literaturak magnifikatuko duen eredia idazlearena izango da aurrerantzean, ethos literario edo artistikoa defendatzea bihurtzen da Flaubert, Baudelaire eta dekadentista nahiz modernista guztien helburua. Eta zeregin horretan gizartearen gidaritza hartu duen burgesiaren aurka ezarriz eraikiko da

ethos berri hori, burgesiaren balioen kontrajarpen simetriko gisa. Nola azaldu aldaketa hau? Zerk egin du posible? Alde batetik XVIII. mendearen ondarrean –frantses iraultzaren graziaz– lorturiko autore eskubideek. Idazlea bere obraren jabe da, lehen ez bezala, ez du jada mezenasgoaren beharrik bizitzeko, idazletzan irauteko. Hortik bere handinahi eta harrokeria berria. Oroahaldun sentitzen da. Ez dio ezer zor inori. Prentsa askatasunak eta argitalpen askatasunak ere horretan lagundu dute, dudarik gabe. Bestetik, burgesia jaun eta jabe bihurtu da eta ez du jada idazleen beharrik –alegia XVIII. mendean izan zuen moduan– bere dominazio asmoak gauzatzeko. Bere etika gizartean zabaltzeko beste bide batzuk ditu, literatura baino eraginkorragoak: Estatuaren aparailu ideologiko guztia, alegia. Marxek superegitura deitzen duen huraxe. Elizaren eskuetatik kendu eta Estatu kapitalistaren zerbitzura jartzen ari den hezkuntza sistema da superegituraren osagaietako bat, zeina gero eta demokratizatuago baitakusagu. Aldi berean, sistema politikoen demokratizazioa onartzen du burgesiak pixkanaka, sufragio unibertsalarekin. Bere interesa delako, jakina, masa popularrei sinestaraztea joko kapitalistaren partaide direla eta ez jostailu. Bere aldetik –edo bere bazterretik, hobeto esateko–, idazlea erresuminduta dago burgesiak ez duelako jada bere laguntzaren beharrik, hortik bere herra. Hortik marginalitatearen ethosa, boheme famatua, poeta madarikatuaren mitologia. Idazle burgesak bere burua zigortzen du, masokismoa ariketa narzisiko bihurtuaz. Lehen gudate mundialaren osteko abangoardismo eta modernismo berantiar guztiak joera horren azken fasea baino ez dira. Burgesiarekiko herra muturreraino eramanen du idazleak. Hainbesteraino ezen sistema bera arbuiatzeko indarra biltzen duen. Idazleak sentitzen du gizarte mota berri bat posible dela (komunista, faszista, ala dionisiakoa, azken hau 60-70eko hamarkadetan) eta zeresana izan dezakeela, protagonismoa, eta zergatik ez lidertza, mugimendu iraultzaile antiburges horietan. Euskal Herrian joera kontestatzaile horrek, jakina den lez, hirugarren mundu guztian bezala deskolonizazioaren utopia izanen du helduleku, nazio askapenaren narrazio ertaina (ertaina diot, ez baita guztiz unibertsala, kristautasunaren narrazioa ala marxismoarena izan daitezkeen moduan). Literatura konprometitu edo engaiatuaren aroa hasten da orduan, esan bezala konkrezio desberdinen itxurapean, Gerra Hotzaren amaleraraino iraungo duena. Aro horretan irakurtzea ez da ekintza hedonista bat. Irakurtzea munduaren aldaketan parte hartzea da, zuzenean, ala

zeharka. Liberazio pertsonalaren iturri da literatura –muga moral eta politikoa askatu egiten du irakurlea. Eta irakurle kontziente eta desinhibitu bat munduaren iraultketaren agentea bihurtzen da. Transzendentzia bat dago –gizarte hobe baten itxaropena– irakurketari kanpo justifikazio bat ematen diona. Horregatik, irakurzaletasuna ez da baitezpada sistemak promozionatzen duen zerbait. Klase sozial batzuetan ondo ikusia bada irakurtzea –klase dominanteetan– klase dominatuetan (emakumeak barne), ordea, ekidin nahi den bihotzat jotzen du klase dominanteak berak, nahiz eta beharrezkoa iruditzen zaion formakuntza minimo bat eskaintzea klase dominantei, sistemaren beharretara hobeto egokitu daitezen.

Bloke sobietarraren gainbeherak eta petrolioarengatik krisiak ohartarazten dutenean kontsumo gizartea luxu bat dela, planetaren errekurtsioak mugatuak direla, eta ez dagoela abundantzia horibetirako hor, aro postmodernoa sartzen gara. Abundantziatzeko orainaren nostalgia bat da aro postmodernoa. Urrezko aroan bizi garelako sentipenak sortzen duen nostalgia antizipatua, depresio light bat.

Aro postmodernoa ideologikoki anti-ideologikoa da. Post nazionala, post-burgesa, post-iraultzailea, post-dena. Ez da ezertan sines ten. Ez dago narrazio handirik, ez dago utopiarik. Kapitalismoa ez du inork maite bere esentzian, burgesek beraiek ere ez (gustoko dute XX. mende bukaerako burgesek pobrez mozorrotzea, bourgeois-bohème-aren itxurapean agertzea), baina denok maite dugu kontsumoaren praxis gisa¹. Ohartzen gara ezin dela kapitalismoa ordezkatu. Are, aitortzen diogu geure buruari ez dugula ordezkatu nahi, asko eta sintzeroki gorrotatu arren. Eta kapitalismo hedonista berantiarrekiko daukagun adikzioa areagotu baino ez du egiten arriskuan dagoela ikusteak. Mendebaldeak boterea galdu du kapitalismoaren arrakasta mundialaren ondorioz, eta kontsumoaren urrezko arotik ateratzeko beldurrarekin bizi gara guztiok, arnasari eutsiz, akojonakojona eginda. Krisiaren aroa da. Ez bakarrik krisi ekonomiko kronikoa, baizik eta krisi moral kronikoa. Ez dakigu zer defenditu. Ez dakigu zein eredu jarraitu. Eta hutsune hori betetzera dator plazerra-

(1) Kurioski, komunismoarekin alderantzizko zerbait gertatzen da, askori gustatzen zaigu idela. Ordea, praxiari izu laborria diogu, ez baitugu gure ontasun eta plazerretatik deus ere laga nahi (are gutxiago besteek emateko baldin bada).

ren etika (edo etikarik eza). Plazerra kontsolamendu bat da. Orainaren nostalgja antizipatuaren kontsolamendua. Zentzubakoa bezain eroso eta atsegina den sistema sozial auto-erreproduzitzaille baten aurrean edo baitan geratzen zaigun azken errekurtsua. Eta denok gaude plazerraren kontsolamendura etsita. Ez dugu ezer hoberik espero. Plazerra da gure igurikimen zerumuga bakarra. Hortan datza gaurko egoeraren berezitasun historiko absolutua: plazerra helburu bihurtu da. Lehen bitarteko soil zelarik.

Best-sellerraren aroa da postmodernitatearena, literaturan. Best-sellerra idela bat da, hitzaren zentzu platonikoan. Perfekzioaren irudia eskaintzen du best-sellerrak: liburu atsegina, plazer-emallea, eta kontsentsu sortzailea. Zoriona baizik ez du ereiten inguruetan best-sellerrak: irakurlearen zoriona lehenik, gogoko dituen osagai literario guztiak eskaintzen baitizkio (intriga aberatsa, identifikazioa errazten duten pertsonalak, luzetasuna –plazerra zenbat eta luzeagoa hobea baita–, eta baita beste irakurle-kontsumitzaileekin irakurketaren plazerra partekatzeke aukera –zeren, zenbat eta irakurriagoa, orduan eta komentagarriagoa bihurtzen baita lagunartean). Baina zoriona ez da irakurlearena bakarrik: editorearena, hedabideena eta idazlearena ere bada, azken hauek aberastu egiten baitira best-sellerrari esker. Idazle madarikatuaren aroa amaitu da. Idazle engaiatuarena ere. Best-seller egilearen aroan gaude. Hori da idazlearen ethos berria. Eta plazerrari loturiko ethosa da, irakurlearen ethosa bezalaxe. Irakurleak *ondo pasa* nahi du. Kitto. Ez du txaparik nahi, ez du buruhausterik nahi, ez du moralizatorik edo ikasgaiarik nahi. Plazerra eskatzen dio idazleari. Eta idazleak ere *ondo pasa* nahi du: hots, dirua irabazi nahi du, mediatizatua izan nahi du, bidaiatu nahi du, mintzaldiak eman nahi ditu munduko hiri ederrenetan, maitatua izan nahi du, gozatu nahi du bere idazle paperaz. Ez du sistema aldatu nahi, ez du sistema gorroto, sistemari daukan zuku guztia atera nahi dio. Eta helburu hori betetzeko beharrezkoa zaio irakurlearekin komunikazioan sartzea. Idazlea komunikatzaile bihurtzen da. Idazleak ez dio sentiarazi nahi irakurleari bere gaintetik dagoela intelektualki (nahiz gehienetan hala den). Halaber, Bernard Lahirek dion moduan, gaur egun idazleak nekez joka dezake «l'art pour l'art»-aren idazle guztiz autonomizatuaren antzera, zeren mundutik erretiratzeko keinu teatrala egitea otutzen bazaio, inor ez da joango bere bila, bolizko dorrean ustelduko da bere testuekin batera... beraz, irakurlearen bila joatea beste erremediorik ez dauka eta irakurlearen aurrean

azaltzen denean, umiltasun hipokritaz bere gehiagotasuna mozorro-tu egiten du irakurlearen mailara jaitsiz, politikari populistak egingo lukeen moduan. Baudelaire-k irakurleari «hypocrite lecteur, mon semblable, mon frère» esaten bazion (bere irakurle burgesari, alegia) gaurko irakurleak idazleari antzeko zerbait esan liezaioke: «idazle hipokrita, nire antzekoa, nire anaia». Idazleak irakurlea seduzitu egin nahi du, ez astindu, ez kezkatu, ez txokatu, ez probokatu. Edo bai, astinduko du, kezkatuko du, txokatuko du, probokatuko du, baina ez gehiegi, ez definitiboki, doi-doi normaltasunera itzultzeko plazerra handiagoa izan dadin obraren amaieran. Sedukzio ariketa bat da idaztea, aro postmodernoan. Idazlea Casanova bat da, irakurleak konpultsiboki seduzitzen dituena eta azken hauek emateko daukate-na eman ostean irakurleria berrien bila abiatuko da, modaren halze boladel jarraiki, bere estiloa eta gaia beharren arabera aldatuz. Idazle komunikatzailea perbertso polimorfo bat da. Ez zailo irakurlearen kalitatea edo identitatea interesatzen, kantitatea baizik, kantitate hori baita bere plazerraren baldintza sine qua non-a, bere estatus sozial hauskorraren bermea. Berdin zailo norentzat edo zein hizkuntzatan idatzi, irakurleak milaka zenbatzen diren bitartean. Berdin zailo, orobat, nola edo zertaz idatzi. Gaur Gerra zibila eramaten da hobekien eta hortaz idatziko dut, bihar autofikzioa egongo da modan eta nire familiako istorio intimoa salduko dut. Etzi? Auskalo.

3.- Ikasleen plazerra eta hezkuntzaren krisia

Hezkuntza hil dute... hobetu nahi zutenen ideiak erabiliz. Borondate onez ari ziren pedagogia berrien pentsalari eta defendatzaileak. Haurraren eta ikasleriaren ezagutza eta errespetutik abiatu behar zela aldarrikatzen zuten. Eta denok ados egon gaitetzke. Baina zein da gobernariak, hezkuntza sistema osoak, baita gizarteak bere orokorrean, egin duten ideia berritzaile horien interpretazio praktikoa? Gobernariak zera pentsatu dute, eskola enpresa bat dela, eta enpresa batek bezala bere emaitzak hobetu behar dituela etengabe. Zenbat eta hiritar formatuagoak, orduan eta produktiboagoa eta lehiakorragoa bihurtuko delakoan gizartea. Eta zer da emaitzak hobetzea? Batxillergoa eta goi-ikasketak dituzten ikasleen kopurua emendatzea. Helburu hori betetzeko, hain zuzen, pedagogia berriak ondo datozkie. Zergatik? Bada, pedagogia berri honen interpretazio faltsu baten arabera eskola errazagoa bihurtu behar baita klase sozial apa-

lenetatik datozen ikasle masa berrientzat. Ikaslea ezagutzea, ikaslearen beharretara eta interesetara egokitzea zer da, ez bada eskola errazagoa bihurtzea? Ez duzu ezagutzen Homero? Zure burasoei esan dizute Simpson familiako aitaren izena dela? Ez kezkatu, nahi baduzu Simpson-ak irakur ditzakezu eta horretaz egingo duzu zure seihileko lana. Zaila egiten zaizu Jon Miranderen poesia ulertzea? Lasai, Toti Martinezen eleberrri bat emango dizut irakurtzeko.

Pixka bat –tamalez ez hainbeste– karikaturizatu dudan joera horrek ez du literaturaren irakaskuntza bakarrik ukitzen. Hezkuntza sistemaren joera orokorra da. Ikasleari ez zaio esfortzu gehiegi eskatzen, ez da traumatizatu behar. Ikaslea entretenitu egin behar da, irakasleak lortu behar du ikaslea interesatzea eta ez alderantziz. Ikasleari ezin zaio exigitu interesatzea. Hori biolentoegia litzateke, terrorismo intelektuala. Ikaslea, irakaskuntzaren publiko edo ikusentzule bihurtu da. Irakasleak eskaintzen duen espektakuloaren ikusle kapritxoz betea, uneoro zapping-a egiteko prest. Gainera orain ikasleei, gero eta toki gehiagotan, irakasleen lana ebaluatzeko aukera ematen zaie. Ikasle erregeak erpurua gorantz ala beherantz ipiniko du kurtsoaren bukaeran eta inkulturaren piztia garaiezinaren aurka alferrik eta armarik gabe borrokan aritu den irakasle-gladiadorearen patua bere esku dauka.

Joera orokorra dela esan dut, alabaina humanitateak dira kaltetuenak eta humanitateen barruan, filosofia eta literatura are kaltetuegoak. Saiatu behar gara ulertzen zergatik gertatzen den hau. Lehenik konpara dezagun literaturarekin gertatzen dena humanitateetatik kanpo dagoen gaiekin gertatzen denarekin, desberdinatsuna egon badagoela egiaztatzeko. Pedagogia berrietan inplizitua zen ideia horietako bat honakoa zen, literatura ematen zuen irakasleak irakurzaletasuna sortzeko obligazioa zeukala. Ordea, gauza bera eskatzen ote zaio matematika irakasleari? Ez, noski (edo askoz gutxiago). Inork ez dio eskatuko matematika irakasleari matematikazaletasuna sustatzea bere ikasleen baitan. Literatura irakasleak «ikasleen interesetatik gertu dauden liburuak hobetsi» behar ditu, «ikasketen eta esperientzia sozialen arteko lotura berreskuratzea» izan behar du helburu. Hori eskatzen al zaio matematika irakasleari? Inolaz ere ez, jakina. Ikasleei berez interesatzen al zaie trigonometria? Ez. Eta halere trigonometria irakatsiko du, lasai-lasai, irakasleak. Eta behartu egingo du ikaslea trigonometria irenstera, gauzez loa galdu barik.

Azkenik, literatura irakasleak ikasleen gaitasuna kontuan hartu behar omen du. Irudika dezagun une batez matematika irakasle bat uko egingo liokeena Thales-en teorema irakasteari ikasleak maila apalegia dutelako. Ez da posible. Programan dago Thalesen teorema eta kitto. Ikasi behar da. Azken printzipio bat: «ikasleari egunerokotasunean ballagarri izango zitzaizkion edukiei eman zitzaien lehentasuna». Jakina Txillardegiren bakarrizketaren erabileraren ezagutza *Leturiaren egunkari ezkutuan* ez dela baltezpadakoa egunerokotasunari aurre egiteko. Baina noiz ballatzen dugu algebra hiritarron ehuneko larogeita hemeretzia osatzen dugunok gure eguneroko bizitzan?

Ikusten denez, humanitateak ez dira matematikak bezain estimatuak egungo hezkuntza sisteman. Eta honek ez du zerikusirik bataren edo bestearen egiazko erabilgarritasun edota utilitate sozialarekin. Alta, matematikak ikasleen arteko selekzio sozial zorrotz eta gupidagabea egiteko erabitzen dira, eta literatura ez. Zergatik? Bestelakoa ote zen egoera antzinako garaietan, edo beste herri batzuetan? Badirudi baietz. Badirudi beste garai batzuetan humanitateak garrantzitsuagoak zirela hezkuntza sistemaren baitan. Modu berean, beste herri batzuetan literaturak izugarritzko funtzio *diskriminatzailea* izan du (hitz honen anbiguitate guztiarekin) eskolaren baitan, Frantzian, esaterako. Frantses literatura eta hizkuntza ez ezagutzeak diskriminatu egiten zuen hiritarra sozialki. Selekzio edo diskriminazio soziala egiteko irizpide nagusietakoa (ez bada nagusia) zen frantsesa ondo erabiltzea, hots, frantses mintzaira literarioaren erreferentzia eta kodeak menderatzea. Gaur egun, ordea, jende askoren harridurarako, Frantzian ere literaturak bere dizdira galdu du eta hezkuntza sisteman zeukan garrantzia galtzen ari da, urtetik urtera, erremediorik gabe. Beraz, ondorioztadezakegu literaturaren egungo ahulezia ez dela egoera natural bat, betidanikoa. Egoera historiko konkretu baten emaitza da.

Zer gertatzen da, bada, humanitateekin, eta bereziki literatura-rekin, hain estimu apalean egoteko egungo hezkuntza sistemetan?

4.- Zertarako irakatsi literatura?

Ondo pentsatzen jarrita, normala da hezkuntza sistema Estatu neo-liberalaren superestruturara gisa azken honen beharrei begira egotea. Eta zein dira, bada, behar horiek, zein lirateke egungo ikas-

leek ikasi beharko lituzketen galak, eskuratu beharko lituzketen jakintzak sistemaren interesel ahalik eta hobekien erantzun ahal izateko? Nik uste, gutxi gora behera honakoak direla gizarte neo-liberalak hezkuntzaren trivium-a osatzen duten galak: lehenik hizkuntzak; komeni da bat baino gehiago jakitea, langile neo-liberalak ideala mobilitatera egokitua dagoelako (munduko edozein tokitan edozein momentutan lan egiteko prest egon behar du, multinazional bihurtu diren enprezentzat), eta ahal bada hizkuntza handiak jakitea (hauekin egiten baita negozio gehien gaurko munduan); bigarrenik oinarriko matematikak ezagutzea (negoziorako beharrezkoak direnak) eta, hirugarrenik, internet erabiltzen jakitea. Kirolaren beharrezkotasuna bigarren maila batean kokatuko nuke: hiritar osantzuak sistemarentzat merkeagoak dira eta beraz sasoian egoten irakatsi behar zaie hiritarrei, adibidez kirolaren praktika irakatsiz. Eta kitto. Gainerakoa, *beste guztia*, soberan dago; ez du ezertarako balio. Humanitateak (historia, geografia, filosofia, literatura, etb.) ez dira beharrezkoak sistemaren funtzionamendu onerako. Liburuak irakurtzea, gainera, kaltegarria da ekonomiarako, kontsumo orokorrarako. Irakurtzen pasatzen dugun denbora luzean ez baitugu ezer kontsumitzen. Bestalde, humanitateak, orokorki, izpiritu kritikoren garapena eragin dezakeelako susmopean bizi dira, behintzat ospe (on ala txar, nondik begira) hori daukate, eta sistemak ez du izpiritu kritikorik behar. Kontsumitzaile eta langile otzanak nahi ditu, beraien plazerrez baino arduratzen ez direnak. Horregatik, sistemak ez die inoiz oztoporik jarriko plazerrei. Horren adibide ikusgarriena sexualitatearena da. Beste garai batzuetan sexualitatea indar kontrolagaitz eta subertsibo gisa ikusten bazen, gaur egun sexualitatearen promozioa egiten du Estatuak berak. Honela, aro postmodernoan pornografia nonahi dago eskuragai eta homosexualitatea bezalako praktika minoritarioak legeak berak babesten ditu. Askoz ere interesgarriagoa zaio sistemari sexualitatea plazer legal gisa promozionatzea, ondo dakielako plazer erreprimiteuek kontestazio soziala eragin dezaketela. Ez da inor utzi nahi plazerren esferatik kanpo. Denok daukagu plazerren esperientzia bizitzeko eskubidea. Giza-eskubide garrantzitsuena bihurtu da plazerrea.

Kontestu honetan, zer egin literaturarekin? Luzaz hiritar idealaren heziketa moralerako eta nazio identitate jakin baten arabera formatzeko erabili badu sistemak literatura, hezkuntza sistemaren bitar-

tez, gaur egun ballagarritasun hori galdua du, arras. Gaurko hiritarrari ez zaio birtute berezirik eskatzen (ez zaio Erromatarrei bezala «virtus» idealari egokitzea eskatzen, kalitaterik gabeko gizona da gaurkoa, bere plazerraren senari jarraitu besterik ez daukana), eta morala jada ez da auzi sozial esanguratsua, baizik eta neurotiko batzuen arrafinamendu masokista-onanista.

Bestalde, Estatuak nazio eraikuntzarako literatura baino tresna eraginkorragoak ditu orain eskura: ikus-entzunezko industria, kirol selekzioak, etb. Dena den, nazio identitatearen eraikuntza, gurea bezalako periferietan salbu (uler daitezkeen eta zilegitasun osoa duten arrazoiengatik), ez da lehentasun bat. Estatu nazioak ez dira lehen bezain sutsuki nazionalak, eta Estatuak indarra galdu dute, gisa guziz, Sistema neo-liberal globaleko beste indar faktikoen aurrean (multinazionalak, super-elite internazionala).

Ondorioz, gaurko literaturaren irakaskuntzak ez badu ondo funtzionatzen, ez da pedagogia txarra delako, edo irakasleak ez direlako gai ikasleen interesa sortzeko. Benetako arrazoia da literaturak ez duela funtzio sozial garbirik, ez bada, gurean bezala, oraindik ere nazio eraikuntzarako erabiltzen dugun toki periferikoetan.

Ez du ezertarako balio, ez bada entretenitzeko, plazer mota nahiko errefinatu bat emateko. Ironikoa eta tristea bada ere, alde horretatik ez dabilta erabat oker irakurzaletasunaren beharra defenditzen dutenak. Literatura zerbaitek salba badezake, eman dezakeen plazerraren promozioak salbatuko du. Ordea, literatura soilik plazer iturri gisa hartzen badugu, zertarako behar dituguliteraturzaleak? Ez baldin badauka literaturak helburu zeharkakorik, transzendentziarik bere atzekaldean edo gainekaldean, zertarako da beharrezko hezkuntza sisteman?

Zergatik ez dugu jartzen beste edozein plazer iturriren mailan; hau da, arrazoiaketa muturreraino eramanez, zergatik ez irakatsi eskolan edo ikastetxean zinema edo telebista begiratzen (badakit egiten dela zinemarekin, baina uste dut telebistarekin ez direla atrebitu oraindik). Zergatik ez luke promozionatuko telebista zaletasuna hezkuntza sistemak?

5.- Ala oraindik sinesten dugu, pittin bat, literaturaren balio sozialean?

Zerk salba dezake literaturaren irakaskuntza, egungo kontestuan?

Komentzituta nago didaktikak ezin duela ezer egin, edo oso gutxi. Literaturaren estatus sozial eroria delako arazoa. Bestalde, gaur egun interpretatu eta praktikan jartzen den moduan, pedagogia berria deritzana sozialki diskriminatiboa dela esatera ere ausartuko nintzateke. Izan ere, eskoletan urteak eta urteak igarotzera *kondanatu* dituen maila sozio-kultural apaleko ikasleria berriaren masa ez da inoiz joango bere kabuz literaturaren «klasikoak» irakurtzera, ez baldin badu hezkuntza sistemak horretara behartzen. Bai ordea ikasle sozio-kulturalki pribilegiatuak. Hortaz, obra errazak eta ustez beraien interesel egokituak, beraien egunerokotasunari lotuak, bakarrik eskaintzen bazaizkie irakurtzeko, kendu egiten zaie ikasle sozio-kulturalki desfaborezituak goi-literaturarekin inoiz kontaktuan egoteko aukera bakarra, alegia, eskolak eman ziezalekeena. Kontua da, hortaz, ia sinesten dugun beharrezkoa dela haur eta gazteentzat goi literaturarekin, kanon klasikoarekin, kontaktuan egotea. Ia sinesten dugun onuragarria dela «benetako literatura» ezagutzea hiritar arruntenentzat. Ala guretzat literatura izena ere merezi ez duen zabor testuala emango diogun, uste dugulako ikasle gizarajoeak ez luketela ulertuko egiten diogun mesedea zenbait klasiko irakurtzera bortxatuz.

Badakit ez dela hitz maitatua, baina hezkuntza ez al da bortxaketa bat, definizioz? Ez dezagun ahantzi hezkuntza hitza erabiltzen dela animaliekin egin daitekeen lana ere izendatzeko. Hezkuntza izenak esan nahi duena esan nahi du eta ez genioke beldurrik izan behar. Ez al naute bortxatu matematikak irenstera? Bai. Eta zer? Esker ona baino ez daukat horrelako gauza *inutilak* ikastera bortxatu nauen hezkuntza sistemarentzat. Gauza inutilak maitatzen irakasten duen sistema ezin da guztiz gorrotagarria izan. Egunerokotasunean beharrezkoak diren gauzak soilik erakustera mugatuko litzatekeen hezkuntza sistema beldurgarria litzateke. Benetan inhumanoa dena da norbait kondanatzera, bere jatorri sozio-kulturalengatik, ezagutzen ez dituen gauzak inoiz ez ezagutzera, ustez eta ez litzazkioketela gisa guziz interesatuko. Zer da hezkuntza ez bada jendea aldatzeko,

altxatzeko eta hobetzeko xedea? Hiritarraren ideal baten arabera norabide bat emateko xedea. Edo bestela ez gaitzen gehiago mintza hezkuntzaz eta berrizenda dezagun horretaz arduratzen diren ministeritzak. Hemendik aurrera «kontsumitzaile gazteen motibazio intelektual moderaturako sedukzio ministeritzak» dei genitzake.

«Kanon klasikoa» esapidea erabili dut eta behar bada baten bat harrituko zen hitz elkarketarekin. Kanona ez al da, ba, klasikoen zerrenda? Afera da kanonaren bi bertsioren aurrean gaudela egun. Bata esparru literarioaren zirkulu hertsienak –kualifikatuenak–ekoizturikoa (idazleak, kritikoak) eta bestea esparruz kanpoko edo esparruaren gunetik urruti dauden aktore ez hain kualifikatuek eragindakoa (merkatua, hedabideak, industria kulturala, irakurle-erosleak, hezkuntza sistema). Besteren bat txokatuta sentituko da irakurle batzuk kualifikatuzat jotzen ditudalako eta gainerakoak ez hainbeste. Bada, esan behar dut, sentitzen dudala baina egiazki hala dela. Kualifikatuta egon zintezke literaturaren arloan (asko irakurri duzulako, literaturaren historia ezagutzen duzulako, testuak irakurtzen eta aztertzen ikasi duzulako, eta horrek guztiak urteetako lana suposatzen du) eta kualifikazioak ez dauka zerikusirik obrak maitatzeko edo ez maitatzeko denok dugun gaitasun demokratikoa-rekin. Horregatik, erakunde literarioaren partaide gisa, zirkulu kualifikatuaren kanona defenditzea dagokit. Eta kanon komertzialaren eraginaren aurka borrokatzea dagokit (salmentak ez direlako inoiz inon automatikoki lotuta egon kalitatearekin baizik eta beste hainbat irizpiderekin), argialetxe indartsuenek eskola eta ikastetxei inposatzen dieten kanonaren aurka borrokatzea dagokit, hedabideek erabakitzen duten kanonaren aurka borrokatzea dagokit (autore baten komunikazio ahalmenak ez duelako zerikusirik bere obraren balioarekin), kualifikaziorik gabeko epaimahaiak erabakitzen duten kanonaren aurka borrokatzea dagokit (nola erabaki dezakete euskal kanon literarioa beraien bizitzan lehen aldiz –lehen aldiz!– euskaraz idatzitako obra bakar baten itzulpena –itzulpena bakarrik– irakurtzen duten Madrilgo sariko epaimahaikideek?). Gauza horien guztien aurka borrokatu behar naiz irakurle kualifikatu gisa nire baliagarritasun sozialean eta literaturaren balio absolutuansinesten badut. Horrekin ez dut esan nahi kanona behin betirako finkatua dagoenik ez eta kontsentsualki finkatzen denik. Zirkulu hertsia horren barruan ere, nahiz eta jende guztia kualifikatua izan, ez daude/gaude denak ados

eta borroka etengabea da kanonaren birdefinizio eta eguneraketa-rako.

Orain, saia nadin esaten zergatik sinesten dudan literaturak ba-duela oraindik ere balio sozial bat eta merezi duela seriozki irakatsia izatea, hots, gizartean mugitzeko eta hiritar ideala izateko beharrezko den jakintza gisa, eta ez aisialdirako plazer iturri soil gisa.

Sinesten dut literaturak, gizateria guztiarentzat, balio duela eza-gutzen den gizatasun sentimentuaren esplorakuntzarik osoena eta zorrotzena proposatzen duelako arte guztien artean. Munduko beste jendeen ezagutzarako (beste herrien nola beste norbanakoen) tresna paregabea da eta, zentzu horretan, elkar ulermena bermatzeko tresna bezala dakusat. Bestearekin bere bestetasun osoan identifikatzera eramaten nauelako humanizatu egiten nau literaturak, neure buruaren ezagutza hobetzen laguntzen dit eta nire sentiberatasun emozional nola intelektuala garatzeko balio dit. Horrez gain, literatura onak, beste birtute askoren artean, zentzu kritikoa eragapena eragiten du eta hiritar idealik ezin irudika dezaket kalitate hori gabe. Laburbiltzeko, zibilizazio faktoretzat daukat, XX. mendeak kontrakoa frogatu duela badirudi ere batzuetan¹.

Bestalde, sinesten dut literaturak euskaldunontzat –nazioen kontzertuan nahiz literaturarenean periferikoak garen aldetik– oraindik ere balio duela gure naziotasun arazotsuari buruzko gogoeta egiteko, komunitate sentimentu zibillizatu, autokritiko eta sotil bat garatzeko, garai batean balio izan zien moduan beste hainbat naziori, nahiz gaur nazio handi horientzat pixka bat galdua bide duen ballagarritasun hori, besteak beste ikus-entzunezko entretenimenduak gailna hartu diolako literaturari identitate kolektiboa eta balio kulturalak

- (1) Krudelkeria eta zibilizazioa ez daude kontrajarrita, nire ustez. Horretan ez nator bat Atxagak Camilo Lizardiren ipuinean esaten zuenarekin, alegia obabatarrek aski irakurri ez zutelako nahi zutela Javier haur-basurdea hil. Nazien krimenak ez ziren barbaroak. Krimen oso zibillizatu eta arrafinatuak izan ziren, pentsatuak, kalkulatuak, argudiatuak; bestela esateko, goi mailako kontestu kultural batean bertatuak. Era berean, uste dut gizarte bat krudelkeriarik gabekoa izan daitekeela nahiz eta zibilizazio maila apalekoa izan. Ez ditzagun nahasi, beraz, zibilizazio maila eta biolentzia maila. Demokrazia eta filosofia asmatu zituzten Greziar genialek esklabuak zituzten beren zerbitzuan. Uste dut, hala eta guztiz ere, hobe dela krudelkeria irakurria krudelkeria ez-irakurria baino, aukeran.

hedatzeko tresna gisa. Kontua da, gurean, bederen, ez daukagula produkzio tresna zinematografiko edo telebidual nahikoa indartsurik eskura eta, hortaz, oraindik ere, zortez behar bada, literaturara jo besterik ez daukagula geure idiosinkrasi kulturala lantzeko.

Sinesmen horretan oinarrituz, pentsatzen dut hezkuntza sistematik literatura irakatsi behar duela ez ikaslearen komunikazio gaitasuna hobetzeko tresna edo soporte gisa, baizik eta bere berezko interesarengatik, fenomeno zibilizazional, nazional, kultural eta artistiko gisa. Monen ondorioa da ez natorrela bat pedagogia berritzaileen beste kredoetako batekin, hots, literaturaren historia irakastea sobe-razkoa delako ustearekin. Nire aburuz literaturaren historia ezagutu gabe ezinezkoa da literatura benetan ulertzea. Ezinezkoa eta interesik gabea. Ez dago literaturarik bere historia ezagutu gabe, hitzen segida bat baino ez dira liburuak, beren kontestu historikoaren abstrakzioa eginez gero. Bere buruan konfiantza lukeen literaturaren irakaskuntza batek toki zentrala itzuli beharko lioke literaturaren historiaren irakaspenari. Jakina, honek ez du esan nahi literaturaren historiaren bertsiio zaharrera itzuli behar denik (izenak eta datak zerrendatzea, eta kasurik hoberenean biografiak). Teoria literarioaren eta zientzia sozialen ekarpen anitzak integratu behar ditu literatura-ren historiak interesgarria izango bada.

6.- Azken gogoeta bat zaletasunaren transmisioaz

Literaturaren historia ikasgeletatik kanporatzeko erabiltzen den argudioetako bat –argudio nagusia, apika– da ikasleak aspertu egi-ten dituela, hori ez dela literaturaren ikusmolde bizia, literatura ikasleek bizi egin behar dutela, esperimintatu, gozatu. Aitzakia horrekin, liburu erraz eta dibertigarriak irakurrarazten zaizkie eta jolasak proposatzen literaturaren inguruan, edo idazlea ekartzen dute ikasgelara eta denak kontent, pentsaturik idazlearen presentziak arazo pedagogo- giko guztiak konpondu dituela, magiaz bezala (askotan idazlea bera delarik baldarrena bere literaturgintzaz zerbait transmititzeko, literatura- ren zera azaltzeko). Kontua da ea onartuko genukeen historia klase batean frankismoari buruzko azalpenak eta kontakizun historiko- koa baztertzea eta horren ordeaz frankista eta anti-frankistetara jolas- tea patioan, ikasleek hobeto asimilatuko dutelakoan horrela frankis-

moa zer zen, esperimentazioaren bidez, aktore bihurtuz, dibertituz. Pedagogia berrien interpretazio faltsu horrentzat kontua ez da ikasleek hobeto ikastea, baizik eta erosoago ikastea. Eta ez da gauza bera, tamalez, hobeto edo erosoago ikastea. Ikaslearen erosotasuna ez litzateke izan behar didaktikaren ipar-orratz. Ikastea, apur bat ikasten salatu garenok badakigu, ez da eroso. Eta ikasleari abstrakzio indar bat eskatzea, kontzentrazio ahalegin bat exigitzea, azalpen historiko bat jasanaraztea, ez doa Genebako Haurren Eskubideel buruzko Nazio Batuen Itunaren ezein artikuluren aurka. Aitzitik, horixe da irakaskuntza, bere esentzia, haurra bortxatu egiten du irakaskuntzak, hezi nahi bada. Baina ez nago ziur hezi nahi ote den, oraindik. Hitzari berari beldurra badiogu...

Irakasle bat literaturzalea baldin bada eta horrezaz gain dohaitsua eta irudimenez betea bere zaletasuna transmititzeko orduan, gerta daiteke literatura klasea atsegina suertatzea ikaslearentzat, eta hainbat hobe. Baina irakasle orori ezin zaio galdatu irakasten duen gaiarekiko zaletasun egiazko eta grinatsua. Ezin zaion bezala exijitu komunikatzaille iaioa izatea. Eska dakiokegun gauza bakarra da bere gaia ondo ezagutzea eta transmisio lana ahalik eta seriozkien, trebekieneta egokien egitea, haurrei uneoro ulertaraziz gaiaren garrantzia. Hortik landa irakasleak lekarkeena bonusa da, bonus ongi etorria, esan gabe doa. Bestela esanda, zaletasuna ez da irakaskuntzaren helburua, baizik eta tarteka ematen den efektu kolateral bat, mirari eskergarria.

Hortaz, nire aburuz, zaletasunaren transmisioaren problematika eskolaren, ikastetxearen zein unibertsitatearen eremuetatik at ezarri beharra dago. Zaletasuna ez da irakaskuntzaren auzia ezta kezka ere. Irakaskuntzak irakatsi egin behar du, funtsezkoa deritzolako gai jakin bat ikasleari ezagutaraztea, horren garrantziaz, horren balio sozialaz komentzituta dagoelako. Irakaskuntzak ez du zertan ikaslea ezertan zaletu. Horrek ez du esan nahi zaletasunaren transmisioa interesik gabeko auzia denik, ezta gutxiago ere.

Galdera berria, hartara, honakoa litzateke: nori eta nola dagokio irakurzaletasuna sustatzea? Iruditzen zait azken urteotan garatzen eta hedatzen ari diren hainbat esperientzia emankorrek suertatzen ari direla. Bakar batzuk aipatzearen, idazmintegiak, irakurle klubak, irakurketa saio edo diziplina artistiko ezberdinak nahasten dituzten

emanaldiak, erakusketa ibiltariak, azoka ofizial eta alternatiboak, literaturaren promoziorako blogak (azkena Mitzen Ubera, baina badaude beste asko ere), Ahotsenea bezalako ekimenak, etb. Literatura gizarteratzen ikasi da gurean, asko ikasi ere, eta sare interesgarria osatuz doa zazpi lurraldeetara iristen dena. Gizakia izaki mimetikoa da, René Girard-ek irakatsi zigunez, eta gauza guztiak bezala literaturzaletasuna kutsatu egiten den zerbait da, izatekotan, alegia gure inguruan zaletasuna ikusten badugu gu ere zaletzeko aukerak biderkatu egiten dira. Esan dut kutsatu egiten dela, eta hori da hitz gakoa. Zaletasuna ez da irakasten. Bi hitz hauek ez doaz elkarrekin. Bi prozesu oso desberdinak –kontrajarriak izateraino– dira ikastea edo zaletzea. Zilegi da, jakina, eskolak baliatzea eskolatik kanpo gizartean garatzen ari den giro literaturzale berri hori (haurrak halako emanaldira eramanez, esaterako, edo, zergatik ez, idazlea ikastetxera ekarriz, ez nago horren aurka), baina eskolaren eginbearra ez da hori, eskolak nagusiki irakatsi egin behar du sozializazio egoki baterako funtsezkoa deritzona. Zein den gure ikasleei inposatu nahi diegun curriculum, eta zein izango den curriculum horren baitan literaturaren tokia eta literaturari buruzko ikuspegia, hori da irakaskuntzaren benetako eztabaida.

Azken hitz batekin amaitu gura nuke nire irakurzaletasunaren sorburuaz gogoeta eginez. Amak txikitatik musikazaletasuna kutsatu nahi izan dit. Kontzertuetara eramaten ninduen eta kontserbatorioan sartu ninduen arrabita jotzen ikas nezan (esan dezadan, halere, musika tresnaren –edo tortura tresnaren esan behar nuke– aukera utzi zidala). Beranduago, ikusirik dohain moduko bat neukala musikarako, saiatu zen ni esparru profesional horretara bideratzen. Nire goi-ikasketa musikalak finantzatzeko prest zegoen mezenas bat ikustera joan ginen ama eta biok. Alabaina, amari zin eginarazi nion kontserbatorioko azken diploma aterako nuenean aske utziko ninduela libreki aukeratzeko nire bidea. Onartu zidan eskaera. Hamaila urte luzez eguneroko laguna (edo etsaia?) izan nuen arrabita nire diploma lortu nuen egunean bertan bere kutxan sartu eta inoiz gehiago ez dut ireki. Horrek ez du esan nahi ez naizenik musikazaletu. Haatik, musikazaletu nauena ez da izan kontserbatorioko via crucis luzea, baizik eta nire amaren musikazaletasuna bera. Ama egun osoan nekusan musika entzuten, musika lantzen, musika bizitzen.

Horrek kutsatu dit birusa. Horri esker goza dezaket gaur musika gozaten dudan moduan.

Kontserbatorioan pedagogia eredu zaharkitu bati jarraiki eta bor-txaz ikasarazi zizkidaten solfegio eta arrabitari buruz zer esan? Bada, nire musikazaletasunean inolako eragin positiborik izan ez badute ere, pozik nagoela horiek guztiak ikasi izanaz, nire formakuntza intelektual eta kulturean aberastasun izugarria ekarri zidatelako, eta baita zeregin horretan orduak eta orduak iharduteak gerora izugarri ballagarria suertatuko zitzaidan lanerako autodiziplina gaitasuna ekarri zidatelako, besteak beste. Ikusten denez, ekarpen handiak dira, nahiz ez loturarik izan ezein zaletasunekin. Baina dena ez da zaletasuna eta plazerra bizitzan, sinestarazi nahi digutenaren aurka.

Gogoratzen naiz, bestalde, nire gelan entzerratzen nintzenean, eguneroko arrabita ordu-erdia egiteko, askotan egiten nuela tranpa eta atrilean partituren ordeztan Asterix eta Obelixen abenturen album bat irekitzen nuela. Horrela, edozein gauza jotzen nuen arrabitzaz, lasai irakurtzen niharduen bitartean. Baliteke, ironikoki, nire literaturzaletasuna egoera berezi hark lagundu izana, beste faktore batzuen artean. Literatura eguneroko lanetatik ihes egiteko modurik atsegina izan da niretzat beti, ihesbide bat. Eta esan dezaket eskolako literatura kurtsoek bezainbat zaletu nautela osabak herritik Bilbora eramaten ninduenetan erosten zizkidan Capitan Truenoren komikiek edota Mortadelo eta Filemonenek. Geroago, egia da, bi irakasle literaturzale amorratu eta kutsakor gurutzatzeko zortea izan nuela (bata ikastetxean, bestea unibertsitatean) erabakiorrak izan direnak nire irakurzaletasunaren sendotzean eta zehaztean. Esan dudan moduan, zaletasunak ez du zerikusirik irakaskuntzarena bezalako erakunde baten lanarekin edota helburuekin, kutsatze fenomeno bat da, eta guztiz intimoa eta inprebisiblea gainera. Zein izango den zaletasuna piztuko duen pindarra ez da erraza aurreikustea. Aitor dezaket, oraingoan nire idazle bokazioa aipatzearen, idazteko gogoak kutsatu zidan pertsona fikziozko pertsonaia bat izan zela, Julien Sorel, Standhalen *Gorria eta Beltza* eleberriko protagonista. Nolatan? Bada, eleberririk horrek preseski halako kutsatze baten istorioa kontatzen digulako. Bere baitan irakurlerik ez duen familia xume bateko seme gazteena da Julien. Irakurketak gorrotagarria zalon bizimolde batetik ihes egiteko bidea erakutsiko dio. Napoleonen memorien irakurle amorratua da eta irakurketa horrek emango dio bere bizitza

modu ezin erromaneskoagoan moldatzeko eta eramateko inspirazioa. Liburua irakurri nuenerako –hamalau urte nituen– banintzen jada irakurzale, ez ordea idazlegai. Baina Julien Sorel bere irakurketek sorginduta, eta bere bizitza irakurketa horien eraginez antolatzen eta planifikatzen ikusi nuenean, bada, une hartantxe ernetzen hasi zen nire baitan idazle bihurtzeko xede lausoa. Liburu batek norbaiten bizitza alda zezakeela erakusten zuen Stendhalen eleberriak. Liburuen indar misteriotsu horren sekretua zulatzeko asmoz neroni liburu egile bihurtzea beste erremediorik ez neukan.

Nire eskolako literaturaren esperientziari dagokionean (lehen aipatu ditudan bi irakasle hauen eragina kenduta) zer esan? Bada, zerbait deitoratzen badut zera dela: eduki nituen irakasle zenbaitek ez zidatela irakatsi euskal literaturaren historia eta bere garrantzia egin beharko zuten moduan. Behar bada gu aspertzeko beldurrez. Behar bada borondate onez. Baina irakasle batek bere gaia irakasteko lana seriooki eta komentziturik egin izan duen bakoitzean (nahiz eta zaletasun berezirik ez izan, nahiz eta ez komunikatzaile aparta izan, nahiz eta ez preseski modu ludikoan egin), interesgarria irudituzait beti, errespetatua sentitu naiz (ikasteko gai ginela sentiarazi baitigu horrela jokatzuz, jakintza hori gureganatzea merezi genuela sentiarazi baitigu), eta gaur egun eskertzen dut orduan niri *Irakastera* ausartu izana. Eskertzen dut aspergarria, nekagarria edo gogorra izateko arriskua hartu izana.

Ur Apalategi

Paue eta Aturri Herrietako Unibertsitatea

(UPPA)

Sei liburu irakurle bila

PATXI SALABERRI MUÑOA

Atarikoak

Honako artikulua honek, azken orduan eraberritu zaion sarrera gisako hau salbu, Bilbo zaharreko Bidebarrieta Liburutegian Euskal Literaturaren Irakurzaletasunari eskainitako ikastaroan ezagutu zuen argia mintzaldi gisa 2011ko uztailaren lehen egunean.

Interesak eta arrazoi demografikoak ere tarteko, bagenekien euskaraz eskainitako ikastaroek ez dutela arrakasta gehiegirik izaten, eta ez gintuen gehiegi harritu dozena erdi bat lagun bakarrik bertaraturik ikusteak. Barka: dozena erdi bat lagun eta on Migel Unamuno Jugo bera, neronek ikasturte arrunteko klaseetarako nahiko ez nukeen zirkinik gabeko arretaz entzun baitzigun areto nagusiko palatokik haren irudi kapela-betaurrekodunak.

Nolanahi ere, mintzaldien izaera familiar horrek ez zuen bertan landutako gaien garrantzia gutxiagotu, ez eta hizketaldiak isilpean izateko arrazoiak areagotu ere, alderantziz baizik: ikastaroan planteatutakoek gaiaren transzendentziaz ohartarazteaz gainera, ageri-agerian geratu ziren irakurzaletasunaren inguruan gizarteak erakusten dituen joerez jabetzeko beharra, euskal irakurleriaren esparruko datuak eta egoerak objektibotasunez ezagutzeko premia eta gizartean eta, batik bat, gazteen artean *working class* delakoaren osagarri litzatekeen *reading class* moduko bat sortzeko eta hura sustatzeko bide zehatz eta eraginkorrak eraikitzeko komenentzia.

Artikuluari mintzaldiari jarritako izenburu bertsua jartzea iruditutako zait egokiena, batetik, nirea ez delako eta hori, berez, *plus* bat izan

daitekeelako horrelako kasuetan, eta, bigarrenik, eta garrantzitsuago dena, ezin hobeto laburbiltzen duelako hemen kontatu nahi dudaren haria. *A posteriori* izan arren, hirugarren arrazoi bat ere –kabalistiko xamarra berau– erantsi genezake hasierako titulua mantentzeko, alegia, izenburuko *sei* zenbakiak erakutsi duen sen profetikoari dagokiona, dozena erdi izan baita, esan bezala, irakurzaletasunaz arduratuta ikastarora hurbildu diren entzuleak, eta, hori gutxi bailitzen, beste dozena erdi lagun mintzaldiak eskaini dituztenak.

Baina aurrera egin baino lehen, hona bi hitzetan zorioneko izenburuaren burutaldia.

Antolatzaileek irakurzaletasunari buruzko ikastarora gonbidatzeko deitu zidatenean, Pirandellok idatzitako saiakera-liburu bat eskuetan nuela harrapatu ninduten –horrelakoak baitira kausalitatearen printzipioa osatzen duten kasualitateak!–.

Oso gai interesgarria iritzi nion proposatutakoari, jakina, baina, anekdotarako garrantzitsuena, telefonoz hitz egiteari utzi genionerako, nik liburua, mugimendu narras baten ondorioz edo, lurrean nuen, ahozpe, zabal-zabal eginda, pisu garai batetik erori ohi diren maingidireak legez.

Aitortu behar dut oso naizela superstiziosoa eta, ez katu beltzen ondotik pasatzen naizela, ez 13 diren astearte-ostiraletan lan egiten dudala eta, areago, mundu moderno honetan handik edo hemendik eskapa daitezkeen berunezko balen kontrako eskapulario bat daramadala beti golkoan zintzilikatuta.

Modu superstizioso berean, eta erlijiotasun kuasi mistiko batez beteta, jaso nuen liburua lurretik, zein orrialdetan zegoen irekita jakiteko irrika disimulatu ezinik, bizitzan zehar horrela, kasualitatezko lotura moduko horietatik, etorri izan baitzaizkit beti inspirazioak edo direnak direlakoak.

Eta hara non aurkitu dudan Pirandellok “Bonn-eko kalera” izenekoan idatzitako orrialde bat zela ene begien aurrean eskaintzen zitzaidana; eta orrialde hartako esaldirik nabarmenena, begietaratu zitzaidan lehena, letrakera ezberdinez markatua –letrakera etzanez, hain zuzen–, honako testu hau zela: “*Vox clamantis in deserto!*”. Bai, Isaias profetarena, gero Joan Bataiatzaileak plagiatu zuen hura bera.

Errebelazio modukoa izan zen une hartakoa. Eta, noski, zalditik eroritako Tarsoko haren antzera, neuk ere epifania hartaz mintzatzerantz bideratuta aurkitu nuen neure burua.

Eta, ondorioz, plagiatzen ekin nion neuk ere lanari. Zeren eta jadanik ez dateke ez dakienik Pirandelloren obra ospetsuari ("Sei pertsonai autore bila" delakoari, alegia) lotsagabeki plagiatu eta naraski moldatutako bertzio "pedagogikoa" besterik ez dela hizketaldi honen izenburua ("Sei liburu irakurle bila").

Mamiari gagozkiola, agerikoa da gure gizarte honetan gero eta gehiago direla irakurketaren premia azpimarratzearekin batera -gehiegi zehaztu gabeko balore objektibotzat hartzen baita beti irakurketa-, irakurzaletasunaren arrapaladako ahultzea nabarmenarazten duten ahotsak.

Eta arrazoi osoz nabarmenarazi, ziurrenik. Izan ere, arrapaladakoa bezain sakona eta atzeraezina dirudi ahultze-fenomeno honek, eta, batik bat etorkizuneko irakurle izan litezkeen haur eta gazteengan, konponbiderik gabeko eritasun kroniko bezala atzematen da.

Nonbait liburuen baitan ezkututzen ziren misterioak, irudiak eta unibertsoak desenkriptatze-ahalegin txikiagoa eskatzen duten tresna berrien bitartez erdietsi daitezke egun; eta liburuak tresna obsoleto eta zaharkitu bezala agertzen hasi dira hainbat adin-geruzatan.

Aldi berean, ez da sekretua azken urteotan gero eta ozenago planteatzen ari dela ea internet, *smartphone*, telebista, bideo-jolas eta bestelakoen "mundu berriak" denboraren eta giza-harremanen kontzepzio desberdinik ez ote daraman atxikita, besteak beste (eta hauxe da hona ekarri gaituen gaia), liburuaren irakurketarekin lotuta ohi diren bakardade eta denbora lineal, patxadatsu eta eksklusibistarekin zerikusirik ez duena.

Gure gairantz hurbilduz, erantsi beharrik ez da biziki areagotzen dela arazoa irakurgai bezala jasotzen dena ustezko irakurlearen errealitate linguistiko-kulturaletik urrun atzematen denean. Horrelakoen aurrean, irakurle izan zitekeenak inki-minkia egiten du eta nahiago izaten du bestelako eginkizunetara jotzea.

Horrekin, jakina, Euskal Literatura Klasikoaren errezeptzioaren eragozpen larriaz (beste bat!) mintzatzeko hasi gara. Gaur egun,

ezaguna da, XX. mendera arteko Euskal Literatura hizkuntza eta literatur berezilarien bazkatzat geratu da praktikan.

Horretatik guztitik abiatuta, bada, eta letra idatziarekiko arras anorgasmiko bilakatzen ari den gizarte honetan hainbat konstatazio eginez eta haletaz baliatuz, artikulua honek irakurketa eta irakurzaletasunaren inguruko hausnarketa-puntu zenbait mahairatu nahi du, betiere Euskal Literatura Klasikoa ikusmiran izanik: kontzeptuen balioa eta baliagarritasuna, irakurketaren premiak eta baldintzak, gure literatura klasikoaren eta literatur *kanonaren* problematika, gizarte-pedagogiaren eta irakurzaletasunaren sustatzeko ahaleginen ahuleziak, etorkizunerako posibilitateak eta espektatibak, etab.

Gala zentratzea, egokiro zentratzea, luke, edozein modutan ere, artikulua xede nagusi.

0.- Kontzeptuak gorabehera

0.1.- Zer da irakurtzea? Zer irakurzaletasuna?

Has gaitezen esaten inork ez dakiela ziur zer transmititu nahi izaten den normalean irakurri, irakurtze eta irakurzaletasunaren inguruko kontzeptuekin.

Ikasi dugu oso balore positiboekin lotuta doazela oro har, baina ez askoz gehiago. Eta okerrago dena, maizki ohartzen gara beste errealtate batzuen mozorro gisa ere agertzen direla hitzok.

Beraz, alde batetik, ez dago oso argi ea berdin ulertzen dugun guztiok *irakurri* hitza, eta ea zeri deitzen diogun *irakurtzea*. Zeren eta estatistika, inkesta eta ikertze-lan gehienetarako *irakurtzea* edo, nahiago bata, *irakurzaletasuna* ia sistematikoki lotzen da "liburua" deitzen omen den artefaktu batekin¹ eta, dakigunagatik, kaleko jendea etengabe dabil *smsak*, mugikorrei buruzko propagandak eta bankuetako hipoteka eta interesel buruzko prospektuak irakurtzen,

(1) "Las necesidades que la sociedad tiene hoy de los diversos tipos de lectores no está siendo para nada planteada. Entonces, seguimos con una respuesta monoteísta: leer es leer libros y leer libros como se leen en la escuela: seguimos con las declaraciones que exaltan que la lectura es lírica, gozosa, sensual, sensorial que te abre los sentidos, que te ilumina, que te enriquece, que te enriquece" (Bravo 2005, 3).

baina ez nago ziur hori, zientifikoki eta estatistiketarako bederen, "irakurtzea" ote den, batez ere irakurzaletasuna neurtu nahi duten inkestak egiten dituen (literatur?) sistemarentzat.

Are gehiago, jakin, oraindik ez dakigu irakurtzea ona ote den¹ edo, ikusmenerako hobe dena, ez irakurtzea txarra den ala ez. Zeren eta inork ez du oraingoz argitu txarra izatekotan, noizentzat den txarrago, irakurtzen ez duenarentzat, irakurgaien merkatalgoaz bizi direnentzat, munduko ekonomiarentzat oro har, ala, banaka hartuta, guztiontzat. Gainera, ez dakigu batzuen ustez hain positiboa dirudien irakurketa horrek ez ligukeen gu bestelakatzeko eta alienatzeko bidea jarriko, gure mundu marabillosa propioak sorraraziz eta zinez hausnartu eta aldatu beharko litzatekeen horren aldatze-lanak gero-rako, beste baterako utzaraziz².

Ez jakiteagatik, ez dakigu irakurtzeko ohitura duenak/dugunok ere noiz (edo inoiz) utzi beharko liokeen/geniokeen irakurtzeari ere. Nietzschek, esate baterako, antzar-ferratzerak bidali zituen besteren liburuak azken urteetan, ez baitzegoen inoren interferentziarik jasateko prest, ez eta haiekin sinbiosi intelektualetan denbora galtzeko ere. Aski omen zuen bere burua.

Baina zalantza teoriko horiek guztiak aparkatuta ere, eguneroko arlo praktikoan oraindik ez ditugu kontuak behar bezala argitu. Adibidez, merkatuaren ezinbesteko lege eternalak zio izanik ere, susma liteke interes eta irizpide komertzial gehiegi nahastekatzen direla hona ekarri gaituen irakurzaletasuna bera ere alpatu orduko.

Ezinbestekoa da, noski, haren atzean papera eta paper idatzia- ren merkatal egitura egotea, baina susmagarri bilakatu ohi da gero inkesta eta txostenetara isurtzen dena. Etsenplu garbi bat: sarritan liburu irakurrien sinonimo izaten da liburuen salmenta, horrek "irakurzaletasunaren" inguruko inkestetan adierazten eta eragiten duen

- (1) "Pentsamentu propioaren ordezko hutsa besterik ez da irakurketa" (Schoenhauer 2009, 980).
- (2) Egia da gero eta arrisku gutxiago duela gizarte honek horretarako, baina lantzago ere bilaka daitezke irakurzaletasunaren ondoriozko arazoak. Schoenhauerrek dioen moduan, "asko eta ia egun guztian irakurri, eta aisialdian ez pentsatzeko denborapasekin deskantsatzen duenak pentsatzeko ahalmena galtzen du apurka-apurka [...] Erudito asko eta askoren kasua da hori: ergel bilakatu dira irakurtzearen poderioz". (2009, 1025).

guztiarekin. Amazon enpresak berriki kaleratutako datuetan aurki dezakegu ildo horretako kasu esanguratsu bat.

“*Ciudades que leen*” izenburuean, Amazon-ek Estatu Batuetako hiririk irakurtzaileen zerranda prestatu zuen. Egunkariek zioten bezala, “obviamente, la multinacional del comercio electrónico elaboró este top 20 a partir de los datos de ventas de libros, revistas y periódicos (en formato impreso y electrónico) recogidos desde enero de 2011 en ciudades con más de 100.000 habitantes”¹. Salmenta eta irakurzaletasuna gorputz berean uztarturik, beraz².

Hain urruti joan gabe, Espainiako “Federación de Gremios de Editores” delakoak ere berariaz nahasten bide ditu irakurtzeko azturak eta erostekoak. “Hábitos de lectura y compra” dute izena haren informeek, baina jakina, haien xedea liburuaren salmentak areagotzea izanik, ulergarria edo izan daiteke erakusten duten jokamolde berdintzailea. Kezkagarriagoa dirudi, dena den, Kultura Ministerioaren jokabideak, izena egokitu ere gabe argitaratzen baititu bere web-orrian editoreen inkestak eta barometro-seriek³.

Bada, era berean, korapilo hau guztia ilunago utz dezakeen bestelako ñimiñokeriarik ere. Esate baterako, ba al daki inork *the car maintenance bibles* edota egungo tresneria teknologiko ororen instrukzio-liburu mardulak aintzat, hots, liburutzat hartzen diren estatistikak eta txostenak egiteko orduan? Edo, beste modu batean planteatuta, Joe Satriani-ren gitarra-partiturak biltzen dituen liburua erabiltzen duenak “liburu” bat darabilela erantzungo luke irakurketa neurtzeko inkesta batean? Zeren letrarik gabeko (beraz, “irakurri” ezinezko) nobela grafikoak⁴ eta argazki-liburuak, etab. benetako liburutzat hartzen diren bitartean, normalean orrialde eta letren faltarik ez duten musikakoek eta *biblia* berezi horiek guztiek ukatua dute estatus hori.

(1) *El País*, 11/06/21

(2) Agerikoa da irakurtzeko-edo erosten direla liburuak eta aldizkariak normalean, baina horrek ezin gaitu kontzeptuak sinonimotzat hartzera eraman. Bestela, logika horrekin, astero liburuak seme-alabentzat erosten dituen analfabetoa ere irakurtzailearen artean lerrotatu beharko litzateke nahitaez.

(3) Ikus: <http://www.mcu.es/libro/MC/CentroDoc/Informes/HabitosLectura.html>.

(4) Oso elokuentea da, adibidez, Shaun Tan-en *Emigrantes* izenekoa (Barbara Fiore, 2007), non istorioak berak eskatzen baitu “mutua” izatea.

Dena den, ohiko topikoetatik at, kontzeptua bera da ilun mantentzen dena irakurzaletasunaz mintzatzen hasten garenean.

Izan ere, zer da irakurzaletasuna? Asko irakurtzea al da akaso? Orri-kopuru handia irakurri behar da irakurzaileen kategorian sailkatua egon ahal izateko? Irakurle konpultsiboa behar da izan irakurzale agertzeko?¹ Liburuak kontsumitzearekin lotuta al dago kontua?

Egia esan, erraz pentsa liteke "zaletasun" hitzak baduela, numismatikan txanponak eta filatelian zigiluak biltzearekin bezala, liburuak tai gabe irakurtzearekin zerikusirik. Zalantza-izpia pentsalariak (Lichtenberg, Schopenhauer, Nietzsche...) jartzen du, ordea: "asko irakurtzeak sorgortu egiten du gogoa".

Ez dirudi, beraz, kantitateekin lotu daitekeenik irakurzaletasunaren idela, eta bai, berriz, beste zerbaitekin: "la medida de la lectura no debe ser el número de libros leídos, sino el estado en que nos dejan [...] Lo que importa es cómo se anda, cómo se ve, cómo se actúa después de leer" (Zald 1996, 19). Edo *Parerga eta Paralipomenaren* autoreak dioen moduan, "bakar-bakarrik irakurri behar da pentsamendu propioen iturria agortzen denean" (Schopenhauer 2009, 981).

Behin betiko konklusiorik atera gabe ere, akaso ez genuke denbora alferrik galduko kontzeptuak era unibokoagoan edo (esanahi gutxiagorekin, alegia) erabiltzeari ekingo bagenio eta, bidenabar, zeri deitzen diogun irakurtzea berriro planteatuko bagenu² eta zer-zenbat-zertarako-zergatiak berriz mahairatzen hasiko bagina.

Zalantza dut, halere, ez ote litzazkigukeen irakurketa eta irakurzaletasuna Johannes Gutenberg-engandik datorkigun paper inprima-

- (1) Arazoaz kezkatuta dabilen adiskide batek gogorarazten dit Hitler bera, oraindik bizirik dirauen politikari frankista hori bezala, irakurle konpultsiboa zela eta, sarritan, insomnia tartean (eta bestelakoan -sarea, bideojolasak, etab.-falten), liburu bat irakurtzen zuela gaueko.
- (2) Irakurketaren definizio azkar, orokor eta operatibo bat zirriboratu nahi izango bagenu, *trebetasunen* esparruan agertzen diren horietara jo beharko genuke, ariketaren eta esfortzuaren poderioz lortzen eta garatzen diren horietara, hain zuzen. Eta ondorioz, irakurketaren "ariketa" sistematikoaren bitartez areagotzen den trebetasunaz jardungo genuke. Baina ez letrek konfiguratzeko dituzten testuen deskodetze-trebetasunaz huts-hutsean, obra idatziak dago-kion balioa erdietsi dezan ezinbesteko dituen trebetasun eta ahalmen intelektualaz balzik.

tuarekin lotuegi agertuko. Eta, jakina, hark elikatzen eta sustatzen duen elefante ekonomikoarekin.

0.2.- Zer da Euskal Literatura Klasikoa?

Luze joko luke "Euskal Literatura Klasikoa" delakoaren termino bakoitza zehatz-mehatz azaltzeak, horrek ere ez baitu buru-hausterik aurrezten. Eta ez terminoek erakuste duten polisemiagatik bakarrik.

Bi hitz soil, beraz, normaltasunez erabiltzen ditugun kontzeptuen argi-ilunak agerian uzteko.

Etimologiatik haratago *Literatura* hitza badakigu ez dakigula zer den, definizio gehiegirik gabeko hurbilpenen bitartez ari baskara gehienetan; baina, tira, hala edo hola bada ere, ondo ikasi dugu ataka gaitzetatik ateratzen.

Euskaltzaindiak argitaratu berri duen *Literatura Terminoen Hiztegi* espezializatuan honakoa da kontzepturantz egiten den hurreztatzea: "ez da batere erraza adieraztea zerk egiten duen testu bat literatura, zerk bereizten dituen literatur testuak eta testu arruntak, eta horregatik beharbada, literaturaren historietan bateratsu agertzen dira literatur testuak eta beste era batekoak. Baina egin dira saiakerak muga hori jartzeko asmoz" (2008, 528).

Bistan da diskriminazio-zailtasun horrek gauden egoeran utziko gaituela ziurrenik, hau da, ohiko literatura-liburuetan literatura gisa zehazten dena literaturatzat hartzen, hala "testu arruntak" (katiximak zein predikazio-testuak edo bestelakoak) nola literarioagoak edo lirudiketen "literatur testuak" (poemarioak, narrazioak...).

Euskal delakoari dagokionez, kontzeptua argitzeko ahalegina ere ez da alferrikakoa gertatuko, egungo euskaldunok oraindik ez baitugu "gainditu", itzulpen inbertsoaren ondorioz, gaztelaniazko *Vasco* delakoarekin izatez ez duen baina praktikan eman nahi zaion kidetasuna. Nonbait geureganatuz goaz erdal ordain honek jaso duen "esanahi" geografikoa eta -politikoki- interesatua, eta ahaztu egin zaigu *euskal* delakoak bertako hizkuntza indigenari zor diola esanguraz guztia¹.

(1) Gogora bedi *euskal* hori hitz elkartuetan *euskara* hitzak lehen tokian hartzen duen formaren aldakia baino ez dela.

Jokabide subalterno eta anbiguo horren erreferentzia esanguratsua da Ebroren iparraldean euskararen inguruan diharduten bi erakunde nagusiak erakusten ari diren praxia.

Batetik, "Euskara eta euskal kultura mundu osoan zehar zabaltzea" xede duen Etxepare Institutuak darabilena genuke. Harentzat, jendaurreko praktikan behinik behin¹, *euskal kultura* eta *euskal sortzaileak* kontzeptuak ez dira hizkuntzaren erreferentzia "murrizta" egitera mugatzen, eta bai, aldiz, *euskal* hitzaren ordaina omen den *vasco* delakoak erdaraz adierazten duen esparru "zabala" erakustera ahalegintzen. Horren arabera, *euskal kultura*, hizkuntza gorabehera, zehatzegi definitu gabeko País Vasco izeneko eremu geografiko batean sortzen dena da eta *euskal sortzaileak* euskaraz ez dakiten gaztelaniadunak ere badira².

lido bereko zehaztasun kontzeptuala eskaini nahi izan dio Euskaltzaindiak ere *euskal* delakoari berriki agertutako lan enblematico batean³. Horrela, Hizkuntza Akademiaren ("euskaraz, hau da, euskal hizkuntzaz arduratzen den erakunde ofiziala"-ren) enbaxadore igorriahi omen duten *Ahotsak*, *hitzak*, *hizkuntzak* liburua⁴ "euskal olerki-antologia" gisa aurkeztua izan da, barnean euskaraz ez zekiten poetak eta gaztelaniaz sortutako olerkiak ere (*fifty-fifty*) jaso diren arren.

Gu bezalako irakurle oharkabeei otutzen zaien lehen galdera da ea hizkuntza eta kultur errealtatea jarduera politikoaren menean jartzeko praktika horrek (hori besterik ez baita honen guztiaren azpian datzana), jatorrizko *euskal* delakoaren esparru semantikoa "euskarazko" baten bidez izendatu behar izatea ekar ote lezakeen hurrengo mugimendu gisa.

Baina erantzun prezeptibo eta arauemallearen zain geratu gabe

- (1) Ikus Etxepare Institutuaren aurkezpen publikorako prestatu "ATI" ikuskizuna (<http://www.at-etxepare.net/ikuskizuna.htm>).
- (2) Gaztelaniadunak diogu, ez erdaldunak. Izatez, *Euskal kultura* horretan Iparraldeko euskaldun idazleak aintzat edo hartuak izan badira ere, arazo "kontzeptualak" bide daude bertako frantses idazleak (Saran, urtero, pazko-biharamunetan biltzen diren gehienak, esaterako) eta gainerako artistak barneratzeko.
- (3) http://www.euskaltzaindia.net/dok/plazaberr/2010/urria/urrutia_olerkiak.pdf
- (4) "Euskaltzaindiak, argitalpen honen bidez [...] aldizka etortzen zaizkion aditu eta gainontzekoel gure olerkien albiste emateko eta munduan zehar gure kultura eta hizkuntzak barreiatzeko".

ere, garbi baino garbiago dago mundu guztiak ezin argiago duena ere zalantzan dugula euskaldun¹ edo garenok. Octavio Paz-en hitzak lekuko kontrastagarri: "No se clasifica a los escritores por su nacionalidad o su nacimiento, sino por su lenguaje" (Ikus Pozuelo 2009, 90).

Gurean izan ezik, jakina.

Eta zer esan *Klasiko* hitzarekin gertatzen den esanahien leize horretan sartuz gero? Honetarako ere Euskaltzaindiak kaleratu *Literatura Terminoen Hiztegia* erabil daiteke. Honatx hartan jasotzen dena: "Euskal klasiko edota idazle eredugarritzat hartzen dira, oro har, XVI. eta XVIII. mendeen artean lan zabala duten ia idazle guztiak, gure literatur tradizioaren urritasuna bera delarik zabaltasun horren zio nagusia" (2008, 454; gureak dira letra etzanak). Ondoren, bederatzi idazle klasiko(r)en zerrenda ematen da, haietako hiruren obra inportanteenak XIX. mendean argitaratuak izan baziren ere².

Iruzkun larregirik behar ez duen iritzi-malgutasun zabala bezain behartua, nonbait. Kontzeptualki norik bere aldetik jokatzeko aukera nasala eskaintzen duena, bidenabar esateko.

Horien guztien ondorio orokor gisara, beraz, lan honetan arrazoi operatiboek izango dute lehentasuna eta, halatan, XX. mendera arte doan euskarazko literatura zahar guztia hartuko da klasikotzat. Eta ez gara, oraingoz behintzat, eredugarritasunaren ur anakroniko eta uherretan sartuko. Izan ere, alde horretatik begiratuko balitzaio kontuari, susmoa dugu "klasikotzat" agertzeko meritua gehiago izan lezaketela urte horien ondoko idazle eta obra askok, eta akaso bestelako "saillkapen" egokiago batzuk ere xeda litezkeela egungo irakurle eta idazleen elikatzeko³.

- (1) Hizkuntz behategi berezia beharko litzateke *euskaldun* hitzaren hibridazio kontzeptuala dakarren *euskaradun* hitzaren hedapenez eta "normalizazioaz" oartzeko, hizkuntzarekin zerikusirik ez duen hiritartasun hutsa (gaztelaniazko vasco-ren ordaina) adierazteraino behartu nahi baita lehenengoa eta, berriz, euskaraz mintzatzen dena izendatzeko moldatu bigarrena.
- (2) Esan, dena den, XVIII. mendearen bukaerakoak direla esaten da. Areago, "Bizkaleraren kasuan, J. A. Mogelen prosa aszetikoak klasikoaren izena merezi du" esaldia erantzen da, kronologia errealeak hautsiz eta zenbaiten ustez "klasikoagoa" litzatekeen *Peru Abarka* bera ahantziz.
- (3) Adiskide bati ikusia diot estilizaziorik umoretsuena, nolabaiteko sistema binarioa erabiliz bi apalategi-multzotan banatzen baititu liburu guztiak: "klasikoak",

Baina geroago ere mintzatu ahal izango gara horretaz, zeren eta ez baita egoki, momentuz, egile klasikoek osatzen omen duten *kanon* delakoaren inguruabarrei buruzkoak aurreratzen hasia.

Nolanahi ere, definizioen lurralde irristakor hau utzita, ezin hobeto datorkigu *kanonaren* kontzeptua hurrengo atalari ekiteko.

Hots, ustezko Euskal Kanona eta irakurketa/irakurzaletasuna lotzeko.

1.- Euskal kanon kanonikoaren irakurketa.

Esperimentu bat aitzaki

Begi bistakoa da egungo literatura garaikidea irakurri ahal izateko, lehendabizi eskuratu/erosi behar izaten dela obra (berdin dio nork egiten duen erosketa), eta horrela gero, liburu-apalak dotoretzeaz gain, irakurri ere egin ahal izango dela erositakoa.

Irakurzaletasuna, hortaz, osagai komertzial eta ekonomikoarekin lotuta agertzen zaigu gure eskuetara iritsi ahal izateko. Areago: ikusia dugu jadanik salmenta irakurketaren erabateko sinonimotzat hartuko ez balitz ere, merkatal osagai hori irakurzaletasuna neurtzeko indize gisa hartzen dela maiz asko.

Alegia, nahi beste gorabeherekin izan arren, egungo literatura-*ren* irakurzaletasunaren norabideak eta parametroak atzemateko liburu-zirkulazioa dugu erreferentzia nagusietako bat, zeren eta liburu edo aldizkaria erosi ondoren irakurri ere egin baitaiteke.

Hizpide dugun literatura zahar edo, nahiago bada, klasikoarekiko kontuak, baina, ez dira horrelakoak, arras desberdinak baizik.

Esparru horretan idatzitako literatura klasiko guztia sartuta ere –hots, XVI. mendetik XIX. mendearen amaieraraino doana–, laster asko oharituko gara, irakurtzeko lehen mugimendu fisikoa eta materiala, alegia, liburu erosi edo eskuratzeara, egin ere ez dela egiten, ezinezkoa dela egitea, alegia. Izan ere, luzaroan zehar –bar-*ka* erabilera pleonastikoa– ezinezkoa izan da haletara iristea, hain

batetik, hildakoen obrekin osatuak, eta, kronologikoki berantiaragoak izan arren, "preklasikoak" edo "klasiko galak" izendatzen dituenak, bestetik, oraindik bizirik daudenen obrekin antolatua.

baitzen minoritarioa, hermetikoa eta tabernakuluetakoa liburu zahar gehienen kontua.

Oro har, eta informatika agertu aurretik (atzora arte, beraz), liburu zaharrak ez du inolako mugimendu materialik izan; areago, orain ere euskal liburu zaharrak ia ez du mugimendu materialik izaten, inon ez dagoenez gero inork ez baitu erosten eta, dagoenean ere (edizio berria argitaratzen delako, adibidez), geroago aipatuko ditugun bestelako arrazoiak direla eta, ia inork ez baitu erosten edota liburutegietatik hartzen. Ondorioz, zail bete ahal izango da irakurzaletasunaren bigarren baldintza, hots, irakurtzearena, eskuratzeko ez dena nekez irakur baitaiteke.

Anekdotak gisa, duela bost bat urte egin nuen "ikerketa" trauskil baten emaitza ekar nezake hona, hori bai, alorreko Ministerioak ikerketetarako eman ohi dituen laguntza horiek gabe burutua.

Izan ere, ohartua nintzen gure Axular, Cervantes eta Shakespeareren garaikidea eta gure Urre-Aroko idazlerik garaiena, nonahi, nahi beste eta zernahitarako aipatua zela, berdin Jauriaritzako prentsaurrekoetan, abertzale jakintsuen idazkietan zein euskal lurrina behar zuten CONFEBASKeko mitinetan, betiere haren literatur bertuteak eta kristau guztioi lanerako piztarazi nahi zigun adorea han-hemenka laudatzen zirelarik.

Alabaina, urteetako esperientziak eta berezko dudan sen maltzurak erakutsi didate -irakasle izateagatik dagokidan *mea culpa* ukatu gabe-, guztion ahotan maiz erabilia izan arren, ia inork ez duela irakurrita urdazubiarraren *Gero ospetsua*, ez eta euskal filologian eta literaturan berezilaria diren gehienek ere.

Inpresioak, iradokizunak eta aitortpenak masiboki frogatzea baina ez zen behar, beraz, harako sekretupeko bekatu hura datu objektibo bilakatzeko. Eta horretan nengoela, kultura ministerioek eta editoreen gremioek darabilten metodologia eredu, liburuaren salmenta-kopuruen segimendua egitea eta datuak erkatzea otu zitzaizkidan ikergai adierazgarri. Adierazgarria, liburuzaletasunaren indize egokia emateaz gainera, irakurzaletasunaren berri ere eman zezakeelako hein batean behintzat.

Horrela, 2005eko ekainean "ikerketa" azkar bezain publikaez inon horietako bat burutu nuen lotsagabeki, alegia, bi elkarrizketa eta batuketa pare bat.

Honatz prozedura eta emaitzak orduko erredakzio berarekin emanda:

Xede nagusia Axularren obraren erosle/irakurleen kopurua kalkulatzea izanik, Euskaltzaindiak 1988an argitaratu zuen Gero liburua-ren faksimila hartu da Ikerketarako erreferentzia gisa.

Ikerketa-baldintzen artean, ezaguna da Villasantek 1964an argitaratu zuen euskara-gaztelaniazko edizioak itzal txiki bat egin diezaiokela esperimentuari. Ez dugu inoiz kontrolatu eta ez dakigu zenbat saldu ziren eta non. Badakigu munduko liburutegi askotan dagoela, baina ez dakigu hemengo jendearen etxeetan dagoen. Esan ohi da, halaber, obra hori izan dela adinekoon artean irakurriena, baten bat irakurri izan bada bederen. Baina Villasanteren edizioa duela berrogeita hamar bat urte kaleratutakoa da, eta suposatzekoa da argitalpen hura (irakurri eta gurtzen) zutenak ere automatikoki abiatu zirela handik hogeita lau urtera, hots, 1988an argitaratutako faksimil zoragarria erostera, guztiz logikoa baita gurtzen dugun liburua bera (bertsua, bederen) eskuratzea, eta batez ere lehen-lehen lerroko autore klasikoa bada interfektoa.

Hori argituta, hona hemen esperimentu xumearen hariak: bat, nahita asimilatu ditugu irakurle eta erosle kontzeptuak, ezinezkoa baita horrelako liburu bat erosi gabe irakurtzea eta, are gutxiago, liburutegietako aleek duten izozte-egoera kontutan hartuta; bi, hori horrela, gurtzatu baino ez dugu egin saldutako ale-kopurua litezkeen irakurleen kopuruarekin. Hona datuok:

Azken urteotan bost bat fakultate (Gasteizkoa, EUTG, Deustukoa, Baionakoa, Nafarroakoa) eta beste hainbat irakasle-eskola izan dira Euskal Herrian Euskal Filologia ikasketak eskaintzen zituztenak. Titulazio batzuk desagertu dira dagoeneko, baina, edonola ere, gure literaturarik garaiena islatzen omen duen Gero liburua-ren irakurzaleak prestatu uste ditugu fakultate eta ikasketa horietan. Ehundaka ziurrenik.

Gasteizko Irakasle Eskolako Euskal Filologia ikasketek iraun birtartean (1983tik 1996ra), 106 ustezko irakurle axulartar titulatu ziren.

Gasteizko Fakultateko datuak eskasagoak dira. Esaterako, lehen promoziokook (1983kook, alegia), ez gara ofizialki jasotako datuotan agertzen, ez eta gu bezain sutsu kaleratu ziren ondoko sei

ikasturteko filologoak ere. Ditugun datuak 1989tik 2004ra bitartekoak dira, orotara 723 literatur irakurle amorratu. Aurreko zazpi hazaldikoak kontuan hartuta (batez beste, berrogei bat kurtsoko), milatik gora (1.000) ziur asko. Kopuru honetan ez ditugu sartu Deustun 1978an hasi zen Euskal Filologiako egresatuak, EUTGkoak, ez eta beste Irakasle Eskoletakoak ere. Edonola ere, zuhur –eta oso azpitik ziurrenik– jokatzeko, beste 1.500 filologo gehiago erantsi geniezazkioke aurreko kopuruari.

Bestalde, euskaltzainak eta urgazleak ere Geroen faksimilaren irakutzailatzat (edo, gutxienez, erosletzat) hartu beharko zirela planteatu genuen lan-hipotesian. Halatan, 2000ko datuen arabera, 23 euskaltzain eta 116 urgazle agertzen ziren ustezko irakurle gai gisara gure esperimentuan, haietako bakan batzuk baino ez Euskal Filologietatik iritsiak.

Mingain gaiztoek nor berea baino irakurtzen ez duela ziurtatzen badute ere, idazleak ere Geroen irakurle-erosle potentzialtzat hartu genituen. 2000. urtean 237 zirenak 2005ean 320 ziren¹.

Orotara, bada, karreragatik edo lanbideagatik 3.000tik gora erosle-irakurle potentzial.

Nahita utzi genituen kalkuluetatik at euskaldun alfabetatu tituluak, hau da, D Maila zein EGA titulua eskuratua zuten milaka horiek, iruditu baitzitzaigun nahiko eta sobran zutela titulua ateratzeko egindako ahaleginarekin, gero euskal klasiko zaharrei ere heltzen hasi behar izateko!

Hori bai, Gero liburuak izan zitezkeen irakurleen eta erosleen kopuruak erraz asko areagotu zitezkeen bestelako letra-profesionalenak kontatuta. Nola ahaztu, adibidez, hainbat eta hainbat urtetan EHko ikastetxeetan, euskal filologo, idazle edo euskaltzain izan gabe ere, literaturako irakasle zirenak eta, euskal literatura klasikoa irakasteaz gainera, liburutegiak ere ezinbestean hornitu behar zituztenen kopuruak? Ikastetxe publiko eta pribatuaren arabera, beste 500 erosle-irakurle potentzial gehiago?

(1) Badakigu, jakin, horietako batzuk bitan-hirutan kontatuak ditugula, zeren ez baita idazleen artean, esaterako, filologorik falta, eta Euskaltzaindiko kideen artean ere bada idazle gisa agertzen denik ere. Baina, aldi berean, 1988ko edizioa erostera korrika abiatu ziren gainontzekoak ere zenbatezina ditugu. Hortik, bada, kopuruak bere hartan mantentzearena.

Kontua da 1988ko edizioak 1.500 ale (bakoitza bere zenbakia-
rekin) besterik ez zuela kaleratu eta 2005eko ekainaren 29an orain-
dik 175 alek saldu gabe jarraitzen zutela argitaratzailearen biltegieta-
ko soto ilunetan. Banatu, beraz, 1.325 ale banatu ziren liburu-den-
den artean (eta haletako batzuk saldu gabe segitzen zuten oraindik).

Nolanahi ere, erosle-irakurleen kopuruetara errealismoz hurbil-
du ahal izateko, liburu-dendatan banatutako ale horietatik ezinbes-
tean deskontatu beharko lirateke trukatzeko-akordioengatik oparitu zi-
renak (EHko eta EHTik kanpoko liburutegi ospetsuetan banatuta-
koak), aipatu euskalari "profesional"-en multzoan sartu ez diren ira-
kurle zenbatezinak, liburua irakurriko ez duten bibliomano
ez-euskaldunek erosiak eta, Lazarragaren faksimilaren kasuan beza-
latsu, euskaraz inoiz irakurriko ez duten agintari eta pertsonaien ar-
tean protokoloak eta diplomaziak banarazten dituzten aleak, etab.
Jakina, kenketa-kopuruetan ez ditugu gogoan hartuko edizio horre-
tako bizpahiru ale gordetzen ditugunon kasuak, baina, edozein mo-
dutan ere, hirurehun bat inguru izan litezke banatutako kopuruari
deskontatu beharko litzaizkiokeen aleak.

Salduta, hortaz, mila ale baino gutxiago bide zituen salduta
2005eko ekainean Axularren *Gero* liburuaren 1988ko faksimilak.

Emaitzak, esan gabe doa, asko eta anitzak. Azpimarratzeko bi
besterik ez, baina:

- a) Teorian, eta lanbideetatik bederen lau mila inguruko es-
pektroa (!) osatzen zuten ustezko irakurleen multzotik, mila
besterik ez dira izan *edizio sakratuaren* erosle/eskuratzaile
euskaldunak. Eros zezaketenaren % 25! Edo, bestela nahi
bada, Axularren izena gutxienez entzuna duen populazio
euskaldunaren % 0,125.
- b) Azken sei urteotako idazle eta filologo berriek (500 bat
gehiago!) ez dute *Gero* erosten, antzera segitzen baitu so-
toetan dauden faksimilen kopuruak. Nolanahi ere, plan-
teatzen den galdera da ea irakurtzen duten, eta nola, zeren
eta nekez pentsa baitaiteke horrelako liburu bat irakurri nahi
duen euskalaria interneteko bertsioez ballatuko dena.

Baina, euskal idazle hark zioen moduan, ez gara ezkortasunaren
putzu beltzean hain azkar barneratuko; gerorako ere utzi dezakegu
plazer hori.

Konklusioa etsigarri bezain itxaropentsua, hortaz, orduan izan genuena: gutxi baino gutxiago irakurtzen da gure klasikorik klasikoaren obra. Uste izatekoa da, ondorioz, are gutxiago irakurtzen dela la entzun ere egiten ez diren gainerako klasiko arruntagoak (horra hor etsipen!); baina honek aldi berean esan nahi du (eta hona itxaropen!) jende asko eta asko dugula oraindik idazlan klasikoaren irakur(za)le bilakatzeko, alegia, 800 mila baldin bagara munduko euskaldunak, oraindik 799.000 inguru ditugula liburu klasikoaren fede berrira konbertitzeko gail

Anekdotak gorabehera, kontua (edo arazoa!) da esparru klasiko bezala definitu dugun honetako literatura, irakurtzen denean, testuinguru akademikoetan eta, nagusiki, gramatika-ariketa bezala baino ez dela irakurtzen.

2.- Baina ezer irakurtzen al da? Non?

Orain arte euskal klasikoak irakurtzen direnentz argitzen aritu izan gara, baina obra klasikoena bakarrik balitz irakurketa faltarena, gaitz erdi!

Funtsezko lehen galderatik abiatu beharko genuke eztabaida: irakurtzen al da euskal gizartean?

Edozein estimaziori ekin ahal izateko, kontuan izan behar dira euskarazko testuen irakurlearen ezaugarri nagusiak, nahiko garbiak direnak (batik bat, euskararen normalkuntza ezaren eraginez sortutako faktoreekin estuki lotuak: literatura subalternoa, gorabehera askokoa, ez gizarte guztira hedatua,...), baina edonola ere irakurle "normal" batez mintzo ez direnak.

Ez-normaltasun hori hizkuntz -esan dezagun- klandestinitatearekin eta irakurleen osagai militantearekin lotua egon da maiz asko. Normalkuntza ezaz mintzo diren faktore esanguratsuak bi-biak.

Jakina, ez genuke ahaztu nahi gure literaturari askotan isuri zaion euskaldunon osagai genetiko letrafobia, hots, kromosometan zizelkatua bide daramagun idatzizko letra ororekiko herra. Ez dut ahaztu nahi, esaterako, Azkue adoretzuak 1925ean euskaldunon irakurzaletasunaz egin zuen konstatazioa: "y esto es más de tenerse

en cuenta tratándose de un pueblo como el nuestro, tan poco aficionado a la lectura"¹. Edota "Larreko"-k² garai berean euskaldunen irakurzaletasunaz zioena: "Euskaldunek ez dugu biziki maite ez irakurtzea ez idaztea; orgatik, Kanpion jaunaren azken gutuna bezelakoak andiegiak, lodiegiak dira guretzat. Ez orrialde aundia dutelako bakarrik, baizik eta jakinduriz aberatsegiak diralako. Lan ortarako ni bezelako alperrak direnak gutun laburrak nalago ditugu larriak baño. Laketago zaizkigu erakaspentak itz gutitan ematen dituztenak; gutun lodiak izitzen gaituzte"³.

Baina berriro diot, gainontzeko gizakiei ere falta ez zaien osagai genetiko erosoazale hori ahaztu gabe ere, honako panorama hau zirriborra genezake ustezko euskal irakurleei dagokienez:

50 urtetik gorako irakurleak:

Kopuru txikiko multzoa, gehiengoak ez baitu euskaraz irakurtzen.

Oso berandura arte ez du euskaraz alfabetatzeko biderik ezagutu, ez behintzat bide normalik.

Beste hizkuntza batean izandako alfabetizazioaren transferentzia egin izan du eskuarki.

Nekazal gizarte bateko kidea, hots, literatura idatzia berarentzat baloratzen ez duena eta, areago, bizio literarioetarako denborarik gabekoa normalean.

Debekuak tarteko, hizkuntza propioan literatur obren gabezia nabarmena izan du gaztaroan.

(1) *Morfología Vasca*, II, 413, 13-14.

(2) Pablo Fermin Irigarai "Larreko" ez da edonor *euskal kanona*-ren eraikuntzaren historian. Gogora bedi, esaterako, Lizardiri euskal literaturaren "bide berriez" jarduteko eta eztabaldatzeko ireki zion aukera paregabea ("Bide berriak", *Argia*, 1932/01/17).

(3) "Larreko": "Kanpion, jakintsu eta langille, *Euskariana dala ta*" (*Euskal-Esnalea* 313, 1930/01).

50 urtetik beherako irakurleak:

Kopuru altu samar batean bederen, aski alfabetizazio normala.

Literatura estreinatu berrian aritua nagusiki, hau da, azken be-
rogeita hamar urtekoan.

Erreferentzia klasiko gutxi (eta ez literarioegiak).

Ez da ahaztu behar, halere, 40 urtetik gorako asko eta asko
analfabeto funtzionalak direla bai euskaraz (bitxia da euskaraz ez
irakurtzeko non jartzen duten eragozpena eta aitzakia: haiena ez
omen den hizkuntza batuan!) eta bai erdaraz. Eta, euskaraz hiztun
normalak izanda ere, 25 urtetik gorako ez gutxi gaztelania dute
irakurtzeko hizkuntza bakarra (erdal egunkari-aldizkari desberdinen
salmentak lekuko).

Baina inpresio hutsal irudi dezaketen baieztapenok gorabehera,
eskura ditugun inkesta eta estatistiketara –egungo gizarteak erreali-
tatea aztertzeko darabiltzan tresna sozialki onetsi eta, nonbait, ob-
jektibo horietara– jo dezakegu berri zehatzagorik jasotzeko.

Eleta-haria aberasteko hiruzpalau datu besterik ez.

Lehen aurreratu moduan, sona handia dute gobernuekin eta
editoreen elkarteekin lotuta daudenek eta errentagarritasun ekono-
mikoagatik arduratzen diren enpresenek kaleratutakoek¹. Ildo horre-
takoak dira, esaterako, Espainiako MECek (bertako Editoreen Gre-
mioek burututa) agertutako datuak².

Esparru horretan, oso da interesgarria 2009ko "barometroak"
Euskadiko irakurzaletasunaz dioena: "El 96,4% de la población de
Euskadi a partir de los 10 años lee o bien libros (53,6%), o periódicos
(87,9%), o revistas (47,7%), o cómics (10,4%) o en otros
soportes".

Datu interesgarritzat jo izan dugu nahiz eta ez akaso esangura-

- (1) Eusko Jauriaritzak ere, oker ez bagaude, liburutegi guztien "erabiltzaileen"
kontrola eramaten du (liburutegietara joaten den oro da "erabiltzaile", berdin
liburuak hartzera, egunkariak ikustera, zein ordenagailuekin jolastera edo
etxeko lanak egitera), "irakurle" edo direnena barne.
- (2) Ondoko webgune honetan kontsulta daitezke urtez urte espainiar hirtarren
irakurtzeko azturak eta liburuak erostekoak nahasten dituzten barometro
esanguratsuak: <http://www.mcu.es/libro/MC/ObservatorioLect/Estudios/estudiosMCU/lectura.html>.

tsuegia, zeren eta, besteak beste, bistan baita hilean behin liburu bat hartzen dutenak ere "ohiko" liburu-irakurletzat hartzen direla delako barometro horretan¹. Ondorioz, *ohiko liburu-irakurle* omen diren %53,6 horien multzoa honela osatzen da: %29,8k egunero edo ia egunero jotzen du liburuetara, %17,1ek astean behin edo birritan baino ez du hartzen libururik, eta lantzean behingo irakurleen multzokoa liru-dikeen %6,7k hilean behin edo irekitzen du liburu-formatukorik².

Irizpide horien ildokoekin sailkatuta³, populazioaren %3,6 besterik ez dira ezer irakurtzen ez dutenak.

Gainontzekoel gagozkiela, %58,4k denbora falta jartzen dute aitzakiatzat gehiago ez irakurtzeko arrazolen artean. Halere, egiazkoagoa edo dirudi %41,2k aitortzen dutena, hots, ez zalela irakurtzea gustatzen edo aisialdia bestelako egitekoetan ematea nahiago dutela. Eta "egiazkoagoa" hitza darabilgu ez irakurtzeko aitzakia kalfikatuzko, zeren eta inkesta berak dioenez, batez beste, irakurtzen eman zitzakeen 2,3 ordu eskaintzen baitizkio Euskadiko biztanle bakoitzak egunero *telebista ikusteari*.

Espainia osoari dagokionez, oso egiten da harrigarria 2008an bertan barometro horiek bigarren hiruhilabeterako adierazten zutena: "*los lectores españoles leen una media de 9,3 libros al año y dedican 6,4 horas semanales a la lectura*" (gureak dira letra etzanak).

Errealitateak —edo agian lotsak— behartuta, 2009ko datuek "zehaztu" egin zuten aurreko urteko "joera" hori: "*A los lectores*

- (1) Honela dio txostenak: "Se consideran lectores de libros los que leen al menos con una frecuencia mensual".
- (2) 2010eko barometroan "lectores ocasionales" (eta ez "habituales") direnekin elkartu dituzte multzo honetakoak. Politizatuegia ez den edozein logikak aholkatuko lukeen bezala.
- (3) Negozioak negozio, oso bitxiak egiten dira barometroetako hainbat "datu". Honako hauek, adibidez: " Los lectores mensuales (liburua hilean behin edo birritan hartzen dutenak, alegia) leyeron en torno a los 4,7 libros en el año de media y los trimestrales (inolzka irakurtzen dutenak hiruhilabeteen barrera) 2,5 libros". Liburuak gutxitan heldu arren, irakurle konpultsibo samarrak Euskadikoak nonbait. Eta, areago, zenbat eta gutxiagotan irakurri orduan eta proportzionalki liburu-kopuru handiago irakurri zuten, zeren eta "entre los que declaran no leer casi nunca libros, un 42,4% leyó el último año por término medio 1,9 libros".

frecuentes (leen libros diaria o semanalmente), que se han consolidado en torno al 41% de los entrevistados, se les pregunta por el número de horas que leen por término medio en una semana, obteniéndose una media de *6,2 horas a la semana*. Por primera vez se superan las 6 horas semanales de lectura" (gureak dira letra etzanak). Hori bai, era aski mirakulutsuan, batez beste irakurritako liburuen kopurua bere hartan mantentzen omen da: "El número medio de libros leídos en el último año es de 9,2".

Nolanahi ere, gremioek eta gobernuek ematen dituzten datu horiezaz ez fidatzeko arrazoirik ez dagoela pentsatu arren, egia da kostatu egiten zaiola ikertzaileari haiek datuetatik ondorioztatzen duten baikortasunaz kutsatuta suertatzea. Izan ere, joera berezia dute beren kultur egoera oso era positiboan atzemateko eta atzemanarazteko, eta datuak, haien iritziz, beti dira onak, hobetzeko modukoak, hori bai, baina, zalantza izpirik gabe, aurreko urteetakoak eta aurreko gobernukoena baino biziki hobeak.

Eszeptiko ultramontanoen artean legokeen mesfidantza-puntu horrexegatik, hain zuzen, ikuspegiak eta balorazioak orekatzeko ez da txarra izaten optimismo politiko-instituzionala bestetatik etorritako datuekin kontrastatzea.

Adibidez, Gallup-ek eta General Social Survey-k Ameriketako Estatu Batuetan burututako inkestetan oso bilakaera garbia ikusten da liburuen irakurketan¹: 1937an amerikarren %29k liburu bat irakurtzen ari zirela zioten bitartean, 1955ean %17ra jaitsi zen kopurua. Egoera ikusita, "doitu" egin zuten inkestaren diseinua, eta 1978an azken sei hilabeteetan liburu bat irakurtzen aritu zirela adierazi zuten %55ek. Inkestek errealitatearen goxoa edo islatu behar zutela eta, 1998an amerikar kontsultatuen %70ek jakinarazi zuten nobela, ipuin, poema edo antzerki lan bat aritu zirela irakurtzen azken urtean. 2007an ere "gorakako joera" erakutsi zuten datuek, %73k aldarrikatu zuten liburu motaren bat (eskolakoak barne!) irakurtzen aritu zirela azken hamabi hilabeteetan.

Errealitate gordinaren irakurketa positiboa bideratu ala ez, erantsi beharrik ez dago datuak urte horietan telebistaren hedapen sistematikoak zekarren eraginaren isla hutsa baino ez zirela: gero

(1) Ikus Crain 2007.

eta gutxiago irakurtzen zen, aisialdia ere gero eta bitarteko erakargarriagorekin betetzen hasia zelako.

Eta erlazio hori ezin hobeto ikusten da tradizionalki Europako lurralde irakurzaleenetakoak diren Herbehereetan mende erdi eskasean irakurketari eta telebistari eskaini izan zaizkien ordu-kopuruaren bilakaeran.

1955ean denbora librearen %21 eskaini zioten irakurtzeari (5 ordu asteko) etahamar minutu baino ez telebista ikusteari. Handik hogeitaz urtera (1975ean), 10 ordu igarotzen zuten herbeheretarrek astean telebista ikusten eta 3,6 ordu baino ez irakurtzen. 1995ean 2,10 ordutara jaitsi zen asteroko irakurketa-denbora (denbora librearen %9).

Herbehereetan gertatutakoaren irudikoa genuke inguru hauetakoa ere; eta hemen, ziur asko, biziki areagotua, lana, tresneria eta negozioak maite dituen herri honek inoiz ez baitu irakurzaletasun-tradizio lar izan.

Telebistaren audientzia kontrolatzen duen Kantar Media multinazionalak aurtengo ekainaren amaieran kaleratu dituen datuek erakutsi dute irakurketari itzal ezin handiagoa egiten dion errealitate telebisiboaren argazkirik zuzenena: batez beste, 2011n espainiar estatuan 247 minutuz ikusten da telebista, hots, lau ordu eguneko¹. Jakina, emailtzok ez dute gogoan izan interneten² edota gainerako pantailen aurrean (bideojolasekin, grabatutako filmak ikusten, etab.) ematen den denbora.

Datuok MECeko inkestetakoekin gurutzatuz gero, nola esango, egunak 24 ordukoak diren bitartean, balirudike Espainian edo ez dela telebista ikusten (eta egiantzekotasun gutxi dauka hipotesi horrek) edo, telebista dioten bezala ikusten bada, ez dela irakurtzeko

(1) Batez besteko horrek bi mutur nabarmen ditu, hots, 65 urtetik gorakoek 323 minutu ikusten dute eguneko eta 4-34 urte bitartekoek 164 minutu.

(2) Gai-gainean ditugun joeren nondik norakoez ohartzeko, aski bedi haur estatubatuarrek erakusten duten zaletasunari erreparatzea, izan ere, eguneko ordu eta erdi baino gehiago eman baitzuten interneten 2-11 urte bitarteko haurrek 2009an: "time spent online among children aged 2-11 increased 63 percent in the last five years, from nearly 7 hours in May 2004 to more than 11 hours online in May 2009" (http://www.nielsen-online.com/pr/pr_090706.pdf).

denbora fisikorik geratzen. Edo, hipotesi ankerra, langabezia-tasak gorabehera, irakurleek ez dutela denbora lan egiten galtzen.

Hemen, beraz, lehia bakarra –lehiarik izatekotan, telebista eta Sarea elkarren “adiskide” direla erakusten baitute ikerketa gehienek¹–, etxeko pantaila desberdinen artekoa litzateke, ez liburuekin edo gainontzeko letra idatziarekin. Baina horrek erakusten du garbien nork edo zeinek galdu duen bataila.

Hurbilagoko daturik ere ez da falta panorama osatzeko.

Nagusiki euskaldun den herri bateko liburutegian jasoak ditugu hurrengoak.

Haien partzialtasuna ukatu gabe ere, euskal herri tipikoaren irakurzaletasunaren beste plegu bat irudikatu lezake datuen estrapolazioak. Ezin jakin, halere, adierazgarriak bezain itxaropentsuak diren.

2009an 1.500 bat biztanle zituen herri horretan (onar bekigu, otol, nolabaiteko anonimotasuna mantentzea), %82k euskaraz mintzatzeko gai aitortzen du bere burua (EUSTAT 2006).

Oro har, esan daiteke liburuen mundua emakumeena dela, batik bat irakurzaletasunaren indizera gehien hurbil daitezkeen eta garbikien erakutsi dezaketen mailegu-erabiltzaileen datuen ikuspuntutik².

Adinez haurrak eta, sexuari dagokionez, emakumezkoak dira mailegu-erabiltzaileak³.

- (1) Sarean nabigatzen emandako denborak ez bide du telebistaren aurrean igarotakoa murrizten. 18 urte baino gehiagoko estatubatuarren artean egindako ikerketa zehatz batek adierazten duenez, 2008an gehiengoak ia bederatzai ordu igarotzen zituen egunero telebista, ordenagailu eta telefono mugikorren pantailen aurrean, 353 minutu, 142 minutu eta 20 minutu, hurrenez hurren (http://www.researchexcellence.com/news/032609_vcm.php).
- (2) Egun, herriko 724 emakumeetatik 178 dira liburutegiko materialak (liburuak zein CDak eta bideo-zintak) mailegatzen dituztenak (% 24,6). Berriz, 805 gizonetakoetatik 76 baino ez dira etxerako zerbitzu horretaz baliatzen direnak (% 9,44). Kopuru horietan 120 mailegu-erabiltzailek hamasei urte baino gutxiago dute eta 134 besterik ez dira nagusiak.
- (3) Irakurleen sexuari gagozkiola, egunkariaren salmenta-datuekin osatu daiteke ikuspegia, arlo horretan gizonetakoak baltira nagusiki erosleak eta erosarazleak (eta, teoriarik, familia guztia irakurle). Datuek, edonola ere, oso toki txiki uzten diote euskarazko prentsari (6-9baino ez dira astegunetan –igandetan 13 inguru– saltzen diren aleak); erdarazko prentsak, aldiz, 60-70 ale saltzen

Esan gabe doa euskal literatura klasikoak ez duela lekurik liburutegiko erabiltzaileen interesen artean, mailegu guztiak baltoaz haur-literatura, best-seller, bidai-liburu eta nobela historikoaren il-doetarantz.

Horren haritik, pentsatzekoa da, herrian liburu-dendarik ez dagoenean (zenbatek erosiko ote du irakurtzeko libururik?) eta orotara herriko biztanleriaren % 16,6k bakarrik mailegutzen (irakurtzen?) duenean liburutegiko liburu-formatukorik (letrarik gabeko haur-literaturakoak barne), pentsatzekoa da, berriro diogu, ea MECeko irakurle-ehuneko garai horiek ez ote duten kale egiten noizean behin.

Azkenik, kontrasteak aberasteko, Euskal Filologia karreran, hainbat urtetan, lizentziatura lortzeko bezperatan ikasleengandik jasotako "aitorpen"-etara jo genezake. Esan beharrik ez dago egungo euskaldun gazteen irakurzaletasunaren mailaren adierazgarri izan daitezkeela oro har, nahiz eta, lehen hipotesi gisara, uste izatekoa litzatekeen euskal literatura klasikoan eta garaikidean barrena nabigatzeko formazio espezifikoak duten filologo berri horiek gazteen artean ohikoa dena baino askoz ere irakurzaletasun-indize altuagoa erakutsiko dutela.

Baina datuek beste errealtate bat erakusten dute. 2008an, kurtsoaren amaieran, ikasleen %24 ez zen ezer irakurtzen ari (ezer ere ez!), eta irakurtzen ari ziren gaiontzekoetatik % 75 behartuta ari ziren, hau da, ikasgaietan irakurri behar zirenak baino ez zituzten irakurtzen.

Inork amaierako azterketen izuari egotziko ziokeen zaletasun-falta hura, halere, ez zen orekatzen bestelako datuekin: haletako gehienek aitortu zuen (ehuneko beharrik bai?) euskal liburu klasiko bat bera ere ez zutela osorik irakurri karreraren azken kurtSORA arte; eta orduan ere, denborak eta hamailka ikasgaitako programek agindutakoaren zigorpean irakurri zituztela.

2011ko maiatzean jasotako datuek ere ildo bereko panorama

ditu lanegunetan eta igandetan 100-110 inguru. Euskara hutsez argitaratzen den eskualdeko astekariak 50 bat ale saltzen ditu astero, gehien bat emakumezkoek erosten duten erdarazko prentsa grafikoaren pareko kopurua. Ikuspegia errealago bilakatzeko, horri guztiari astean behin herriko etxe guztietara dohainik banatzen den euskarazko berriketaria gehitu beharko litzaloke (ez dago irakurtze-indizeen daturik).

erakusten dute, bai irakurketez, bai eta irakurtzeari eskaintzen dioten ordu-kopuruei dagokienez ere.

Bizitzan barrena irakurtzeari eskainitako ordu-kopuruez galdetuta, hona erantzunak:

Astean zenbat ordu eskaini/eskaintzen diozu irakurtzeari?¹

kbl	k3u	k4u
6	2	5
3	5	7
2	2	4
1	1	2,5
2	3	4
2	3	5
4	5	6
3	2	2
0,5	2-3	4-5
4>5	4	4
7	7	10
7-8	3	3
2	2	2
6>8	10	8
4	5	5>6
3	12	12
5-6	7-8	6-7
15	12	12
? (liburu bat/hilab)	"Dexente"	0 (ikasgaiko liburuak bakarrik)
4 >5	5	7(>4)
12	15	15

Honako hauek dira ondorio azpimarragarrienak gaingiroki:

Irakurtzeko denborarik ez dutela diote gehienek.

Inoizka motibazio-faltari ere egotzi diote nahi beste ez irakurtzeko arrazoia.

Unibertsitatean sartu aurretik, ikastetxean agindutako liburuak dira irakurri diren (ia) bakarrak.

- (1) Ondoko laburdurek honako esanahia dute: kbl (unibertsitateko karrera hasi baino lehenago) - k3u (karrerako lehen hiru urteetan) eta k4u (karrerako laugarren urtean).

Unibertsitatean sartu aurretik ia ez da euskal klasiko bat bera ere irakurtzen (XVI-XIX. mendera bitarteko titulu bat baino ez da aipatzen: *Peru Abarka*).

Unibertsitateko lehen hiru urteetan, ikasgaietan agindutakoak dira irakurri diren liburu bakarrak.

Karrerako azken urtean irakurritakoen artean, ia inork ez du aipatzen Euskal Literaturako klasean (edo beste irakasgairen batean) lantzekoa ez zen izenbururik.

Gehienek Euskal Literaturaren Historian derrigorrezkoak zituztenak bakarrik irakurri dituzte (6 liburu). Batzuk, horiek ere ez.

Lizentziaturara hurbildu ahala, irakurzaletasuna kamustu egiten da, agortu.

Ikasleek egiaztatzen duten bezala, paperezko euskarria darabilen letra idatzirako tokirik/denborarik ez dago egungo gizartean, ez bada irakaskuntzan, ikerkuntzan edo espezializatutako medioetan.

Egungo gizartea, izatez, ez da letrazaleegia, ez behintzat papelean inprimatutako letren zalea. Ikusten ari garen bezala, ez dio gusturik ateratzen. Horren ordeztu, esfortzu gutxiago eskatzen duen eta informazioa azkar, testu gutxiarekin eta batik bat irudi eta grafikoen bidez eskaintzen duen teknologia berriaren zale egin da. Eta berdin informatikaren abantaila zaporea hartu dieten gizon eta emakumeak. Haiek, agerikoa da, *onlineko* bitartekoak baliatuz, aldi bereko komunikazioarekin eta letra birtualekin ordeztu ditzakete ezinbestez modu zeharo diferituan hedatu behar diren letra inprimatuak. Hortik, ziurrenik, liburu, egunkari eta aldizkari inprimatuen irakurketaren (eta salmenten) etengabeko gainbeherakada.

Baina, orain arteko datuok gorabehera, irakurri, badirudi irakurtzen dela. Horra, adibidez, liburu digitalen arrakasta, gai desberdinen inguruko foroak eta egunkari eta aldizkari digitalen gorakada, smsak, etab.

Irakurri, bada, inoiz baino gehiago irakurtzen omen da gaur egun ("con internet hemos vuelto a la era alfabética" dio U. Eco¹),

(1) Akaso desbideratuago dabil hurrengo baieztapenarekin: "Si alguna vez pensamos que habíamos entrado en la civilización de las imágenes, pues bien, el ordenador nos ha vuelto a introducir en la galaxia Gutenberg y todos se ven

baina, irakurtzen denean ere, euskarri digitaletan eta oso "modu" berezian egiten da¹, ez paperean eta ohiko "azturak" gordez.

3.- Eta irakurri behar al da? Zergatik? Zertarako?

Nahiz eta ez jakin zergatik, liburuaren eta irakurketaren aldeko jarrerak eta poseak oraindik prestigioa ematen dutela dirudi.

Zeruetako jainkoak baino ezagutzen ez duen arrazoi misterio-tsuren batengatik, gure gizarteak liburuaz eta irakurketaz dagien balorazioa oso bide da garrantzitsua. Alde guztietatik laudatzen da irakurketa eta irakurzaletasuna eta taigabekoak dira haren aldeko hitzak eta kanpainak. Batik bat (hona beste misterio bat!) haur eta gazteei zuzenduak, izan ere, adineko jendeak bere zaletasunak dagoeneko fosilizatuta eta aldaezin baleuzka bezala eta irakurketarena gazte-jendearen kontua balitz bezala jokutzen baita.

Eta, noski, gizarteak kezkatu aurpegia jartzen du haur eta gazteek gero eta gutxiago irakurtzen dutela egiaztatzen duenean, gizarteak, oro har, oso ondo baitaki irakurteak nolako abantailak dituen eta nolako onurak dakartzan orain, gazteen nortasunaren garapenerako, eta, bereziki, etorkizun laburrean, sistema ekonomikoaren gurpiletan sartu ahal izateko prestakuntzarako. Eta, are, sozializatorako, elkarbizitarako eta demokraziarako.

Hori guztia oso ondo daki Gizarteak, oro har; eta Espainiako MECek ere bai.

Irakurketa Sustatzeko Planak dioenez, "La lectura es una herramienta fundamental del desarrollo de la personalidad, pero también lo es de socialización como elemento esencial para convivir en democracia y desenvolverse en la sociedad de la información"².

de nuevo obligados a leer" (Eco - Carrière 2010, 20). Irakurri, irakurtzen da, baina aldaketa nabarmen batekin: Gutenberg-ek ekarritako galaxia ez bezalako agertzen ari da Sareak ireki duena, harenarekin zerikusit gutxi duena, tresnaren ezaugarriek berek kutsaturik, zeharo desberdinak baitira batean edo bestean aurkitzen direnak.

- (1) Horren adierazgarri dira aldizkari eta egunkari digitaletan irakurgaiak (albeste zein iritzi-artikuluei) eman behar izan dizkieten tratamendu, estilo, sakontasun eta izaera berriak. Printzipioz bederen, testu inprimatuena baino arinagoa eta laburragoa (eta azalekoagoa) dirudi Sareko irakurleak eskatzen dienak.
- (2) ikus <http://www.mcu.es/libro/MC/PFL/index.html>.

Ez da falta, ildo horretan, irakurtzearen abantailak dozenaka zehazten dituen ahaleginik¹, baina (kasualitatez?) bat bera ere ez da ematen gure mundua harat eta honat darabilten gobernari eta bankarrien "lana"-ri egokitu dakiokkeenik. Are gehiago, munduko herrialde nagusietako buru zenbaitek aski garbi erakutsi dute ez dakitela zer den liburu bat. Ospetsua da, esaterako, amerikar presidente baten anekdota hura, zeinean, diotenez, eskola bateko haurrekin zegoela, alderantziz hartutako ipuin bat irakurtzen aritu baitzen luze.

Ez dirudi Sarkozy eta Berlusconi eta beste hainbat eta hainbat estatu-buruk ere eskola-garaitik hona liburu gehiegirik eskuztatu dutenik. Munduko gobernari gehienek bezala, beraien eginkizun larrietarako aski dute denbora lar eskatzen ez duen gutun edo orriren bat inolza irakurtzearekin. Edota besteri irakurraraztearekin.

Izatez, inork imajinatzen al du mundua euren eskuetan darabilten politikariak, finantza eta bankuetako buruak, enpresa-gizonak, etab. denbora galtzen liburu bat (berdin nobela, poemario, antzerkian zein saiakera) irakurtzen? Ez dugu haien irakurzaletasuna neurten duen barometrorik ezagutzen, baina huts egiteko beldurrik gabe asma genezake nontsu eta nolakoak diren portzentaiak. Eta horren arrazola argia da: pertsona "eginak" dira, burua ere "egina" dute eta, azkenik, "haien eginkizuna" aurrera ateratzeko behar duten guztia ere badakite dagoeneko, eta ez daude prest serio ez diren kontuetan aritzeko eta, are gutxiago, inora ez daramaten testuak dekodetzen ibiltzeko. Hori bai, agerpen publikoetan-eta ez dira geratzen liburuaren eta irakurketaren balioa eta abantailak aldarrikatu gabe.

(1) Honela erantzuten dio CLJ (*Cuadernos de Literatura infantil y juvenil*) izeneko aldizkariaren zuzendaria den Victoria Fernández-ek "zertarako irakurri?" galderari: "Para vivir más, Para detener el tiempo, Para saber que estamos vivos, Para saber que no estamos solos, Para saber, Para aprender, Para aprender a pensar, Para descubrir el mundo, Para conocer otros mundos, Para conocer a los otros, Para conocernos a nosotros mismos, Para compartir un legado común, Para crear un mundo propio, Para reír, Para llorar, Para consolarnos, Para desterrar la melancolía, Para ser lo que no somos, Para no ser lo que somos, Para dudar, Para negar, Para afirmar, Para huir del ruido, Para combatir la fealdad, Para refugiarnos, Para evadirnos, Para imaginar, Para explorar, Para jugar, Para pasarlo bien, Para soñar, Para crecer" (http://bibliotecadeaula.animalec.com/33_razones.pdf).

lido horretan, izugarri esanguratsua da bankuek nola argitaratzen dituzten liburuak (klasikoak barne) eta nola "sustatzen" dituzten liburutegi digitalak eta nola zabaltzen dituzten mezu liburuazaleak. Eta are izugarriagoa nola sinetsarazi nahi diguten, letren balioztatze horrekin, beralek sinesten ez dutena ere: literaturaren eta hitzen balioa mundua aldatzeko¹.

Ezin hobeto erakusten du horrek, letren munduak eta liburuak prestigiorik bai, badutela eta, antza, eman ere ematen dutela oraindik, baina liburuen trabarik gabe lasai asko bizi eta bidera daitekeela mundua. Batez ere, XXI. mendeko mundua eta gizarteak.

Bistan da, beraz, horrek guztiak ondorio argi batera garamatzala, alegia, irakurzaletasunaren *bataila* bere neurrian eta dagozkion parametroetan hartu behar izatera, eta bidenabar esanez, irakasleok deformazioz izan ohi dugun errudun-kontzientzia alferrik elikatu gabe.

Zeren eta, Carr-ek gogoratzen duen moduan, "el futuro del conocimiento y la cultura ya no se encuentra en los libros ni en los periódicos, ni en los discos o CD. Se encuentra en archivos digitales difundidos por nuestro medio universal a la velocidad de la luz" (2011, 114).

4.- Irakurketaren zama

Eta agian horrexegatik ez da garbi ikusten zer zentzu daukan "nola egin erakargarri X liburua irakurleei?" delako galderak, hain zuzen ere literaturaren irakurketari (irakurketari oro har, edo, nahiago bada, irakurketa gratuitoari) eskolaz kanpo inolako garrantzi funtsezkorik ematen ez zaion garaian eta gizartean.

Izan ere, ezagutza eta informaziora iristeko bideez gainera, "baloreak" ere aldatuz joan dira eta, gaur egun, irakurketak (edo liburuak, nahiago baduzue) gauza zaharkituen tratamendua jasotzen du

(1) Duela zenbait urte internet bidezko bankurik ospetsuenak etxe guztietara igorri zuen Gabon-gutuna, W. Whitman-ena omen zen "No te detengas" poemarekin(haren *Leaves of Grass*-en ez da horrelakorik agertzen). Poema hartatik hartutako eta nabarmendutako mezu letra-gurtzaileak honela zioen: "No debes de creer que las palabras y las poesías sí pueden cambiar el mundo". Hain zuzen ere, banku orenen ikur dirudien esaldia.

praktikan. Nahiz eta, ahoz eta ozenki, liburuaren "orainaz eta etorkizunaz" mintzatu ohi den foro askotan.

Amazon etxeak kaleratu Kindle liburu-irakurgailuaren aurrean Phillip Roth-ek esandakoak laburbiltzen du ongien egoera: "Arazoa da irakurtzeko ohitura desagertu egin dela. Irakurtzeko antena bat behar eta moztu izan baligute bezala da.

Seinalea ez da iristen. Kontzentrazioa, bakardadea, irakurtzeko ohiturak eskatzen duen irudimena. Gerra galdu dugu. Hogei urte barru kultura bat izango da irakurketa [...] eta irakurtzea, gutxiengo baten hobya"

Gero eta ageriago geratzen ari da, egun, liburu inprimatuaren kultura eta gizartea garai eta gizarte digitalari uzten ari zaizkiola tokia, edozein lekutatik begiratzen bazaio ere. Carr-ek jasotzen duen bezala, "como sociedad dedicamos cada vez menos tiempo a leer palabras impresas; y aun cuando lo hacemos, es a la bulliciosa sombra de Internet" (Carr 2011, 138).

Liburu inprimatuaren kultur hegemoniaren amaierarekin batera, patxadaz irakurtzeko denbora (eta aisialdia) ere kontsumo aktiborako denbora bilakatu da, horretara baizik ez daraman abiadura eta presapremia baita gizarte honen gako nagusia. Zaldek dioen bezala, "ante la disyuntiva de tener tiempo o cosas, hemos optado por tener cosas. Hoy, es un lujo leer a Sócrates, no por el costo de los libros, sino del tiempo escaso" (1996, 29). Nonbait liburu baten irakurketak behar baino denbora, arreta eta esfortzu gehiago eskatzen dizkio irakurleari; eta gizarteak, ordea, hori guztia gairiditu ahal izateko bide osoak eskaintzen dizkio orain arteko irakurleari Sarearen bidez.

Esaterako, liburuan kontatzen den narrazioaz jabetzeko hamar-hogei ordu behar badira bakardadean, isilik, kontzentratuta eta jarra aktiboan (irakurketa deskodetze-lan intensoa baita), narrazio hori bera (?) eskaintzen dio jarrera pasiboan ikus dezakeen film baten bitartez denboraz gainezka ez dabilen irakurle ohia. Edo salakera lehorra bada liburuak dakarrena, lerro gutxitan laburtua eta behar beste eskema koloreztatuz lagunduta eskainiko zaio funtsezkoena sarean, berdin power-point eder batean bilduta zein bere intereseko izan daitezkeen bestelako informazioz eta irudi zoragarriz osatutako web-orrian. Liburu inprimatuak eskaintzen ez duen aukera paregabea, hortaz: obraren berri laburra eta, aldi berean, gauza bakar bat

baino gehiago egiteko abagunea (aseguruak, kontaktuak, promozioak, albisteak...). Han-hemen klikatzea besterik ez du eskatzen pantailak.

Gizartea dagoeneko ohartua da irakurketak (sakonekoa eta harabotsik gabea) ezer gutxi dakarkiola inori, lan eta esfortzutik at; alferrikako gauzen parekoa dela, azken batean. Lichtenberg-ek aipatzen zuen abantaila hark ere ("egiazki, pentsatu beharrik ez izateko irakurtzen du jende askok") ekarpen izateari utzi dio aspaldidanik, bestelako bideak –erakargarriak bezain merke eta erosoak– baitauzka gizakiak ez pentsatzeko, burua bestelakatzeko edo gogoan hegan igortzeko, teknologia berrien ildotik etorritako bideak batik bat. Hortaz, irakurketa, ezer izatekotan, denbora betetzeko (edo, apreziazioen arabera, galtzeko) bitarteko bat besterik ez da, norberaren garapenak ezertan nabaritzen ez duen zerbait. Sudokuen moduko denbora-pasa bat. Hori eta, noski, haur eta gazteek promozio sozialerako gainditu behar duten langa hutsal aitortu ezinezkoa.

Haren ordez, Informatikak eta Sareak eskaintzen dituzte gizakiak behar dituen informazio eta ezagutza guztiak; eta merkatalgorako bideak, eta mota guztietako trantsazioetarakoak, eta burtsa eta merkatuen *jolas*etarakoak, etab.

Eta diagnostiko gordin-latz horretatik ez da guri hemen modu berezian interesatzen zaigun Hezkuntza Sistema bera ere aldentzen.

Dakitenek diotenez, sistema ekonomiko neoliberalak Hezkuntza sistema berri bat ezartzen eta hedatzen ari da munduan barrena, eta ez hain zuzen letren lanketarako eta giza-formaziorako aproposena, eta bai, berriz, diru eta merkatu-xedeak asetzeko; oro har esanez, Hezkuntza ere kontsumo-gizarte kapitalistan aplikatzen dituen eskekin maitekiro ezkonarazteko. Jakina, hark garapenaren muintzat dituen Informatika, interneta eta teknologia oro –baliabide ikaragarri bikainak balira ere– liburuak ahalbidetzen dituen hausnarketa lasala eta sen kritiko sakona ordeztara etorri(ko) dira hezkuntzara, ez dira eta horiek hain preseski egungo Sistema honek elikatzeke behar dituen gaitasun egokienak.

Gainera, interesak interes, ez da inguruotan falta politikari eta gizarte-eragilerik konbentzimendu osoz aldarrikatzen dutenak "que navegar por la Red es un sustituto válido, incluso mejor, de la

lectura profunda y otras formas de pensamiento calmado y atento" (Carr 2011, 140).

Ez gara ari inolako liburu-minik azaldu nahian. Baina gero eta nabarmenago agertzen ari da internetak eta informatikak bideratzen duten han-hemenkako oilo-aztertzean aritzeak Gutenberg-en galaxian ikasiak genituen irakurtzeko azturak itzaltzen dituela poliki-poliki eta, hori gutxi balitz, irakurtzeko ahalmena bera ere bai¹.

Hortaz, ez dirudi harrizkoa denik, ez eta ildo horretatik gehiegi aldentzen denik ere, ekainaren amaieran bertan kaleratu berri den PISA izeneko txostenak² erakutsitako egoera gordina.

Oraingoan, 15 urteko ikasleek irakurketa digitalerako dituzten gaitasunak neurtzea zuen xedea³ eta, haren arabera, estatu espainoleko ikasleak (Heogaldeko euskaldunak barne) azkenetakoak geratu dira, hain zuzen ere 19 herrialdeetatik 14. tokian⁴, eta tradizionalki irakurketa-arloan ohi duten ahulezia endemikoa arlo digitalean ere erakutsiz.

Baina txarrena ez da postua, horrek erakusten duen "malla" baizik.

Hezkuntza Ministeritzak dagien interpretazio interesatuegia gorabehera ("el 77% de los alumnos españoles de 15 años muestra un rendimiento en lectura medio o alto que les permite localizar e interpretar información bien definida en contextos habituales para él"), kontua da ikasleen %23,1 "2. mailatik behera" daudela (ba ote eufemismo hoberik bost mailatetik baxuena –la erabateko "analfabetismoa"–izendatzeko?), hau da, "nevertheless, although the digi-

(1) "Cuando nos conectamos a la Red, entramos en un entorno que fomenta una lectura somera, un pensamiento apresurado y distraído, un pensamiento superficial" (Carr 2011, 143-144). Eta urrunago darama autoreak bere hipotesia: "la Red muy bien podría ser la más potente tecnología de alteración de la mente humana que jamás se haya usado de forma generalizada. Como mínimo, es lo más potente que ha surgido desde la imprenta" (*idem*).

(2) Kooperazio eta Garapen Ekonomikorako Erakundeak bideratzen duen txosten honek herrialde garatuetakoko 15 urteko gazteek irakurketa, matematika eta zientzia arloetan duten ezagutza/trebakuntza-maila neurtzen du.

(3) Edo txostenaren zuzendaria den Andreas Schleicher-ren hitzetan, "lo buenos o malos que son para acceder, manejar, integrar y evaluar información; construir nuevos conocimientos a partir de textos electrónicos" (*El País*, 2011/06/28).

(4) Ikus <http://www.oecd.org/dataoecd/46/55/48270093.pdf>.

tal reading skills of these students are not necessarily negligible, they are performing at levels that are not likely to allow them full access to educational, employment and social opportunities in the 21st century" (OECD 2011, 50).

Eta, areago, etorkizun iluneko ikasle horiei %25,4 gehiago erantsi behar zaizkiela egoeraren larriaz jabetu ahal izateko, 2. maila gainditu ezinik geratu baitira, izan ere. Orotara, beraz, %48,5 dira irakurketa digitalean (ere!) zailtasunak dituzten ikasleak. Ikasleriaren erdia, alegia.

Baina orain hemen, geroago hor, hurrengoan han, Gizartea presa handia azaltzen ari da ikaslea produkzio-sistemara igarorazteko, eta ez dio garrantzi gehiegirik ematen berak dagoeneko arbuaiatua duen liburu inprimatuaren irakurketan ikasleek erakusten duten porrot ebidenteari. Izan ere, arras desregulatua eta ia morrontzaren parekoa bilakatzen ari den lan-merkatuak ahalik merkeen eta hoberen ekoizten dakien jendea behar du, 65 orduko lan-asteak jasaten dituena, gaixotasuna lanera ez joateko aitzakiazat erabiltzen ez duena, mugikortasunerako gertu dagoen jendea behar du, ekoiztutakoa eta gehiago kontsumitzeko prest dagoena..., eta ez pertsona kritikoak eta "irakurketa" sozio-ekonomikoak eta laboralak egiten dituztenak.

Liburu inprimatuak eskatzen dituen denborak, jarrerak, sakontasunak... eta eskaintzen dituen hausnartze-bideak, jarrera kritikoak, etab. ez dira, hain zuzen, gizarte-mota horrekin ezkontzen.

Nolanahi ere den, hemen ez gara liburu klasikoa iraunarazteko proposamenak egiten hasiko. Irakurketa digitala/ez digitalaren egoera konstatatu besterik ez dugu egin gura, horrek eragin zuzenak baititu hona ekarri gaituen galaren ingurukoak jorrazteko unean.

Egoera agonikoa batzuen ustez, etorkizuneko egoera historiko normala beste batzuenetz¹, kontua da ea egungo irakaskuntzaren *jasaille* ditugun haur eta gazteei zer edo zerbait eskain dakiekeen

(1) "Historically the era of mass reading, which lasted from the mid-nineteenth through the mid-twentieth century in northwestern Europe and North America, was the anomaly. We are now seeing such reading return to its former social base: a self-perpetuating minority that we shall call the reading class" (Griswold, McDonnell, Wright 2005, 138).

irakurtzeari erakargarritasunik har diezaloten eta, horren ondoren, *reading class* delako anaidiari lot dakizkion.

5.- Pare bat kontsiderazio simple, gazteak eta irakurketa-zigorra zuribide

Gazte izateak badu berez ukitu komiko-dramatikorik, batez ere nerabezaro bezala ezagutzen den etapa horretan. Eta delako ukitu hori kontzeptualizatuko edo bagenu, amesten den askatasun faltarenak lirudike gazteak gutxien jasaten duena. Izan ere, eskaintzen eta eskatzen zaien guztia orainaldiari eta beren nortasunari uko egitea bezala atzematen dute, guzti-guztia baita baldintza, errealitatearen printzipioetara makurtzea, etorkizunerako prestatu beharra, bizitzaren aurrean beralek baino inkontzienteago direnen morroi gisa aritzea...

Gizarte honetan, hamazortzi-hogei urte izan arte gaztea ez da askatasun-errainurik ezagutzen hasten. Gero ere, gutxi ezagutuko ditu, ziurrenik, baina ordura artekoa latza gertatu ohi zaio, dena iruditzen baitzaio debeku eta derrigortasuna.

Hizpide dugun irakurketa bera ere, munduan beharko litzatekeen kirolrik askeena, derrigortua sentitzen du gazteak normalean. Batik bat, egungo gazteak, bai, eskolako lanak eta eskolatik kanpo-koak direla eta, denbora librea eta aspertzea –aspertze askatzailea eta sortzaile/sorrarazlea, alegia– zer diren ezagutzeko aukerarik ere ez duen gazteak.

Eta gurasoak ez badira, eskolak, kontua da guztiek agintzen diotela zer irakurri, zenbat, zenbatero eta nola. Horrela, libertatearen esparru izan beharrean, kondena bilakatu ohi zaio gazteari irakurketa. Hala edo hola gairiditu beharreko kondena. Tranpeatzen –eta irakurri gabe, hain zuzen– gairiditzen den kondena, eskuarki. Eta ondorio bezala, irakurketari higuina hartzea eragingo duena.

Azaletik bederen latz gisa identifikatu ohi den egoera horren aurrean, gobernuak, handiek zein txiekiek, bakoitzak bere irakurketa-plana burutzea erabakita, egun hor ditugu sail, kargu, bulego eta besaulki mordotan garantzen diren irakurketa sustatzeko planak, irakurtzera animatzeko kanpainak, letren promozioak, etab.¹

(1) Ikus, adibidez, <http://www.mcu.es/libro/CE/FomentoLectura.html>. Guk dakigula, euskal erkidegoak oraingoz ez du horrelakorik burutu.

Oso dira interesgarriak irakurzaletasuna bultzatzeko planak eta kanpainak, ez dugu zalantzarik; baina esango genuke nekez moztu dezaketela zauriaren odol-jarioa.

Izan ere, planak eta kanpainak gorabehera, bestelakoak behar dira sendagaiak, eta arazoa kudeatzeko hari nagusiak.

Inor gutxi ohartzen bide da irakurketarako funtsezko baldintzak ez direla propagandaren esparrukoak edota idazle, liburutegi eta editorialek landu ditzaketen horietakoak¹. Gure adinekooi, esaterako, inoiz ez zaigu edizio erakargaririk eskuetan jarri (gogoratzen Salgariren orri ilun eta letra txiki eta trinkoko *adreilu* zoragarri haiek?) edo enidblytonik, dumasik, cervantesik eta agathachristierik eskolara etorri, baina haien liburu gehienak genituen irentsita hamabost urterekin (bihotzerreak eta indigestioak barne). Alabaina, guk bagenuen egungo gazteek ez duten gauza bat, guztiz ezinbestekoa dena: denbora genuen, alsia, patxadan aspertzeko aukera, denboraren esperientzia izateko bidea.

Eta hain zuzen ere, denbora behar da irakurtzeko, egun teknologia berriekin erraz mozorrotzen dugun denbora hila da behar dena. Irakurtzeko, margotzeko, aspertzeko edo nahi dena egiteko. Denbora, eta jakina, denbora horren kudeaketa egiteko ahalmena eta askatasuna. Jakina, denboraren kudeaketa hori egiazkoa izan dadin ezin dira falta funtsezko baliabideak, dela liburuak, margo-kutxa edota argazki-makina. Baina denbora da lehendabiziko faktorea eta baldintza.

Eta hori da, preseski, egungo gizakiari, eta batik bat haurrari eta gazteari, eskamoteatzen zaiena: denbora. Edo lanarekin eta bete-beharrekin agorrazten diolako², edo alienazio huts izatera iritsi daitezkeen hainbat baliabide eta kontsumo-modurekin estalarazten

- (1) Gurean liburuaren eta idazlearen inguruan jarri ohi da azentua: liburu erakar-garriak egin behar dira, formaz eta edukiz, gazteen "problematika"-tik hurbileko gaiak jorratu, idazleak ezagutzeko aukera eman behar zale gazteei... Eta, horrela, ehundaka saio antolatzen da "idazleak eskolara" joan daitezen, euren liburuak buruz saio akademiko baten barruan mintza daitezen, liburuak ikasleei sina diezazkieten, etab.
- (2) Gizarte kapitalista honetan, "el trabajo es la causa de toda degeneración intelectual" (Lafargue 2010, 13).

diolako eskaintzen diona, kontua da denboraren esperientzia dela gizarte-mota honek galarazten duen lehen faktorea.

Izatez, irakurzaletasuna bultzatu nahi bide duen Gizarte honek nekez ezkuta dezakeen kontraesan eskerga hori darama bere baitan: boterea (eta dirua) dutenen pribilegioa eta monopolioa da denbora; bizitzeko lan egin behar duenak, berriz, ezin du horrelakoetara aspiratu. Gizarte-sistemak ez dio denbora dastatzen uzten, ez dio denbora bere hartan baloratzen uzten, ez gogoz edota interesik gabe behintzat. Eta ez dio, ondorioz, denborarik eskaintzen, ez eta askatasuna areagotzeko aukeratzat hartzen uzten ere.

Hori bai, "denbora urrea da" predikatuz, bere esanetara mukurarazten gaitu, eta, logika berarekin segituz, "denbora aprobeztatzeko da" mailuarekin doktrinatzeko gaitu eskolan, lantegian, kafean, etxean; eta txintxo-txintxo geureratzen eta geuretzen ikasten dugu oharkabean lelo madarikatua, erlijio kapitalistaren kontsumo-zerbitzu hutserako bada ere.

Ez du ahalkerik, halere, gazteari eta haren atzean dauden familia, eskola eta egitura orori diruak, bitartekoak eta planak... eskatzeko, zertarako eta, gazteek irakurri ahal izan dezaten eta, marabilen maratila, irakurzaletu ere daitezen.

Berandu samar eskatu, horratik (eta ziurrenik). Pirandello-k aspaldixko (horrenbeste denbora eta horrenbeste arreta osten dizkiguten teknologia berriak agertu baino lehen!) idatzi zuen moduan: "Zer axola izan dakioke gaur jendeari poesia (literatura eta liburuak, esan genezake guk hemen), zer axola izan dakioke gaur jendeari poesia, noiz eta gaur egun, oraina bizitzeko denborarik ere ez duenean?" (*Bonn-eko kaierak*, 304 or.).

Zeren eta irakurketak (barka erredundantziaren astunal) denbora eskatzen du, alferrikako denbora eta alferkeriarako ere den denbora, guri, bidenabar esanda, gure Axular klasiko handiak hain zinez anatemizatu, eragotzi eta debekatu zigun denbora hori bera.

Duela lau egun galdetzen zuen Iban Zalduak ea eskolak literatura maitatzen irakatsi behar duen¹.

(1) Ikus "Ez gol eta ez dol" artikulua, *Berria*, 2011/06/26.

Nahi beste kontsiderazio eta hausnarketa izanda ere, ematen du lan nekeza litekeela hori egun eta hemen. Baina literatura maitatzen irakasteko xedea sobran ez dagoen arren, ematen du aski lukeela eskolak gutxienez literatura baloratzen erakutsiko balu behingoz.

Eta literatura baloratuko du hura irakurtzeko denbora ere baloratzen has dadinean eta, jakina, azaleko analisiel eta gainontzeko teknizismo hutsalei (poetika, semiotika, pragmatikari dagozkienel) lehenetasuna emateari utzirik, benetako irakurzale apasionatuen eta bihiotsuen lekukotasuna eskain dezanean eta eskain diezalenean. Baina momentuz, egia esan, ezin jakin liteke zaharkituak, baldintza-zkoak, alegiazkoak, gerokoegiak edo aspektu gabeak diren aurreko perpausean erabilitako aditz-forma horiek guztiak.

Gizarteak eta Hezkuntza sistemak berak jartzen dituzten baldintzen aurrean, ez dirudi egiten dutena baino askoz haratago joan daitezkeenik Eskola eta irakasleak. Dena den, xede bikaina beteko luke Instituzioak Literatura eta literaturarendako denbora benetan baloratzetik hasiko balitz eta baloratzen erakutsiko balu. Ondoren, bestelako xedeetara ere ausartu liteke: kanonak kritikoki pentsatu, norabideak erakutsi (zer, zertarako, nola, noiz, zenbat... irakurri), behin-behineko formulazio-salakerak egin (kanon "partzialak", etab.)... Baina, zalantzarik gabe, ikastetxean ere denbora behar litzateke lehenengo lehenetasuna. Eta denboraren zaporea dastatzea, askatasunerako uneak lantzea, irakurketarako (literaturarako) espazioak sortzea... lehenetasun horren berezko adarreztaketa¹.

- (1) Onar bekik honekin loturiko esperientzia pertsonal bat kontatzea. Duela hogei hamar urte, Gasteizko ikastetxe batean irakasle aritzeko aukera izan nuen 12-13 urteko ikasle ez-euskaldunetz osatutako klase batean. Gela arrunta zen, nahiz eta, ohi bezala, ikasle haletako batzuk testuak ulertzeko zailtasun handiak zituzten eta ez zen kide gatazkaririk ere falta. Testuez gain beste ezer irakurtzen ez zutela ikusirik, proposatu nien ikasleel beralek etxetik ekarritako liburuekin liburutegi bat antolatzea gelan eta astero hiru egunetan, arratsaldeko lehen ordua beralek aukeratutako liburu bat irakurtzeari eskaintzea. Inolako presiorik gabe, ez bazen irakurketaren orde ez eman beharrekoak genituen ikasgaiak (matematikak? zientziak?) modu hartan saihestu egiten zirela, ondo iritzi zioten proposamenari. Onartu eta egin, beraz. Handik aurrera, mahai gainean liburu eta apunteak hartzeko arkatza eta orri bat besterik ez zutela, laster asko ikasi zuten ordu hura isilik eta nork berea irakurtzen emateko gordea genuela. Lehen egunean bertan hasi ziren hainbat ikasle (neskak, gehienbat) liburu etxera eramaten eta hurrengo saiorako erdi bukatuta ekartzen. Liburu irakurri ondoren eskatzen zitzaien gauza bakarra zen

Eta garbi gera bedi literatura baloratzea ez dela ikasleak, irakurritako pasarte bakoitzeko, testu-iruzkinetan buru-belarri jartzea, izan ere, irakasleon kontzientzia txarraren lasaigarri den ariketa mota honek irakurketari eta literaturari gustua kentzeko asmatua baitirudi. Obra baten balore estilistiko-literarioak dastatzeko bitartekorik egokiena bailitzan, iruzkin horiek literatur obra guztiek irakurleengan sorrarazten duten esperientzia aske errepikaezina kondentatzen dute irakurle gazteetan. Irakasleon deformazio akademikoaren subproduktua dirudien derrigorrezko ariketa akademiko hori ikusmiran izateak errotik hondatzen du dastatze literarioa. Batik bat, oraindik egin gabekoak diren irakurleen artean. Todorovek gogoratu bezala, "lo que está destinado a todos es la literatura en sí, no los estudios literarios" (2009, 36). Eta gazteen irakasleek ezin dute hori ahantzi.

Akaso horietatik guztietatik aterako dira, ateratzekotan, irakurlea, irakurtzeko irrika eta irakurzaletasuna. Zeren irakurtzeak, Zaldeko dioenagatik behintzat, ez du ezertarako balio: "es un vicio, una felicidad" (1996, 56). Eta bizioa eta zoriona kutsatu egin daitezke, transmititu ere bai beharbada, baina inolaz ere ez erakutsi.

Guztiarekin ere, bada irakurzaletasuna erroztatzera etorri ohi den bestelako faktore garrantzitsurik ere. Irakurzaletasuna, izan ere, esperientzia liberatzaile gisara sentitu behar da, ez zama bezala, iraunkor bilakatua nahi badugu geure baitan. Bestela, eguneroko eskarmentuak dioenez, laburra izaten da irakurlearen etorkizuna.

Eta ez gara ari pentsatu behar ez izateko irakurtzen duten horien gain.

Ildo horretako irakurketa-antsietateak bakar-bakarrik dira interresgarriak irakurtzeko trebetasun mekanikoa eta letrekiko atxikimendu "espirituala" lortzeko balio duten bitartean. Esperientzia liberatzailea, edonola ere, beste zerbaitekin uztartua joan ohi da. Horregatik, irakurzaletasuna finkatzen hasi bezain laster, garbi izan beharko genuke ez litzatekeela denborarik galdu behar (honatx gure kontraesan

oinarrizko fitxa bibliografikoa (datuak eta laburpena, nagusiki) osatzea eta, behin sinatu ondoren, klaseko fitxategian uztea. Ikasle konkretu bat kenduta, beste guztiek liburu bat baino gehiago irakurri zuten; zenbait, gainera, izugarriko dinamika irakurtzailea erakutsi zuten, eta, euren aitortuta, liburuak erosteko joera aski sistematikoa hartu zuten ikasturtearen amaierarako. Guztia ere, kontzientea naiz esperientzia-mota hauek zeharo anekdotikoak direla eta gizarte-dinamikaren gorpillean nekez izan dezaketela katekonbetako zokozorriak baino eragin gehiagorik.

ttipial), ez eta galarazi behar, edozein liburu begietaratuz eta irakurri¹. Irakurlearen bizitza laburra da eta, zinezko esangurarik izango badute, Kafkak zioen moduan, aizkora zorrotzaren gisan barneratu beharko lizaizkiguke liburuok, buruan eta gogoan izoztuta duguna zartatuz eta pitzaraziz.

Nolanahi ere, azken faktore hauek liburuak hautatzearen eta kanon delakoaren eztabaldara bideratzen gaituzte berriro ere: zer eskaini behar zaio egiten ari den irakurleari? zein xederekin eta zertarako? noraino bai/ez eskaini behar zaio aholkurik edota liburu-zerrendarik? norik prestatuak? zein irizpiderekin?

Euskal Literatura ez da galdera-sorta horretatik libratzen, jakina.

6.- Sei irakurle, sei liburu, sein arazo?

Gainontzeko gizakiekiko enpatiak edota, akaso, gure errealitate psikologikoak modu baikorrean jolastera eraman nahi izaten gaitu sarri askotan, eta, horrela, eskolak errealitate desberdinak "salbatzeko"/aldatzeko ahalmena edukiko balu bezala pentsatzera ekartzen gaitu maizki.

Ildo horretatik, bada (aurrerantzean ere izango baitugu ezkor eta mesfidati izateko aukera gehiago), demagun egungo gizarteak/irakurleak liburuak baloratzen ikasi edo duela, denbora soberan duela eta, zorionaren zoriona, irakurtzeari eskaini nahi diola (literaturaren esparruan ari gara, lasai beraz!) denbora horren zatitxo bat (posiblea den heinean, jakina, 247 minutu kentzen baitzikigu egunero telebis-tak, batez beste).

Zer eskaini lekieke orduan irakurleei? Kalitatezko literatura bakarrik? Egungo literatura moderno-ulergarria bakarrik? Zer egin gure autore klasikoekin? Eta haiengana hurbiltzeko xedea izanez gero, zernolako trauma jasoko luke irakurleak klasikoekin zerrenda irekitzean?

(1) Horratik, lasai eta aurre-iritzirik gabe planteatzekoa litzateke noraino literatura arrosarekiko adikzioak, best-selleren segimendu sistematiko eta esklusiboak, autolaguntzarako liburuak morrontzak eta bestek ez dituzten irakurlearen sensibilitatea eta pentsamendua kamusten eta agortzen, edo noraino diren landu eta bultzatu beharreko esparruak.

Duela hogeita hamar bat urte, Lasagabasterrek honako hau idatzi zuten: "De 101 obras escritas en los diferentes dialectos vascos desde 1545 hasta 1879, sólo 4 son propiamente obras literarias. De las 97 restantes, la inmensa mayoría son libros religiosos, donde se incluyen además de esa literatura ascética que tiene su puesto en cualquier historia literaria, los libros de piedad y hasta las traducciones" (1983, 255; gurea da letra etzana).

1879ra bitartean, lau obra besterik ez zuten Lasagabasterrek literariotzat hartu. Alegia, lau besterik ez literatura-irakurleen bazka izan zitezkeen euskarazko obrak.

Mekez ziurta nezake inoliz jakin izan dudan zein diren lau lan horiek zehazki, epe horretan, fraidearen arrautza-dozenan ez bezala, baten bat gehiago ateratzen baitzait beti batuketan; baina tira, ez dut uste hemen eztabaidatan sartzeak merezi duenik. Edonola ere, ezaguna da literatura-irakurleen bazka izan zitezkeen obra horien multzoa XIX. mendearen azken hogeit urteetan aniztu egin zela, antzerki-lanak kontatuz pare bat dozena osatzeraino iritsiz.

Kontua da euskarazko literatur obra "puruak" direnak hain gutxi izanda ere, euskal irakurleak ez dituela ezagutzen eta ez duela, nola esan, ezagutzeko asmo gehiegirik ere erakusten. Eta are gutxiago, "purutasun" literario hori ez darien gainontzekoak ezagutzeko.

Klasikoek oro har, eta gureek gehiago, hori dute araua: haien horma-hobian ondo babestuta, ukitzea bera ere eragozten duen irudizko kristal hautsi ezin bat dutela aurrean, gurtzen ditugula. Izan ere, zahar, itxi eta hezetasun usaina ohi dute gizagaixoeke (ia guztiak gizonak direlako baitarabilt "gizagaixo" hitza) eta, hori gutxi baillitzan, idatzita utzi zutena zeharo "gaindituta" dugula uste izaten dugu halaber.

Distantzia ideologikoaz ari gara, liburu batera iritsi ahal izateko sobran dagoen eragozpen itxurako prebentzio horretaz, hain zuzen. Istorio edo pertsonai on bat (eta ez da gure literatura klasikoaren kasua) edo oso aberasgarri izan daitekeen mezu bat aurkeztuko den ziurtasuna ez badago, nekez barneratuko da inor jadanik kronologikoki ere zeharo zaharkiturik geratu diren baso eta bide meharretan. Kontsumitzaile gisara, gainera, ohituegi gaude gastronomi, bidai eta bricolage desberdinetako genero praktikoetara eta, literaturan, haur

literaturara eta triada topikora (narratiba nagusiki, hogei kilometroko radioan egindako poesia zerbait, egungo problematikaz diharduen saiakera poxi bat, eta antzerki-lanik ez). Hortik landako guztia distantzia tematiko-erlijioso-generikoak ezabarazten du literatur ikuspegitik.

Baina klasikoan irakurketaren eragozpenak ez dira horretan agortzen.

Distantzia linguistikoa ere ez da gutxienezkoa izaten, zeren eta nori zail atsegin, esfortzurik gabeko itzulpen automatikoen unean egonik, *hizkera zaharra eta ulertezina* zaigun hori deskodetzen has-tea, hiztegi bereziak handik hona eta hemendik hara orrikatuz? Eta are, nori ez zail egun sanskrito baina urrunekoago ere egiten berea ez den *euskalki edo azpieuskalkian* idatzitakoa?

Beraz, zein gipuzkoarrek irakurriko du *Peru Abarka*? zein gaztek *Neurtitzak*? zein agnostikok *Gabonetako ikuskizuna*? zein poetak *Eskaldunak*? zein hegoaldetarrek *Piarres Adame*? zein irakurlek *Linguae Vasconum Primitiae*? zein espiritu minberak *Lehenagoko eskualdunak*?

Filologo eta hizkuntzalarien lantzat utzi dugu desenkriptatze-lan hori guztia. Eta halei, alorraren lehorrak aginduta edo, oso inoizka baino ez zail bururatzen esku artean darabiltzaten testuek jende ez filologoa ere izan dezaketela irakurle. Hortik, bada, haien edizio mar-dulak, aparatu kritiko exhaustibo eta bukatu ezinezko oharrekin, idazlanak kaleratzen laguntzera baino gehiago, paradoxikoki, fazistol astunaren azpian lurperatzera eraman ditzaketanak.

Esan nahi dudana: aldeko faktore bat bera ere ez dute euskal klasikoek egungo irakurle arruntaren eskuetara normaltasunez iritsi ahal izateko.

Ondo hesitutako abaroan gorde ditugu gure klasikoak. Eta handik aterako ez direnez, bertara sartu ahal izateko, bereziliariaren txartela erakutsi behar izaten da lehendabizi.

Nolanahi ere den, zenbaitetan hizkuntza bera ohi da irakurleek zaharregana jotzeko aurkitzen duten osagairik erakargarriena. Hizkuntzaren estiloan murgiltzea, prosaren jarlotasuna dastatzea eta, are, egungo hizkuntza modernoa aberasteko erreferentziak bilatu

nahi izatea izaten dira maiz asko irakurzaletasun oso espezifikoko baten akuluak.

Baina ez dira ohikoak¹. Irakurleek beste zerbait bilatzen baitute irakurtzen duten horretan: gozatu, ikasi, aberastu, irakurritakoa sentsibillitate eta jakituria pertsonalaren sisteman integratu, irakurtzeari eskainitako denboraren truke nolabaiteko errentabilitatea lortu... Hori da, azken batean, irakurtzean bilatu ohi dena.

Eta klasikoek oso garbi erakusten ez badute zinez errentabilizatu egin daitekeela haien irakurketa..., haienak egin du! Are gehiago eta lehenago, ezertarako denborarik ere ez dugun garai honetan.

Luze joko luke Plutarkok (lehen mendean) eta Basilio Zesarea-koak (laugarren mendean) egiten zuten "klasikoen" errebindikazioaz mintzatzen hasteak, eta, akaso, konbentzituta utziko gintuzkete dagoeneko konbentzituta gaudenok. Baina ez da hori.

7.- Sei liburuak aurkitu nahian edo kanon klasikoa osatzeko premia geroragarria

Kanonaren xedeetako bat hezkuntzarekin hertsiki lotua dago. Izan ere, zer irakatsi? zer hautatu? zernolako baloreak transmititu? dira Hezkuntza eta kanona uztartzen dituzten galdera nagusiak.

Eta, arrazoi identitarioengatik zein ludiko eta formaziozkoengatik, historian zehar kanonaren premia azpimarratu izan da mendebalde kultu guztian. Eta literatura nagusiak hor ibili izan zaizkigu beti, haien kanonak gora eta behera, beren letra-aberastasunak muturren aurretik pasatzen.

Haiekiko mimetismoengatik nonbait, Euskal Literaturan ere hala

(1) Ederra da A. Lertxundik Wittgensteinek hizkuntzaz egindako deskribapenez ballatuz ("gure hizkuntza hiri zahar bat kontsidera daiteke: kaletxoen eta plazen labirinto bat, etxe zahar eta berriekin, eta sasoi desberdinetan elkarri itsatsitako etxeen zati desberdinekin; eta horren guztiaren jiran, aldiri berriak kale zuzen eta erregularrekin eta etxe uniformeeekin") ematen duen aholkua: "Axular -adibidez- zertarako irakurri? Hiri guztian ibiltzeko" (*Berria*, 2011/04/03). Seigarren aginduaren aurkako aholkuak bezain eragilea irakurle gehienentzat, tamalez.

moduzko ahaleginak egin izan dira ba omen dugun "kanon klasiko", barne-kontsumorako behinik behin, aldarrikatzen.

Horrela erantzuten du *Literatura Terminoen Hiztegiak* kanonaz galdetzean: "Euskal literaturaren kanona, lehen mailan, egile klasikoek osatzen dute [kanon delakoa]: B. Etxepare, A. Olhenart, Tartas, P. Agerre "Axular"... besteak beste, eta geroko egileen zerrenda, literatur azterketek garatzen doazen heinean, doitzen eta zehazten doa" (2008, 437).

Baina bizpahiru autore "topiko-tipiko" horiek kenduta, ez dut uste delako kanona (beste) inon zehazten denik eta, areago, (beste) inor zehazten ausartzen denik.

Hori, agian, ez da guztiz txarra, nik bederen ez baitut kanon klasiko baten premia hain premiatsua ikusten. Izan liteke literatur bitzta modu lasaian hartu ohi dudalako, baina izan liteke, baita ere, Euskal Literatura klasiko guztian behar bezalako kanona osatzeko autorerik eta obrarik ez dugula iruditzen zaidalako. Eta ez diot diodana lau izen hutsez osatutako zerrenda horretan autorerik oiesena tartean sartu beharra izan dutelako bakarrik.

Basamortuko jendeek, izan ere, jainkoak harrikatu gabe eta isilpean asumitua dute errealitatea: ez dagoen lekutik nekez ateratu daiteke urik.

Ildo horretan, nik biziki eskertuko nuke Pozuelo Yvancos-en antzera jokatzeko aukera baliatuko bagenu: "en un sentido de estrategia de política cultural es preciso dejar de lado ahora ese proceso de discusión interna, o mejor, arbitrarlo con una solución externa: dejemos que el canon literario hispánico no dependa tanto de nuestras propias identidades culturales, como de la negociación que seamos capaces [...] para un reconocimiento que vaya más allá de nosotros mismos, y que dirima su destino por encima de las fronteras de nuestra lengua y de nuestra cultura" (2009, 95).

Baina horrenbestearaino iritsi gabe bada ere, gu ez baikara arka-kuso bat baizik literaturaren ustezko errepublika aristokratiko horretan, lasai asko sakatu dezakegu ustezko kanonak presaka eraiki behar ez izateko galga.

Gainera, ezin ahaz daiteke bi eginkizun nagusi planteatzen za-

zkgigula ezer egiten hasi aurretik: "pensar (críticamente) sobre los mecanismos y las estrategias de la formación y transformación del canon en los estudios literarios" eta, batik bat, "examinar críticamente los presupuestos ideológicos de la formación del canon a nivel vocacional ("sinesle" bezala¹) desde nuestros presupuestos ideológicos a nivel epistémico (edo "akademiko" nahiago bada)" (Mignolo 1991, 258).

8.- Hezkuntza ez unibertsitarioa,

Literatura Klasikoa eta Eskolarako Kanonak

Literatur sistema orotan kritikak, esparru mediatikoak eta irakaskuntzak izan dituzten erabakigarritasuna eta protagonismoa indargabe daude, oro har, gure Literatura Klasikoari dagokionez. Eta halandaze, interesek eta herrek, pobreziek eta presek bideraturik, Euskal Literatura Klasikoa ez da gaur egun ez kritikaren gogokoa (egun-eguneko literatura baino ez baitu ikusmiran!), ez eta ballabide mediatikoena. Irakaskuntza geratu da Euskal literatura klasikoaren arduradun bakar.

Eta agian gordailu-sen horrengatik ere, distantzia astrala mantentzen da irakurketa eskolarraren eta sozialaren artean (azken honetan, ematen denean, irakurketa askea da normalean, eta "derri-gorrezkoa", berriz, lehenengoan). Eta, gorago ikusi bezala, ez dirudi gizartearen dinamikak gauzak aldatuko dituenik. Beraz, plazeraren paradisia *versus* kondenaren esparru danteskoa irudikaturik agertzen zaizkigu irakurleen espektatiben ortzi-mugan, bigarrena ezin egokiagoa, agerian da, edozeinen irakurzaletasuna desmotibatzeke, are desmotibatzaileago irakurlea gaztea eta egin gabea denean.

Ataka gaitz horretatik ateratzeko giltza, ohi bezala, didaktikaren esparruko sektoreen eskutik etortzen da, azken finean, irakurzaleta-

(1) Haren ustez, nolabaiteko "sinesle" gara, zeren parte hartzen baitugu "de una cierta concepción interiorizada de lo que 'es' la literatura (sus prácticas, su función social, sus obras representativas y los valores que a través de ellas se transmiten), eta aldi berean, "akademiko" ere bagara, "académicos" que intentan comprender cómo cada sociedad desarrolla sus propios sistemas de valores, sus propias formas de expresión y, desde luego, sus propios cánones" (apud Molano 2010, 95). 1991.

sunak lantzeko eta liburuak tentagarri bilakatzeko dituzten asmo sata-
niko horietatik. Eta, ondorioz, haur eta gazteekin duten eginkizuna-
ren erantzukizunak gutxienez "etxetik ibiltzeko moduko kanonak",
kanon -bederen- motibagarriak, "eraikitza" eramaten ditu maiz
asko.

Baina ballabideen eskasia onartuta eta lanen eskerga eta ahale-
ginak balioetsita eta laudatuta bada ere, susmoa dut aski era auto-
matikoan eraikitzen d(ir)ela kanon gisakoa(k) hezkuntza ez-unibertsita-
tarioan. Prozedura ez konplikatuégia erabiliz gainera, hots, Literatura-
ren historia-liburuén hautuetan oinarritu, ikasleen adinari eta adime-
nari dagozkien zenbait egokitzapen egin, eta horra hor, testuen
arrago didaktikoan, Haur, Lehen eta Bigarren Hezkuntzako edota
Batxilergoko ikasleek landu eta ikasi beharko duten materiala eta
irakurraraziko zaizkien testuak eta pasarteak.

Irakaskuntzan eman ohi den irakurzaletasunaren inguruko
emaitzak ikusita, agerian da arreta handiagoz eta gauzak beste
modu batez baloratuz burutu beharko litzatekeela literatura klasikoa-
ren eskolaratzearena.

Filologiako karreretan, esterako, azken kurtsoetan irakurtzen da
Literatura Klasikoa. Hautu desberdinak eginez (eta behin-behineko
kanon historiko-filologikoak eraikiz), baina betiere ohiko zentzu
hertsiaeren esparrutik aldenduz. Izan ere, dela literatur historiaren
transmititzea (horrek adierazten duen guztia esplizitatuz), dela haren
gorabehera sozioliterarioez eta linguistikoez oñartaraztea, edo dela
literatur ekolzipena dastatzea eta gozaten edo ikastea, komenigarria
da Literatura Klasikoa lantzean iparrorratza imantatua izatea eta ipa-
rra non dagoen ahaztu gabe abiatzea.

Une honetan ez nuke jakingo esaten horiek berek edo zeintsu
izan beharko luketen hezkuntza ez-unibertsitarioko xedeak, edota
beste modu batez zehaztu beharko liratekeen. Dena den, bat egin
genezake Todorovék honetaz planteatzen zuen printzipio orokorra-
rekin: "El conocimiento de la literatura no es un fin en sí, sino una
de las grandes vías que llevan a la realización personal" (2009, 28).

Xedeak xede, abiatzen hasteko, modu ezberdinetan jolas liteke
gure Literaturarekin hezkuntza ez unibertsitarioaren esparruetan.
Esan gabe doa honako hau baino txosten bideratuago eta zehatza-

goaren eginkizuna litzatekeela mailakako edukiak finkatzea eta lantzeko material guztiak prestatzea. Horrexegatik, guk hemen ideia ximple bat besterik ez dugu aurreratuko eginkizun horren zehaztapenerako baliagarri izan daitekeelakoan.

Alegia, autore eta obra guztiek berdin balio ez dutela aitortzetik abiatu behar da literatur hautuak egiteko orduan. Eta Euskal Literaturak autore eta obra larregi ditu filologiaren eta irizpide linguistikoaren ispurarekin kanonizatuta, mirarien artean jaiok izan arren, irakurleari (are gutxiago gazteari) ezin irakurrazazi dakizkiokeenak. Eta bekatu liteke Arueko erretorea bezalako autoreen obrak bakarrik alpatzea.

Wittgenstein-Lertxundiren hitzak parafraseatuz, esango genuke gure autore klasikoen irakurketak "herri guztian ibili ahal izateko" balio duela. Eta hori egoki da -eta zuzen- "herri" guztia ezagutu nahi dutenentzat, lanbideagatik (idazle, historialari, filologo...) literatur paisaia guztia ezagutzera derrigortuta daudenentzat, etc. Zalantza da ea turismo-mota hori bera aholkatu dakioken, letra-kontuetarako denbora urria izanik, irakurgaiak gogorako eta bizitzarako baliagarri bilakatu nahi dituen irakurle xumeari ere.

lido horretatik, eta labur eta gordin esanda, XIX. mendearen amaiera bitarteko literatura gehiena lekukotasun historikorako baino ez luke erabili beharko Mezuntza ez unibertsitarioak, kanon eskolarrerako ia izenburu bat bera ere ezin baita jaso gure Klasiko zaharren esparrutik, oro har. Eta kontua ez da ikasgaiak "erakargarri" bilakatzea, baliagarri bihurtzea baizik.

Agian irizpide linguistiko-filologiko hutsak erabiltzeari utz diezalenean deskubrituko du Euskal Literatura Institutuzionalizatuak beaterio desberdina sortzeko premia eta, areago, Klasikoak dagokien tokian uztekoa.

Zeren eta, entziklopedia eta iritzi-emaiile ofizialen ustezko kanoak eta kanonizazioak gorabehera, Euskal Literatura Institutuzionalizatuari falta zailo ikustea badirela, han-hemenka, aldareetara igoak izateko zain dauden obra miragarriak, santifikaziorako bidean mirakulu-faltarik ez duten obra zokoratuak, eta oraindik aldarearen erdierdian daudela alboetako aingerutxo laguntzaile izatera deitutako obra asko. Eta delako kanonizazio horretarantz bultzatu beharreko

gehien-gehienak XX. mendearen hasieratik hona datozen urteetan sortuak izan direla.

Edo beste modu batean esanda, gure benetako Klasikoak ez direla zaharrak, modernoak eta garaikideak baizik.

Ondorioz, ikasle gazteen bazka literarioa literatura unibertsalak klasikoan esparruan eman dituen titulu handienekin osatu behar da ezinbestean –eta ez Axularrekin eta Mendibururekin–, eta azken mendean sortutako literaturak (euskarazkoak zein erdarazkoak) emandakoekin.

Halek behar bezala hautatzea eta euskaraz (euskara batuan, alegia) eskaintzea litzateke eginkizuna, espezialistena, jakina, baina funtsezko eginkizuna.

Hau da gure errealitatea. Lotsarazi behar ez gintuzkeena, baina den bezalakoa dena. Hasiera ona egingo lukete ikasleek eta gaitzetzeko irakurle xumeek horietatik guztietatik elikatuko balira.

Gure Klasikoan arazoa hortik bideratuta ere, irakurzaletasunaren uharrria geratuko zaigu porturatze bidean. Baina hori, gorago aurrreratu dugun bezala, Gizarteak dituen ikuspuntuarekin, interesekin, lehentasunekin, irizpideekin eta erabakiekin lotua doa. Eta eskolari eta irakasleei borroka handia egitea dagokie horretan, baina betiere nihilista optimista haren antzera: kontuakbideratu ahalko balira bezala salatu, aldatzerik ez dutela pentsatu arren.

Amaierakoak

Eta noan bukatzera, eztabaidarako puntu eta abiapunturik ez da-eta falta.

Haiseran esan dizuet nola jaso nuen mintzaldi honen izenburua Pirandello-ren saiakera batetik. Eta guztiz egia da kontatu dizuedana.

Halere, gauzatxo bat bakarrik falta zitzaidan erabateko egia esateko: mintzaldiaren hasieran alpatutako latinajoa honako esaldi honen amaieran zegoen itsatsita, eta nik orain, neure egin nahi nuke italiarraren hura ere:

"Ai, ene, esan dudan guztia ez balitz vox clamantis in deserto bilakatuko!"

Gutxienez, errudun-komplexu gutxiago eta buru-osasun gehiago izango genuke liburuen unibertso honetan gabiltzanok! Eta horrela, agian, irakurtzeko ilusioa eta pasioa ere irradiatuko genituzke ingurukoengan!

Hala biz!

Irakurri beharrekoa ez den bibliografia laburtua

- Argüelles, J.D., 2003, *¿Qué leen los que no leen? El poder inmaterial de la literatura, la tradición literaria y el hábito de leer*, Bartzelona.
- Bravo, J.M., 2005, "Los modos de leer", *Centro de Competencia en Comunicación para América Latina*, Bogotá (<http://www.c3fes.net/docs/modosleerbarbero.pdf>)
- Carr, N., 2011, *Superficiales: ¿Qué está haciendo Internet con nuestras mentes?*, Madril.
- Crain, C., 2007, "Twilight of the Books", *The New Yorker*, 2007/12/24 (http://www.newyorker.com/arts/critics/atlarge/2007/12/24/071224cr_at_large_crain).
- Eco, U., Carrière, J.-C., 2010, *Nadie acabará con los libros*, Bartzelona.
- Euskaltzaindia, 2010, *Literatura terminoen hiztegia*, Bilbo.
- Griswold, W., McDonnell, T., Wright, N., 2005, "Reading and the reading class in the twenty-first century", *Annual Review of Sociology* 3, 127-141 (<http://www.sociology.northwestern.edu/faculty/griswold/Annual%20Review%20Reading.pdf>).
- Lafargue, P., 2010, *El derecho a la pereza*, Bartzelona.
- Lasagabaster, Tx., 1983, "La Literatura Vasca entre 1700 y 1876", *Memooria del IX. Congreso de Estudios Vascos*, 251-277.
- Ministerio de Cultura de España: (Irakurtzeko azturen inguruko ikerketen datu-baseak: <http://www.mcu.es/libro/MC/CentroDoc/Informes/HabitosLectura.html> eta <http://www.mcu.es/libro/MC/ObservatorioLect/Estudios/estudiosMCU/lectura.html>).
- Molano Vega, M.A., 2010, "La normatividad compleja como posible respuesta a los debates sobre el canon literario", *Lingüística y Literatura* 57, 93-109.
- OECD, 2011, *PISA 2009 Results: Students on Line: Digital Technologies and Performance*, VI, (<http://dx.doi.org/10.1787/9789264112995-en>).

- Pirandello, L., 1968, *Ensayos*, Madrid.
- Pozuelo Yvancos, J.M., 2009, "Razones para un canon hispánico", *Signa* 18, 87-97.
- Schopenhauer, A., 2009, *Parerga y Paralipómena (Escritos filosóficos sobre diversos temas)*, Madrid.
- Todorov, Tz., 2009, *La literatura en peligro*, Bartzelona.
- Zaid, G., 1996, *Los demasiados libros*, Bartzelona.

Poesiaren egia: emozioa eta estetika

PELLO OTXOTOKO

Askotan galdetzen diogu geure buruari: Zergatik idazten dugu poesia? Sentimendu bat igortzeko, estetika jakin bat adierazteko, norberaren kezka nola edo hala kanporatzeko, bizitzaren ñabarduraren bat gorailatzeko... Auskalo! Ia mundu guztiak zerbait idatzi du noizbait eta nonbait, hala nola, poemak, abestiak, egunerokoak, gutunak, ipuinak, komentarioak blogetan edo blogetako komentarioei egindako iruzkinak. Hala ere, poesia idaztera gutxi batzuk animatzen gara. Zer bilatzen dugu adierazpen mota berezi honetan? Zerk bultzatzen gaitu poesiaren bidez geure gogoetak kanporatzera? Oro har, hitzen zolitasunak, esaldien kadentziak, erritmo literarioak, barne-musikaltasunak. Hori guztia lehen hurbilketa bat da, poesiaren alde formalari dagozkion identitate berezitasunak. Argi dago edozerk ez duela balio eta ezin zaiola edozeri, besterik gabe, lizentzia poetikoa deitu. Jakina, poesia ez da soilik egitura formal zuzena duena eta arauak osoki betetzen duen kaxa hutsa, bere hitzekin astintzen eta kitzikatzen ez bagaitu. Hona hemen poesiaren antzinako definizio bat: "Hitz batetik bestera doan bulkada, izpirituaren garretan sututa doana" (Platon).

Poemak egitura argia eta zehatza behar du izan, zer edo zer esan eta adierazi behar du, eta ez hitzak soilik. Kontu partikularren eta kontu unibertsalen artean elkarrekiko loturak eraiki behar ditu, Joan-etorriko bideak sortu, eta lerroen bitartez egilea eta irakurlea harremanetan jarri. "Poesia lengoia da; elkarrizketa pertsonal eta barnekoenean sortzen den lengoia. Poema batek bizitza izango du

irakurleak poetak idatzi zituen hitzei baino ez badie erantzuten" (W.H. Auden). Modu berean, norberaren barne-izatearekin harremanetan jartzea ere bada poesia: "Poesiaren bitartez gizakia bere existentziaren oinarrietara heltzen da. Elkarrizketa bat sortzen da, eta gizaki izatea elkarrizketa bera izatean datza" (M. Heidegger).

Keats-ek zioen poesiaren sorrera gizakiok egia eta edertasuna bateratzeko eta anitzeko dugun grinak bultzatuta gertatzen dela, baina era berean bazekien horixe lortzea ezinezkoa zela. Ahalegin horrek, ezinezkoa izan arren, sentitze horren emozioaren txinpartak jota poema sortzen du. Eta poesia terapia eta antidotoa da ezinegorenaren, irrazionaltasunaren eta hutsunearen kontra. Poesia erantzun gisa aurkezten zaigu egunero mehatxatzen gaituen nora ezari aurre egiteko, eta beldur eta izu primarioenei bekoz beko begiratzeko: bakardadea, porrota, heriotza, oinazea, ahanztura. Horregatik beharrezkoa da, bizitzen laguntzen duelako, komunikazioa errazten duelako, eta barne-izatearen garapena kitzikatzen eta eragiten duelako. Eta poetak hori guztia gerta dadin laguntzen du. "Norbere buruari eta beste guztiei sortzen zaizkien galdera betierekoak eta garaian garaiko galderak, eta bereziki gizarte konkretuetan indarrean daudenak argitzean datza poetaren zeregina" (H. Ibsen).

Poesia sortzeko errezeta ugari idatzi dira. Horietako bat hauxe litzateke: irakurtzea, motibazioa sustatzea, hezkuntza eta formazio literarioa edukitzea, gustu artistikoa lantzea, eredu egokiak erabiltzea, gaiekin asmatzea, eta batez ere, geure barne-ahotsa entzutea eta berari lasai isurtzen uztea, eta barne-ahots hori modu egokian adieraztea eta igortzea, halaber, pazientzia edukitzea eta maiz zuzentzea.

Ondoren, alperaturiko hori guztia kontuan izanda, eredu onak aukeratzen badira, gaiekin asmatzen bada eta, batez ere, norberaren barne-izatearen hitzak entzuten badira eta bere jarioari libreki adierazten uzten bazailo, pazientzia edukita eta zuzenketa ugari egin eta gero, agian, gutxien espero duzunean txinparta berezia sortuko da eta magiak bere agerpena egingo du folio zuriaren eszenatokian, kualitatiboki erabat berezia eta berezia den adierazpen horretan gauzatua: *poesia*.

Ez da erraza izaten zehatz-mehatz definitzea zer den zentzazio eta estetika horren agerpena, baina berau ezagutzea errazagoa iru-

ditzen zaigu bertan daukagunean edo bertan egon gabe bere ga-bezia sumatzen dugunean. Hitz batean, lerro batean, sintaxi berezi batean, erritmo edo melodia berezi batean azaleratzen zaigu, irudi batzuen batze prozesuan, begirada edo keinu baten deskribapenean, edo horien guztien konbinaketa batean aurkituko dugu. Agian, konbinaketa horretatik kanpo dagoen beste zer edo zer berrian ere topatuko dugu. Orduan, une horretan, idazkera guztia elementu horren inguruan antolatzen da, beste distira igorriko du eta zentzu berria hartuko. Poesiaren aurrean egongo gara eta puisiaren zerizarenaren mamia dastatu ahal izango dugu.

Horrekin batera, poetaren beraren barne-ahotsa ezagutzera iritsiko gara. Barne-ahots horretan poeta bakoitzak duen puisiaren iturburua aurkitzen da. Baina, zer dugu, bada, sarri askotan aipatzen den *barne-ahots* horren entzumena edo berari men egiteko behar hori? Sentimenduen bulkada aintzat hartzea. Funtsean: sentimenduen islaren adierazpena. Horien transmititze prozesuan eta igorpen estetiko egokian legoke puisiaren funtsa. Valéry-k idatzi zuen: "Benetan aberasten nau egunero ikusten dudana erabat ezberdin ikus dezadan eragiten didanak". Goi mailako poesia, hein handi batean, ameslaria izan ohi da etorkizuneko aldaketei begira. Halaber, poesiak gogoeta minimo bat edukitzea aberasgarria izango da, eta poemari esker garria gertatuko zaion bernizaren distira erantsiko dio gogoe-tak. Paul Valéry-ren hitzetara bueltatzen naiz, eta hauxe ekartzen digu gogora: "Poesiarik baliotsuena filosofia baten bihozkada islatzen duena da, edo filosofia baten bihozkada finkatzen duena. Bihozka-da hori aberatsagoa eta askoz ere zehaztugabeagoa balta poesiak ekar lezakeen filosofia baino". Eta ados nago berarekin puisiaren barnean ere pentsamenduaren hazia egon behar dela dionean (dena den, beste idatzi baterako gaia litzateke hau). Alabaina, muinean sentimenduak daude eta haiek sortarazten dituzten emozioak. Denok, orokorki, badaukagu gun e intimo bat, barne-barnekoa, nortasunaren txoko mugatua, zeinetan gizabanako bakoitzaren emozioak eta bulkadak hozitzen diren; eta, indibiduoak urrunekoa norberarena balitz bezala sentitzen du eta norberarena urrunekoa balitz bezala. Leku horretan pasioa eta sentimenduak ernetzen dira, hots, emozio-rik primitiboena eta indartsuena, eta horien artean, gogo poetikoa.

Oso gun e berezia da hori, eta bertatik indar eta bulkada berezia dator, arestian aipatutako gogo poetikoa, alegia. Neurofisiologo

batzuek paleokortexean kokatzen dute, *hipocampus* eta *amigdala zerebralaren* artean. Bulkada hori neokortexera bideratzea, hots, alde arrazionalagoetara eramatea indar hori barreiatu gabe, irudietan zehaztea, besteengandik atxikigarriak izango diren erritmoetan itzultzea, eta irudi eta erritmo horiek besteek ulertuko dituzten hitzetan eraldatzea, horixe litzateke poetaren zeregina.

Bulkada horren indarrak bestelako gaitasun intelektual gehienak eraentzen ditu (esate baterako, pertzepzioa, memoria, ezagupen gaitasuna) eta emozioen eta sentimenduen lehengaila osatzen du: maitasuna, beldurra, gorrotoa, haserrea, amorrua, alaitasuna, tristezia, plazera edo malenkonia. Bulkada hori eduki ezean, idatzi daitzekeen hitz eta lerro ederrenek ere ez dute zentzu eta esanahi handirik izango. Bulkada horren indarririk gabe ez dago poesiarik; berarekin bakarrik, ere ez! Gogoeta eta emozioa txanpon beraren alde eta ifrentzua dira. Poeta bakoltzak bere hizkera eta ahots propioa eraiki behar ditu bi zutabe horietan eutsirik. Eta ahalegin hori sostengatzeko pasioaren nahitaezko presentzia beharko dugu, edonolako mintzaira poetikoaren oinarria berau baita. Beraz, zer geratzen zaigu, arazo horri modu hertsian heltzen badiegu? Zer da poesia deritzogun horren funtsa? Zein da poesiaren benetako egia? Gogoeta, sentiberatasuna, esperientzia, arte konkretu batekiko lotura, estetika berezi bat, ala emozioaren bulkada eta jario kontrola ezina? Zein da benetan poemaren funtsa? Non dago bere benetako zerizana eta egia?

Zalantzarik ez dago guztiak garrantzitsuak direla, eta neurri handi edo txikian, ia beti elementu horiek topa ditzakegula poema batean. Dena den, gutxi batzuetan sintetiza baldin bagenezake, ezinbestekotzat joko genituzkeen bi hauetan labur daitezke arestian aipatutako elementu guztiak: *emozioa eta estetika*.

Poesian garrantzitsua da zer esaten den eta nola esaten den. Are garrantzitsuagoa, ordea, isiltzen dena eta iradokitzen dena izan ohi da. Isiltasuna eta iradokizuna poemaren bi osagai oinarrizkoak dira. Osagai oinarrizko horiei esker poemak arnasten du, aurrera egin eta edertasunaren urertzera irits daiteke. Era berean, ezinbestekoak dira indarra, tentsioa, zehaztasuna, harridura eta asaldatzeko gaitasuna. Badarik ere, konplexuena eta desiragarriena poemel

emozioa ematea izaten da, eta poemak berak emozioa igortzeko gaitasuna edukitzea.

Eta nola eragiten dugu emozio hori azaleratzeko, edo nola egin gorderik dagoen emozio hori kitzikatu eta pasioaren mekanismo guztiak martxan jartzeko?

Poesiari ez zailo hitzordurik jartzen, ez behartzen, ezta arau edo diziplina berezirik ezartzen ere. Poesia nahi duenean agertzen da. Ez dakigu nondik etortzen den; ahal duenean eta beharrezkoa denean, edo beste erremediorik ez dagoenean eta nahitaezkoa denean, baina betiere bere kabuz, umil eta irmo, jario iraunkor eta isilean azalduko da, *ad libitum et a piacere*.

Kafka-k zioen liburu bat aizkora bilaka daitekeela geure barneizatean dagoen itsaso jelatua zatitzeko. Horixe da gauzak beste modu batez ikusteko ezinbesteko baldintza. Horretarako ere balio dute poesiak, literaturak eta arteak, begirik gabe ikusteko, edo bestela esanda, begiek atxikitzen ez dutena ikusteko.

Genero literario bat baino gehiago jarrera bat da poesia, begiratzeko modu bat, pentsatzeko eta sentitzeko era berezia. Ahalegin bat da, jarraitua eta bukatu gabea, subertsioan murgiltzen gaituena eta adiskidetze loturak eraikitzen dituena. Badenaren errealitatean nahasmena sortu eta mundu hobe baterako proposamena egiten duena. Horregatik maiz topa ditzakegu poesia ugari duten testu narratiboak, ipuinak zein nobelak.

Kanpo-errealitatea...errealitate ugari bateratzen dituen errealitate handiagoa da. Eta ikuspegi horren jabe izan ohi da gogo poetikoa. Gogo poetikoa edertasunezko formaz osatua dago, zeinak perfekziorantz jotzen duen. Gogo poetiko horren iturburua, ordea, sentimendua da, sentimenduaren gogoeta eta sentimenduaren emozioa. Emozio handia, emozio hausnartua, eta taxuz eraikitako emozio oldoztua. Beste hitz batzuetan, kanpo-errealitatea barne-errealitatearen galbahetik pasatuta, galbahe horren sarearen zuloak emozioaren sentimenetik eraikiak direnean.

Ez da lan xamurra izaten poesia idaztea. Sarri askotan distantzia itzela geratzen da hasiera batean sortu nahi genukeen poema eta azkenean idaztea lortu dugun poemaren artean. Poetaren zeregina zailtasunaren kontra etengabe ekitea da. Horretarako beti prest eta

erne egon behar, jagole prestua baillitza, dirdai baten zain, errebelazio edota segurtamen baten esperoan. Eta behin azalduz gero, emozioaren indarra gehitu behar, Ideia horrek norbait edo zerbait antzaldatzeko gaitasuna duen mezua Igorri ahal izateko. Gehienetan, aldiz, eskuartetik ihes egiten du areak behatz tartean bezala. Bukatutzat ematen ditugun poemak, argitaratzen ditugunak, guretzat hobere-nak direnak, betiere hurbilketa soil bat dira, hau da, izan behar zuketen poema horien isla desitxuratua besterik ez dira. Hortaz, porrotaren eta asegabetasun zentzazioen jabe izan ohi da poeta. Arrazoi handiz zion Paul Valéry-k poema bat ez dela bukatzen, poema berez utzi egiten da.

Estetikari dagokionez, konplexuagoa izan daiteke (ez beti, ordea). Sortzaileak bulkada berezia izaten du sortzeko momentuan, eta poetak bereziki bi polo kontrajarriak bateratu behar ditu: elkar kideku barne-mundua eta kanpo-errealitatea, bakarra izan eta osotasunaren parte, biak batera, eta bere buruaz jabe izan, aldi berean finitua eta mugaezina dela jakinik.

Gogora dezagun Vicente Huidobro-k eskaintzen digun errezeta ederra: "*Poesia izan dadila mila ate irekitzen dituen giltzaren modukoa*", izan ere, poeta Jainko ttiki bat baita, eta poesia dibinitatearen nahia lurrean gauza dadin, dibinitateak erabiliko duen bitartekaria edo mezularia.

Gizakiaren abenturarik handiena bizitzea da, eta bizitzea barne-abentura eta kanpo-abentura da, banakakoa eta kolektiboa, epikoa eta etikoa. Eta, beraz, estetikoa.

Tolstoi-ren esanetan, estetika aurretik jarritako kanon jakin batzuetan oinarritzen eta eraikitzen dugu. Kanon hori garaian garaiko kritikoek edota klase burges sasi-ikasi batek eraiki izan ohi du; kasurik zabalenean ere, urte batzuk edota mende batzuk lehenago aurreko belaunaldiek eraikitako gustuetan oinarritzen dela esan genezake. Nolanahi ere, ez gara Tolstoi-ren hausnarketa horretan sartuko, batez ere luzeegi joko genukeelako. Hori bai, zalantzarik gabe balezta daiteke poesiaren iturrian, bere sorreran, eta poesiaren forma zein fondoa ongi taxutzen eta txukuntzen saiatzen garenean, estetika berezi eta konkretu baten itzalpean egiten dugula. Estetika horren nondik norakoak poeta bakoitzaren izaeraren araberakoak izango dira, eta bere ibilbidean eginiko irakurketek zedarrizaturik eta

bizitutako esperientzien mugarrietan sortutako emozioek lerratu dizkloten sentimenduek baldintzaturik egongo da. Horretaz aparte, ñabardurak gehitzen joango zaizkio unean uneko eta tokian tokiko bizipen berrien eta etorkizuneko gogoetetan oinarriturik.

Jakin badakigu poesiak zoritxarrez (edo zorionez?) ez duela ezer materiala lortzeko balio, eta poesia ezin dela diruz ordaindu. Aitzitik, modu berean badakigu mundu honetan balioa duten gauzek preziorik ez dutela, eta poesia horien artean dago. Eta emozioa baldin bada poesiaren ezaugarririk garrantzitsuenetakoa, emozio primario bat, gizakia gizaki den unetik gurekin dirau. Iraupen horren zergatia eta arrazoa ezdeusaren iraunkortasuna da, eta ezdeus horren iraunkortasunaren aurrean erantzuna ezintasuna da. Gure ezintasunaren erantzun hori nora ez hutsean eror ez dadin poesiaren bitartez aurre egiten diogu ezerezari, eta horren bidez erresistentzia jarrera bermatu. Erresistentzia da aurrera jarraitzeko indarra ematen diguna. Erresistentziak zentzua ematen digu eremu lehor eta etorkizunik gabeko horretan bizirik mantentzeko; beraz, gure biziraupena erresistentzia izan ohi da, hots, kasu horretan ezintasunak superbizipena bermatzen digu.

Juan Gelman-ek honela idatzi zuen "El Tajo" poeman:

*La poesía no hace
que algo suceda, dijo W.H. Auden.
Apenas sobrevive, dijo.
No dijo por qué. Sobrevive como
sobrevive la imposibilidad.*

Horrelakoa da poesia. Olatu bat, errealtatetik sortzen dena eta isiltasunaren lurralde ezezagunetara abiatzen dena. Eta olatuaren bita, emozioa, isiltasunaren urertzera iristen den azken arnasa da. Eta olatua lehertuko da, mila zati nora ezean barreiatuz, ezerezaren estatika astinduz, poesiaren taupadak edonora hedatuz, eta zaharberritua antzaldatu: olatua bera desagertzen denean, isiltasun horren azalean, urertz bustian, geratzen den azken arrastoa, emozioaren hazia, izandako aparraren azken mamia, azken lurraldea, azken egia.

Desagertua

AMAIA ITURBIDE

Neguko goiz batean desagertu zen, laino sarri eta hotzarekin batera, ibiltzerakoan bidea ozta-ozta urratu ahal izateko sasitza zuriak eskuekin (eta ia endalka) aldeetara saihestu behar diren neguko goiz horietariko batean. Horrelako goizei batzuek Basoko Jaun Bizar Zuri-dunak deitzen diete, beste batzuk, aldiz, ustean daude lurperatzaileek hobi baterako zuloa egiteko lur palakadak botatzea nola, hala ezezagun batek ere erabakitzen duela goiz jelatu horietan eguratsa aino multzo korapilatsuz estaltzea.

Uste eta zurrumurru herrikoi hauek, hain bolo-bolo barreatuta-koek, Sabinoren kasua zer esan eta zer pentsatu gehiagoz biltzen zuten, misterioa alde askotatik baitzeturren. Hasteko, familiakoek haren desagerketaren berri jakitean ez zuten harridurarik agerrarazi, ezta nahigaberik ere, norbaitek bidala luze bat egin behar duela aditzerakoan ipini ohi den begitarte jarri zieten familiakoek halek eskatuta etxera joan ziren poliziako agenteei. Polizia batek etxe hark zingiraren hondoa ekarri ziola gogora kontatu zien Sabino desagertu eta bost egunetara komisaldegira bertaratutako zenbait auzokori. Izan ere, hura bezalako herri txiki batean errutinaz kanpoko edozein gauza zeharo azpimarratuta geratzen da. Poliziako agenteak harriritu zeuden hasieratik kasu honekin. Esan bezala familiaren aldetik mugagabeko gogogabezia baino ez zuten jaso. Hara bertaratu zirenean, aitalak irakurtzen ari zen egunkaritik ia ez zuen burua altxatu, irakurtzen ari zen albistea semearen desagerketa baino interesgarriagoa zelako itxurak eginez. Amak esaldi batzuk esan bazituen ere, esaldi urrunak eta koloregabeak bezalakoxeak izan ziren halek, sarritan aharrausiez tartekatuak. Anaia bere aldetik leihotik begira bezala

egon zen, gogoa beste nonbait balluan eta Sabinorena molestagarri izango zitzaiolakoan. Jarrera hau ez zegoen oso urruti Sabinoren arrebatzat jo zitekeenarengandik, poliziek kasuaren inguruko xehetasunak azaldu bitartean (zeuzkaten susmoak, pistak eta abar) azkazalak karrakatzen jarraitu baitzuen. Osaba zaharrari dagokionean, bere ahoskera itxiak eta gauzak azaltzeko zeukan modu korapilatsuak urrun bilakarazten zuten guztia.

Bigarrenez, kalean desagertuaren argazkia jartzeko esan baldin bazieten jendearen aurrean txarto ez gelditzeko edota ohitura hutsagatik zela uste zuen operazioa zuzentzen zuen polizia buruak, zeren gai honi buruz hitz egiterakoan, osaba zaharrak Sabinoren argazkia edozein toki ez oso nabarmenetan jar zezatela esan baitzien eta ohiko txintxeten orde zuten bait iltze herdoildu eman.

Kasu hura misteriotsu bilakatzen zuen hirugarren arrazola etxekoek desagertuaren argazkia nolakoa izan behar zuen irizpidean bertan zetzan, Sabinoren azken aldiko argazki bat proposatu beharrean zur puska bat eman baitzien familiak. Kontua batere barregarria ez bazen ere, polizia haietariko bat barrezka lehertu zen (gero egindakoaz damutu arren). Beste polizia baten erreakzioa, ordea, kontrakoa izan zen, bekozkoa zimurtu, birao borobila bota eta hase-urretzearena. Hala eta guztiz eta, familiak sorailo jarraitu omen zuen, halekin ez zihoan arazoa baillitzan. Hura guztia txartzat hartu zuen poliziak errieta egin zien opil aurpegi lokartua zeukan amari, hor nonbait (agian zirrikitu batean) enpotratuta zegoen aita mehearri, itxura guztien arabera Sabino anaiatzat jotzen ez zuen anaiari, Sabinorekin ziur aski inoliz jolastu gabekoa zen arrebari eta infiltratu eta espioi plantak zeuzkan osaba zaharrari.

- Baina ez zarete konturatzen? Oraindik bizirik egon daiteke eta, are gehiago, guk inspektore gisara bizirik dagoelako egin behar eta ziurtasun morala eduki behar dugu —gaztigatu zien polizia buruak, kopetako izerdi tanta lodiak zapiz xukatu bitartean.
- Baina ez duzu ulertzen, ez —zuzendu zitzaion Sabinoren anaia.
- Ez, ez — errepikatu zuten gurasoek.
- Orduan zertan da kontual! —aldarrikatu zuen poliziak bere senetik irtenda.

- Aurpegia guztiz arrunta zeukala, hainbestean dauden horietariko bat. Gainera, zurgindegri batean lan egin zen, jubilazio aurreratua hartu baino lehen. Zur puskaarena lagin edota oroi-garri gisara ere har daiteke. Ez gara hain gaixtoak —azaldu zuten osaba zaharrak.
- Eta zurarekin zer egiten dut, begitartearekin eskultura bat enkargatu eta hari argazki bat egin? Hori da nahi duzuenā? —zuzendu zitzairen, berriro ere, ezpainak ez ezik, belaunak ere dardarka zeuzkalarik.
- Ez, ez duzu ulertzen, zur honekin eskultura bat egitea Sabino-ri omenaldi bat antolatzea bezalakoxea izango litzateke eta guk ez diogu omenaldirik egin nahi. Zur puska horri begitarte itxura eman (hori errekitarako labanaz egin daiteke) eta erro-
tuladore beltz batez begiak, sudurra eta ahoa pintatu (belarri-
rik ez, belarriak ez baitira izaten gailu identifikagarriak), buruan
ile kizkurra jarri eta kito, gero argazki bat egin eta nonahi jarri
zintzilik. Eta arazo hau bukatutzat jotzen dut, jotzen dugu
—sententziatu zuten osaba zaharrak.

Marmarka eta elkarren segidan atera ziren poliziak etxe hartatik eta Sabinoren osaba zaharrak agindutakoa bete zuten. Baina horretara baino lehen, Sabinorekin lan eginak ziren hainbat zurgin ohirekin hitz egitea erabaki zuten. Zurgindegiko atean hatz-koskorrez jo ondoren, informazio batzuk lortu zituzten. Adibidez, Sabinoren espezializazioa artistak eredutzat izaten dituzten zurezko panpina artikulatuak egitea zen (agian horregatik familiaren erabakia begitarterik gabeko zur puska jartzearena bilaketa lanetarako). Izaerari dagokionean, beti bakarrik zebilen, hainbeste ezen harekiko komunikazioa ezinezkoa baitzen, horrek dakartzan ondorio guztiekin. Erremintaren bat (gakordea, garlopa) eskatzen bazioten, haserretu egiten zen bortitz, ez zien lankideei ematen eta mailu handiekin behin baino gehiagotan mehatxatu zituen. Baina bere aho bero beteko mehatxuak gainontzeko lankideen mehatxuekin estalita geratzen zirenez, erpineraino joaten zen, autolesionatuko zela iragarritz, zerra elektrokoaz ilea ez ezik, belarriak ere moztuko zituela esanez edota gabila mordoak irentsiko. Ez zuela inorekin harremanik nahi aldarrikatu zuten behin baino gehiagotan eta mehatxu-gurutzaketak gehienetan zerrautsean geratzen baziren ere, nolizbehinka galantak ikusi behar

izan omen zituzten, egongela bateko leihoak jartzen ari zirenean, kristal ertz batez eskumuturreko zainak ebakitzeko plantak egin zituenean edota eskudela konpontzen zebiltzan batean eskaileretatik bere burua botako zuela iradoki zuenean eta dena amaierako lanarekin ados ez zegoelako.

- Argitu behar dut, batetik, Sabino izatez nahiko antzezlea zela lanean eta baita lanetik kanpo ere, bizitzan bertan, baina, bestetik, ebanista ez ezik, zurgintza metalikoan aditua zela, perfekzioa maite zuela, dena neurri-neurrira geratu behar zen, koskarik gabe, lau-laua, eskailerako baranden eta eskudelen ehundura zilarrarena bezain fin, pergolak, afaltegiak eta ataripeak zine eszenatoki baterako bezala, holtzak eta errezel-harresiak beste horrenbeste – esan zuen zurginetan zaharrenak.
- Bai, hori halaxe da, perfekzioa zuen helburu eta amets eta gainera, egiturazko itxituretan maisu genuen –zehaztu zuen beste batek–. Ahaztu gabe marketeriari dagozkion zaharberritze lanak –bukatu zuen esaten.

Baina izaera arraroa zuela-eta, lankideak aspertzen hasi ziren berarekin eta instalazioetarako, muntaketetarako eta orokorrean elkarlanean burutu behar ziren lanetarako ez zuten berarekin ezer jakin nahi. Lankide liskartzaille irizten zioten eta pixkanaka-pixkanaka bazter batean geratzen hasi zen, agian berak hala nahita. Tailerrean bertan ez zuen hitzik gurutzatzen inorekin, aitzitik, orduak igarotzen zituen eskuak lan tresnei nola egokitu saiatzen, lan tresnak eskuen luzapen doiak izan zitezen erdietsi arte, mihiztaduraren legea punturik gorenean gerta zedin.

- Lixagailuek, mailuek eta bestelako erremintek zainak eta kirioak zeuzkaten Sabinok erabiltzen zituenean, baina isolamendurako eta besteak uxatzeko zeukan joera hark berak bakartu zuen, amildu –adierazi zien hara bildutako guztiei atetik sartu berria zen zurgin batek–. Bizitzan ezagutu dudak bernizik eta lakaturik iragazgaitzena, aterik gotorrena zen. Azkenean zurezko panpina artikulatuak egiten jarri genuen. Aho batez hartutako erabakia izan zen. Sabino eta bere panpinak, eta uste dut azkenean asmatu genuela –erantsi zuen definiziorik zehatzena bilatu zuelakoan.

Azalpenak azalpen, poliziek ez zuten pista handirik jaso zurgin-

degi hartatik (zergatik desagertu zen, non egon zitekeen) eta nahiko esku hutsik atera zirelako susmoa eduki zuten, gainera pentsatzen hasiak ziren zurgin haiek nahiko traketsak zirela haien zereginetan eta agian horregatik urruntzen hasi zela Sabino halengandik. Iritzi bat zen hau, besterik gabe.

Poliziek ez zuten abenduko arratsalde hotz hura ahaztuko urteetan. Bi ordutan zehar kale gorrian eta elurrez belaunetaraino ia-ia, itoginetako izotz-burruntziak buru gainera erortzen zitzaizkien eta iparraldeko haizeteek begitarteetan hainbat zeharkako ebaketa egingdakoan, hazpegi bako uzten zieten. Sarritan eraman behar izan zituzten eskuak begitarteetara errealtatean zeudela egiaztatu ahal izateko. Ermamiez masailak edota kopetak ukitu eta sentitu ahal izatea bazen zerbait. Ikusi, berriz, hazpegi bakoek antzeman dezaketen gisara antzematen zuten ingurua, lausoan, eta ezpainak hazpegi bakoek mugitu ahal dituzten modura mugitzen zituzten, ozta-ozta. Orduan jabetu ziren ezpainak ozta-ozta mugituz, baina aho batez, eta begirada lauso, baina puntu tinko batean iltzatuz, eskutik eskura elkarri pasatzen zizkieten kartel haietako giza irudiaren maluraz. Isplu bizia zuten eta agian horregatik nahi zuten lehenbailehen bukatu lan harekin, baina eguraldiak ez zuen ezertan laguntzen.

Polizietan gazteenak prestatu zituen kartelak Sabinoren osaba zaharrak adierazi bezala: zur puska bat zizelkatu, errotuladore beltz batez begiak, sudurra eta ahoa pintatu, buruan ile kizkurra jarri eta hari guztiari argazki arrunta atera. Haize zakarrak bortitz jotzen zuen, elurra tenkor pilatzen zen kale kantoietan eta hormak heze zeude- nez, kartelak ez ziren egoki gelditzen. Papera erdi deseginda eta marraztutako aurpegia berez nahiko hazpegi bakoa baldin bazen, euriarekin askoz desitxuratuago.

- Hainbestean dauden horietariko bat izatea ez da, ez, batere erraza –sententziatu zuen polizia haietariko batek bibote eta bekain jelaueetatik izotz puskek kentzen zituen bitartean.
- Eta are gutxiago baldintza metereologiko hauetan – erantzun zioten gainerako bi lankideek elkarren jarraian, kortesiazko kate profesional bat osatu nahian edo, batak hortz artean zeukan iltzea eskuan hartzen zuen bitartean eta besteak, berriz, zorrotik mallua.

Izan ere, ez zituzten ohiko txintxetak erabili, ezta osaba zaharrak

eman zizkien iltze herdoilduak ere, aspaldiko burdinazkoak baizik, uste baitzuten kartelak horrela zintzilikatuagoak geldituko zirela, anonimotasunak paperaren bat jokatuko zuela, norbait izango zela. Azken finean, helburua horixe zen: zaila zen norbait bilatzea.

Poliziek jendearen erantzuna harrিতта hartu zuten, gehienek iseka egiten baitzioten "Desagertua" zioten kartelei. Urrunean zirela, keinu arraroren bat egiten bazuten ere, hurbildu ahala barrea gero eta zabalagoa zen, gero eta ozenagoa. Baliteke Gabon jaiak urrats batera egoteak eragina izatea jendearen konportamendu hartan. Marrazkillari lanak egin zituen polizia, berriz, marrazkillari txarraren konplexua hartzen hasi zen eta baita burlatuarena ere (Sabinoren familiarengatik burlatua). Lankideak jabetu ziren bere nahigabeaz eta ondoan jarri zitzaizkion. Bera bitartekari bat baino ez zela gogoratu zioten, egin zuena ondo zegoela, beraz, ez zuela inolako erru sentimendurik sorbalda gainean hartu behar, ezta bihotzeko zamarik edo damurik ere. Orduan bekainak igo eta ezpainak beherantz kakotzen zituen harriduraren eta gogo txarraren arteko plantak bereganatuz eta Sabinoren antzak gero eta gehiago edukiz, hau da, keinu adierazkor horietaz gain, begi txikiak, sudur zorrotza, masail puztuak eta belarririk ez (bere kasuan buru-berokiak estalita baitzituen). Gainera, ile bera zuten, beltza eta kizkurra. Marraztu zuen ereduarekiko gero eta enpatia handiagoa hartuz, bera bihurtu zen handik aurrera kasu haren gidari.

- Ez tematu hainbeste eginkizun horietan Jose —ohartarazten zioten Iban eta Gerardo lankideek—. Desagertu denetik bi aste igaroak dira eta zantzurik ez herri koskor honetan eta inguruetan ere ez.

Baina Jose barne su batek harrapaturik zegoen eta ehiza zakurra bezala susmoz eta gogoz blai. Isekek eta barreek ez zioten jadanik minik egiten eta edozein zantzuri adi-adi jartzen zen. Aldamenean Iban eta Gerardo zeuzkan aginduak betetzeko prest. Zur puska batek bat-batean haien arteko hierarkiak eta eginkizunak trukatu zituen eta hoberako esan beharko, zeren beste bi poliziek gogo-aldartea oso baxua zeukatenez, meneko eta esaneko bihurtu baitziren. Beste desagerketa kasu batzuetan ibiliak ziren eta jakin bazekiten igarotako denbora batetik aurrera itxaropena soiltzen doan basoaren parekoa izaten dela eta tristura, berriz, harresi eta lubaki beltza, horregatik

Jose itsasorik eta zerumugarik gabeko panorama hartan itsasargi izendatu zuten.

Negu ikaragarri eta garden hartan Josek bere burua ezagutu eta haren bila joan nahi izatea bezala izan zen zur puska harekiko istorioa eta atxikimendua, nahiz eta egun batetik bestera oztopoak pilatuz joan ziren. Adibidez, ibilitako kaleetatik zihoazelarik, jabetu ziren kartelen gainean marrazkiak zeudela, gehienetan karikatureskoak. Gertakari horrek, bereziki, Joseri batere grazziarik egin ez bazion ere (eredua apurtu zioten eta autoestimua ere bai, zuraren marrazkia txarto egin zuelako kontua, berriro ere, gainean jarritz), azkenean ofizioko deserosotasun gisa hartu zuen. Ez zegoen denbora galtzerik. Lankideek lasterrago irentsi zuten trantze txar hura. Dena dela, ados jarri ziren hurrengo perspektiban: honezkero Sabino aurkitzea askozaz zailagoa izango zuten.

Gainera, honi guztiari erantsi Sabino desagertu zenetik laugarren astea betetzen zenean, kirurgia estetikoak egiten zuten klinika bateko jabearekin eduki zituzten iritzi trukaketak edota elkarrizketak.

- Barkatu, Marian naiz, klinika honetako jabea eta zuekin hitz egin nahi nuke nire lokalaren ondoan jarri duzuen kartelari buruz. Labur zurrean adierazita, kartel horretako irudia operatu aurreko nire paziente bati dagokiola zin egingo nuke, ez dut zalantza izpirik ere -hitz bakoitza zehaztasunez ahoskatzetzen zuen, batzuetan nahiko korrika zerbait irrikaz lortzeko bezala, eta begiratu, berriz, larru azalpetik, dena induskatu nahian.
- Baina nola jakin dezakezu hori kartelean zur puskaena prototipo hutsa baldin bada? -zuzendu zitzaion Jose, erdi temati eta zertxobait molestaturik, hark guztiak, berriro ere, txantxa kutsua har zezakeelakoan, funtsik gabeko norgehiagokarena edota lasterketaren plantarena.
- Zer esan nahi duzu horrekin? -esan zion Marianek eta azal txertaketa bat egiten egongo bailitzan begiratu zion, hainbeste indarraz, ezen elkarrizketa hartako solaskide bakarrak, hau da, Josek atzerantz egin baitzuen eta eskua begitarte osotik igaro, sudurra, masailak, ezpainak eta kopeta haztatuz.
- Orokortasunaren eta anonimotasunaren adierazlea dela zur puskaena, zirriborro bat besterik ez -azaldu zion nahiko

nekatuta, bazekielako zuraren kontuak ez zeukala ez egitura-rik, ezta zutaberik ere bertan sostengatzeko.

- Hortaz desagertu guztien aldarria da zurarena? – galdetu zuen harrituta betazalik gabeko begi irten-borobilak jarritz.
- Gutxi gorabehera bai –erantzun zion hutsaren mina gainean eramanez—. Bai, beno, utz dezagun kontu hori eta adierazi adierazi beharrekoak.
- Ba bai, hemen egon zen (nire ustez) eta bizitza berri bat hasi nahi zuela esan zidan eta horretarako ezer baino lehen begitarte berri bat nahi zuela. Berak zehatz-mehatz jakinarazi zidan bezalaxe, sudurra zertxobait zapalago jarri nion, masailak lisa-tuak espatulaz bezala eta gezurra badirudi ere (hori ezohiko delako) buruko larruazaletik ile multzoak erauzi nizekion, buru erdia (aurrealdea) burusoi utziz.
- Ondo, jadanik apunteak hartu ditugu Marian anderea.

Handik irtendakoan, Joseri ordura arteko eskema guztiak desegin zitzaizkion. Hasteko, zur puska gainean pintatu zuen begitartea jadanik arrotza zitzaion eta, ondorioz, baita bere burua ere. Gauzak honela, taldeko buruzagia izateari utzi zion, nahiko lur jota. Eraikitzen diharduten aldamiarik gabeko eraikuntza gisara ibiltzen zen eta bere buruaren ispilutzat edozein osin uher jotzen zuen. Nola deitzen zen ere sarritan ahazten zitzaion eta horrela "Jose" izena entzutean, ez zuen burua atzerantz ere jiratzen. Gainera, "Ederto" kirurgia estetikoen klinikatik atera eta hurrengo egunean kartel gehiago hormetan iltzatzen ari zirenean, haletariko batzuk azidoz erreak agertu ziren. Ibanek eta Gerardok ganberro batzuen txandriotzat hartu zuten, Joserengan, ordea, sentimendu kontrajarriak gurutzatu ziren. Batetik, marraztutako zur puska hura jadanik eredutzat ez zeukanez, asfalto gainean itsatsitako txikle-orbanak ikustean sentitutako axolagabetasun berbera nabaritzen zuen, baina, bestetik, begitarte transplantatuetan sentitzen den norberaren haragi propioaren taupada deika zeukan edota erauzitako haginaren lekuan izaten den hutsune mingarri arraro hori. Bere burua edozelan ere azpiataltzat zuen eta horrelako kasuetan gertatu ohi den moduan arduraren lekukoa lankideengan uztea erabaki zuen.

Bizpahiru egun lgaro ziren, oso hotzak. Izotzak edozein zirrikitutan arrakala egiten zuen, baita betazal zein ezpain ertzetan ere,

edozein zoko, ezkutuen eta jantziarena izanda ere, aterpe gabea zen. Eskuak elkarren artean sarritan igurtzi, igurtzitakoan zabaldu eta haien gainean lurrin ahokadak isurtzeagatik ere, ez ziren berotan sartzen eta begiak etengabe kliskatu behar izaten zituzten, betileak jela ez zekizkien. Hotzagatik eta emaitza ezagatik kartelak hormetan jartzen eta jartzen igarotzen zituzten lanaldiak amaigabeak zitzazkien. Gainera, Gabonetako jaiak bukatuak zirenez, Sabinoren bali-zko irudiari ez zitzaion hurbiltzen argi artifizialen islarik ñimiñoena ere. Jai ondorengo nekearekin batera Sabinoren irudia itzalpean eta erdi ahaztuan gelditu bazen ere («zur puska baten erreferentzia puntuaren atzetik ibiltzea baino eginkizun hoberik badut nik» pentsatuko zuen batek baino gehiagok), Ibanek eta Gerardok ez zuten etsi (eta beste neurri apalago batean ezta Josek ere), agian Gabonetako jaien argi artifizial horietako batzuen itxaropen zirrintak bultzatuta, agian ikerketaren azken zatian zeudelakoan.

Desagerketatik sei garren astea bete zen hartan komisaldegian fardel bat jaso zuten. Zurgindegitik zetorren eta barruan Sabinok azken aldian fabrikatzen zituen zurezko panpina artikulatu horietariko bat zetorren: sudurra zapala zeukan, masailak lisatuak espatulaz bezala eta buru erdia (aurrealdea) burusoila. Familiaren nahia jarraituz eta arrastoak herrian zehar seinalatzearen, Ibanek zur puska bat hartu eta hazpegi berriak marraztu zituen errotuladore beltz batez. Oraingoan Josek zur puskarik zur puska soil bati bezala begiratu zion, besterik ez. Gerardok zur puskatuari argazkia atera zionean ere, beste batena iritzi zion. Gero eta parte hartzaile murriztago, azken aldian mailuari bakarrik eragiten zion, lankideak iltzea ondo egokitzeke zain gelditzen zelarik sententzia horman zintzilik uzteko asmoz.

Bestaldetik, kartel aldaketekin herrian taldeak sortu eta txantxak areagotzen hasi ziren ea nor zen desagertuen artean benetakoagoa, zein argazkik adarra jotzen zion besteari... Bigarren argazkian desagertuari zahar itxura handiagoa ipini zitela pena areagotzeko aldarrikatzen zuten batzuek, beste batzuk, berriz, norgehiagokak (pankartak barne) antolatzen hasi ziren nor zen marrazkilaririk bikainena erabakitzeke, zeren gehienen ustez karteletako bi marrazkiak estilo desberdinetakoak baitziren. Ebazpen hauek nahikorik ez eta talde batek herriko biztanle bakoitzak zein desagertu nahi zuen erabakitzeke aukera zeukala esan zuten eta, ondorioz, aurreneko kartela-

ren ganean itsatsitako bigarren kartelak kentzen hasi ziren. Arazo hura ganora gutxikoa zela (edo, behintzat, hartu zuen norabidea halakoa zela) ikusita, batzuek asto belarriak, ahuntz bizarrak eta aker adarrak jarri ez ezik, mota guztietako paskinak ere idazten zituzten, desagerketaren kasu partikularra ardura publikoko zerbait bilakatuz. Gero, kartelak kartak balliran paloan arabera banatu, hormetatik desitsatsi eta herriko plazara eramaten zituzten, haiekin jokatu ahal izateko. Herriko nagusienek uste zuten batzuk Gabon jalak otsailleko inauteriekkin lotu nahian zebiltzala, txirikorda mardulean lotu ere. Hark guztiak eragina izan zuen poliziengan, jakina, eta gauzak horrela, batzar berezia antolatu zuten zer egin erabakitzeko.

- Badirudi kontua eskuetatik joan zaigula. Ur uherreko kasua dugu hau –esan zuen Ibanek kopetilun–. Ez nekien kartelen kontuak hainbesterako eman zezakeenik, ezta posibilitaterik bihurrienean jarrita ere.
- Beno, herri batean bizi gara, Sabino ez da oso aintzat hartua izan inoiz herriko bizitzan, are gehiago, bakartia izateaz gain, zorotzat edota arrarotzat ere badute oraindik askok eta gainera arrazoirik badute horrela jokatzeko, auzokoek aitortuta balakit behin baino gehiagotan joana izan dela etxetik eta gero aurkitua kobazulo batean, mendi aterpe batean... –hausnartu zuen Josek, kontuari garrantzia kendu nahian.
- Baina horrelakoetan hiru eguneko ihesaldiak izaten ziren eta gainera familiari aldez aurretik adierazita. Bakarrik egon beharra nahiko jarrera ohikoa da. Denok gara zertxobait barraskilo eta zertxobait sagarroi, gauza guztiak bildu, gure gain jarri eta aterpe bila goaz. Kanpamenduak, adibidez, horretarako daude eta beste maila batean hotelak ere. Baina egia da, Sabinok hilabete pasatxo darama desagerturik –sententziatu zuen azkenean Gerardok.
- Baina ez da hainbesterako. Beste egunean herriko plazan txartelekin kartetan jokaten ari zirenean, Sabinoren osaba zaharra balkoian zegoen guztiz lasai, besoak gurutzatuta balkoiko eskudelaren ganean ikuskizuna ikusten, denbora-pasari denbora-pasa gehituz –argitu zuen Josek balantza oreka batean kokatu nahian edo.
- Gizon horrena ez dut sekula santan ulertuko – erantsi zuen

Ibanek—. Ezta familia osoarena ere, ez bada nomada arrarotzat daukatela Sabino, ehunzangodun zakutzat.

Kartelen kontua alboratuta, hurrengo aste osoa herria hankaz gora jarri zuten, baina arrastorik ez.

Sabino herritik lau kilometrotara dagoen zingira batean dago, arrantza egiten. Kanaberari eutsita, begirada urrunean dauka iltzatuta, hor nonbait. Euli bakar bat ere ez dago zingira inguruan, ezta intsektu bat ere.

Gerardo hurbildu zaio eta eskumako sorbaldan eskuaz ukitu arren, ez dio kasurik egin. Zurrun dirau, baina ez harrizko estatua baten gisara, zurezko panpina artikulatu baten modura baino, poliki-poliki eta era konpasatuan bezain gogorrean higitzen baititu edo baitzaizkio gorputz-adarrak.

- Arrainak nahi izanez gero, itsasora joan zaitezke, han lirainagoak eta ederragoak aurkitzeko aukerarik izango duzulako —esan dio Gerardok eta hau adieraztearekin batera, hasperen bat jaurtiki du nekearen nekez.
- Eta itsasora joan nahi ezik, urrezko arrainak ez, baina zilarrrezkoak bai topatuko dituzula ia bertan, urrats batera daukazu errekan — gaineratu dio Ibanek.

Jose aurrez aurre jarri zaio. Egia da Marianek zioena, Sabinok sudurra zapala baitu, masailak lisatuak espatulaz tenkatuta bezala eta buru erdia burusoil (aurrealdetik).

- Bai, hobe zenuke itsasoa edota erreka, eta ez latorrizko zingirara hau — zehaztu dio Josek borobil.

Ez dio ezer erantzun. Buruaz ozta-ozta ezetz egin dio. Baina dena horretan gelditu da. Lurra jo duen igogailu batean dago, hondo-hondoan, zingiraren sakonean, harea mugikorrek bezalako ore mugagabe batean iltzatuta, uhinik, ilusiorik gabeko ur azal hark eta ez beste ezerk islatzen baitio bizitzak igorri diona. Zurezko panpina artikulatu gisa dago Sabino. Sabino ez dute aurkitu, desagertuta baitago, bere munduan, ausente.

Kantutegiak

GILLERMO ETXEBERRIA

0.- Sarrera

Kantutegien bildumak, Euskal Herrian asko eta asko dira. Ez dirudi normala hain herri txikia izanik hainbat eta hainbat kantutegien jabe izatea. Horrek adierazten du argi eta garbi Euskal Herria Pirineotan dantzaten duen herriaz gain, kantatzen duen herria ere izan dela.

Kantutegien bilduma zaharra ahozkotasunaren tradizioan oinarritzen da. Herriaren ahotan, historian zehar kantatu diren kantuen bilduma, ugariaz gain aberatsa ere bada.

Kantutegien bilduma, Euskal Herrian XIX. mendean hasi zen, XX. mendean jarraitu eta oraindik XXI. mendean ere badira hartara dedikatzen direnak, nahiz zail den bildu gabeko kantaren bat oraindik idatzi gabe egotea.

Kantutegien atalak bi direla gauza argia eta garbia da: testua batetik, doinua bestetik. Biak ondare artistiko honen bi hankak dira. Eta bere osotasunean ezagutu nahi dituenak, bi alderdiak ezagutu behar ditu. Urte askotan eta askotan (Riezu 13), testua da gure literaturzaleek kontutan izan duten alderdia eta, sarritan, argitara eman diren kantutegiak ere letrarekin eta musikarik gabe argitaratuak izan dira. Baina gaur egun literaturzaleek ere, nahiz musika aldetik formazio handirik ez izan, onartzen dute letra eta doinua biak batera joan behar dutela, bata eta bestea, pausoko bi hankak behar ditugun bezala, eta bakarrarekin dabilena, zeharo herren ibiliko dela alderdi honen ezagutzan.

1.- Euskal folklorea

Askotan, euskal folklorea esaten dugunean, azaleko gauzatat hartzeko arriskua izaten dugu. Baina folklorea definituta dago euskal arima historikoa bere azalpen guztian. Hor islatuta dago era osoan edo partzialean euskaldunon ahozkoatasunaren azalpena.

Euskaldunok, beste edozein herri bezala, badu, noski, bere folklorea, eta besteekin konparaketetan hasi gabe, gure hau, garen eta izan garen herri txikia kontuan izanik, oso aberatsa, gainera.

Hitz hau lehen aldiz 1846. urtean asmatu zuen William J. Toms arkeologoak The Atheneum liburuan.

Hiztegiak esaten digunez, folklorea herriaren tradizio, ohitura eta siniskizunen multzoak osatzen du. Bere helburua herriaren jakitatea biltzea eta argitara ematea da. Horren baitan sartzen dira atsotitz, herri-kantak, asmakizunak, ipuinak, legendak, alegiak (ele-zaharrak), tradizioak eta gainerako adierazpen poetikoak eta literarioak; ohitura zaharrak, zeremoniak, azalpen teatralak, familiarak; erritoak, siniskizunak, superstizioak, mitoak eta, areago, garai zaharretako haur jokoak, lokuzioak, esaunda eginak, leku-izenak, herri eta lekuen toponimiak... etabar. luzea.

Aita Riezuren liburuan agertzen da (12. orrian) Joxemiel Barandiaranek emandako definizioa. Eta zera dio: *"Folklore en el sentido amplio de la palabra, es el saber popular. Como ciencia, es el estudio razonado de la cultura que, sin necesidad de ninguna actual enseñanza oficial, posee el pueblo; es el estudio de las manifestaciones espontáneas y hacen de aquellas otras que, sin ser espontáneas, ha poseído el pueblo por algún tiempo, lo ha asimilado y apropiado"* (J.M. Barandiaran: *Anuario de la Sociedad de Eusko Folklore*, 1921, 11. or.)

Aita Riezuk egiten duena hartu dugu guretzat, baina guri lan honetan dagokiguna ez da folklorea bere zentzu zabalean. Hemen kantutegietara mugatuko gara. Baina, arlo hau, bere horretan aztertu aurretik, ahozko euskal literaturari atxikiko gatzazkio eta, atal horren barnean jarriko dugu "Kantutegiak" atala.

Horretarako, Juan M^o Lekuonak, Ahozko euskal literatura bere

lan aipagarrian agertzen den bereizketa egin nahi dugu eta horren baitan aztertuko dugu gure arloa. Horra:

- a) Poesia
- b) Antzerkia
- c) Narratiba
- d) Atsotitzak eta esaerak

Poesia zaharrak, erromantzeak, kantatuak dira neurri handi batean. Horren arabera, topa daitezke kantu epikoak, hau da guda, mina, heriotza, mendekua dutenak gaitzat. XV-XVI. mendekoak, hain zuzen. Nork ez du gogoan Mikel Laboak hainbat aldiz kantatu zuen Bereterretxe kantoria (Altzak ez du bihotzik). Gauza jakina da euskaldunok, historian zehar, banderizoak izan garela, bata bestearen kontra, oinaztarrak ganboarren kontra. Hori guztia ederki islatzen da erromantze zaharretan. XVII. mendean epikotasuna arindu eta badirudi gure zaharrek maitasun lirikoetarako denbora ere hartu zutela. Gogora dezagun *Brodutzen ari nintzen*, Imanonel hainbat aldiz kantatua. XVIII. mendean lirikoak nagusitzen dira osoki. *Maitia non zira*, eta gisako erromantzeak.

2. Kantutegiak

Sailkapen honen barnean Kantutegiak lehengo atalean kokatua agertzen da, poesia arloan, alegia. Gauza jakina da, gure kantutegien artean, edota, kantatzeko diren letren artean, poesiaz gain, bertso asko eta asko agertzen direla, askorentzat poesia izenaren baitan sailkatzen ez direnak, baina kanturako direnak. Lekuonak, sailkapen honetan tradizioz, hau da, belaunaldiz belaunaldi gureganatu dituenak ditu gogoan. Baina gaur egun, kantutegi berri asko agertu dira, berri-berriak, eta sarritan kantautore bakoitzak bere kantutegi propioa ere egin duela esan daiteke. Hara hor, adibide gisan Mikel Laboaren Kantutegia, Benito Lertxundirena, Xabier Leterena. Jakina, Kantutegiak kontzeptua zentzu zabalean har daitekeela, nahiz gu hemen kantutegi tradizionalei buruz bakarrik arituko garen.

2.1- Ba al dugu guk kantutegirik

Euskaldunon kantutegiaren esistentzia frogatutzat jo behar da. Hainbatek, gure literaturaren eskasia azpimaratu baldin badute ere,

"No están desprovistos, ciertamente de canciones, baladas y coplas; pero estas piezas no presentan ningun carácter que merezca el nombre de poesía" esaten du Angel Irigarayk (*Poesías populares de los Vascos*, Auñamendi, Sn. Sn, 63), Garay de Monglave alpatuaz. Baina Irigaray jaunak, gisa denez, ez du onartzen baleztapen hori eta euskaldunon eskuetan jarri nahi izan du poesia kantatuen mundu hau, kritikak eta herriak berak esan dezan hori hala den. Gerora egin diren baleztapenak esango digute: "La literatura popular vasca, esencialmente oral, es probablemente tan rica y variada como la de cualquier otro pueblo". (*Historia de la literatura vasca*, L. Michelena, Minotauro, Madrid, 1960, 11. or.).

Beste zita hau ere, aipatutako Irigaray jaunaren liburutik hartua Geor Borrow aipatuz (*The Bible in Spain*, Londres, MDCCCXLIII) intergarria derizot: "Los vascos son un pueblo de cantores más que de poetas...Poseen mucha música propia, en parte de enorme antigüedad (ibid. 14). Eta aurreraxeago:" Sin embargo, este pueblo está dotado de una imaginación muy viva y estima mucho la poesía. Por todas partes se encuentran hombres que además de su oficio de pastores o artesanos, son poetas improvisadores, a quienes se invita regularmente a las diversiones públicas, a las fiestas domésticas, a las bodas y bautizos para improvisar en ellos cantares de circunstancias... (Irigaray, 15, *Histoire de la Gaule meridional*, in t. II, 525. or.)

3.- Kantutegiaren iturriak eta kantutegi nagusiak

Kantutegien zaletasuna, eta hauen bilduma XVIII. mendean, bigarren mendean hasi zen hedatzen, Macpherson (1736-1796) izan zen Ossian bardo galiarrarenak omen ziren lehenengo poemak argitaratu zituenen. Horren ondoren Percy (Thomas Percy (1729-1811) izan zen Britainiar irletan herri kantutegien zaletasuna piztu zuena. (*Reliquies of Ancient English Poetry* . Baina Britainiar irletan baino areago arrakasta handiagoa izan zen eta horren baitan Europa guztian zabaldu zen zaletasun hau.

Gurean ere, apur bat bederen, izan zuen eragin honek arrakasta, ondorengo lerroetan agertuko denez.

Kantutegi tradizionalak osatzeko bide bakarra, iturri bakarra,

ahozko tradizioa izan da eta bide hori erabili dute gure kantu-biltzal-leek. Gauza jakina da gure aurrekoek, idatzi aldetik motel ibili baldin baziren ere, ahozko zaletasuna handia zutela eta haien oroimena gaur egun sinestezina dirudien neurriraino iristen zela.

Lehenengo folklore biltzailea Juan Inazio Iztueta, Zaldibiko semea izan zen. 1824. urtean *Gipuzkoako Dantzac* argitaratu zuen. Garalko zentsurak hainbat konposizio argitaratzea ukatu bazion ere, 1826.ean aurreko zentsurak debekatutakoak erantsi zituen. Dantza horiek musika eta letrarekin agertzen dira; ez dira, bada, kantatzeko bakarrik, dantzatzeko ere bai, gehienak bederen.¹

Denboraldi batean (Riezu, 14) ez zuen inork Iztuetaren bidea jarraitu. Dena den, eta poliki-poliki Europan zabaltzen ari zen kantu-tegietako suharraren printzak gurera ere sartzen hasi ziren, eta horren ondorioz "arte herritar" honi buruzko gogoia ere bai.

Jorge de Riezu esaten digunez, Agustín Chahok kantutegi bat osatu baldin bazuen ere, ez zuen argitaratzerik izan. Argitara eman zirenak Ariel (1844-1852) berak Baionan sortutako aldizkarian argitaratutako bakanak besterik ez.

Zorionez, oraingo honetan balezta dezakegu alderantzizko albiste, zeren duela hiruzpalau urte (2006) publikatu baitu kantutegi hau Patri Urkizuk Susa argilatetxearen eskutik.

Ondoren, 1857. urtean argitaratu zen Fr.-Michelen kantutegia: *Le Pays Basque, sa population, sa langue, ses moeurs, sa litterature et sa musique*.

XI. kapitulua, herri kantuei buruzkoa da eta bertan egundoko garrantzia ematen dio alor honi. Kantutegi hau zabal aztertu zuen

(1) Hemen ezartzen dugu Jorge de Riezu bere liburuan eranstean duen oharra. Horra: Reedit, la primera E. Lopez (Tolosa, 1895) y la segunda la Sociedad de Estudios Vascon (sin fecha); Esta última fue cuidadosamente preparada por J. C. de Gortazar y el P. Donostia. El título completo reza así: Euscaldun Anciña Anciñaco ta are lendabizico etorquien dantza on iritzi pozcarri gaitzic gabecoen soñu gogoangarriac beren itz neurtu edo wersoaquin. CH. Bordes califica esta obra de: Peut-être unique dans la bibliographie du Folk-Lore (Bibliographie Musicale Basque, en el libro *La Tradition au Pays Basque*, p. 355) En efecto, por la época en que la publicó Iztueta no se usaban todavía colecciones de canciones con melodía, sino sólo con texto. No es la obra de Iztueta un cancionero, si bien algunos de sus números más parecen canciones que danzas (ibid. 14 oinoharra ORMAECHEA, N.: "Versos a la antigua", in Guernica, 16, 1951, 41-44 or.

Angel Irigaray jaunak. Honako bi liburuak argitaratu zituen 1963. urtean: *Poesías populares de los Vascos I, II*. Honen zitak aurreko erroetan agertu ditugu.

Handik urte gutxira, 1869. urtean Mme. de la Villéhélio ande-reak, honako antologia eman zuen argitara: *Souvenirs des Pyrénées*. Kantutegi hau laburra da, hamabi besterik ez, baina ande-re hura izan zen bene-benetan euskal kantutegiei hasera eman ziona (Riezu, 16).

Urte hartan bertan, 1869. ean alegia, P. Lamazou jaunak hainbat herri kanta argitaratu zituen beste kantuekin batera: *Cinquante Chants Pyrénées*. Lan hau birritan argitaratu zen (1874 eta 1888) honako eranskinarekin batera: *Quatorze Airs Basques les plus populaires* (Pau).

1870. urtean Mauleko J. D. Sallaberry jaunak, kantutegi garrantzitsu bat argitaratu zuen: *Chants Populaires du Pays Basque*. Kantutegi hau asko goraiatu zuten garako ezagutzailleak, horien artean R. M. Azkuek.

Ondoren aipatu beharrekoa da Jose Manterolaren *Euskal Kantutegia*. Hiru aleko lana honetan, hainbat eta hainbat poesia kultuekin batera, hamabi poesia kantu eta guzti argitaratu zituen. Folklore aldetik, halere, nahiz bere ahalegina goraiatzan den, ez diote jakitunek balore folkloriko handirik ematen.

Jarraian aipatu beharrekoa da Julien Vinson (1843-1926). Gizon hau, paristarra izanik ere, buru-belarri dedikatu zen euskal alor askotara. Besteak beste, Riezu honako bere hiru lanak ditu aipagarrien: *Les Basques et le Pays Basque*, *Le Folk-Lore du Pays Basque*, eta *Notice Bibliographique sur le Folk-Lore Basque*. Hiruretan bigarrenak euskal 24 herri kanta dakartza, lehen estrofa euskaraz eta haren frantseseko itzulpenarekin.

Ondoren beste frantses bat da aipagarri: Charles Bordes (1865-1909). Honek hainbat eta hainbat koadernotan gauzatu zituen euskal zenbait kanta. Horretaz gain, Riezu, Bordesek 1896. urtean Donibane Lohitzunen emandako hitzaldi bat azpimarratzen du: *La musique populaire des Basques*.

Garai beretsuan aipagarri da Riezuren liburuan J. de Jaurgain idazlea, zeinak honako liburua argitaratu zuen: *Quelques Legendes*

Poétiques du Pays de Soule. Bertan ageri diren sei kantuetatik bost dauzka argitaratuak Riezu- bere liburuan. (Riezu, 18).

Hora, hurrenez hurren, kantutegi biltzaileen zerrenda:

XIX. mendea:

- 1.- IZTUETA, Juan Inazio: *Gipuzkoako Dantzak*, 1924.
- 2.- CHAGO, Agustin: *Kantutegia*, 2006
- 3.- MICHEL, Fr.: *Le Pays Basque, sa population, sa langue, ses moeurs, sa littérature et sa musique*, 1857
- 4.- Mame. De ña Villéhélo: *Souvenirs des Pyrénées*, 1869.
- 5.- LAMAZOU, P.: *Cinquante Chants Pyrénées, Quatorze Airs Basques les plus populaires*, Pau 1874 eta 1888-
- 6.- SALLABERRY, J.D.: *Chants Populaires dy País Basque*, 1870.
- 7.- MANTEROLA, Jose: *Euskal kantutegia*, Donostia.
- 8.- VINSON, Julien: *Les basques el le Pays Basque; le Folk-Lore dy Pays Basque; eta Notice Bibliographique syr le Folk-Lore Basque.*
- 9.- BORDES, Charles: *La musique populaire des Basques.*
- 10.- JAURGAIN, J. de.: *Quelques Légendes Poétiques dy Pays de Soule.*

XIX. mendea

Hemeretzigarren mendean euskal kantutegien gainean eginda-koa, lan handitzat jotzen bada ere, horrek are eta jarraitzaile handi-koak izan zituen XX. mendean. Horra hurrenez hurren, nagusienak:

- 1.- Resurrección Mª de Azkue

Apaiz honek euskal munduan egin zituen lanak, asko, ugari eta meritu handikoak direla denek aitortzen dute. Maletako bakar bat aski litzateke bere izena etorkizunean oroitzeko. Guk bere bi lan azpimarratu nahi ditugu. Bata: *Euskalerrriaren Jakintza*. Lau tomo dira, zein baino zein erakargarriagoak gure ohitura zaharrak, era guztietakoak, ezagutu nahi dituenarentzat. Guri dagokigunez, hona-ko liburua azpimarratu nahi dugu: *Cancionero Vasco, I, eta II*. Gaur egun, oraindik ere kantatzen diren kantu asko eta asko aurki daitezke bi liburu hauetan.

- 2.- Aita Jose Antonio de San Sebastian. Aita Donostia

Agian hau izan daiteke XX. mendeak euskal kantu munduak

eman duen izenik onenatarikoa, agian onena. Belaunaldi askoren baitan sekulako eragina izan duena. Eta ez bakarrik bere *Cancionero Vasco* delakoarengatik, baita ere beste hainbat eta hainbat musika armonizatu zituelako, hainbat eta hainbat hitzaldi eman zituelako. Gaur egun, oraindik ere, Aita Donostiak ospe handia mantentzen du euskal musikarien artean.

3.- Nehor eta Dufau

Egile hauek iparraldekoak izanik ere, haien kantuen bilduma hamaika aldiz erabili dugu eskuartearen. Bertako herri-kantak oso eza-gunak dira oraindik ere gure artean. Nehor izengoitiaren pean Jean Barbier (1875-1931) dager, Donibane Garazin jaioa hainbat eta hainbat artikulu, bertso eta kantuen egilea. Bestea Christophe Dufau dugu, senperetarra.

4.- Rodney A. Gallop (1901-1948)

Ingelesa izanik ere, 1923tik 1928ra Euskal Herrian pasa zituen urteak oparoak izan ziren euskal musikarentzat. Beste hainbat lanen artean honako hau dugu aipagarri: *Vingt-cinq chansons populaires d'Euskal-Herria*, berak armonizatu zituenak, bestalde.

1950etik aurrera

Iragan mende erditik aurrera, asko eta asko ugaltu dira kantu-tegiak. Kantu zaharrenak eta berrienak ere bai. Era guztietako kantu bildumak aurki ditzakegu. Guk, halere, zahar kutsua dutenak, herriari guztiz zabaldu direnak eta didaktika aldetik erabilgarrienak direnak izango ditugu gogoan.

Horra, batik-bat, adierazi nahi ditugunak:

- 1.- LEKUONA, Juan Mari: *Oiartzungo Kantutegia*, Oiartzungo Udala, Oiartzun, 99
- 2.- AROZAMENA, J.M.: *Donostiko Kantu zaharrak*, C.A.M., Donostia, 1980.
- 3.- Boga-boga: *Herri abesti sorta*, Apaizgaltzgia, Donostia, 1959.
- 4.- Dassance, L., Lafitte, P.: *Kantu, Kanta, Khantore*, Cordenier, Balona, 1967.
- 5.- Dorronsoro, J.: *Bertsotan*, 1789-1936, Gipuzkoako Ikastolen Elkarte, Donostia, 1981.

Lizardiren estetikara beste hurbilketa bat

LUIS M. MUJICA

Lizardiren lan literarioak gerra aurretiko poesian halako ildo berezia suposatu zuen, eta nahiz bere sorkuntza, bai poesian eta bai prosan, luzadura handikoa ez izan, esanguratsua gertatu zen. Hainbat herri-poeta eta bertsolari (on eta kaskar) ezagutu duen herri honetan Lizardiren olerkigintzak ildo berezi-landua erakutsi zigun, bere irudimen mundua, espresaera literarioa eta metafora-saldoa benetan estimagarria gertatu delako.

Lizardi, zerbait bada, autore landu, bipil eta ez-inprobisatzaillea da. Berak ukitu zuen oro kalitate nabarrez hornitu zuen euskal letren alorrean. Esan daiteke, Lizardik, nahiz bide klasizistetatik, ederbide sakon eta originala eskaini ziola euskarari, eta tresna literario bitxiz jardun zuela. Hainbat bertsolari erraz ukan duen herri honetan halako kreakuntza gaitza eta jaso estimatzekoa da.

Lizardi idazle exigentea izan genuen poesiaren eremuan. Estimatzekoa da bere poesiaren alde formala, iruditeria naroa, langintza estetiko berezia.

Beste lan batean esana dugunez, nahiz bertsolaritzak euskal letren eremuan fruitu on anitz eman, inprobisatua den poesi-mota ez daiteke, normalean, gonpara lanketa gaitza duen Lizardiren moduko edergintza trinkoarekin. Zarauzko olerkaria euskal letretan bertsolaritza inprobisatzaillearen antitesia dela esan daiteke. Baliteke, bai, berari bertsolari zenbaiteren bapatekotasun freskoa falta izatea, baina bapatekotasun horren aitzakitan, batzuetan inprobisaketa mer-

ke anitz ezagutu du euskal literaturak. Horren kontrakarrean sortu zen, nolabait, 30. hamarkadako olerkarien oldea, bertan Lizardi, Lauaxeta eta Orixe gisako autoreak aipatzekoak direla. Bai orduan eta bai egun, euskarak beharrezkoagoak ditu olerkari landuak, guxtienez, literatura jasoaeren eremuan.

Lizardi poesia landuen eredu garai izan da, bera irudi ausarten bitxitasunaz, ahapaldi zailen formalkuntzaz eta kontzeptualismo gihartsuaz aintzindari izan delako, eta bere lumaz euskarak prestigio estetikora hurbiltzen asmatu duelako.

Lizardiren bideak, zerbait zehatzagoa espresatzeko, olde *krea-zionista* ekarri zion euskarari. Ordurarteko euskal poesiaren bide anitz folklorismoa eta erromantizismo herrikoiaeren ildokoa izan zen; Lizardiren olean, berriz, euskal poesia hertsidura estetikoaz jantzi zen. Lizardiren lumaz agrarismo errepikakorra gaingitu zen poesia. Batzuetan, ordea, ez zen ongi ulertu bere asmoa. Hona bere kexua: "*Gure bideak euskeraz txukuntzekoak ez omen dira naspilaltzekoak baizik. Negargarrizko etsia benetan...*". Lizardi ohardun zen bere bidea kontrakarrezkoa zela, nolabait, eta, hala ere, bideari leialtasunez jarraitu zion. Olerkariaren xedea euskarari ederbide originala (ez-ohizkoa) eskaintzea izan zen. Adierazgarri gertatzen da bere poema esanguratsu bateko hurrengo ahapadia: "*Baña nik, izkuntza larreakoa, / nai aukat ere noranalkoa: / yakite-egoek igoa; / soña zaar, berri gogoa; / azal orizta, muin betirakoa*".

Trinkoa izan zen, noski, olerkariak adierazi nahi izan ziguna, bide kreatzaile eta kontzeptualista berria ohartuki hartuz, eta hildo hartatik hainbat herri-olerkari erraz eta bertsolarizanteren sorkuntza alboratuz.

Lizardi iraultzaile azaldu zen bere garairako olerki bertsolarizante askoren aurka jardunez, eta bere gihartasun estetikoaz euskal literaturaren esparrura iruditeria formal eta gaitza ekarri.

Urte batzuk geroago Aresti bilbotarrak inauguraturiko *poesia sozialak* alde prosaikoagoak ekarriko zituen euskararen ortura. Izan ere, *poesia sozial*-aren aitzakitan, poesia banal anitz sartu zen gure mintzairaren baitan, inmediateismo ulerterraz baten estandarte mugituz.

Lizardiren eder-mundua positiboa izan zailo euskal literaturari,

errazkeriak ekidituta, bere arrastoa kreatzailea izan delako. Hala ere, seinalaturiko bere bide kultista eta hertsia olerkarirari nekeak ekarriko zizkion, ezen gure mintzairaren eremua, ordurarte, bertsolaritzak, batez ere, landua izan zen.

Lizardiren bide berriak

Lizardi idazle aski hermetikoa agitu zen hasieratik euskal poesiararen eremuan, eta hermetismo hura, nolabait, bertsolaritzak erabiliriko bideei eginiko kontrakorrantea izan zen. Hain zuzen, hainbeste poeta erromantiko —eta bertsolarizante— ukan duen euskal letren alorrean ez zen hain erraz irentsiko Lizardiren kreaionismoa (nahiz gure olerkaria literaturaren formillitate aldetik, oraindik, aski klasizista izan). Bere sorkuntzaren azpian lanketa pertsonal gaitza zegoen, lehia miressgarriz ondua. Lizardiren bideak aski pertsonalak ziren; eta *ederarren* atxikipena bere lumaren lorpen berezia izanen zen, kontrajoerak ere sortuko zituen. Berak euskararen ortura metaforismo landua, iruditeria klasizista, kalitate ez-ohiko idazkera ekarriko zuen.

Hala ere, esan daiteke, bere bidea ez zela teknikari dagokionez kokatu alboko literaturetan ematen zen tenorean (hots, frantsesean edo gaztelanian jadanik nagusi zen sinbolismoa ala surrealismo kontzeptualistaren arloan). Lizardiren bidea, garaikotasun-eza hori kontutan izanik ere, originala eta jantzia gertatu zen euskal literaturaren berrikuntzarako.

Paisaiaren deskribapenetan, adibidez, Lizardiren poesia adierazgarria da, iruditeria bizikoa, nahiz oraindik garaiko metaforismo surrealistaren baitakoa ez izan. Lizardiren metafora ausartek Euskal Herriko paisaia deskribatzean, inpesionismoaren eskutik, estilo nabar eta kolorista azaltzen digute (nahiz ez azaldu oraindik XIX. mendetik gerora poesian nagusitzen etorriko zen olde subjektibista eta irrazional berezia). Bere paisajismoaren deskribapen oraindik formal eta trinkoegiak dira. Orixek aitortu zigunez, Lizardiren hildoa personalista zen, eta ez hainbeste garaiko literatur korrante bati atxikia: "...Ezagutu ote zuen gizon au (García Lorca poetaz mintzo da Orixe) Lizardi-k? Ez nuke esango. Ez Machado 'tarrik, ez Juan Ramón Jiménez, ez García Lorca, ez nitun nik ordu artan (gerraurrean) ezagutzen. Orain, izenez, ez irakurritz. Lizardi ere nere moduan zebillela nik

uste. *Ez genitun aitatu beñere poeta oriek, ez besterik ere...*" (Ikus *Oleri sorta*, Izar alea, 1-8-109 or.). Guk ere Orixeren ustea berretsi-ko genuke. Lizardiren bidea —modernismoa eta aurretiko erroman-
tizismoarena baino gehiago— kreazionismo pertsonal baterena bide zelako.

Formalkuntza eta irudien tenknikatik behatuta, Lizardi kreazionismo berezi batean sar daiteke, baina ez bere garaikide zen J. R. Jiménez baten jarrera modernista eta irrazionalean. Dakigunez, garai hartarako J. R. Jiménez irrazionalismo literarioaren uretan murgildurik zegoen, eta horregatik bere poema zenbaiten hermetismo subjektiboa. Lizardiren metaforismoa oso landua da, ederraren sekretuak ongi ezagutzen ditu, baina bere iruditeria *klasizista* da, fun-tsean. Baieztapen honekin adierazi nahi dugu Lizardiren paisajismoan ez direla ematen trazo oso subjektibistak (eta, hainbat gutxiago, irrazionalak), ze bere ukitu literarioa pertsonalismo klasizista batean kokatzen zen gehiago. L. Mitxelenak bere jarrera poetikoa langintza *personal* baten harian jarri zuen. "*Caso único es en nuestra literatura, Lizardi es ante todo un transmutador, y esto es en él actitud natural y espontánea, no el resultado de un propósito preconcebido de "crear belleza": sensaciones, emociones e ideas se vuelven en sus manos depurada materia estética*" (Historia de la Literatura Vasca, 146

Lizardiren tematika euskal girokoa da, eta teknika bezala bere iruditeria klasizista da; adibidez, *Bako* Jainko paganoaren irudia ahotkatzen du bere poesian, eta, orobat, eguzki-izpiak gezi bailiran irudikatzen. Susmoa dugu Lizardik Frantziako Verlaine batek harroturiko irudikazio modernista golztiaarra, adibidez, ez zuela ezagun. Pireneta-tik haranzko poesia modernoak XX. mendeko iruditeria irrazionalean eragina izan zuen Espainian, baina ez gure olerkariarengan. Aitzol-ek adierazi zuen bezala, Lizardiren ibilbide literarioa aski *personalista* izan da, ederraren aitzinean kreakuntza berezia egin duelako, eta barruan egosiriko sentimenduak naturari buruz molde klasizistan eman dituelako. Aitzolek bere irudimenari hesi zehatzak jarri zizkion, eta beti ere norabide klasizista baten hildoan. Zarauzko olerkaria metaforismoaren esparruan *apaingarriez* baliatzen da, baina iruditeria hori klasizista da, ausarkeria imaginario irrazionalegiak, nolabait, ekiditzen dituena.

Bere ukitu pertsonala transmititzen den arlo berezietakoa *paisajismo* nabarrarena da, XIX. mendeko deskribapen-teknika batzuta-
tik hurbil, eta, orobat, iruditeria *errenazentistan* erabiliriko imajina
bakotiarrak, *jaupalemeak* (sazerdotisak), *geziak* eta *huntzazko apain-
garriak* aportatuz. Ezin da ahantzi da XIX. mendeko iruditeria moder-
nistan ere imajina errenazentistak ere presente zeudela (nahiz tekni-
ka askoz subjektibo eta irrazionalagoen bidez landuak).

Zantzu batzuk

Motibazio mitologikoak

Arestian adierazi dugunez, Lizardiren poesiaren urrats sakone-
nak klasizismoari lotuak agertzen dira. Lizardiren kerantza literario
batzuek iturri klasikoetara garamatzate, hots, XVIko imaginario kon-
zeptistarekin erlazionatzen arora. Joera hartan modu hertsia eta trin-
koan *mitologiako* estetika zen nabarmen, besteen artean; iruditeria
haren andana batzuk atzemangarri dira euskal olerkariarengan ere.
Lizardik Garcilaso, Góngora edo Quevedo-ren hurbileko iruditeria ere
eskaintzen digu. *Arrats gorri* deituriko poeman, adibidez, iruditeria
barrokoa atzematen da, nahiz ez XIX. mendeko modernismoan era-
biliriko metaforismo irrazionalagoaren hildotik.

Lizardik deskribaturiko naturan *urretxindorrek*, *eguzki-geziak*,
tenploak eta ederrez beteriko bere eraikuntza bereziak agertzen dira.
Aipatzekoa da hurbileko bidetik, adibidez, Lope de Vega-ren hurren-
go pasartea: "*Vertido Baco el fuerte amés afea, / los vasos y la
mesa derribada; / duermen las guardas que tan mal emplea* (*Poe-
sías líricas del siglo de Oro*, 260). Lizardik ondorengo irudiak dakar-
tza Lope de Vega-ren antzeko mintzo poetikoaz: "*Dantzari-talde,
Bacotiarrak, / naaspil zoroan zuti-baldarrak, / esku goituan ontzia
ardo...*" (*Sagar-lore*, 144 or.). Bi poetetan *Baco* jainkoa ardo-ontzia
eskuetan duela ageri da. Loperen iruditerian, orobat, eguzkiaren
errainu-erasoa, *sarkalde gorian* lekutua agertzen da: "*De la abrasada
eclíotica que ignora / intrépido corrió las líneas de oro / mozo infeliz,
a quien el verde coro / vió sol, rayo tembló, difunto llora*" (*Poesías
líricas del siglo de oro*, 264).

Lizardik, berriz, bere aldetik *sarkalde-leizea*-ren irudia: "*Amil-*

mugan, bekaitz zimela artu du; / amorruz damakio odel-sail bati su; / ta, aren argiz gaua galazi-ustean, / murgil yo du buruz sarkalde-leizean" (Arrats-gorri, 204). Dударик ez, Lizardik hareago darama klasi-zismotik harturiko irudi-saldoa, beti ere euskal lekumen fisikoa egotziz. *Su*-aren iruditeria —poema berean— oso landurik azaltzen zaigu *txingar*, *itsaso gorri*, *lurrun* eta *odeiez* bilbaturiko iruditan eskalnia. Bestalde, mitologiaren kutsuz ukituriko mintzo barrokoa duten bertsoak ere baditu: "*Begira: Ixkain-eruntz, txingar borobilla / noiz egingo dago uretan murgilla, / ta noiz txir-txir otsez itsaso gorria / biurtuko lurrunezko odei zuria...*" (Ondar-gorri, 158). Halako iruditeria, barrokoegia gertatzen da, nola ez, euskal literatura ohikoa zen esparruan.

Klasizismoaren ukitua hareago zehaztuz, esan daiteke Lizardirengan, oraindik, aipatzekoak direla beste irudi batzuk; hala nola, *huntzak* (yedras), *mahats-ernamuinak* (pámpanos de racimos), *ereiñotzak* (laureles), *oianak* (bosques), *temploak*, *zutoinak* (pilares), *habeak* (columnas) gisakoak. Pedro Espinosa poeta ernazentistak, esate baterako, ondorengo iruditeria eskaintzen zigun: "*Así del olmo abrazan ramo y cepa / con pámpanos harpados los sarmientos... / ... Por flegibles tahares sube y trepa / la inexplicable yedra...*" (*Poesía lírica del siglo de oro*, 304). Lizardirengan antzeko mintzo klasizista *eliz-zutoin* eta *ostopilloen* (pámpanos) irudiak sortzean (eta, orobat, *ardo-txanbillak* (ánforas de vino" eta *oianeko yaupalemeak* (sacerdotisas del bosque) iruditeriaz hornitzean. Hona bere oihartzun klasizista hurrengoan: "*Atsedena ren eliz zutoin bete, ostopillo ta izar izunak abe: / ta i bertan oianeko yaupaleme*" (*Baso itzal*, op.c. 148). Gainera, mitologiarekin loturiko beste zenbait irudi agertzen da bere poesian, hala nola, *basajaunak*, *lamiak*, *erreka-marik* eta *maitagarriak*. Tenore horretako pertsonaiak, noski, Gaztelako poesia klasizistan, ere present zeuden, *fauno*, *ninfa*, *naiade* eta *satiro* delakoen hildotik.

Lizardik landuriko poesia klasizistan, oraindik, nabarmen da *Ba-soa*, *Eguzkia*, *Itzala*, *Lurra*, *Gaua*, *Euria* bezalakoekin loturiko imaginario fisikoa. Espinosa poeta ernazentistan, adibidez, ondorengo koa-dro klasizista aurkezten zaigu berriro: "*Cuántas viven en fuentes, ninfas bellas / (que burlan los satíricos silvanos, / que arrojándose al agua por cogellas, / el agua aprietan con lascivas manos)*" (*Poesía*

lirica del siglo de oro, 308). Lizardiren iruditeria ere, neurri handi batean.

Gaztelako klasizismoarekin erka daiteke. Euskal olerkariak hemen adierazirikoaren hildoa islatzen digu hurrengo pasartetan: "Eguzki itzulberriak / (maitari goiztarrak) / munkatu du basoa / (munkatu senarrak)... / Emazte ezkonberria / dala uste basoa " (*Neskatx urdin-yantzia*, 88 or.). "Udaberri, uste-ezik, / arki ditu basoan / Neskatxa da, ta urdiñez / yantzita ziyoa " (*Ibidem*).

b) *Sinbolismo bukolikoa*

Sinbolismo bukolikoaren norabidetik Garcilaso de la Vega-k ibilbide berezia egin zuen, jakina denez. Ezagunak dira bere olerkietan *tximeleta* eta *erleen* aipuak. Lizardik antzeko urratsak uzten dizkigu *aberaskaz* eta *tximeleten hegaketa* jardutean. Orobat, ezagun dira bere iruditeriaren markoan *kilkerrak* eta *urretxindorrek*, eta, oraindik harago, *artzain-txirulak* ere (alboko beste literaturetan ernazimenduko poesia bukolikoan sartzen zirenak). Sailkatzekoak lirateke hemen beste kasu berezi batzuk ere. Hona testu batzuk: "Irakin diraki, berez ezezik / erleen egoek yo ta naasirik" (*Baso itzal*, 148). Eta *kilker* olerkariaren aipua eginez: "Kilker olerkari artoteak / neurtitz ozenak ditun boteak / lurrezko yauregi-atean?" (*Sagar-lore*, 142). Bide beretik agertzen da *urretxindorra* hegaztia —ertaro eta ernazimenduko lirikarekin oso kateatua, bereziki, frantziar hegoaldeko literatura okzitaniar eta probentzalorekin. Beraietan *errusiñola*-ren aipua egiten da klarki, tradizio literario berezia bultzatuz.

Ondorengo pasartean, Lizardik *urretxindorra* eszenategi funebrean kokatzen du, amodioaren presentzia orokorra bermatuz: "Adiskide Urretxindor il zaizute, / ta aren ilkizunetara / —egoak ikara— / berandu-beldurrak al zaramate?" (*Ondar-gorri*, 160).

c) *Sinbolismo klasikoaren beste elementu zenbait.*

Irudien sailean aipatzekoak dira *tenploak* (elizak), *geziak*, *edergarriak*, *jauregiak* —ia denak XVI. mendeko barrokismoarekin lotzekoak—. Gaztelako literaturaren esparruan nabarmenki dira guztiak.

1) *Edergarriak.*

Irudi-saldo honetan *damaskoak*, *oihalak*, *adatsak*, *loreak* dira aipatzekoak. Hona pasarte berezi bat: "Eguzkiak orailen adatsa du-

nean... / *inguma bi xurizta, lur apaindu-gaiñez / lorez-loreko ibilli gozoak egiñez*" (Maitea, 51). Eta, orobat: "*Damoialak urdin yoriak / ertzeko oialean*" (Maitea, 51.).

2) Tenploak eta habeak

Iruditeria bera nabarmen da Gaztelako poesia ernazentistan ere: *Tenploa*-ren irudiarekin batera alpatzekoa da *yaupalemeen* (sacerdotisas) saldoa. "*Atsedenaeren eliz, zutoiz bete, / osto-pillo ta izar izunak abe: / ta i bertan oianeko yaupaleme...*" (Basoa itzal, 152.).

3) Geziak

Geziekin loturiko iruditeriak ere kerantza klasizista du, eta aski landua agertzen da Lizardiren imaginarioan. Esate baterako, *Iguzkiak*, pertsonaia mailetatiko bezala, ortzearen alturatik *geziak* jaurtikitzen ditu. "*Gallurrera igoa da Iguzkia, / nondik yaurtiko zutago gezia...*" (Baso itzal, 204). Eta hurrengo kasuan ere: "*Gezi urdiñek / ziztatua dakus / illuna Gaztek*" (Maitea, 29).

d) Pertsonaia mitologikoen saldoa.

Atal honetan pertsonaia mitologikoen izenak sartzen ditugu, hots, *Bako*, *Ikaro*, *Iguzki* bezalakoak. Hildo horretako etorria dute hurrengo bertsoek: "*Ta beeko gaiok agor-ezkeroz, / Iguzki-k ezin urtzuko egoz / (Ikar-ek ez bezelakoz) / goazeman zerura igoz, / izar urdiñatarañoko asmoz!*" (Eusko-bidaztiarena, 172). "*Dantzari-talde, Baco-tiarrak, / naspil zoroen zuti-baldarrak / esku goituan ontzia ardo...*" (Sagar-lore, 144).

Lizardiren metafora-saldo beste batek, bere aldetik, *mistikaren* eragina du, eta komeni da bere irudiekin parekaketa zenbait egitea. Bide horretatik, noski, Orixe oparoago ibili zen, baina Lizardi ere ez zen arrotz izan arlo horretara, batez ere, bere *Yainko-muñoetan* eta *Jainko-beteaz* olerkietan.

Urte giroak ene begietan poema, zehazki, Lizardiren husketa liriko-mistikoa da, ze "*Jainkoaren Beteaz*" mintzo zaigu bera —XVI. mendeko gaztelar mistikoen oldean, Donibane Gurutzekoa edo eta Avilako Teresaren hurbiletik—. Lizardiren "*Bego latina, / bego mintzai oro ixil, Jainkoarekin / kuku niregan nadin bil*" Donibane Gurutzekoaren "*quedéme y olvidéme..., cesó todo y dejéme*" dela-

koaren hurretik jalgia dela ematen du, adibidez. Antzeko bidea, intimismo ondu baten koadro mistikoaz, *Egamin* peomatxoan: "Yau-narenean nago / zentzunak ezin bil, / elizaren sabela / bakar dago ta ixil, / otoitzarako giro, / baño ni txoratil..." (*Egamin*). Pasarte honetan Lizardi Orixeren kerantza mistikotik aski hurre dabilela ematen du.

Antzeko paralelismoak eraiki daitezke Lizardi eta Becquer poeta-ren artean. Kontuan izatekoa da, esate baterako, Becquer-en harako *Qué solos se quedan los muertos* poema eta Lizardiren *Illeta-eresi* delakoa. Alpaturiko olerkietan, kanposantuko egonaldian, hain zu-zen, hurrengo elementuak pareka daitezke bi poeten artean: A) Becquer-ek *noche / invierno*. Lizardik *negu-gaua*. B) Bequer-ek *madera / cruji*r el viento. Lizardik *oholak / uluka aizea*. Gogoratzekoa da hemen, orobat, Lizardiren beste harakoa: "... Zerraldo-olen artetik / (negu-gaua iduri) / ez al datortzu, uluka, / aize erriki-eza" (*Illeta-eresi*). Antzeko ikuskizuna Becquer-en hileta-koadroan: "En las largas noches / del helado invierno / cuando la madera / crujir hace el viento..."

Beste olerki-mota batean ere —hots, *paisajismoarekin* loturi-koan— trenaren ikuskizuna ere adieragarri gertatzen da. Jakina de-nez, XIX. mendeko poesian trena aski ezaguna izan da poeta batzuen sorkuntzan. Bai poeta kostunbristek, bai modernistek —sin-bolistek ere ahanzi gabe— trena presente dagoen paisajistismo xumea. Lizardiren *Bultzai-leiotik* poemak, adibidez, aire magikoa be-rezia islatzen digu, *bultzaiak* higitzean duen erritmoa profitatuz. Lizar-diren olerkian trena euskal paisaiaren barruan kokatzen da, leiho-kristalak eszenategiaren behatoki direla. Olerkariak ikuspegiari errit-mo urduria, mugimendu xumez beterikoa, itsasten dio. Gaztelaniaz J. R. Jiménez poetak jalgiak zituen, Lizardik baino lehenago, trena-rekin loturiko pasarteak: "El tren arranca, lentamente... / Llovizna. Algunas gotas mueren en el cristal... / Huye más el paisaje... y la ciudad se pierde / allá en el campo inmenso, que un sol difícil dora" (*Melancolía en el tren*. Segunda antología poética. Ed. Espasa Calpe (1952), 131). Lizardik ere antzeko koadroa so urduriaz deskribatuz *bultzai*ko leihotik euskal paisaia xumea; poetak bidaide ditu trenetik behatzen dituen zuhaitzak, artasoroak, laino mehez estaliriko gu-neak, eta, nola ez, denen lekuko den euskal nekazari *gizandiaren* protagonismoa: "...Ale gorri / abailduta sagarrak / oro laño / mee batek estalla, / urrez oro / eguzkiak yantzia" (*Bultzai-leiotik*, 94).

Lañoa zerbait ez-preziso, sotil eta etereo bezala agertzen da, eguzkiak utziriko arrastoa urrezkoa izaki. Eta paisaiaren erdian —alpatu dugunez— nekazariaren protagonismoa: "*Nekazari, / gizandi bat iduri / soroan zut; beyondeizula zuril (Bultzileiotik, 94)*

Testu hauetan planoak sotil eta arin doaz, soilki aipaturik, trenak gelditzeko asmorik ere ez bailuan; begiztaturiko elementuak (hots, artasoroak, mendiak, baserriak, sagardiak...) irudi azkarretan lgarotzen dira: "*Arto musker, / mendi, baserri zaarrak; / ale gorriz / abaildutako sagarrak!* Eta, azkenik, poeta beraren presentzia da nagusi (berak baitaragio barnetik ikusten den orori bere psike kontenplazaillez).

Ikusten denez, poeman nabarmen da Lizardiren jarrera kontenplazaillea, ze kanpoan ederretsia bere oharren estetikotik pasarazten du, une animikoaren bultzatzaile dela poeta. Horregatik, dio: "*Beeko bear goriak / narama... Agur, / soro, sagar, mendiak*" (*Bultzileiotik, 96*). Lizardik trenaren mugida, bada, kasik nemoteknikoki eskaintzen digu; elementuak soil-soil aipatzen dira, eta ingurukoa begiztatuaren gai piktoriko baino ez da. Lizardi, aipu eskemati-koen bidez, begiztua birkreatzen aurkezten zaigu, eta Tolosatik Donostiaranzko tren-bide ezaguna eszenario bisemiko aparta bilakatzen da bere luman, bere barneko joera intimista argiago utzi.

Adierazia dugunez, Juan R. Jiménez-ek ere (A. Machado-ren pasarte zenbait ahortzi gabe) hurbileko sentsazioak jalgiak zituen trenaren irudiak, nahiz gure olerkariak baino, oraindik, zama bisemiko nabariagoaz. Jakina denez, trenaren irudia Frantziako poesian ere erabilia zen XIX. mendean, eta Lizardik eskainitako koadroan ere hango paralelismoak atzemagari bide dira.

Bestalde, Lizardiren poesiaren eraginetan funtsezkoena, agian, bere ekite *personal*a da aiaptzekoa, ze krezionismo landuz jarduten du berak, nahiz kanpo-eraginak ere, ikusi dugunez, ukaezinak gertatu. Laburbilduz, Lizardi —iruditeria kultista batez ballatuz— euskal paisalan eta egitate existentzian erroaturiko poesia landu zuen. Funtsean, Lizardiren mintzo poetikoak keru klasizista eta *personal*a islatzen digu (aldi berean, bertsolaritzak Euskal Herrian ukan duen prestantzia nabarmenki garaituz).

Bestalde, formalismo literariotik harantz, bere poesiaren mul-

nean, kristau fedearen mamidura dager, eta, Orixeren kasuan beza-la, ez daiteke uler sakon Lizardiren olerkigintza sinesmen horren ikuspegitik ez bada. Alde horretatik Lizardiren poesiaren zati bat Gaztelako mistikaren zordun ere bada.

Laburbilduz, esan daiteke, *Bultzi-leiotik* poemari nabari zaion mugikortasun sotilak Lizardiren kreakuntzan ere garaiko poesia modernoak duen eragina islatzen bide da, hots, mugikortasun zaluaren originaltasun bitxia. Orobat, adieraz daiteke Lizardik ezagun duela euskal literaturaren luze-zabala, eta, zehazkiago, aspaldiko *herri literatura* sotilaren markoa. Funtsean, Lizardi poeta kreationista dugu, eta inolaz ez da edertzale isolatua; hortik ederdura poetikoak islatzen duen sintesia.

Lizardiren paisajismoaren keru bisemikoa

Lizardiren paisajismoak bisemiazko trataera berezia du, esana dugunez. Bere teknika paisajistikoak ukitu bisemiko ukaezinak ditu, nahiz eta ez, beti, garaiko poesia modernoaren oldean atondua.

Bere paisaiak halako ukitu iluntsu eta ez-zehatza du, intimismo barnekoa, deskribaturiko elementuak halako inpresio gandutsu edo etereoan biltzea maite duelako.

Lizardik ezagutzen zuen, antza, inpresionismoaren teknika, nahiz eta bere iruditeria, oraindik, aski klasizista den. Beregan presente dago paisajismo piktoriko sugerikorra (ez hainbeste ez-preziosozko teknika), baina bai euskal paisaiak berea duen sugerentziatzko ukitua). Paisala hori pertsonala da, *bisemiaz* hornitua, deskribapenttan puntu subjetoak ere bilatzen dituena. Kanpoan begizatua barneko gelatan egostea atsegin izaten zaio olerkariari, orori halako oihartzun intimista egotziz. Hala ere, bere intimismoa ez dago, oraindik, XX. mendeko *irrazionalismo* poetiko naro batez ukitua, ze bere deskribapenei eraikuntza literario klasikoegia dagokie. Lizardi deskribapen piktorikoetan formalegia da, gauzekien nexoak oraindik *logikoegiak* dira, bere trazoak sugestiboak izan arren. Lizardik ez garmatza, bada, XX. mendean nagusi bilkatzen informalismo subjektiboa (eta gutxiago surrealista), ze berari objektua ertz askotatik formalki deskribatzea atsegin izaten zaio. Horrek adierazten du

berarentzat garrantzitsua dela sorkuntza literarioan *objectum* delakora allegatzea (ez bere ingurumari diluituetan galtzea).

Hurrengo pasartean elementu kontenplatuak bere objektibitate aski arrazionallean eskaintzen zaizkigu, begietara allegatua zehaztasunez ondua bailegoan: "*Bide-ertzean, ez marrubi, / ez belar gizenik. / Otalorea, bakanka, / goitzxo karraxika, Udaberiarri deika*" (*Bizialo*, 136). Testua sugerikorra izan arren, ez da J. R. Jiménez bategan ematen dena bezain esleltua, olde subjektibokoa. Lizardi zehatzagoa da deskripzioetan, formalagoa irudietan. Hala ere, bere paisaia iristen da *bisemikoa* izatera, ze deskribatuaz gain, beste zerbait sugeritzen digu beti.

Pinturaren arloan, jakina denez, euskal paisajismo sugerikor baten aldean aritu ziren Regoyos, Amerika, Ereñxun edo eta Zubiarre anaiak, eta euren koadrotan ere elementu bisemikoak atzemangarri dira, euren trazoek —bat-batekoa so fisikoaz harago— beste zerbait areago sugeritzen dutelako. Lizardi intimista genuen, baina oraindik sumisioa *objectum* delakoari, pertzepzio formalaren aldetik. Bere paisaia poetikoan deskribapenen *logika* nabariegia da, eta beste zerbait horren ukitu inplizitoa da, eta XX. mendeko poesia informalean ematen zen hermetismoaz landurikoa. Lizardirengan presente dago intimismo pertsonalista, baina beti molde aski gihartsu eta arrazionallean egotzia.

Besadle, Lizardiren paisajismoa nabarra eta sugestiboa da, adierazpen sotilez betea. Ikuspegi batzuetan, neskaxa bilutsik azaltzen da, urdinez jantzia: "*Billuzik zan basoa / negu-ondarrean, / neskax urdin-yantzia / bertara denean*" (*Neskatx urdin yantzia*, 88). Elementu zenbait sentsuala izan arren, ez da oraindik erotikoa, eta pertsonaiak paisaiaren ikuspegi *objeto* ahokatuak kausitzen dira. Emaztekien adierazpenak sugerenteak dira bai, baino ez laxoak edo morbidoak, ze bere iruditeria oraindik janzkera arrazional eta klasizistan mamitua dago, futnsean. Bere paisaiaren deskribapentan oraindik *objectum* delakoarekiko menderakizun formal gehiegi atzematen da.

Pinturazko joera

Lizardi, maiz, pintore azaltzen zaigu, inpresionismo sotil baten hariei lotua. Lizardi pintoreak ikusten duen oro tentu barnekoiaz,

zertzelada xumez biltzen du. Bere sentzazioak (adibidez, Tolosan Mutitegi baserriaren muinoa gaingiduta, Urkizupeko maldaren tontorrera hurbiltzean, harridura poetiko bilakatzen dira, zertzelada metaforiko trinkoetan gauzaturiko irudi nabar. Bere ahapaldietan arkitektura formal bikaina eraikia eskaintzen zaigu, dena naturaren gorazarre estetiko batean hondua. Hona adibide bat: "Kemenak utseta nekez bainoa, / zalantza dut zaartu naizelakoa... / Udazkenak aulagotzen dit atsa, / orbelak ozenagotzen oin-otsa, / aldapak larriagotzen biotza... / Leenetan ez bezin autsia natza" (Ondar gorri, 158). Olerkariak testuan, muioranzko igoeran, udazkenaren koadro nabar bat eskaintzen digu, alboan atzemana psikean irmoki sartzen duela. Olerkaria, orobat, Urkizupeko maldan, zaharkitua sentitzen da, eta bere arnas-hautsiaren erritmoak gaitzagoa bilakatu bide dio sorturiko ahapaldia. Olerkariak neke animikoa transmititzen digu, ahalegin fisiokoaz gain (bidearen gaitza bere barne psikearen oldean txertatuz).

Metaforismo trinkoa

Lizardiren kritiko gehienek argitan utzi dute olerkariaren originaltasuna irudien sorkuntzan, nahiz eta bere metaforismoa, gehien batean, oraindik estetika klasizista baten oldetan mamitua izan. Bai, bere ederbide literarioa oso jantzia da, eta bere deskribapenak oso piktorikoak dira, negu-atarian eginiko olerki inpresionistan bezala. "Egur ezearen kea / goiak du kolore: / egunaren atariruntz / zauribat, gordiña, / odol-bearrean urre". Olerkariak bertso honetan pintura inpresionista sugerigarria eraikitzen digu, A mailan egurra eta B mailan ortzea lotuz. Bere poesiak, orobat, bisemiazko keru berezia pilatzen du, hots, halako ukitu intimista berezia. Begibistako negutearen bilustasun fisikoa karraxi hitzaz espresatzen du animikoki, eta oihaneko otalorea ere hoska irudikatzen udaberriaren atarian. Bere paisaiari halako subjektibitate sotila dario, eta sentzazioak irudi esanguratsuetara igarotzen dira, nahiz bere metaforetan nexoa errealitatearekin oraindik aski klasizista izan. Lizardiren metaforismoak, beraz, lortzen du emozio bat sortzea irakurlearengan bere adierazpen animikoak ongi lortuak direlako. Bere irudiak ez dira, noski, G. Lorca edo eta Aleixandre batenak bezain irrazional eta ausartak, baina bere mintzoak badu halako sen pertsonalista unkigarria. Bestalde, zarauztar olerkariarientzat kromatismozko-joera gizentzeko Euskal paisaiako edozein elementu da on. Adibidez, gerezi eta basaran fruituak

olde metaforiko bereziz lekutzen ditu. Antzeko transposizioa islatzen du *arraspera*-ren deskribapenak, zeinean ortzea *odolezko* zauritan ezartzen den, deskribapen fisikoaz gain, beste zerbait areagoa sugerituz. Lizardiren paisaiak, bada, ia beti *bigarren*go semara darama irakurlea, bigarren sentrazio ongi ez definitu batera (fisikoki begiztatuari beste zerbait intimoagoa egotziz). Udazkeneko kromatismoak, adibidez, beste "zerbait" berezia sugeritzea lortzen du, ze deskripzio fisikoez harantz, ikusiak bigarren sema du ikuslearen gune animikoan, halako idazkera magiko eta xorgina atxikitzen duela.

Teknika elisioduna

Lizardiren olerkigintzak —poesia trinkoaren inpresioaz gain— joera sinkopatzalle berezia eskaintzen dio irakurleari. Egia da joera hori gaitza bilaka daitekeela, maiz, ulermenaren aldetik, baina Lizardiren jarrera berezietakoa da. Horretan datza olerkariaren kontzeptualizazioa eta kerantza sinkopatzalle aparta. Euskal literaturaren baratzean, Oihenartek egin bide zuen lehen aldiz bide hori, ze bere estiloa aski kontzeptista agitzen zaio euskal irakurleari.

Villasantek Lizardiren idazkera trinkoa deskribatzean hurrengo esaten zigun: *"El ha creado un tipo de poesía nuevo, muy intelectual, casi conceptista. Aspira a expresar los sentimientos más profundos con la mínima cantidad posible de materia, es decir, de palabras; esto le da vigor, densidad y fuerza expresiva impresionante... Este extremado conceptismo, concisión o condensación de la poesía de Lizardi, si por un lado le da vigor... y hace que el lector necesite recurrir a la traducción castellana que el propio Lizardi puso en la página de enfrente"* (Historia de la literatura vasca, 338-339).

Lizardiren poesiak, bai, berea du zaildura, hots, original eta konprenigaitza egiten duen zerbait berezia. Lizardi dugu euskal literaturan aro handi batean poesia bertsolarizantetik urrunen dabilen olerkarietakoa. Hala ere, ulergaitzetasunak berarengan bitxitasuna eta ederdura biltzen ditu batean. Esan daiteke, joera kultista hori ongi islaturik geratu dela bere *Eusko-bidaztiarena* poeman. *"Baña nik, izkuntza larreakoa, / nai aunar ere narainaikoa: / yakite-egoek igoa; / ... muin betirakoa"*. Helburu hori zorrotz bete zuen olerkariak, bere estetikan ezer ez baita erraza.

Lau etapatan sailka daiteke Lizardiren sorkuntza poetikoa. 1)

1919. urtetik 1926. artekoa. Aro horretan nolabaiteko gordintasuna islatzen du olerkariaren sorkuntzak. 2) 1926.tik 1930.artekoa. Bere idazkera heldugabea izan arren, oraindik, lehen etapan baino trinkoagoa da, ohiko elisio-joreraz hornituagoa. Aro horretan kokatzen dira *Xabierto-ren eriotza*, *Neskatx urdin-yantzia*, *Bultzi-leiotik bezalako olerkiak*. 3) 1930tik 1932 arteko epea. Hau da Lizadiren arorik mamitsu eta landuena, eta tarte horretan lantzen ditu *Biotzean min dut*, *Urte giroak ene begietan*, *Euzko-bidaztiarena*, *Asaba zarren baratza* bezalako poema garaiak. Beraletan ematen olerkariaren joera konzeptualista gihartsuena (nahiz bere konzeptualismoa ematen den, apur bat, bisemia eta kromatismozko lanketaz). 4) Azken etapan Lizardik, batez ere, *Maitea* delturiko poema luze eta amaitugabea eskaini zigun. Poema egitura sollekoa da, eta idazkeraz ulergarriagoa, euskal herri-poesia *tradizionalera* itzuli nahi bailuan. Adibidez, hurrengo olerki-zatiek *atari ilogikoetako* teknika binarioa islatzen dute, aintzinako poesia herrikoia eskema jarraituz: "*Aidean, eder usoa, / mendi-mendian, pagoa... / Etxe gain gorriak / keea du ederragoa*" (*Etxeko keea*, 198). Poematxoan lehen mailan sinboloa (*usoa / pagoa...*) eskaintzen da, bigarreanean, berriz, mulnarekin eginiko *nexoa* (*etxeko kea*).

Gramatikaren aldetik, goian adieraziriko kontzeptismoa lortzeko Lizardik aposiziozko teknikara joko du, maiz, hau da, *izen + izena* (edo eta *adj.sustantibatzailea + sustantiboa*) formulara, ohiko partizipioa ekidituz. Adibidez, **itzal(etako) zokondoetan* ordez *itzal-zokondoetan* azaltzen da bere formulaziotan. Orobat, adjetiboen *sustantibizazioa* darabil izenlaguna lehen posiziora eramanez. Esate baterako, *eder-goseok* formula **edertasunaren gose diren begiok* parafasia ordezkatzen bide du. Olerkariak aditzak eta erlaziozko formulak (*deklinatiboak*, bereziki) laburtzera jotzen du, hitz-konposatuen kerantza kultu eta hertsia sortuz perpausan. Aditzaren kasuan ere, formula *sintetikoak* nabarmen dira Lizardirengan; esate baterako, *datza*, *dagi*, *dakus* modukoak azaltzen dira bere orritan. Formula horiek, nola ez, bat datoz bere ohiko idazkera sintetizatzaile eta kultistarekin. Adibidez, *azken-arbazta begiez* perpausan *-eko* eta *-en* deklinatiboak ekiditzen dira, eta *Yainko-muño-gañetara* delakoan, nolabait, **Yainkoz(ko) muño(en) gañetara* antzeko zerbait ordezkatzen dela dirudi. Lizardik, orobat, aditzen trataeran lizentzia zenbait egiten du, hala-nola, *arki ditu* (**arki(tu) ditu* ordez), *ikus dun*

(**Ikus(i) dun* ordez delakoetan; kasu horietan bertsoaren *neurria* gramatikazko legeari gainezartzen zailo.

Esan daiteke, antzeko elisio-joerak gerra aurretiko beste olerkari batzutan ere ohikoak zirela, hots, bertsolaritzaren joera arruntak gainditzeko erabiliriko formulazio laburretan. Ildo bera atzemangarri da Orixe eta Lauaxetaren olerkigintzan. Beste muturrekoak dira, bada, bertsolaritza herrikoiaren jokabideak *sartutzia* edo *engañatutzia* gisako formuletan (beti ere *neurriaren* mesedetan sortuak). Hemengo auzia tratatua dugu, jada, beste lan batean: "*Lizardi-ren berezitasunetako bat hizkuntza sinkopatu, gihartsu, kontzeptual bat sortzea izan bada, jakitun gara, bestalde, noski, horrek batzuetan euskararen "tortura" eta zigorra gerta daitekeen idazkera sortu duela ere. Bainan lirika oro, "bide berri" oro, nolabait, bortxaketa da, tortura da*" (Lizardiren lirika-bideak, II, 128).

Lizardiren hautabideak kontzisia eta zailtasunezkoak izan ziren espresioaren aldetik, eta hori olerkariaren ustean euskarari oraindik mintzaira hertsu eta jaso baten ospea faltza zitzaionelako. Lizardiren oldea, bada, bide preziosista eta antibertsolarizantea gertatu zen neurri handian, eta hortik bere idazkera sinkopatzailearen trinkotasuna (eta ulergaitasuna ere).

. . .

Lizardiren poesiari buruzko aportazio hauek amaitzean, balezta daiteke, olerkariak euskararen eremura ildo aberats, kontzeptista eta jasoak ekarri zituela. Bere *eder-bideak*, gehienbat, klasizismo literario baten norabidekoak izan ziren, euskarari *muin betirakoa* erants-tekoak sorkuntza poetiko oso landu baten norabidean. Olerkariari esker gure mintzaira zaharrak *estetikazko* bide lerden eta berriak egin ditu, eta bere edergintzak arrasto ukaezinak ukan ditu, orobat, gerraosteko olerkari zenbaitengan.

Irakurle-txokoen soziologia

ANDER ITURRIOTZ LAUZIRIKA

Egia esango badut, euskal literaturarekin dudan harremana bitxia da: munduko literaturetatik urrundu naizen bitartean —nire liburutegia osatuta daukat, gauza zaharretara zaletzen zaitu adinak, kontserbadorea egiten zara, arlo ezberdin batzuetara bideratu dituzun ahaleginak ez dizu onartzen beste ekonomia bat...—, gero eta interes handiagoa pizten zait euskal literaturaren inguruan. Gure literaturak azken hamarkadetan ekarri dituen obrak —kalitate handikoak, asko— gozatu ahal izatea pribilegioa da niretzat, zentzu horretan. Baina atsegin estetikoak edo munduaren esplorazioak bezalainbeste betetzen nau euskal literaturaren eremuak lortu duen egituraketa gero eta sendoagoa dela konstatatzeak.

Ez dut ukatuko nire denborarik gehiena sorkuntza lanari eskaintzen diodala, bestalde —nahiz eta, oraingoz, gauza irakurgarri gutxi argitaratu dudan eta, agian, aurrerantzean ere, gutxi argitaratuko dudan—. Halere, ez dut nire burua inoiz hartu idazletzat. Hitz handiegia da hori txikia izan nahi duen batentzat. Beste zeregin batzuk ere badauzkat gainera, lan akademikoa unibertsitatean eta ikerketa.

Horrexegatik, hain zuzen, duela urte batzuk EIEtik Ana Urkizaren dela jaso nuenean ezusteak harrapetu ninduen: euskal idazleek osatzen zuten Elkarte batean izena ia emango nuen galdetu zidan —orain bezalaxe, Elkarte indartu nahian ari ziren, orduan ere—. Lehendabiziko erantzuna ezezkoa izan zen, lotsatu eta guzti egin nintzen, idazleek osatzen zuten klub hartan ez nuen nire burua ikusten. Halere, informazioa eskatu nion Urkizari Elkarteari buruz, euskal literaturak garatzen zuen agendari buruz, besteak beste.

Bigarren dela jaso ordurako erabakita neukan izena ematea: idazle izan ala ez, lotsa eman ala ez, EIEk egiten zuen lana txalogarria iruditu zitzaidan, euskal kulturak irabazi behar zuen eremu bat lantzen ari zen, nahiz eta, Elkartetik kanpo, beste ekimen aberats batzuk daudenez, ez izan modu eskusiboan.

Handik urte batzuetara *Hegats* eta *Kalegats* aldizkariak kudeatzen zituen Idazkuntza Batzordean eskuhartzeko eskatu zitzaidan eta, beranduxeago, ustekabearen ustekabea: Fito Rodriguez Lehendakari ohiak, 4 urteko periploa amaitzera zioala-eta, EIEko lehendakaritza eskaini zidan. Ulertuko duzuenez, askoz gehiago kostatu zitzaidan balezkoa ematea. Berriro ere, intuizioak erakutsi zidan, ordea, ibili behar nuela, trantsitatu, orain nabileneko bidea.

Poliki-poliki, beraz, sakonduz joan nintzen euskal literaturaren esparruaren ezagutzan. Elkartearen zereginekin engaiatu nintzen, lehendabizi; nahi baino gutxiago, egia esan, ezer baino lehen, krisialdi ekonomiko eta politikoak euskal kulturari eragin zion kalte handiaren ondorioz, egitura mailako disfunzionaltasunek hartu baitigute denborarik gehien, urte hauetan.

EIEk dituen zereginak garrantzi handikoak direla iruditzen zait, zalantzarik gabe. Edozein elkargo profesionalak bezala, idazleen interes zein eskubide profesional eta moralak defenditzen ditu, idazlearen eta bere obraren proiektio soziala bideratuz, halaber. Baina ez da hori bakarrik, baditu beste zeregin kolektiboago batzuk: idazle guztiak batu eta kohesionatzeko lan egiten du; euskal literatura gizar-tean ezagutarazteaz arduratzen da —Euskal Herri osoa hartzen du eragin-eremutzat—; euskal literaturaz gozatzeko aukerak eta moduak baloratu eta irakurlearengana eramateko bideak jartzen ditu. Xede orokor horietatik datoz beste praktikoago batzuk: zerbitzu baliotsuak eta kalitatezko programak eskaintzea; irakurzaletasuna eta idazteko grina pizteko ekimen egokiak definitzea; kudeaketa kulturaren antolakuntza serio eta sendoa gauzatzea; euskal kulturaren oinarri sendoa izatea bai Euskal Herrian zein atzerrian.

Xede horiek praktikara eramaten jakin du, bestalde Elkarteak. Agian, ezagunena den programarekin hasteko, *Idazleak ikastetxetan* deitzen denarekin, alegia, hazkuntza nabarmena izan da, kantitatean ezezik, kalitatean: 1997-1998 ikasturtean barrena 214 saio eskaini bagenituen, 2009-2010 ikasturtean 427 saio izan dira, ale-

gia, 16.724 ikaslerengana iritsi gara —gero etorriko ziren diru mu-
rrizketa basatiak, batez ere, Eusko Jaurlaritzako Hezkuntza Saitetik—.

Besterik ere bada, noski. Argitarapenen artean *Hegats* eta *Kale-
gats* aldizkariak argitaratu ditu; literatura-bildumak, edo, irakas-
leentzako gida-liburuak, *Liburuen Xarma* izenarekin. Literatur jardue-
rak antolatu ditu, han eta hemen: hitzaldiak, literaturgai bati buruz
jardunean jarriz idazleak; poesia-irakurraldiak; solasaldiak, idazleak
bere obraren gaineko azalpenak eman ditzan; ipuin kontaketak, hau-
rrerentzat eta helduentzat; literatur lantegiak, alegia, idazten eta ira-
kurtzen trebatzeko ikastaroak; irakurketa taldeak edo klubak, herri
edo auzoetan literaturaren gaineko interesa duten lagunekin taldeak
osatu, edo berez sortu direnak indartu, idazle baten gidaritza eskal-
niz, besteak beste.

Jarduera arautu edo instituzional batzuk ere aipa genitzake: *Lite-
ratur Ibilbideak*, idazle baten laguntzarekin, beste idazle baten biz-
leku literarioa (Bilbo, Sara...) ezagutzeko aukera eskaini dutenak;
Urruzuno lehiaketa, DBH eta batxillergoko ikasleak literaturara zale
daitezen; *Poesia Orduak*; *Euskal Liburuaren Gaua*; *Idazlearen Etxea*
kudeatu Pasaiako Udalarekin batera: *Galeusca*, Galiza, Euskadi eta
Catalunyako idazleen Federazioa osatu; Pirinioetako literatura topa-
keta ezberdinen antolakuntzan eskuhartu, —*Pirineoetako Biltzarra*,
esaterako, edo *Hestiv'òc* okzitanoaren jaialdia—; literatura sociali-
zatzeko irratsaioak eskaini, hots, *Irakurrieran*, Bizkaia Irratian, eta,
egun desagertu den *Testuketan*, Herri Irratian; web orrialdeak zabal-
du eta elikatu, www.idazleak.org eta, bereziki, *Mitzen Ubera* (ubera.org),
estrategikoa izan daitekeena literaturaren zabalkundeari be-
gira; euskal literatura atzerriratzeke planak burutu, eta abar.

Konturatuko zinenez, literaturaren gertakiaz baino gehiago ari
naiz euskal literatur eremuaren sendotasunaz hitz egiten, hori baita
artikulu honen helburua.

Herri-herritik, kultura

Izan ere, EIEren Lehendakari hautatu nindutenean Irakurle Talde,
Klub edo Txokoen inguruan gertatu zitzaidan eztabalda txiki bat hartu
nahi baitut hizpide hemen, Bilboko Bidebarrieta Liburutegian antolatu

diren irakurzaletasunari buruzko jardunaldi hauetara gonbidatu nauzuen honetan.

Garai hartan, interes berezia zegoen, gure artean sortu eta indartu diren irakurle-talde horien inguruan. Interes haren adierazgarri, galdera berbera egin zitzaidan, insistentziaz, hedabide batetik eta bestetik, txoko hauei buruz neukan iritzia eskatu zitzaidan. Eta adierazi egin nuen iruditzen zitzaidana, nire formazioak eskatzen duenez, ikuspegi soziologiko batetik. Soziologikoegia, politikoezia izan zen nonbait nire erantzuna.

Esan nuen, lehen gogoeta batean, garrantzitsua dela fenomeno hau, euskal literaturaren esparrua —*intra*— osatzera datorrelako, alegia, idazleek, itzultzaileek edo argitaratzaileek partekatzen duten esparru horrek —botere-borrokak, errekonozimendu-borrokak, kapital sinbolikoa kudeatzeko borrokak piztarazten dituen, Bourdieuk definitu zuenez— behar-beharrezkoa zuen beste hanka bat, hanka praktikoa bat, hanka horizontalizatzaile bat, gehitzen duelako, erpina eta oinarria lotzen dituelako, dialektikoki, sare informazional sendoz. Uste oker asko zuzentzeko gaitasuna ere izan dezake hanka osagarri horrek: maiz, irakurleen gabezia kuantitatiboki argudiatu duenaren aurka, argudio kualitatiboa eskaintzen digulako —eskainiko digulako, areago garatzen denean—.

Mugimendu ahula da, oraingoz, irakurleen txokoena. Baina garrantzitsua, gaur egun hartzen ari den indarragatik —eta hartuko duenagatik—, naturaltasuna-karta lortu behar duena, errekonozimendu publikoa eskatzen duena. Gure Elkartetik ere, egin zen ahalginik txoko hauen dinamikara gerturatzeko, halabaina, aipatu ditudan arazoengatik, besteak beste, geroratu egin zaizkigu egitasmoak.

Baina, horrekin batera, esan nuen, euskal literaturaren esparruan ezezik, euskal kulturaren esparruan kokatu behar dela literatur-txokoen fenomenoak: hurrenez hurren, euskal hizkuntza gutxituan, euskal kultura gutxituan, literatura gutxitua sortzen duen Euskal Herria desegituratuan.

Horrexegatik du interes gehigarria fenomenoak: herri gutxitu batean, literatura sare minorizatu batean sortu delako, hain zuzen; —ez, noski, *ab initio*, *ab nihilo* sortu, norbaitek interpretatu zuenez, ezer ez zegoenean baizik—. Hori da azpimarragarria, nire ustez:

gurean, zerbait sortzen denean gure ezerezetik sortzen dela, normalizatu gabe dauden ohitura berriak abiarazten direla, bertakotu egiten direla kanpoko egiturak, bidenabar. Eta, noski, kultur berritasun horiei beti adi dagoen gizarte batean, jakinmina pizten du berrikuntzak. Arnas garbia da berrikuntza, itolarrian dabilenarentzat, oxigeno pizgarria, euri suspergarria, lehortera ohitu nahi ez duenarentzat. Zentzu horretan euskal irakurle talde hauek ezin dira zuzenean alde-ratu beste hizkuntza batzuetan ari direnekin, are gutxiago, hizkuntza normalizatueta —gaztelera zein frantsesez— antolatzen direnekin. Hemen beste kategoria batzuk agertzen dira.

Uste dut, gainera, irakurle-txokoetan dabilen jendeak berak onartuko lituzkeela bi planu horiek.

Hain zuzen, 2010eko ekaineko lehen asteburuan, Larrabetzun, abagune ederra izan genuen irakurle-txokoen izaeraz zertxobait gehiago jakiteko, *Literaturia* ekimenak gonbidatu baitzituen mahalinguru batera txoko horietan dabilzan irakurleak. Eman zuten auto-definizioaren arabera ezagutu genuen, nola antolatzen diren ezezik, zein helbururekin, zein kezkearekin biltzen diren liburu eta autore baten inguruan: literaturaz gozatu nahi dute —lagun-arte atsegin batez, halaber—; ikasi egin nahi dute, pertsonalki edo profesionalki, ikasketak eskatzen duen ahalegina egin —gozatu eta sufritu, esaten zuten—, koordinatzailearen eta ikaskideen laguntza eta estimuluak probetxatuz; euskal literatura ezagutu nahi dute...; baina, baita ere, euskararen normalizazioan eragin, eta herrigintza zein kulturgintza jakin baten inguruabarrean txertatu beren jarduera.

Noski, norberak dauka bere iritzia irakurle-txokoen izaeraz, norberak jerarkizatzen ditu Larrabetzun aitortu ziren helburu horiek guztiak zerrenda partikular batean eta, nik neure kategorizazioa daukat. Hor hasi ziren gora-beherak, ezadostasunak. X deituko diot nirekin ezadostasuna erakutsi zuen lehen idazleari; Y eta Z izango dira eztabaida garatugabe hartan eskuhartu zuten beste biak —artikulu honen helburua ez baita polemika sustatzea, are gutxiago pertsona mailan— X-ri, beraz, ez zitzaion gustatu egin nuen lehenespena, eta, horrela adierazi zuen, Dekalogo zorrotz baten bidez.

Asmakeria kolektiboaren paradigma?

Dekalogo hartan egiten zen azpimarra batekin hasiko naiz: nire ustez, "irakurle taldeak euskal asmamen kolektiboaren azkeneko emaitza miragarria" zirela idatzi zuen X-k. Nik egindako lehenespenarekin ezadostasuna adierazteko, nik esan ez nituen hitzak erabili zituen, nik iradoki ez nuen inguruabar semantiko eta ideologiko baten itzalpean gerizatu zituen nire hitzak.

Kolektibotasunaren ideia, bai, garatu nuen, noski: euskaltasunarena ezinbestean lotua baitoa harekin, nire ustez; naziotasunarena, halaber. Asmamenarena, ordea, ez nuen inoiz erabili *asmamen kolektibo* metafisiko batekin engaiatua. Askok jota, *ongi asmatu*, egingo nuen, batetik, *ongi jakin* estrategia eragingarriak aukeratzen, ekartzen, gureganatzen; asmamena ekimenarekin lotuko nuen, beti ere, gurean, gure erresistentziaren kulturean, hain tradizio zabala duen *ekinaren ekinaren* filosofia praktikoarekin uztartuko nuen. Baina X-k formula semantikoki zamatu baten barruan, formula ideologikoki esanguratsu baten barruan bildu zituen nire hitzak, beste askok egin duten bezala. Hori da adierazgarria, beti errepikatu baita jauzi hori gure gutxitasunaren historian —eta hor, aitortuko dut, bata besteekin uztartze horretan, ekidin nahiko nukeen nahasmenen bat has daitekeela—.

Badaezpada ere, asmamenari adiera hori eman ez banion, niri hori izatea "gustatuko litzaidakeela" gaineratu zuen X-k, modu infusoan edo, jakin gabe, jakin ezinik —ez baitzidan galdetu, ez baitzuen nirekin honetaz hitz egin— niri zer gustatuko litzaidakeen, asmamen kolektiboetan sinestea —Euskal Herrian bezalaxe, Espainian edo Alemanian, guztiz lejitimoa dena, bestalde—, espiritu esoterikoetan sinestea edo arrazol abtsoluto erraezin eta autoebidente batean. Jakin ere, gauza hauek, jakin gabe jakin dira beti gurean, galdetu beharrik, aztertu beharrik ez da izan inoiz. Jakin gabe jakiteko gaitasuna eduki dute batzuek beti, ongia abtsolutu eta inkonkretu —beraz, interesatu— baten babesean, ongi az eta gaizkiaz harago egon direnez. Topikoen biolentzia del genezake.

Eta gero, beste idazle batek —Y deituko diot, bigarren honi, iragarri bezala—, X-ri irakurri ziona iruzkindu zuen, beste puntu batzuk gehituz lehen Dekalogoari: "harrigarria da irakurtzea norbai-

tek pentsatu edo esan duela irakurle taldeena euskal izpirituak sortu duela ezerezetik" (Y, 1). Zer da baina harrigarria, hori esatea, hori pentsatzea, hori irakurtzea irakurri zuen lekuan, ala izpiritueta sinestea? Honek ere ez zekien esan gabekoa *esan*, edo *pentsatu* ote nuen. Eta pentsatu banuen, nola zekien pentsatu nuela? Nolako iragarpen-gaitasuna eduki dezake jainko cartesiano batek?

Ondorioztatu zuen, azkenik, jauzi logiko erkaezinak erraztasun txundigarrian baimendurik, EIEK literatur-txokoak kontrolatu nahi zituela (*Ibidem*), hautatu berria zen honen bidez.

Y-k atera zuen ondorio kolateral horretaz, egin esan, zaila da ezer eranstea: ikusi egin beharko nukeen, Mannheimekin, ezagutzaren soziologiarekin, zein mundu-ikuskerak daukan, zein formazio politiko izan duen, zein esperientziak sortarazi dion, begian, prisma zorrotz hori.

Uste dut, kritikaren bandera hartu duten batzuentzat —eta aitortu behar dut, euskal literaturari buruzko eztabaldak piztu eta elikatu ezezik, neroni hirurek ekarri dizkidatela ideia eta kontzeptu interesgarri asko eta asko—, metodoan trebatzea ezinbestekoa dela, hanka-sartzerik egin nahi ez bada, behintzat —asmo txarrik ez dut ikusten, hortaz—.

Paradigma kritiko zahar bat

Ez dakit, zinez, bi adiskide hauek nondik atera zituzten beren baieztapenak. Baina badakit halako baieztapenak ideologikoki nondik atera diren beti Euskal Herrian, sistematikoki, beste kasu askotan.

Eta, orain, urrundu egingo naiz, utzi egingo dut polemika jakinaren erreferentzia inmediatea, eragingo ditudan jauzi historiko eta ideologikoetan, mallak eta erantzukizunak nahastu gabe, ahal dudan neurrian.

Herria edo nazioa aipatzen direnean, batzuk urduritu egiten dira, eta beren arma zientifiko pozointsuak ateratzen dituzte handikeriaren laborategitik, ahorik gabeko ezpata jaisten dute lumara; alajaina, arima bat ikusten dute —*izpiritua* zerabilen Y-k berak (*Ibidem*)—, esentzia bat, izaera mitiko bat..., hitz batean, ameskeria kolektibo

para-etnizistak sortu duen sinbologia nahasi eta arbulagarria, leize-zuloa, pentsamolde aurre-logikoa, basakeria biolentoa, irrazionaltasuna...

Salaketa horiek egin dituztenak progresistak izan dira beti, us-tez; kosmopolitak, unibertsalistak (*vide*, X-ren Dekalogoak, 2), arrazoiaren zaleak —arrazoiaren jabeak, zalantzarik gabe, biolentzia fisikoa edo biolentzia sinbolikoa darabiltenean ere, indarraren arrazoiaren jabeak, gehienetan—. Progresistak, kosmopolitak eta unibertsalistak izateko, errealitateari ihes, itzuri egin behar badiote ere. Helburutzat baitute, beste batzuek, herritik, konkretutasunetik, indartzen, bizitzen, iraunarazten ahalegintzen diren/garen gertakari nazionala hutsaltzea eta ukatzea, zikinkeria intelektual guztiarekin —irrazionala bilakatzen den ustezko arrazionalismo obtsesibo batekin—. Harrokeria —inperioa— erakusten diote, goitik, lurraren ondoan eserita dagoenari.

Asko idatzi du horretaz Azurmendik. Duela hilabete batzuk, euskara eta euskal kultura demokratizatu behar direla ondorioztatu dute hauetako batzuek, euskara eta euskal kultura demokratizatuko dituztela agindu digute, indarrez, aginduak betearazi egiten direnez. Gauzak ez dira askorik aldatu, beraz, garai zaharragoetatik hona.

Jarraipen historiko hori zehazki baieztatu nahi izan gabe, iritzi bitxia argitaratu zuen hirugarren idazle batek, psikiatrarengana bidali ninduen/gintuen Z-k, batere erreparorik gabe:

Izan ere, ..., seguru nago sikologo martziano batek aztertuko bagintu (euskal gaixooi buruz ari naiz) ezaugarri mental jakin batzuk erraz aurkituko lituzkeela gudan, zeuk "kontzientzia" deitzen duzun jarrera horren barruan.

Ezaugarri sikologiko batzuk bai, zein besteak ez; ez noa sikoa-nalistarenak hemen egitera -ez naiz gauza ere sentitzen- baina nolz-bait seriozki aztertu beharko dira euskal gaixoon artean nagusi ditugun kuadro sikologikoak, eta ondoren salatu beharko genuke deskubritzen zenbateraino diren euskalgintzaren ezintasun askoren eragile. Egin beharrekoa, neurosia elikatzeari uzteko.

Eta jarraitzen zuen orgia eutsiezin batean:

Zeharkako adibidea orain: ¿konturatu zarete ezker abertza-lean ziren "ageriko" gay gehienak Aralarra pasatu direla?
Ba hori.

Beti iruditu zaizkit arriskutsuak grinaren bulkadari adierazpen zuena, adierazpen iragazi gabea eskaintzen dioten sare konektatu moderno hauek, psikoanalisiak prolekzio periferiko ezberdinen bidez aurkitu nahi dena azalarazten baitigute gordin-gordin, faktikotasun sailhestezinez. Baina, tira, norberak jarri beharko dizkio mugak bere sareari, bere egoari.

Euskalgintzatik aske, literatura?

Jeitsi nadin, baina, harira, irakurleen txokoen soziologiara. Izan ere, unibertso kognitibo inkosziente —pentsatzen dut— hori baino gehiago interesatzen baitzaizkit bertatik ateratzen diren ondorioak eta ematen diren definizioak.

Ikusi, hiru adiskide hauek nik baino herri gutxiago ikusiko dute Euskal Herrian, eta hori guztiz errespetagarria da. Nik herri gehiegi ikusiko dut, biziko dut, nonbait, haien aldean —eta ez nago seguru, bestalde, hau beti errespetatzen ote zaidan—. Horregatik hitz egiten zuen X-k bere artikuluan "(Euskal) Irakurle talde"-ei buruz (*vide*, Dekalogoaren izenburua), parentesiaren barruan hertsatu zuen "euskal" horrek enbarazu egingo balio bezala, literaturaren kontzeptuaren araztasuna zikinduko balio bezala. Eta ez zen esperimendu semiotiko posmoderno bat izan, parentesis horretatik eratortzen baitzitu, zehaztasun sistemikoz, irakurle-txokoei esleitu behar zaizkien ezaugarri gehienak.

Parentesis horretatik eratortzen zitzaizkion akats larrienak, orobat, ez baitzuen ikusi nahi euskal literaturaren errealitatea bere osotasunean, bere herritasunean, besteak beste —itsutasun epistemiko/ideologiko hori zeraman begian, Wittgensteinek esango zueñez—. Aitortuko dit, X-k, bederen, hainbeste kezkatzen zuen euskal literaturaren ahultasuna (X, 2) *euskaltasun* horrek esplikatzen duela osorik, ulertzen baita, bere parentesian sartu ez zuen euskaltasunak. Ongi daki hori, gainera.

Herririk gabeko desleku kultural —politiko— horretatik egiten zuen jauzi Katalogoak, esaterako, bertsolaritza kirolarekin konparatzen zuenean —ikuskizunarekin esan nahi zuen—, artearekin konparatu beharrean (X, 3). Ez zuen, noski, literatura hartu konpara-

garri. Ez zuen aitortu nahi izango, agian, oso gertu egon zirela bertsolaritzatik, baten bat ekartzearen, Homero handia, edo Pindaro, edo, berriki ezagutu dugun Platon —ideia garrantzitsuenak idatzi gabe, herriaren ahozko entziklopedian utzi zituenean—.

Bertsolaritzak txapelketa nagusi askotan lortzen duen maila poetiko —filosofiko— gorenak ukatzeko, ausardia handia behar da, hain zuzen ere —edo intentzio txarra, beste hiper-kritiko batzuen kasuan—. Goi mailako txapelketa hauetan lortzen den kalitate estetikoak aitortzeko, jakina, egon egin behar da, entzun egin behar da, ezagutu egin behar da, ez gustatu arren. Metodoak eskatzen du ahalegin, diziplina hori.

Azken urte hauetan, gainera, beste leku edo kultura batean pentsaezina dena ikusteko abagunea izan dugu: txapelketa nagusietan masa egiturak erabiltzen hasi diren arren —BECen adibidez—, ez da bilakatu ohiko masa kultura arin eta iragankorra, aitzitik, eutsi egin dio mailari, sakontasunari. Mundu mailako kultur-ikerlariak txundituta dauzkan fenomenoak, ordea, gutxitu egin behar da.

Bitxia bada, gutxienez, baten batzuek —ez naiz, noski, X-ri buruz ari— Euskal Herriak garatu duen sistema kulturalki indartsuena eta politikoki egituragarriena —hori bide da arazoa— arbuizatzeko erakusten duten seta —oraingoz, bertsolari *kosmopolita* gutxi dagoela konstatatzen dutelako izango da—.

Bertsogintzatik literaturara iragaziz, argiago antzematen dira X-k zirriboratu nahi zituen lerro-marrak. Literatura gertakari autonomoa zen beretzat, eta, beraz, irakurle txokoek ikasketa-prozesu bat proposatu beharko lukete, literatura onaren ezagutzan sakondu beharko lukete (X, 11).

Nork ukatuko du hori? Literatura ezagutzen duen batek ez behintzat. Sorkuntzaren berezko oinarri klasikoa baita ikasketa, alegia, giza aberearen heziketa estetikoak, Schillerekin esatearren. Baina ez dugu ahaztu behar, maiz egiten denez, heziketa estetiko hori, heziketa politikoa izan dela, oinarrian; grekoz *paideia* esaten zioten. Edo, ezta ere, noski, estetika eta literatura beti izan direla boterearen eta Estatu-biolentziaren legitimazio-fabrikak. Gure inguruko Estatu-tako literaturekin, oso nabarmen. Ez al dugu gogoratzen Esperanza Aguirre ultraeskuindar espainolak zein helburuekin agindu zuen Hu-

manitateen Legea? Ez al gara gogortatzen zein zeregin jartzen zion literatura espainolaren derrigorrezko irakaspenari? Edo, bidenabar, zein argudio plazaratu zituen literatura *periferikoen* bazterketa justifikatzeko?

Beste gauza bat da erretorika ia tautologiko horren bidez zer mugatu, ezkutatu, lausotu nahi den. Izan ere, ez dirudi ikasketaren *desideratum* eskusiboko horrek ixten duenik irakurle-txokoen soziologia. Ez al dute talde hauek beste helbururik ikasketarekin batera? Eta helburu horien artean, noski, euskararen normalizazioaren alde egi-tea, Larrabetzun aitortu zitzaigunez, euskara ahula praktikatik sendotzea.

Datu batzuk baditugu, zentzu horretan: euskal literaturaren esparruan —Arrasaten, Donostian, Bartzelonan, Argentinan...— sortu diren irakurle taldeen artean asko dira zuzen-zuzenean euskararekin lotzen direnak: Bilbon, Asapala Euskara Elkarteak sortu zuen; Deustun, Berbaizu Euskara Elkarteak; Basaurin, Euskarabila Elkarteak; Getxon, Egizu Getxo Euskaldun Elkarteak; Enkarterrietan, Enkarterriko Berbalagunak; Gasteizen, Geu Gasteiz Euskaltzaleen Elkarteak; Amezketan, euskararen normalizazioa bultzatu beharrak...

Euskara dute, beraz, irakurle talde askok xedeetako bat. Eta, zergatik ez, Euskal Herriaren, euskal kulturaren eraikuntzan eskuhartzea? Ba X-k, golburu horiek guztiak bazterturik, liburuak, objektibitate abstraktuak jartzen zituen irakurle-taldeen helburu ia eskusibotzat, zehazki, euskalgintza, oso urrun, "modu subsidiario eta menturazko batean" baino ez baltzuen onartzen (X, 8).

Zentzu berean, gorentasun orbangabearen paradigma abtsoluto horretatik, euskal literaturarik onena itzulpenak direla zioen X-k —Iritzia beste idazle batean dela aitorturik—. Berdin esango al dute Espainian, itzulitako literatura, literatura espainola baino hobea denean? Edo, Frantzian? Edo Alemanian? Zeren, arrazoi matematiko huts batengatik, kultura nazional bat —onartuko bazait, Espainian, Frantzian edo Alemanian arrunta izanik, Euskal Herrian automatikoki labankor bilakatzen den adiera hori—, jadanik errepikatu ezin diren urrezko garaien salbuespenarekin, ezin baita borrokatu gaur egun beste kultura guztietako emaitzarik bipil eta oparoenekin. Kontraesan logiko horiek dauzka, bere baitan, globalizazioak. Zer adierazi nahi zuen, gainera, horrekin, ikasketa-beharra optimizatzeko, itzul-

penak baino ez genituzkeela irakurri behar? Hortaz, ontasun eksklusiboki literarioaren bila bagoaz literaturara, zergatik irakurtzen ditugu, batez ere, itzulpenak ez diren liburuak?

Egon ere, gauza asko baitago oraindik esplikatu gabe hiru adiskide hauek partekatzen bide zuten paradigman. Eta esplikatu gabe dagoena askatzeko, argigarria izaten da, distantzia apur bat hartu, eta buruketa logikoak planteiatzea. Erredukzio negatiboak egin genitzakeen hasitakoaren haritik: zergatik ez da itzulpen gehiago aukeratzen irakurle-txokoetan?; zergatik ez dago soilik itzulpenak iruzkintzen dituen irakurle-txokorik?; itzulpenak iruzkintzen dituztenean, zergatik ez dituzte itzulpen horiek espainolez edo frantsesez irakurtzen, oraindik-orain, euskaraz baino errazago irakurtzen badira, baditugu?; eta abar.

Kalkulu probabilitistikoen simulazio bat ere erabil genezakeen, zentzu berean: zenbat euskal irakurle-txoko sortu da literatura-zaletasun hutsez?; zenbat talde sortu ditu, eksklusiboki, euskal literaturaren kezkek?; zenbat, euskararen kezkek? —eman ditugu jadanik datu apur batzuk, aurrerago—; herrigintzari lotutako kezka abertzaleak, baten bat?; eta abar.

Ez da oso ongi ulertzen literaturak eta irakurle-taldeek ondoan duten testuinguru kultural eta politiko hori guztia ukatzeko ahalegina. Ez da ongi ulertzen ezarri nahi den euskal literaturaren eta irakurzaletasunaren definizio aldebakar eta hertsia. Edo, ongi asko ulertzen da, hain zuzen, hor ere baztertu nahi diren arrazoi-pide extra-literarioak erabiltzen direla aintzat hartzen bada.

Jarrera hori ere ezagutu dugu lehenagotik. Ustezko kosmopolitek *literatura* nahi dute literatura, *literatura hutsa*, *literatura esentziala*, hizkuntzatik desatxekia, herritik desatxekia. Literaturaren Parnasoan bizi dira ongi, hauek ere, zikindu gabe kultura —literatura— laguntzen, elikatzen eta sortzen duen herriarekin. Eta zerrendak egiten dituzte neurri horrekin: euskal literatura *ona*, eta euskal literatura *gaiztoa*; autoreak sailkatzen dituzte: gorenak, urrezkoak, zeruaren atea jotzen ari direnak, eta harrizkoak, leize-zuloa utzi ez dutenak. Badakigu, noski, literaturazale kosmopolita hauetako batzuek ez dutela herririk, herri txikirik, noski; baina, handiak diren heinean, beti daukate ondoan, babesle, Madrilen, Parisen, herri han-

diren bat. Horren mesedetan ere egin dira, maiz, zerrendak eta katalogoak, antolatu dira sariak.

Kulturaren fenomenologia konkretua

Laburbilduz, hiru adiskide hauek iradokitzen dutenaren aurka, irakurle txokoena ez da, huts-hutsean, mundu mailan oso zaharra den —X-k argudiatzen zuenez, Euskal Herrian bertan, gaztelaniaz bizi den kultura zaharragoa den— fenomeno baten errepikapen berantiarra eta, beraz, haien ezaugarrien harira uler daitekeena, berriro diot, huts-hutsean. Besteak beste, erakusten duelako herri honek badakiela, beste arlo askotan frogatu duenez, azpi-azpitik, herri-herriatik gauza eragingarriak sortzen, asmatzen.

Ikastolekin, esaterako, ez genuen *asmatu* heziketa-sistema; gau-eskola eta euskaltegiekin ez genuen *asmatu* helduak ama-hizkuntzan alfabetatzeko sistema; *Egunkariarekin* ez genuen *asmatu* prentsa idatzia... Baina gure beharrei begira eraginkorrak izango ziren tresnak sortu genituen, *asmatu* egin genuen, gure gutxitasunean, gure apaltasunean.

Hemen akzioak etekin ekonomikorik gabe erosten ditugula ez dute ulertzen, oraindik, Madrileko epalleek, ez dute ulertzen beste balio batzuk dauzkala gure ekonomia politikoak —grekoz, *oikos-nómos* esaten zen, lege bat etxearentzat, lege bat arbasoen etxearentzat—, beraientzat inproduktiboa den gastu hori guretzat oso dela emankorra herri bezala.

Horregatik da, bere apaltasunean, hain garrantzitsua estrukturaliki literatur txokoen fenomeno, gutxikuntza historiko-politiko polimorfo bat garaitzeko —normalizatze— borondate argia daukan herri baten iraupen-ahaleginari lotua irakur daitekeelako, esan dezadan.

Beste ahalegin batzuk ere sortu dira, gainera, nik uste, behar berberari erantzuten diotenak: euskal literaturaren esparruaren barruan, blogak, eskolak —Oreretan, Hernanin, Zarautzen, Burlatan...— eta zirkuitu paraleloak —*Literaturia, Ahotsenea, Eako poesia egunak, 111 Akademia*...—; eta, orohar, modu sintomatikoan, ber-tso-zaleak, mintza-lagunak, kantu-taldeak, dantzarako taldeak, tx-

pel-zaleen taldeak, euskal jantziak bultzatzeko taldeak... Honek guztiak zerbait erakusten du —hor bihotz bat ageri dela esango zuen Rousseauk—, euskal literatura eta irakurle-txokoen gertakaria modu erabat autonomizatuan ulertu nahi izateak antzeman ezin dezakeena, hain zuzen. Konkretutasun literarioa bere konplexutasunean ulertuko bada, beraz, ezin dira begien bistatik kendu inguru-abar horiek guztiak.

Demagogia egiten ari naizela salatuko bazait ere, literatur-txokoetan dabilen jendea zoriontzea falta zait. Oso lan txukuna ari dira egiten; bakoitza bere helburuarekin, bakoitza bere ikuspegitik. Eskatu gabe doa, hortaz, nire aitortza.

III- GAZTAINARO

ORIXE

EGAN aldizkariaren oharra: Nicolas Ormaetxea, ORIXE (1888-1961), zendu zela aurten betetzen dira 50 urte. EGAN aldizkariak, haren oroimenez III. kapitulua argitaratzen du irakurleak atseginez kanta dezan.

Bi a so na go dei du te Mi kel
nea ka ren gas tai fia di ra.
O nen a na ia le go go rrak
e ra za na da-a tze rri ra.
E txe an in dar u rri du te la.
nor bai ten be ar mais di rai
gas te ai be ren mai te s-as to ko
e to rri za ie-e go ki ra.

- 1 Bihamonago Mikel dei dute
neskaren gaztainadira.
Honen anaia lege gogorak
eramana da atzerrira.
Etxean indar urri dutela,
norbaiten behar maiz dira:
gazteai beren maitea hazteko
etorri zale egokira.
- 9 Mutil maizterra etxe-lan urriz,
irabazirako dago.
Zenbait egunez, (asko ballira!)
etxe artan du lan nahiko.
Lansari ona, otordu guri,
ta sarien saritako,
Gerriederren bihotza harentzat,
hua Garazirendako.
- 17 Urtaro hartan artantzu, bildots,
eiten dute zillipurdi,
gaztain ezkurren indar berriaz
inarrosirik zintzarri.
Zozo-bikote datorrenean
ez dira negu-bildurti;
udalehenean ernal badira,
hazi dezate axuri.
- 25 Esnetan urtu ziraden amak
ordura artean begi-illun;
burua zuti, jasez dabilta,
laister daitezke zintzardun.
Gaztaina janez muturra lastu
ta bizkarrezurra legun,
antzu nahiz ernal ote zitezken
artzalak ezin ezagun.
- 33 Larre-zerriek, ezkur ta gaztain,
hartzen dute ere haragi;
zerramak esne-irai usuaz
saldo guri-guria hazi.
Basurde, muxar, satagin, sagu,
lur ta lurpe diran pizti,
otordu onik aurten badute:
hasarre ez dago ehiztari.
- 41 Garazi, Mikel, arlora doaz
argi zirrintaz apustu.
Loa haiza dute
(-ez baita hain astun
elkarnahia zanez sortu-).
Mutillak haga bi sorburuan,
neskatxak saski ta zaku;
lakatz-biltzeko matxarda dizu
Garazik etxean ahaztu.
- 49 Zangoa baino mihia arinago,
garai-zantzua gal dute:
Bide-erdi bage, biligarroak
xinta abarra jo dite.
Hark zirika ta, lehiatzen dira,
ez handik luzaro arte.
Haiek baino lehen gaztainadian
langilleren bat badaite.
- 57 Aurre-egunetik gaztaina-pilla
aitak orbelez estali,
zarbaz ta sasiz, abar lodiaz,
ausar ez daiten ortzuri.
Gure gazte hok heldu orduko,
ari zan jaiki ta jalki.
Zumez bizkarra berotu arte
ez du nahi handik ihesi.

- 65 Basurde izua jalki berri da,
bero dago oraino ohea;
orbel dario, ez da larrosi,
ez da joan urrutira.
Txoriak, aldiz, nabari dira,
zabaliz dijoa argia.
Hegoaizeak ez du lo egin:
alper bakar eguzkia.
- 73 Gure Elederrek eseri eta
oinetakoak askatu;
basakaturik hain arin ez da
abarrez-abar goratu.
Garazik behetik: "Matxarda
ahaztu zait
bat egin behar didazu".
-"Lehenik lurreko ale jalkiak
magalean bil etzazu.
- 81 Agoxabalik horrako hor dagon
mitxirrika goztarrari
inarrosi bat emanen diot,
bertan baititake jalki.
Magal-magalka bete zazuke
dakartzun zakuto xuri,
afaltzen gogoz nik jan detzadan
datozela zure eskuti".
- 89 Abarrez-abar, suge baillizan,
jetsi da zugaz-gerrira;
hala maiteren burutik dator
bihotzeraino zirrara.
-"Begira jausi!".
-"Ez bildur, maite".
Hitz horiek esan-ahala,
eskuei listu, oin biak berdin,
egin du jauzi lurrera.
- 97 Gaztain-urtume urtxillarekin
egiten dio matxarda;
neskatxa maitez minduarentzat
halako zurginik al da?
Zugaz-gainera Igo baino lehen
bekie zillegi hitz alda,
batak "begira" besteak "erne",
haizatzuz maitasun-galda.
- 105 Mutillak: "Etzait oraindik ahazten
Begibakarren patua,
gaztainapean ari zalarik
baitzuen begi galdua.
Gora begira, morkotsa jausi,
zori txarreko ukitua!
negar ta negar, oinaze ta min,
geldi zitzaion urtua".
- 113 Neskak: "Nik ere berritzen dizut
Galartzaren eroria:
adarra zerrat, buruz erori,
behean arki du harria.
Bi eskuz haga tinkatu eta
egin du oldar haundia:
beste adarrik ora ahal baino
lehen
halzean barrena dia".
- 121 Mutillak: "Eder, ibilli zaite
gaztain batez urrenean,
oharkabe ere sar etzaltela
ari nahizanaren pean.
Lanera noa, guk nahi baino lehen
aita heldu ez daitean.
Gurdia bete genukenetik
bagaudeke itxedonean".

- 129 Berriz igo da Mikel Eleder
lehen go ondoaren gainera;
Gerriederrek ezin etsi du
hargandik begi-kentzera.
Esku bakarrez adarretikan
dilindan atzera-aurrera,
nahiz buruz behera zintzilikatzen
zango biak gurutzera.
- 137 Hartan, Garazik burua Itzuli
barne-zirrara haundirekin;
mutil bizkorak sar nahi lioke
maitea bildurrarekin.
Noizik-behin zehar-begiratu bat
halare neskak duke egin.
Halako batez, bien begiak
billatzen dire elkarrekin.
- 145 Haize nahasiak handik-hemendik
gogor dardaratzen bailu,
hamar erroko gaztain mardula
mutillak gutxiz muskildu,
Biek, isilik,aldi luze bat:
egin bailute apustu.
Ale jalkiak bildu ta bildu,
neskak zakua bete du.
- 153 Lau gaztain moztu ditu mutillak,
neskak hiru biltzerako.
Gurdi-hotsa da. Badatorkie
aita eguzki orduko.
Txondarzulora pillatu dute
morkotsa bizar zutiko,
saskia bete, saskia irauli,
gurdia mukurutzeko.
- 161 Saskia bete eskuarez neskak,
mutillak gurdian hustu;
gurdira igota oin bien bidez
berdinkaratu zalkatu.
Neskak lasago dauka bihotza
-ez golen ikusten balu-;
urrenerako deus esan baino
isilik utzi nahigo du.
- 169 Aitak, etxera gurdi-gaztaina;
gazteok, ekin lanari.
Han ari dira, lanez elkarren
ederra nola irabazi.
Mikelek aitajaunaren nahia
nahi luke limurrarazi.
Alabarena egintxea du:
besteren ez da Garazi.
- 177 Gaztalondoa muskildu-ahala
jeisten da neskaengana.
Hitz laburno bat esanarekin
borobiltzen dio lana.
Hurrena aitajaun etortzerako
eginen lana bikaina:
haren agotik entzun nahi lute
langille on aipu bana.
- 185 Gosal-ondoan gogoak dio
muxarrak harrapatzea:
esku-ekusi bereizi batez
saritu nahi du maitea.
Afaritako, lehenez gain dute
gihar goxo ta koipea.
Etxean dagon amona ez da
nonahiko jan-ontzaillea.

- 193 Etorri da aita. Beste gurdia
ezpaineraio beterik,
abarrez, hostoz, estaltzen dute
goraitez ongi loturik.
Gazteak, gosai-legea egin;
ta aita etxera dalarik,
lanak aurrera ditutela ta,
bai ote dagon muxarrrik.
- 201 Ezkur-urte da, baita arto-urte,
ardientzat belaxaka:
muxarrek uzta joria dute,
ehiztaria bada sailka.
Pago zahar, gaztain, zulo dutenak
daitezke pozik araka;
kabi hoietan eskua sartuz
aterako da atzaparka.
- 209 Gaztain arteko pagoa duzu
aberatsa muxarretan;
egurretako, gerri gainerik
moztua baitzan gaztetan.
Aizkoraz ongi berdindu bagez
ura sar zalo euritan:
handik hasten da galtzen,
zulatzen,
muxarzaleen pozetan.
- 217 Gaztain golaren adar goietan
ehizean zuen ikasi,
baina lurretik malteri lio
nola dan nahi erakutsi.
Poz harremanak ezin lezake
maltetasuna galetsi:
tantak adarra baino barnago
bihotza deza soatsi.
- 225 Pago legun bat gazte
zahartua
aizkora ankerraren bidez
arakatzen du eskua sartuz
-maitea ikaraz ta parrez-.
Lehenik muxar bat gizen gizona,
beste bat, giharra koipez,
hiru baditu. Ziri ta ziri,
laugarrenik ageri ez.
- 233 Etsitzen ez ta, kakoa sartuz
orbela du ateratzen:
"Ogerik bage -malteri dio-
inor etzalgu etzaten.
Muxarrak ere biguina nahi du,
lor hain bage ez gelditzen,
-eskaleren bat, gau epelean-;
neguz, barnera ahalegiten-".
- 241 Behatzez hautsi lepezurra ta
gordetzen ditu zapelan.
Aurrera doaz eskua sartuz
hor, han, zulo jakinetan.
Neskak zugatz bat begiz jo dizu,
han muxarrrik ote litzan;
Mikel malteri galdegin dio
zergatik billatzen ez han.
- 249 Mutillak irriz: "Badakit, maite,
hor ez dagola bizirik;
etxe horretan ez da gaur sartu
jan ta lotara muxarrrik.
Ez dakusazu amaun-sarea
dagola urratu bagerik?
Horrek atzitu zaitun bezala
atzitu nahi zinduket nik".

- 257 Zulo hau, hori, ezagun ditu
 etxeko leihoen gisan:
 haen ialorik etxe-billatzen
 ez dabil uri haundian.
 Salerosleak agurtzen baitu
 jende ezaguna perian?
 ala Mikelek pago bakoitza
 derabil bere begian.
- 265 Handik igaz zenbat muxar
 atzeman,
 igazlen zenbat besteti...
 pago guzien, gaztain guzien
 istorioa badaki.
 Bakoitza zehatz jalkitzen dio
 Gerrieder maiteari;
 baina ondo batek besten aldean
 badu zerbait jakingarri.
- 273 Bost ume ta ama zituen igaz
 zulo hartatik atera;
 eskuz ez kakoz iristen ez da
 zuloaren hondarrera.
 Goizago norbait ibilli ote,
 usu doa jakitera;
 zakurrari hots, hark igarriko,
 galdu ez badu usaikera
- 281 Intzirietik ezagutu du
 zuloan zerbait badela:
 isats lepoak: geldi daduzka,
 han badu nonbait okela.
 Nagusiari, milika, dio
 haretan saia ditela;
 lardai piztua eskuan du, ta
 lanean hasi da bela.
- 289 Beheko zuloak: goikoarekin
 badu inolaz harremana;
 baina kakoez elkar ez jotzen,
 erabat ez baita jana.
 Goitik okillak: zula-adarra da,
 behetik aizkoraren lana:
 tarte, zirriku, bide, bidexka
 keak: billa deza dana.
- 297 Goiko zuloa harkoskoz ertsi,
 behekotik eman dio su;
 barnean diran loti bihiak:
 keaz esna ta zoratu.
 Ataka-bila, gora ta beheara,
 behekoan daite zirriku:
 Mikel Eleder ez dabil nagl,
 ernerik begi ta esku.
- 305 Atzeman ditu bi muxar eder,
 bat arra ta bat emea;
 Itxedoten du bi "Kredo" tarte:
 jende txeharik ote dea?
 Sua itzali du, ta halarik ere
 ez da bela atertu kea;
 berriz muxarrak: sartu ditezen,
 zaball du gol-atea.
- 313 Zortzi muxar, ta nahiko gizona:
 beteko dute zartari;
 halekin gaztain errez esnea,
 badute nahiko afari.
 Mutillak, hortaz, ekarri dio
 mokadu eder neskari;
 berak: ere bai, itxaro duke
 behin ez bezalako sari.

- 321 Berriz arlorantz dirala, neskak
esker on dio Mikeli:
haren antzea gora nahi luke
ta hitzxurikatzen ez daki.
Hizketan ere ehiztari dan hark
hitz erdino bat du aski;
galnerakoa Gerriederrek
uste ezik dezake jalki.
- 329 Mutillak, aldiz, oroitzen dio
Anbuluteko zokoa,
Urli igandetan baxaran-biltzen
neska ari izan zanekoa.
Magala zabal, eskaini zion
bere lanaren ondo;
esker eginez hartu baitzion
beterik eskuzuloa.
- 337 Artean, Maitek etzitun uki,
soilik zuten gazte-lege.
Emai harek hau berdin dezanik
Garazik, bidez, ez du uste.
Emaiarekin goga barnen
argi nabari daiteke.
"Hau besterik da" bildurti dio;
mintzoak sala dezake.
- 345 Ardi sarkoia hesi-inguruka
dabilla argigune billa;
ibilli, itzuli, begira, geldi,
ez daki nondikan zila.
Halako batez erabaki du,
-hala da gure mutilla-
hitzez neskaren barnera bide
oraintxe du uste dakilla.
- 353 "Zer dirudizu artazuritzez
egin zuten bikotea?"
Par murrizta du erantzun-orde.
-"Ahal bazinduket nereal!"-
Ezpainik ez du neskak zabaltzen,
aski du begitartea.
-"Baino maizter naiz".-
"Zer dio? baita
beso langillen jabea".-
- 361 Hitz honek dardar eragin dio:
entzun du gogo zuena.
Ataka zabal sartu daiteke
haren bihotza barrena.
Isilgune bat egin ondoren
berritu duten lan lehena.
Maiteak berak ematen die
behar duten iraupena.
- 369 Bizkor belarra jan dute, nonbait:
sartu zaie lan-hazkura.
Batak lurrera besoak luza,
besteak jaso zerura:
eskuak bezain bihotzak bizkor
ari diraden itxura.
Gaztainak moztu, morkotsak
bildu,
bazkal-garaia da ingura.
- 377 Neskaren aitak bazkaria du
itzai dalarik eraman.
Neskak berela saskia jaso,
zabaldu mahaia lurrean.
Bazkaritara hotsegina dio
lehen-bai-lehen jetsi daitean.
Belarriz erne, zangoz ez nagj,
ez du dei bigarreanean.

- 385 Lanaldi gaitza egin dutela
ta aitak ditu gorai patu.
Neskak tarteko muxar-ehizea
barnean ezin gorde du.
Mutillak, eskuz behiari legun,
esertokia hautatu du.
Bazkal-artean maltea nahi lu
legunago begiztatu.
- 393 Gurasoaren itzalak, orde,
aldez dezake eragotzi;
baina noizik-behin begirune bat
lapurtze ez al da zillegi?
Hain zuzen ere, basora doa
ikazkin Erramun Mari:
nagusi jaunak eserazten du,
bai baitu gainez eltzari.
- 401 "Honenbesterik hartua nauzu
-dio- ni zure basoan.
Artzai nintzala, ikazkin-baba
biok jana dut gogoan".-
Kutxarez, orde, bat gutxiago.
Estubiderik etzuan;
lantegin bertan ikasi baitzun
ogiz ta artoz zurgingoan.
- 409 Ogi ertzari mamia kenduz
egin dio zorrotena;
jan-ahala bustiz beratzen da ta
beura jaten dizu hurrena.
Berriz ta berriz xalinko berri
eiteko badu ahalmena.
Eltzeko hondarrak bukatu arte
axalak badu iraupena.
- 417 Ohi danez, jana on aipatu du
ikazkin Erramun Mari:
babak ederrak, gazta garala,
Larraunen ez da halakorik.
-"Bordako belar, Lizardiko ote,
jan zuten etxeko ardik.
Negu-buruan, bildur ginan ta
eman genien aletik".
- 425 Gaztainarora, ikazkintzara,
irauli dute jarduna.
Nahiz baterako, nahiz besterako
ez dago aro lizuna.
Hoinbeste gaztain, bestenbat
egur,
bakoitzak gogara duna:
solas haretan oharkaberik
gautuko litzaie eguna.
- 433 Neska-mutillak ez dira hasarre,
ez ere keinu-debeku.
Bata besteren lehiaka dira
nork leunago begiratu.
Hitzik ez dute zillegi, baina
biotzez dira mintzatu.
Haien barnean Maitasun, zenbat
ari dan, zeinek asmatu?
- 441 Bart arratsean larratz garbia,
gaur goizean ziza zuri;
artzalik, ehiztarik, asmatzen ez du
zer indarrez diran hazi.
Negu-gau batez, lurmen dagola,
jaikitzean elur lodi:
Maiteak ere istillu bage
lanak egiten badaki.

- 449 Gurdia betez aita bidall,
 jardausi ta alea bildu;
 langille izena ez galtzearren
 ez dira lanean ahuldu.
 Balna mutillak neskari esan
 ele bi ondora nahi du:
 abagunea billa ta billa,
 inondik ezin arkitu.
- 457 Etxerakoan, elkarrekilan
 etor bezala jun ezin;
 etxera aurretik neskak behar du
 ta amonari lagun egin.
 Bazkal-saskia buruan hartu
 -han barnean muxarrakin-,
 hondarrak biltzen gelditzen dala
 Mikel bakarrek luke min.
- 465 Lana atertu ta bi hitz esatea
 zerbait iduritzen zaio.
 Atsalde-erdiko puska jatean
 labur hitzegin lezaio;
 baino oraindik ez hitza nabarmen,
 nahiz ez dan mutil soralo;
 kantak itzalpe gehigo dula ta
 gaztain-gaietik hau dio:
- 473 "Hitz gutxi ezin esan nolako
 dan ene malte Garazi.
 Hitz askoz ere nork adirazo
 nolako ditun bi begi?
 Beso ta zango, gerri ta galtzar
 txehetzea bada zillegi,
 mingain motel hau
 mintzatu-ahala
 bihotza mintzatu bedi.
- 481 "Mendi gaietik ikusi ditut
 elkarren albo larrain bi:
 baba beltzaren eultzia dute,
 garbitu baitzuten gari
 Larrain-erdian losa garbia,
 bueltaka han behor-gidari:
 erraztun beltzantz horren
 barnean
 dirudila begi-nini .
- 489 "Horren begien larrain bietan
 nindeke behor-gidari
 begizulo hoi en erdi-erdian
 nindeke betiko ninil
 Eguzki beroz eultzitu niro
 maitetasunaren gari;
 horren bihotzak irindu leza
 bihurturik eihara-harri.
- 497 "Hitza zillegi bedi; bularrez
 neska hau ez da Ultziko:
 ez ditu serail, ez ditu tontor,
 gorderik dauzka lotsaro.
 Iduri dute gazur-pertzean
 leher-berri diran maskulo;
 euri-ondoko eguzki-zizak
 eguna bete ez duteino.
- 505 "Labainak ditu mehakak, balna
 saskittoa tinkatzeko
 nahiko nabari. Nekez ikusi
 ditti ot beso ta zango.
 Uretan inoiz luze, biribil,
 oihala baino zurigo;
 zenbaitez ere belarrekoan
 larrak odolduta gero.

- 513 "Gerria berriz.. artatik dizu gerrieder izenondo.
Haren mintzoa zein biguin ote?
Oso bakan zaigu mintzo.
Oilloai deika goizean-goizik
noiz-baino-noiz nik entzungo;
ta nere saihets igarotzean
agur doi-doi bat esango.
- 521 "Begiak beti bereganantza
goizean Jauna hartu ballu,
ta Haren oroitzak bihotz-erdian
auznar egiez baillirau.
Itzalkera bat -ez dakit zer den-
begi bekokietan du:
munduan inoiz agertu bada,
Garazi bai dela aingeru!"
- 529 Hau entzun eta, gartzain-bilketan
gordetzenago du buru.
Bazkal-ondotik kanta-aurreraino
morkots-aldiri jaso du.
Orain ordea, lana bukatuz,
okotzez jo belaunburu;
oillo egarri bazan lehenago,
orain izal gose dugu.
- 537 Mutillak, hitzez ezin esana
lehertu du kantaren bidez:
mingain-motelak halaxe dira,
hitzez nahasi ta kantuz ez.
Maitetasunak bizkortuko du
aurrera ausardi emanez;
moteltzen bada, mintxotuko da
lehengoa berriz esanez.
- 545 Atsaldekora deitzen du neskak
lanaldi egin ondoren;
zer esan ezin asma dutela
diote elkarri beiratzen.
Gerriederrek muxar-ehizea
atsegiez dio oroitzen;
haiek saskian, etxera doa
afari-gaia antolatzen.
- 553 "Gartzain zahar hori muskildu,
bildu,
zaborrez estal ezazu,
larre-zerri nahiz ezkur-basurdek
ez dezaten muturkatu.
Amonak bai poz, muxar hoietek
ikus detzan bezain usu!
Zu han orduko, avari goxo
etxean antola dugu".-
- 561 Mutillak begiz jarraitzen dio,
basoan izkuta deino;
handik irtenik, haize biguinak
loetan jo du maitelno.
Artzai goiztarra, herrian zuri
ikus dezanean laino,
ez da pozago, listua kurkaz,
gure Garazi den baino.
- 569 Oraindik han du belarrietan
maite-kantaren zantzua;
"Munduan loiz agertu bada
bera omen aingerua".
Orduko lotsa poz bihur zaio,
orain zuti du burua:
ekaitz-ondoko eguzkipetik
hala lore zutitua.

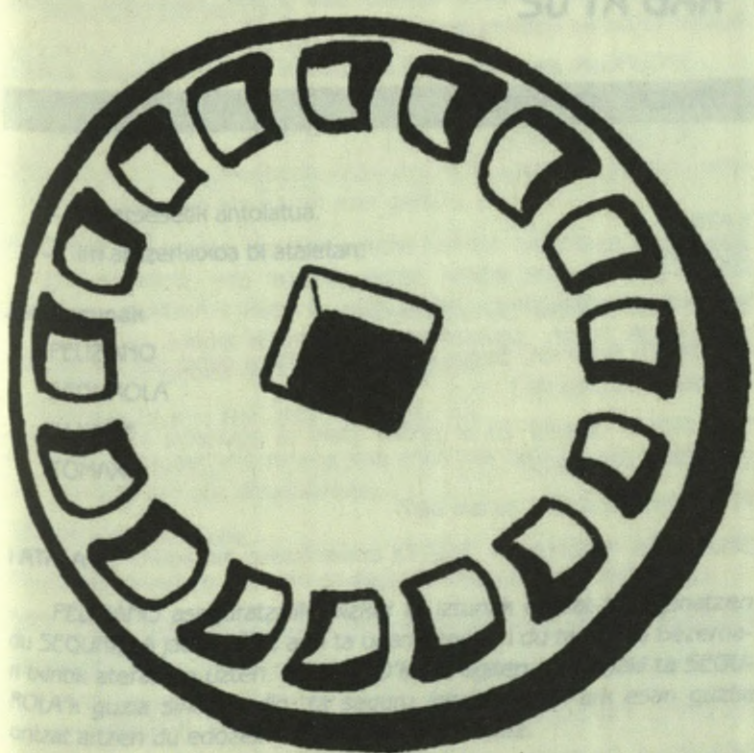
- 577 Etxera sar ta poza gaintzen da neska-amonen bihotzetan, neskak zeharo jalkitzen dio ziradela muxarretan.
-“Ez uste, naski, -aurreratzen dugun-lanaren kaltetan; Mikelek biren kemena badu bakarrik gaztain-mozketan”.-
- 585 “Gizenak zeudin -dio amonak- ezkurak hil din gosea; nere hezur hoek igurtzitzeko bildu duzute koipea”.
Ezueria zuen amonak, tinkin zebillan bernea, gerria mako, saihets bat labur, sudurra soilik luzea.
- 593 Sendabide hau ikasia zun aitaren aitonengandik; saihets osoan barreiatzen zun behatz-txikarra bustirik.
Hezur guziak aska lezazke igurtziz lodiagorik; ttantta bat hutsez zula dezake solairua alden aldenik.
- 601 Muxar-gurin hau urre-ordainez saldu ohi da Naparroan; aiton-amonak gantzugallutzat darabilte zahartzaroan.
Aralarren zan apaiz nagusi Larraun guziren gogoan: bere gaitzaren sendagarria billatzen zuen pagoan.
- 609 Amandreari burura zailo, damurik burura ere, kolpe horretan mutillak bestek ez dizula eskubide.
Garazik kezka uxatzen dio -egin baitu denen jabe-: “Hortik urtzen dan muxar-guria amandrearentzat gorde” .
- 617 Zerri basurden zati berberak ditu muxarrak barnean; ehizeko horiek zerri-antz dute gantzean ta gizenean.
Ehiztari-poza zein haundia dan sumatu dute goizean.
Zer ezta!-aurre duten berela bi gazteok afaltzean!
- 625 Illunabarrez, Mikel ageri Anbuluteko egira; lehenik begia zuzen zizta du Gerriederren kabira.
Goizgorri baino maiteago du arrasgorriren diztira: honek, arean, baitakarkio bihamon on idurira.
- 633 Mendizaleak, herrira agertuz, kantarako du gogaldi.
Gure Elederrek gogoan duna kantetan azaldu legi.
Mihian oztopo bat jarri zailo -ez nahi oraino nabari- gaztain-gaieko goizeko kanta bihur du kanta-marmari.

- 641 Josemenditik behera ardlekin
Gorritxo dator oihuka;
oraindik ere buruan dizu
egin Garaziri kuka.
Sineskeri bat ustel irtenik,
beste bat dabil asmuka.
Hau ere oker irten baledi,
honekin dezake buka.
- 649 Mikelek kanta au gogora dizu
hartako doi-doi jarria,
ikazkin Daldai Xuberokori
ttikidanik ikasia.
Han eman zizun marmari bage
dardatuz eztarri, mihia,
ohi dan bezala, bere asmura
herriko hizkuntzaz nahasia:
- XX
- "Banabilazu karriketan
ene paseiu honetan.
Etsai bekaitza begira daukat
non sarturen ote nizan:
eupa bizkor bat eginen diot
maite, zu zauden lekuan".*
- 657 Atean sartuz, muxar usaia
zartarian du sumatu;
amona illobak -ama hilla baitzun-
aroan atzeman ditu.
Oles jakia, aurpegi ona,
afaria laister gertu:
muxarrak eta gaztain erreak,
esnea dutela atzesku.
- 665 Lizar-arbaren galda zuria
danbolinak du eskatzen;
besoaldi bat sutara dute,
baina ke gorri ematen.
Itotepean egonak ziran
hango euri maizak hartzen.
Bustigunea listuka haizatzuz
isillik dira gelditzen.
- 673 Danbolinari itzul-iraulka
bakan hasten dira aurrenik;
gordin-soinua moteldu-ahala
eragiez us-gorik.
Arbztak bildu, arbztak eman
ez utzi galda atertzerik;
txigor-soinua entzun danetik
eskuak ez du pakerik.
- 681 Tiroek ere bana-banaka
ematen dute gaztigu,
aurrena bakan ehizeko gisan,
gero, gerra-antzeri, usu.
Horiek oso isil dirala
gaztainak dira xigortu.
Ataka zabal, erreak diran
noiz nahi ditezke aztertu.
- 689 Zenbaitek, azal gorriantzatxo
oraindik ageri dute;
txanpon-giteko mailluz jotzean
agian, itsas litezke,
Azal-xigorrak eskuan geldi
nahi lukete lanik bage;
beste galdaldi labur batekin
aski beztuko dirade.

- 697 Gaztain-azala ikazten zaigu;
 mamia, aldiz, gogortzen ez:
 Euzkiak hala lohia gogortzen,
 urten, orde, ezkoa berez.
 Berdin-galdaren ondorea du
 lagundurik esku-lanez.
 Danbolineko gaztainik ez
 baduzu jan, isil gaztinez.
- 703 Saskira atera ditu Garazik
 eta oihalez estali;
 han ahogoxo hartuko dute
 jan arte zuku ta jaki.
 Lanak egilk, gauzak gaiturik,
 hastera doaz afari.
 Eguerdiz aia begira ai llo
 maite batak besteari!
- 713 Hortzak zorrotzik, su-atzean da
 Mikela-Borda baldana.
 Hamaika baba ta artopil bero
 hango sukaldean jana.
 Etxeko andre zabalak badu
 zabala behar-izana:
 otordu batez errez jan leza
 lau egunetako lana.
- 721 Arta-jalkitzen aria duzu
 bazkaltzetik afaltzera;
 harek jalkia zamari batek
 baderamake ehotzera.
 Etxe-orde dun baztar hartara
 laister datorke atzera,
 egun ta iguzki egin ez dizun
 hartzekoa lakatzera.
- 729 Okotzaundia, begi-ekzela,
 galbahea aineko ezpaina;
 ortzez ederra, agoz betea,
 gainez dario mingaina.
 Oiak ihesi, besoak zintzil,
 koloka du bizkar-gaina;
 ipurdia, aldiz, galdu-einean:
 horra neskazar liraina...
- 737 Gazte-jendeak badu parraldi,
 esanaraziz Ipui bi.
 Azpikoaz-gain esan ohi ditu,
 bat bera zuzen ez daki.
 Kantetan ere salatua da,
 naiz lehena kantatu beti.
 Haretxengandik ikasi nizun
 lehen eta azken-ahapaldi:
- XXI
- "Nik zartaria,
 zuk burrunztalia:
 sutegiko lana
 blok erdi bana.
 Bestek eman jana
 ta poltsan behar dana,
 aisa bizi diteke
 bera nor dana".*
- 745 Gure Elelderrek zirikatzen du,
 besteren bat kanta dezan.
 Begiak itxi, burua argi nahi,
 zimurra ateraz kopetan,
 eskuz okotza estu dularik
 gogora du bat-batetan:
 "hara beste bat oso polita,
 ez dakit asma dezadan."

- 941 "Arrosa eder baratzean
loratzen da maiatzean:
amodiorik ez duenak
ez du minik bihotzean".
- 753 Lelo horrek maiteen bihotzari
egin dio hozki samurra
-basurde-ehiztarik atsegin baitu
alpa dezaten elurra-;
min, orde, biek kanta polit hau
izan dedin hain laburra.
Mikelak, aldiz, afari-min du,
ez dauka pake sudurra.
- 761 Afalondoa konta dezake
-hori du kontu betiko-
zer ta nola ta nondikan nora
bizi zan Mari Muiroko.
Jan deza, artean, gazteok hainbat
soillik zartari-ondoko;
Igurtzi Igurtziz lanik ez galtzen
gurin-kutsua kentzeko.
- 769 Afalondoa luzatzen dute
ohi dan baino berantago;
gure gazteok kux-mux ditugu
irauliz zerbait gogoko.
Pizgarrigorik badute naski
neska aren Ipuina baino.
Hartaz ahazturik,
zail ez da asmatzen
zertaz ote diran mintzo.
- 777 Gazteai aitak atzeman die
zenbaiti aleruzko keinu,
orotaz gairi, luze, ta samur
isilkako begiratu.
-Hala sugeak haize-hegaltia
lurretik du lilluratu-;
bien erdian beurea artetuz
maiteok ditu banatu.

SU TA GAR

Itzulpenak

750 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust

760 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust

755 Kõik hõlmasid muudatust

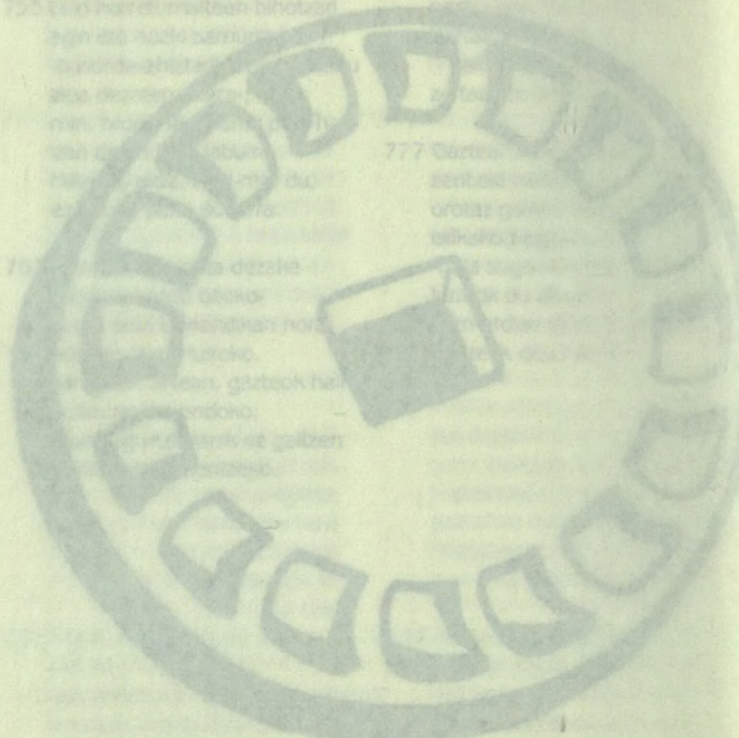
Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust

777 Kõik hõlmasid muudatust

Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust

770 Kõik hõlmasid muudatust

Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust
 Kõik hõlmasid muudatust

SU TA GAR¹

ANTONIO M. LABAYEN

- Prantsesetik antolatua.
- Irri antzerkitxoa bi ataletan.

Joku-lagunak

PELIZIANO

SEGUROLA

ILLUNBE

TOMAX

I ATALA

PELIZIANO aseguratzaillle bizkor ta iztunak erabat bereganatzen du SEGUROLA jauna. Bizi, arin ta ugari itzegiten du ta ez dio bezeroa-ri txintik ateratzen uzten. PELIZIANO'k lan egiten ondo daki ta SEGUROLA'k guzia sinisten dio; ta seguru jokatzegatik ark esan guztia ontzat artzen du edozein arriskutatik estali naiez.

II ATALA

Jarduna geldiroago doa. ILLUNBE seguru-aztertzailea PELIZIANO ez bestelakoa degu: illun, espaitsu, errezeloz betea. TOMAX, mutilla, nagusiaren aldekoa beti. SEGUROLA'k asieran arrituta entzuten ditu

(1) Antzerki hau EGAN aldizkarian argitaratu zuen Antonio Maria Labalen jaunak, 1966ko 1/6 alean. Frantsesetik *-les assurances-* euskaratutako irri-antzekia da. Grafia bere horretan utzi dugu.

ILLUNBE'ren eragozpen eta akatsak... Gero ta geiago txunditzen da ta azkenerako ILLUNBE'k gaizki aseguratua dagola esaten dionean ta ez duala ezer ordainez jasoko, naigabeak eman da alki gañera erortzen da.

(SEGUROLA jaunaren etxeko sala apaña, eser-leku, mueble, kuadro ta puska ederrez ondo omitua.

SEGUROLA jauna kontuak egiten ari da bere lan-mai aurrean eserita.

Ate joka ari dira.)

I ATALA SEGURO

SEGUROLA: Aurrera! Sartu barnera!

PELIZIANO: Egun on, Seguro jauna! (Kartera aundi bat galtzarbean duala sartzen da.)

SEGUROLA: Gizona! Zu al ziñan? (Jeki ta agurtzera joanez.) Ongi etorri! Zer modu?

PELIZIANO: Ondotxo, zu ere bai?

SEGUROLA: Ainbestean. Tira! Ta eskerrikasko ain aguro etorri zera-lako.

PELIZIANO: Ori da gure eginbearra. Zure mende naukazu.

SEGUROLA: Eseri galtezen, bada.

PELIZIANO: Patxaran gauzak obeto erabakitzen dira. (Eseriaz.)

SEGUROLA: Ba dakizu, orain egun gutxi etxean sua izan nuela. Tximn- niko kearrak su artu zuan ta geaigo erre ez zedin ur suil batzuek boteaz ta maindire zar batzuek bustita sua ito genduen. Utsal Milla pesetako kaltea.

PELIZIANO: Zure itza aski det... Gure kompañia'k guzia ordaintzen du, ta geiago jakin gabe oraintxe esaten dizut milla peseta oriek oso-osorik itzuliko zaizkitzula.

SEGUROLA: Nik ere alde z aurretik eskerrak eman bear, bada... Zure kompañia bezelakoarekin antolatu diteke. Ta orregatik, Peliziano,

aspaldiko laguna, zuenean nere automobil berria aseguratatu nai nuke.

PELIZIANO: Bai jauna, bai. Ederki, D. Salusi! Aseguratut! Ori da gizon zentzudun batek aurren-aurren egin bear duan gauzal (Karteratik paper pilla bat atereaz.)

SEGUROLA: Automobil berria beintzat...

PELIZIANO: Auto ta gañerakoak! Ona emen! (Paperak erakutsiaz.)
Segururik onena arrisku guziak kubritzen dituna dezu. Guziak!

SEGUROLA: Ez det orrenbeste esan nai. Ia iru urtean ibillia nazu nere «Fiat» zarrarekin eta ez zait ezer gertatu...

PELIZIANO: Bai baiñan, egunen batean kamion bat jotzen dezula edo jotzen zaitula, edo arbolen baten kontra zoazela, edo zubitik beera erortzen... Auto ta guzi amildu ta iraultzen bazera ere, lasatasun aundia artuko dezu pentsatuaz: Alare! Aseguratua nago. Kompañiak ordainduko du guzial!

SEGUROLA: Ez zera iñor, zera...! Ez det il nai.

PELIZIANO: Gauzak okerrenera jota esan nai det. Ez nik txarrik eta gutxiago ere opa dizudalakoan.

SEGUROLA: Uste nuke.

PELIZIANO: Aseguro kontuan ez dago norbera beiñere seguruegi.

SEGUROLA: Ala da, bai; egia diozu.

PELIZIANO: Beste gauza bat. Lagun urkoari egin dezaiozuen gaitz eta kaltea aseguratatu bearra dago. Eta goi xamarretik gañera. Zenbat jarriko degu?

SEGUROLA: Ez dakit, bada... Berrogei milla duro edo...

PELIZIANO: Ez da aski, gizona. Ezer ez da ori. Ez dezu «kubritzen».

SEGUROLA: Zer, bada? Amaika ba dezu munduan orrenbeste balio ez duanik.

PELIZIANO: Bai, baiñan gizonik arlotena ere bidean jo ta zapaltzen badezu, etxe koentzat aberatsak aña balio dizu. Ta aundikiren bat baldin bada, Rotschild, March edo Patrizio Etxeberria...

SEGUROLA: Orrelakoak ez dabilta oñez, gizona!

PELIZIANO: Dana dala, gertatu ditekena da. Ta nola jarriko dituzu eun milla duro baiño gutxiago?

SEGUROLA: (Etsita.) Bueno, bueno. Jarri itzazu eun milla duro.

PELIZIANO: (Paperean idatziaz.) Dirua aitatzen degun ezker, lapurreta ere ez da urruti ibilli oi... Ta aseguratatu bearra dago.

SEGUROLA: Ori geitxo ere ba dezu.

PELIZIANO: Ez jauna, ez! Guzia arriskua da: lapurreta, autoaren aberi, ezbear, besteri egindako kalteen erantzun bearra. Au da letraduak dioguna: erresponsabilidade zibilla... (Zalapartan mintzatuz.)

SEGUROLA: Ez da gauza ixilla... Ezin ezetz esan! Jarri zazu, jarri bear dan guzia!

PELIZIANO: Bai, orrela seguru zaudeke! (Paperean idatziaz.)

SEGUROLA: Uste nukel!

PELIZIANO: Ez, bada: zerbait aztu zaigu. Sua, autoarena, lapurreta, lagun urkoarenganako kaltea... uraren arriskua palta degu.

SEGUROLA: Urarena... Bostgarren bizitza ontara ez ote zait udalderik eldukol!

PELIZIANO: Bai baiñan, ura etorri diteke goitik ala betik... Norbaitek kañuak irikita utzi dituala ta etxea urez betetzen zaizu; edo auzora dijoa guzia ondatuaz, gañezka... Norbait ito dezake.

SEGUROLA: (Ikaraturik.) Ez det bada istillurik nai. Jarri zazu, jarri!

PELIZIANO: (Paperean idatziaz.) Guzia ondo pentsatu bearra dago. (Atsedean artu ondoren.) Begira, Segurola jauna, gaurko egunean zentzudun jende dana gaxotasun ta gaitzen kontra aseguratzetan da.

SEGUROLA: Ni ez, badal Osasun ona baitet.

PELIZIANO: Orregatik, bada. Osasuna galtzea okerrago litzake. Arriskuan zaude.

SEGUROLA: Aseguratua egon ala ez, alperrik izango da, gaixotasuna baldin badator.

PELIZIANO: Ez, jauna, ez! Orduan zurekiko esango dezu: gaitz erdi,

aseguratua baitnagol Mediku ta botika gastu guziak ordaindurik daude, konpañiaren bizkar...

SEGUROLA: Gaitz guziak, ordea, ez dituzute aseguraturiko?

PELIZIANO: Bai, jauna, bai! Ta klinika ta operazioak gañeral Segurua gauza aundia dezu Seguroa jauna.

SEGUROLA: Ori sortu zuana ez zan makala, ez!

PELIZIANO: (Berekiko.) Arri eskerrak bizi naiz, illero txanpon ederrak jasorik. (Seguroa jaunari.) Ederki, adiskide maiteal (Orman dagon kuadro bati begiratuaz.) Ikusten danez, kuadro eri zeorrek egiña dezu.

SEGUROLA: Nerea da, bai. Zalea naiz.

PELIZIANO: Ez nekien ain pintatzaille dotorea ziñanik.

SEGUROLA: Apizioz tarteka-marteka aritzen naiz.

PELIZIANO: Ta nolal Ertilari bikaña zaitugu. (Bertagotik begiratuaz.) Ez nuen uste. Kuadro ederra dezu ori.

SEGUROLA: Isillik zaudel! Ez da orrenbesteraño. Utsal!

PELIZIANO: Bai, gizonal! Saldu dezakezu diru asko eskaturik.

SEGUROLA: Ori ez! Ez diru asko ta ez gutxin. Ez daukat salgai.

PELIZIANO: Nai ez badezu, besterik da. Baiñan bestela? Kuadrotan zerbait ba dakit eta or zure esku ona artetsu agertzen dezuna ere bai.

SEGUROLA: Ni zurikatzen ari al zera?

PELIZIANO: Ez, jauna, ez. Zu, ez; zure esku ona. (Eskutik arturik.) Au dezu eskua, au! Kuadro ori pintatu duanak ez al du merezi aseguratua izatea?

SEGUROLA: Zertarako? Gizonaren aterakala!

PELIZIANO: Ez atera ta ez sartu. Eskua galduko bazenu, ebakiaz edo zaurituaz, automobillean, etxean edo beste nunnai.

SEGUROLA: Beste eskua, ezkerrekoa, geldituko litzaidake...

PELIZIANO: Biak aseguratzea onena.

SEGUROLA: Zu ba-ezpada ariko zera? Ez da ala?

PELIZIANO: Ez bat «ezpada», baizik «bi ezpada». Esku biak! Eta (Sutuaz.) Eskuak ezik anakak ere bai, ibiltzeko bearrezkoak baitdira ta gutxiago ez izateagatik aseguratu itzazu lenbaitlen. Biar agian berandu izango litzake.

SEGUROLA: (Menperatuta.) Zuri ez dago ezetzik esaterik eta jarri itzazu anakak, oñak eta azkazalak ere bai, nai badezu...

PELIZIANO: Ez, jauna, ez. Kompañia, gauza serioa dezu. Azkazalik eta illerik ez, baiñan burua bai. Zure buruaren bizia seguruan sartzen da. Iltzen baldin bazera...

SEGUROLA: «Requiescat in pace...» Ez nazazula iltzeko konturik aita-tul

PELIZIANO: Ezta itz erdi bat ere gelago! Amaitu degu. Bakarrik, etxean seguruko poliza-agiri zarra erakustea eskatu bar dizut.

SEGUROLA: Zer bada?

PELIZIANO: Zure onerako. Gauzen balioa asko aunditu dala ba dakizu eta oraingo prezioen neurrian jarri bearra dago.

SEGUROLA: Ba nengon, ba, ez ote zan beste maratilariki!

PELIZIANO: Etxean dituzun tresna, mueble, kutxa zarrak, balio aundi-koak dituzu.

SEGUROLA: Nere amonarenak izan ziran...

PELIZIANO: Zure etxea museo bat da, arte ta pintura zaletasun aundia dezu.

SEGUROLA: Ori, bai. Artea da nere eroaldi bakarra... Or txautzen ditut nere txanponak. (Txoko batetik atereaz.) Ementxe det kuadro erosi berri bat. Egingo nizuke ezetz ezagutu norena dan.

PELIZIANO: (Biok kuadroa aztertuz.) Norena?... Zeñena? Ai! Ederra da. Kolorez, itxuraz, egitez... Italianoa dirudi.

SEGUROLA: Ez, bada. Goya'ren eskolakoa.

PELIZIANO: Ai! Eskola ona da ori! Balio aundiakoa, (kuadroa artuz.) Eta orrelako pitxia etxean izan ta aseguru ez! Polizan sartu bearra dago ta bere balioa eman ez gañera.

SEGUROLA: Nik merke erosi det, baiñan ez nuke salduko, ezta...

PELIZIANO: Eun milla, berreun milla? Irureun milla peseta?

SEGUROLA: Ortxe nunbait.

PELIZIANO: Ba, irureun milla peseta jarri. Aseguru txikia egin ezkeru, galdu ezkeru ordaiña ere txikia izango da.

SEGUROLA: Aitortzen dizut: kuadro ori oso aintzakotzat daukat eta ez nuke lasai lo egingo ondo aseguratuta arte.

PELIZIANO: Zaude, bada, kezkarik gabe. (Idatziaz.) Irureun milla pesetan jarriko ditut... Ederki, ederki... Onela egitan lasai lo egingo dezu, amets gaiztorik gabe, naiz tximista, kaskabarra, aizebolara, lurrikara gauzez nabaitzen dituzula, arrisku oriek guzitatik aseguruak estaliko zaitu, Segurola jauna. Zaude seguru!

SEGUROLA: (Txunditurik ia alki-gañera erortzen dala.) Bai ote? Ezin bizi diteke orrenbeste arrisku artean. Zoaz emendik lenbaitlen!

PELIZIANO: Bai jauna, zaude lasai. Ba noa poliza-agiria garbi ipintzera ta orrela, zer nai gertatuta ere, lo lasai egin zenezake zere buruari esanaz: «Aseguratua nago!»

SEGUROLA: Bai ote? Ai ene! (Antsika.) Ondo Segurola nauk. (Zapia erortzen da.)

BIGARREN ATALA

SEGUROLA, ILLUNBE ta TOMAX

(Agertoki bera. Illabete geroago. Lenengo atalean zintzilik zegoen kuadroa txoko batean bazterturik dago. SEGUROLA agertzen da lan-maiaren atzean eserita. Aurrez-aurre beste alki bitan ILLUNBE jauna ta TOMAX eskribientea.)

ILLUNBE: (Betaurreko beltzez paper bat irakurriaz ta zorrotz Seguro-la'ri galdegiñez.) Guk jakin bear deguna ziur da, sua nola gertatu zan.

SEGUROLA: Ba, Inspektore jauna, gauzarik errezena. Sua berez sortu zan.

TOMAX: Beti ortan gera...

ILLUNBE: Entzun zazu! (Alkitik jeikiaz aiegana joana da.) Nere emaztea ta blok Donostia'n giñan bezperatik «Mendi-etxetik» etorriak. An ez zan gelditu neskame zar bat besterik...

TOMAX: Etxe utsa.

ILLUNBE: Zu isilik zaude, ta paperean idatzi zazu esaten ari zaizuna.

SEGUROLA: Bazkalondoan telefonoz otsegin zidan, esanez etxean sua zala ta lenbaitlen joateko. Bereala abiatu giñan, baiñan iritxi orduko su ta gar zegon guzia ta ezin ezer egin izan zan itzaltzeko.

ILLUNBE: Jarri zazu zeatz, ori guzia. Erre zala ta... Zer geiago?

SEGUROLA: Erre ta kiskali, goitik beraño. Ta berez itzali zanean konpañia'ri gertatu zanaren gaztigua eman geniola...

ILLUNBE: Ori da errezena.

SEGUROLA: Erreza edo gaitza, ez genduen besterik egin aal izan. Eta eskerrak ondo aseguraturua geneukala, bestela...

ILLUNBE: (Zirilari.) Ondo aseguraturua, e?

SEGUROLA: Ustez beintzat! Peliziano zuen ordezkariak egin zizkigun paperak eta... Gizontxo ori nor dan ba dakizu.

ILLUNBE: (Eser-lekutik altxa ta zorrotz mintzatuz.) Nik ikusten dedana eun etxe erretatik larogeita amar ondoegi aseguraturuak daudela. Nola diteke ori?

SEGUROLA: Orain jendea ernai dago-ta.

ILLUNBE: Oso ernai, oso goitik. Bai. (Paperak irakurriaz.) Zuk ere etxe koskor ura 500.000 pesetan aseguraturua zenduen.

SEGUROLA: Bai, jauna: ala da.

TOMAX: Bosteun milla? Ez da txori-kaka... Barkatu. Ziriñal

ILLUNBE: Isilik zaude ta lan egin zazu.

SEGUROLA: Zuen ordezkariak jarri-arazi zidana: etxearen balioa.

ILLUNBE: Ta guzia erre ta kiskali. Erdia balitz edo laurdena, or nunbait.

SEGUROLA: Zer laurden ta laurden ondo! (Asarre.)

TOMAX: Zer «ocho cuarto»!

- ILLUNBE: Baiñan 500.000 milla peseta!
- TOMAX: Txori-kaka!
- ILLUNBE: Isilik zaude edo esan zazu ziriñal!
- SEGUROLA: Ori da zuen konpañiak emandako balloa antziñako etxea zalako.
- ILLUNBE: Ori zu losintxatzeagatik esango zizuten.
- TOMAX: Jakiñal Zurikatzeagatik.
- SEGUROLA: Ez, jauna, ez: mueble ta puska zar balioso asko nitulako.
- ILLUNBE: Ori garbi jarri bear degu. Beraz, mueble ta puskak...
- TOMAX: Onek amets egin du.
- SEGUROLA: Amets, ez; nik aseguratatu egin nituen.
- ILLUNBE: Ortan dago, bada, okerra.
- SEGUROLA: (Txunditurik.) E? Erotu egin al zerate?
- ILLUNBE: Ez, jauna. Nik diot obe izango zenukela aseguratatu ez baze-nitu. (Zorrotz, Segurola salatu nairik bezela.) Orain illabete beste sua izan zendun, emen, Donostia'ko etxe ontan bertan.
- SEGUROLA: Utsa, ordea. Su txiki bat, tximinian.
- ILLUNBE: Bai ta errua norena zan jakin gabe, aztertzeke, pakeagatik, zuk eskatutako guzia ordaindu zitzaizun. Ez da ala?
- SEGUROLA: Milla peseta!
- ILLUNBE: Bada, oker egin genduen...
- TOMAX: Ain oker ezik. Oker izugarria!
- ILLUNBE: Ixo! (Zakar.) Ura dala-ta, Segurola jaunari apetitua Iriki zailo ta ortzak zorrotzu.
- SEGUROLA: Nola? Neri ortzak zorrotzu? Zer esan nai dezu, gizona?
- ILLUNBE: Oraintxe entzutera zoazena: alegia, susmo txarrekoa dala illabete barruan bi su errezkadan izatea.
- SEGUROLA: Uste gabe gertatzen diranak. Zer du, bada, orrek arrigarrri?
- ILLUNBE: Zeorri otz-otz adieraztera etortzea. Zera... Ez da sinisgarri.

SEGUROLA: Nor etortzea nai zendun, bada? Neri sinistu ez?

ILLUNBE: Batek ba al daki? Etxe zaar bat 500.000 pesetan aseguratua? Uuum!

TOMAX: Txori-kaka dal

SEGUROLA: Ziriña!

ILLUNBE: Bat da aseguratzea, ta bestea ondo aseguratzea. Ori ikusi bearra dago poliza ta gañerako paperak aztertuaz. Bestela, toki onera joango litzake gure konpañia, gizartea ta... ondasuna!

SEGUROLA: (Asarre jekiaz.) Zer arraiol! Illea artu nai al didazu!

ILLUNBE: Ez asarretu, ez! Guk ezagutu ta aztertu bear deguna da sua nundik eta nola sortu zan.

SEGUROLA: Arkitetoak esan zuenez, eletrika txinparta batetik.

TOMAX: Beti eletrika ariak du errua.

ILLUNBE: Bear bezela jarria ez zegoako. Polizako kondizioetan garbi azaldua dago. Irakurri al dituzu? (Seguroła'ri.)

SEGUROLA: Nik, zerbait bai. Ez guzia noski, luzeak bait-dira.

ILLUNBE: Beraz, zure izenpean pirma jarri dezu irakurri gabe.

SEGUROLA: Aundienak irakurri nitun, baiñan letra txikiak nork begiratu? Ikusten al dira, bada?

ILLUNBE: Aitzaki txarra dezu oril

TOMAX: Ain txarra ezik. Betaurrekoak jarri!

ILLUNBE: (Poliza-agiria zabalduaz.) Emen dagon guzia irakurgarri dezu.

SEGUROLA: Letra txikiegiak ditu neretzako. Ea zuk asmatzen dezun.

ILLUNBE: Nere ikusmena ere ez da indartsua, baiñan alaz guziz ere irakurriko dizut. (Betaurreko beltzak kendu ta beste batzuek ipini bitza.) Begira! (Irakurtzen asiaz.) «La Compañía»... (Nekez.) «La Compañía... garantía... » Benetan letra txikiak dituzu, bai, baiñan adierazten du konpañiak garantia ematen duala, ta...

SEGUROLA: Nai litzake garantia ematea. Ta zer geiago?

ILLUNBE: Zaudel (Berekiko irakurriaz.) ...nuuuuuuu... (Soñua ate-

reaz, Tomax'í agiria ematen dio.) Zu, Tomax, gazteagoa zaitugu ta ea errezago irakurtzen dezun. Ea emen!

TOMAX: (Papera artu ta nekez irakurriaz.) La Compañí...a no... da garan...tía... Okulistarengana joan bear ko guziok.

ILLUNBE: Aditzen? Konpañiak ez duala garantirik ematen. Nik esaten nizuna.

SEGUROLA: Ei (Papera Tomax'en eskutik kendu ta boteaz.) Ez det gelago jakin nai. (Zakar.) Zertarako da konpañia orduan?

ILLUNBE: Etxeak sutatik gordetzeko; ta bateon bat erre dedinean ordaiña emateko garbitasuna egin ondoren.

SEGUROLA: Ta auts biurtu diran nere mueble, puska, kuadro ta erre zaldan etxea?

ILLUNBE: Lurra ta paretak antxe gelditu zaizkitzu beintzat... Ta gañera-koengatik 500.000 peseta eskatzea ere...

SEGUROLA: Ori ta gelago ballo balt-zuen...

TOMAX: Nundik? Etxe zaar bat ta puskak pipiak joak.

SEGUROLA: Zuk ez al dakizu, artean, gauza zaarrek dutena gelen ballo?

TOMAX: Bai, su artzeko!

ILLUNBE: Gauza zarrei konpañiak ballo erdia ematen die. Ta, gañera, ez ziran noski guziak erreko.

SEGUROLA: Esan dizut bi bizitzetan nituen gauza guziak. Erre edo alperrik galdu. Beeko eskaratzean zegon kuadro bakarra gelditu zait. (Erakutsiaz.) Ta au Joxepa gure neska zaarrek doi-doi atera zualako.

ILLUNBE: (Nardaz kuadroari begiratuaz.) Zerbait da, kuadro bat...

TOMAX: A zer nolako pitxial

ILLUNBE: Zaude isilik. Gauzak diran bezela. Erre diranak konta aurretik, erre gabe gelditu diranak ikusi bear ditugu.

SEGUROLA: Zer, bada?

ILLUNBE: Ba... Bear bezela aseguratuak dauden ikusi ditzagun. Zer da kuadro au? Firma onekoa al dezu?

- SEGUROLA: (Ustegabeen irriparra agertzen zaiola.) Zuk ikusi: GOYAL
- ILLUNBE: (Kuadroari begiratu, ao ta begiak zabaldurik.) El Ederra kuadroal
- TOMAX: Goyal Txori-kaka da!
- ILLUNBE: Zuk ez dakizu aitatzen ziriña besterik? Zaude isilik ta pape-rean jarri zazu. (Segurola'ri.) Zenbatean zegon aseguratuturik?
- SEGUROLA: Ez dakit bada... 600.000 peseta edo...
- ILLUNBE: Ta nork eman zion balio ori?
- SEGUROLA: Peli, zuen aseguratzaillak.
- ILLUNBE: Kaiku arrek! Ta ez al daki Goya'ren edozein kuadrotxok gutxienez milloi bat balio duala?
- SEGUROLA: Milloi bat peseta? (Pozik.) Orrenbeste?
- ILLUNBE: Bai, jauna; ta urrena aseguratzean kontuan artu
- SEGUROLA: Ta orain zer? Beste nere mueble, puska ta gañerakoak zenbat ordaindu bear dizkidate?
- ILLUNBE: Legeak agintzen duan eran zuzen erabakiko degu. Gauza garbia da. Zure kalteak 500.000 pesetakoak irizten dituzu.
- SEGUROLA: Bai jauna, gutxienez bosteun milla peseta.
- ILLUNBE: Askotxo ote dan nago, baiñan tiral! Jo zagun 500.000 peseta dirala.
- TOMAX: Eskuzabal gerana aitortuko dezu, noski.
- SEGUROLA: Lenago ez zenuten ori eskeintzen.
- ILLUNBE: Ontzat artzen aldezu orain?
- SEGUROLA: Orrela konpondu giñezke.
- ILLUNBE: Paperean garbi jarriko degu: Así zaite Tomax: «La Compañía y el asegurado se ponen de acuerdo en evaluar el siniestro en la cantidad de 500.000 pesetas... » (Segurola'ri.) Konporme al zaude? (Tomax'i.) «Y estipulan que el cuadro de Goya indemne está valorado en 600.000 pesetas.»
- SEGUROLA: Ortan bai. Ez naiz egongo, bada!

ILLUNBE: Jarrai bada, Tomax. «En prueba de ello firma la presente, etc., etc.» (Seguroła'ri.) Beraz, orain ez daukagu pirmatzea besterik.

SEGUROLA: Pozik gañera! Baita bi eskuekin ere!

ILLUNBE: (Seguroła'ri.) Irakurri zazu, irakurri, aurretik. Or ez dago letra txirikik.

TOMAX: Numeroak batik bat aundiak dituzu, uts askorekin.

SEGUROLA: (Irakurri ondoren pirmatuaz.) Ederki!

ILLUNBE: Bada gure lana amaitu degu. (Illunbe ta Tomax jeki, puskak jaso ta joateko gertatzen dira.)

SEGUROLA: Ta? 500.000 peseta oriek noliz ordainduko dizkit zuen konpakiak?

ILLUNBE: Ordaindu? (Abiatuaz ateruntz) Ez du ezer ordaindu bearrik.

SEGUROLA: Ei (Txunditurik.) Ezer ordaindu ez! Nola? Nola?

ILLUNBE: Gauza adi-erreza! Ez al zera pirmatu dezunaz jabetu?

SEGUROLA: Jabetu?... Ez, gabetu bear bada, zera...

TOMAX: Garbi asko dago bada. Suak zure etxe errean ta mueble ta pusketan egin kalteak 500.000 pesetan jo ditugu. Baiñan osorik gelditu zaizun GOYA'ren kuadro eder-ederrak 600.000 peseta balio omen ditu. Polizan jarria ez zegon kuadroa. Au dala-ta konpañiaren alde gelditzen dira eun milla peseta.

SEGUROLA: Nola diteke, ordea? Ori lapurreria da.

ILLUNBE: Ori da segurua gaizki egitea, egia estaliaz. Litxarrerria egin izan nai diguzu, balio baiño gutxiago aseguraturik.

SEGUROLA: (Suturik asarre.) Gezurra! Zuena da paltsokerial

TOMAX: Ta oraindik bereak aundiagoak eta dirua eskatzeko kopeta izan!

SEGUROLA: Jakiña! Eta eskatuko det berriz ere! Zertako bestela asegurua?

ILLUNBE: Bada konpañiak ez dizu ezer ordainduko. Guzia 500.000 pesetan aseguratu ta gelditu dan kuadro bakarrak 600.000 milla

balio dizkitzu. Orrek adierazten du oraindik eun milla peseta zor dituzuna. Ez dezula ezer jasoko.

SEGUROLA: E? (Naigabea egiten zaiola.) Burua galduko det.

ILLUNBE: Goazen, bada. Kontuak egiñik daude.

TOMAX: Urren artel (Karteran paper guziak sarturik.) Ongi izan!

SEGUROLA: (Itz-totelka.) Ongi...! Ai! Nere... ba... rrua... dago... su... ta... gar...

(Besteak doazen bitartean, Seguroa, balantzaka pausu batzuek egin ondoren, alki gañera erortzen da.)

AMAIA

ipuin kontalaritza

Haur eta gazte literatura

Ipuin kontalaritza

IÑAKI ZUBELDIA

Sarrera

«Ipuin gehientsuenak, eta seguru asko onentsuenak, antzinako arbasoengandik datozkigun ondare literario dira, eta ipuin horiek sortu ziren bezalaxe, ahoz, belaunaldi berriei transmititzeko betebeharra daukagu. Ez sentimentalismo hutsagatik, hitza beti ordezkazezina delako baizik, batez ere haurtzaroan. Ipuin irakurriak ez du izango ahokoaren erakarmenik eta lilurarik, edota jatorrizkoaren xarmarik, ezta ere kontatzaileak ematen dion freskurarik, haren ahots doinuak eta haren keinuak, begiradak eta pentsamenduaren hunkipen zirraragarriak lagunduta ez bada.»

«El arte de contar cuentos a los niños»

Elena Fortún, 1947.

Sara C. Bryantek, haurren psikologia hain ondo ezagutzen duen emakumeak, liburu zoragarri bat dauka "Ipuinak kontatzeko artea" izenburua duena eta bertan honelako gauzak esaten ditu ipuinei buruz:

«Zer da ipuina? Ipuina, batez ere eta funtsean, arte obra bat da, eta bere zeregin nagusia bide artistikoetatik barrena ibiliko da...

(...)

Narrazio eder baten egitekoa, estatua edo margolan eder bate-na bezalaxe, atsegina ematea da. Bizitzaren prozesuaren barruan bere eginkizuna alaitasuna eskaintzea da. Eta alaitasunak sortzen duen ondorioa izpirituaren esnatze horixe da, benetan ederra den edozeren aurrean pizten den pertzepzio hori.

(...)

Arte obra bat da narrazioa eta umeari eskaini diezaiokeen zerbitzurik handiena edertasunaren sentimendu eternalera dei egitea da. Honen eraginez gizakion arima aurkikuntza berrietara bultzatua sentitzen da, aurkikuntza hauek lagunduko baitiote garapen armoniatu bat izaten.»

Eta, honetaz gain, Ipuina bizitzarako irakaspen bat da. Bizitzako zailtasunak eta gorabeherak islatuta aurkitzen dituzte ipuinetan eta haurrek beren bizitzarekin lotzen dituzte kontakizun hauek. Ipuinen munduan egoera eta pertsonaia fantastikoak ikusten dituzte, bizitza bera bezain egiazkoak diren arriskuak eta etsaiak, baina hauetatik onik ateratzeko gai diren pertsona indartsu eta bizkorrak ere badaudela ikusten dute. Ametsetako leku zoragarrietara bidaiatzen dute ipuinen bitartez, gauza harrigarriak gerta daitezkeen tokietara. Euren fantasiak ez dauka mugarik eta maitagarri, ogroz, sorginez, aztiz, mamuz, galtzagorri, iratxoz... elikatzen da

Sara C. Bryant-ek honela dio:

«Nire ustez lasai esan daiteke umeei biziki maite dituztela maitagarrien ipuinak, eta hori bera bakarrik nahiko arrazoi da beste batzuen bila ibili beharrik ez izateko. (...)

Ipuinen munduko ate hau ixten badiozue, herentzia eskubidez zor zailon zerbait kenduko diozue umeari, antzinako umeei elkarrekin duen eta bere beharrei haienei bezalaxe erantzuten dion zerbait garrantzitsua lapurtuko diozue. Antzinako umeei bezalaxe gaurko umeei ere ipuinak behar baitituzte.»

Lurrean pertsona bezainbeste kontalari dagoela esan daiteke. Ipuinak, alegiak, istorioak... kontatzea antzina-antzinatik datorren jardun artistikoa da eta kontalariak gozatu egiten du bere istorioak edo ipuinak sortzen duen interesa, ezinegona, zirrara ikusita. Kontalariak besteekin partekatzen ditu bere istorioak eta horrekin maitasuna, bere jakinduria, sentipenak, misterioak, edertasunarekiko miresmena elkarbanatzen ditu.

Etxean kontatzen direnean, familiako kideen arteko loturak estutzen ditu, etxekoen ahozko hizkuntzarako ohiturak eta trebeziak lantzen eta aberasten laguntzen du eta elkarrizketarako gaiak eskaintzen ditu.

Umeei kontatzen dizkiegunean, berriz, ipuinek duten berezko edertasuna eta zirrara eskaintzeazgain, beste hainbat atal ere lantzen ditugu: aditasunez entzuten ikastea, kontzentratuta egoten jakitea, ahozko kontakizunen ulermena lantzea, ahozko adierazpena eta keinueen adierazpena edo adierazpen eszenikoa lantzea, hiztegia, sentiberatasun estetikoa, irudimena garatzea, elkarrekin egoten jakitea...

Zein ipuin kontatu?

Ipuin bat umeei gustatuko zaien edo ez jakideko biderik onena ikustea da. Ipuina behin eta berriz irakurritz eta buruz ikasiz lor daiteke hori. Kontraste xume eta handiak irudimenaren bitartez irudika daitezkeen ala ez frogatu behar da baita ere. Erraldoi gaiztoa izugarri handia eta haren antagonista zintzoa eta ahula izatea nahi izaten dute umeek.

Kontalariak, lau edo bost urteko umeekin ari denean, ez dauka ipuin sorta bukaezin bat eduki beharrik. Adin honetako haurrek ariketa fisikorako eta mugimenduan aritzeko gaitasun handiagoa dute aditasunez eta arretaz entzuten egoteko baino. Horregatik nahiago izaten dute gustuko duten ipuin bat behin eta berriz entzutea, berri bat entzutea baino. Lehenbizi, haurrek adinaren arabera nahiago izaten duten ipuin mota erabaki behar dugu. Biziki nahi izaten dituzte kontaketa jakin batzuk; beren garaian ematen ez bazaizkie, horiengana zaletasuna eta interesa betirako galduko dute. Honi buruzko adibide bat eskaini genezake maitagarrien ipuinekin. Ipuin hauek ez bazaizkie kontatzen beralei gustatzen zazkien garaian, litekeena da sekulan gehiago ez interesatzea.

Sara C. Bryant-ek sailkapen hau dakar umeen gustuen arabera:

3tik 5 urtera:

- Errimadun istoriotxoak.
- Zati batzuetan bertso eran emandako istorioak.
- Animalia pertsonifikatuen istorio biziak.
- Ipuin barrengarriak.
- Maitagarrien ipuin xumeak.

Setik 7 urtera:

- Folklorea (tokian tokiko kondairak edo legendak).
- Maitagarrien ipuinak eta ipuin barregarriak.
- Fabulak edo alegiak.
- Legendak.
- Animalien istorioak.

Handiagoentzat (zehaztu gabe):

- Folklorea.
- Fabulak edo alegiak.
- Mitoak eta alegoriak.
- Animalien istorioak eta parabolak.
- Kontakizun historikoak.
- Umorezko kontakizunak.
- Egiazko kontakizunak.

Eta maitagarrien istorioen artean Perrault, Andersen eta Grimm anaien ipuin hauek aipatzen ditu bere zerrendan: *Txanogiritxu, Erpurutxo, Asto larrua, Loti ederra, Katu botaduna, Ahatetxo itsusia, Hegatxabala eta bitxilorea, Elurretako Erreginaren zazpi historiak, Kalamua, Izeia, Zapatilla gorriak, Ole Lukoie (itxi begiak), Astelehena, Larunbata, Igandea, Bost ilarrak, Almendratxoa, Ahate portugaldarra, Juan Inozoa; Urrezko izarra, Katua eta sagua, Giltza, Erbia eta dortoka, Edurnezuri eta Arrosa gorria, Erpurutxo, Miren Edurne, Hiru anaiak, Zazpi antxumeak eta otsoa.*

Hauetz gain, Grezia eta Erromako mitologiako pertsonalen historiak ere aipatzen ditu Sara C. Bryant-ek: *Teseo eta Minotauroa, Ulises eta Polifemo, Apolo eta Dafne, Arakne, Pandora, Midas eta sorgin harria, Alzeste, Narciso eta Oihartzuna, Latona eta nekazariak, Proserpina, Orfeo eta Euridize.*

Sara C. Bryant-ek aholkatutako ipuin hauetz gain, euskal ipuin biltzaileek ere badituzte ipuin miresgarri, mitologiko eta maitagarrien ipuin zoragarriak, hala nola: *Makilakixki, Sorgin gaiztoa, Hiru anaiak, Hiru olatuak, Tartalo, Lapurren etxea, Txitxirio txiki, Xirula miresgarria...* Euskal Herrian ipuin biltzaile ugari eta oso onak izan ditugu eta horietako batzuk aipatzearen, honako hauek jarriko ditugu hemen: Joxe Miel Barandiaran, Resurreccion Maria Azkue, Joxe Mari Satrustegi, Juan Manuel Etxebarria, Mayl Ariztia...

Nola kontatu

Hainbat aholku eman ohi dira ipuinak ondo kontatzeko. Baina kontalari bakoitzak mundu berezi bat dauka, kontatzeko era bat, trikimailu oso pertsonalak erabiltzen ditu. Hemen ipuinak kontatzera-koan kontuan eduki behar liratekeen puntu batzuk zerrendatuko ditugu, baina gero kontalari bakoitzak bere era eta estilo pertsonala landuko du. Garrantzitsuena umeak liluratzea da, istorioarekin harra-patzea eta beraien bihotz samurretan zirrara sortzea.

Hona hemen hainbat aholku ipuin kontalari izan nahi duena-
rentzat:

- Fonetika aldetik hizkera garbia, ulergarria erabili.
- Ahotsa atsegina, argia, ondo modulatu.
- Urrutien dauden umeek entzuteko moduan hitz egin.
- Monotoniatik ihes egin ipuina kontatzerakoan, bizitasuna man-
tenduz.
- Ahoskapenean, estiloan eta intonazioan xalotasuna bilatu.
- Ipuineko pertsonaia ezberdinen hizkerak eta keinuak bereizi.
- Ipuina kontatu aurretik ongi ikasi eta menderatu.
- Zerbait gaizki esanez gero, haurrak konturatu gabe hariari berriz
heltzeko eta ipuinarekin jarraitzeko trebezia landu, bestela
nahastu egiten baitira.
- Ipuinaren gidoiak hala eskatzen duenean, ekintzei eta hitzei
bizitasuna eman.
- Deskribapen eta azalpen gutxi, ipuinaren haria ez galtzeko.
- Ahotsaren modulazioa, keinuen eta begiradaren mugimenduak
naturaltasunez egin.
- Ipuina barren-barrendik bizi eta kontatzen ari garena imajinatu.
- Emozioak eta sentimenduak transmititzerakoan lotsarik ez izan.-
Zerbait sinpatikoa datorrenean, aurrezgiroa prestatu, konpli-
zitatea sortuz.

Eta sarrera hau bukatzeko zilegi bekit Seve Callejaren pasarte

zoragarri hau hona ekartzea, Ipuinen munduko magia eta misterioa ezin hobeto adierazita baitaude hitz hauetan:

«Lurraren barren-barrenean, badago ezkutuko putzu misteriotsu bat; umei hori kontatzen zieten helduek. Tiranoek, maitale saminduek, jainko jeloskorrek eta beste hainbat izaki gaiztok hara botatzen zituzten beren biktimak, horrela, aitortu ezin zituzten barruko sekretuetatik libratuko zirelakoan. Horrek argitzen du zergatik dioten askok aleneak, kexak eta zurrumuruak entzuten dituztela itsaslabar, bidezidor bakarti edota etxe huts abandonatuen inguruan: zirrikitu eta pitzaduretatik ihes egiten duten oihartzunak izango dira, izan ere. Putzu hori agian haitzuloa da edo, beharbada, lurrazpiko ibala izango zen garai batean, eta istorio harrigarriak daramatza oraindik, ura bezalaxe bata bestearekin gurutzatzen eta nahasten diren istorioak. Beharbada, noizbait putzu hori gordeleku gisa erabili dute gaizkileek eta iheslariek, gerlari bihozgabeek, maitale setatiek... baina dirudienez, oraindik ez da inor iritsi putzuaren hondora.

Gutxi esploratutako putzu babesgabe horretara erori dira Ipuinetako pertsonala nagusi asko. Bizirik jarraitzeko edo jendeak gogora ditzan egin behar izan dute hori, beharbada. Gaur egun, kontuotaz gehien dakitenek esaten dute putzu horrek ezkututzen dituen misterio eta sekretuak ateratzea oso zaila dela, ezen putzuaren sakon-sakonkonean izpiritu edo iratxo bereko bat bizi omen da, eta hark ez omen dio inori uzten berea den ezer handik ateratzen. Batek daki iratxo madarikatu hori nor den edota nola amildu den putzura. Ezinezkoa da handik inor bizirik ateratzea, eta are gutxiago, iratxoaren ondasunen batekin. Gehienez ere, hondora iristea lortzen duenak bidea nondik nora den kontatuko du beste inork entzun gabe, edota gogoan hartu ahal izango du misteriozko formularen bat, isilpeko sorginkeriaren bat, edo, besterik ez bada, haien istorioetatik jausitako berbetako batzuk jasoko ditu, orain, norarik gabe, hegan ilunpetan dabiltzanak. Baina irakurmenez, isiltasunez eta pazientziaz eskala sendo bat txirikorda daiteke agian, errealitatearen azaleko edertasun, maitasun eta misterio ezari aurre egiteko.»

OHARRA: Lan hau osatzeko Antton Irustaren apunte batzuetatik hartu ditut hainbat idela eta pasarte.

Ipuin kontalaritzaren barruko hariak eta misterioak hobeto ulertzeko eta arte horretaz zerbait gehiago jakiteko, Ipuin kontalari atipiko bat aukeratu dut elkarrizketatzeko: Idoia Sanchez, tolosarra. Berak

azalduko dizkigu bizi izan dituen esperientziak eta ipuin kontalaritzaren ofizioa nola bizi izan duen.

ELKARRIZKETA

Elkarrizketatzailea: Iñaki Zubeldia (I.Z.)

Elkarrizketatua: Idoia Sanchez (I.S.)

- I. Z. Idoia, nola hasi zinen ipuinak kontatzen?
- I.S. Nire lehen ipuin kontaketak nahiko azkar hasi nituen, neska gaztea nintzela, harrapatzen nituen umeei ipuinak kontatzen balizkien. Nire ipuin kuttunena garai hartan *Ile kizkurra* izaten zen, hiru artz bizi ziren basoan eta neska bat azaltzen da haien etxean... Ipuin horrekin hasten nintzen, jolas moduan, lehengusuei eta ingurukoel kontatzen. Eta bereziki nire ahizpa txikiari. Horixeizan zen nire lehen esperientzia.
- I. Z. Zenbat urte bezala izango zenituen orduan?
- I.S. Hamabi-hamahiru urte inguru, nire ahizpa txikiari hamalau urteko aldea ateratzen baitiot. Lehenagotik ere kontatzen nizkien ipuinak auzoko eta inguruko ume txikiei, baina ahizpa txikia izan zen bereziki nire ume txikitzat hartu nuena eta ipuinak kontatzen nizkion edozein unetan edota bere panpinarekin txotxongilo antzezpenak egiten nizkion.
- I. Z. Baina ipuinen munduan bakarrik ez zara ibili zu...
- I.S. Ez, gehiago ibili naiz, urte askotan, antzerki munduan, klown-en munduan, txotxongiloak egiten... Baina behin, bidaia batean esperientzia berezi batzuk izan nituen eta lagun bati hura dena kontatu ondoren, begira-begira gelditu zitzaidan eta esan zidan: «Idoia, istorioak kontatzeko trebezia berezia daukazu, indar handia eta bizitasuna ematen diozu kontakizunari... Ipuinak kontatu behar zenituzke.» Anekdota hori hortxe geratu zen eta nik jarraitu nuen denetik egiten: antzerkia, klown-a, dantza, txotxongiloa, abestu...
- I. Z. Gauza asko egin duzu, beraz, ipuin kontaketekin hasi aurretik.
- I.S. Bai, gero, hasi nintzen hemen, Tolosa mailan, inmigranteekin lan egiten zuen Irazki elkartearekin, eta hauek antolatuta zuten "Encuentros" izeneko ekitaldi bat: bertan erakusketa bat egiten zen

eta hango oinarria ziren ipuinak, mundu guztiko ipuinak. Lurralde guztietako artistek ere parte hartu zuten ekitaldi hartan, pinto-reak, zeramistak, eskultoreak... Beste lurralde bateko ipuin bat ematen zitzairen eta haiek egin behar zuten obra bat ipuin horretan oinarrituta edo inspiratuta. Nik hor parte hartu nuen Encuentos-eko esposizioan zeuden ipuinak ikastetxeetan kontatzen eta Encuentos horretatik sortu ziren bi liburu ilustrazioz beteak erakusten. Bi urtetan antolatu ziren Encuentos horiek, lan oso interesgarria burutuz. Horrela, ia konturatu gabe, nire ipuin kontalaritza bidea irekitzen hasi zen, toki batetik eta bestetik deitzen baitzidaten. Eta horrela zentratu nintzen gehienbat ipuin kontalaritzan, nahiz eta oraindik beste arlo horietan ere (antzerki, klown, etabar) parte hartzen dudana aukera izaten dudanean.

- I.2. Eta nolakoak izan ziren zure aurreneko esperientzia haiek? Zerbaitetarako balio izan al zizuten?
- I.5. Esperientzia oso positiboak izan ziren eta asko disfrutatu eta ikasi nuen umeen artean ipuinak kontatzen. Eta horrek beste esperientzia berri bat ekarri zuen: Galtzaundi Euskara Taldearekin ipuinak kontatzen hasi nintzen Tolosan eta inguruko herri txiki gehienetan. Hau guztiz desberdina izan zen, hemen ez baitziren, eskoletan bezala, talde homogeenak eta adin berdintsukoak izaten. Hemen ume txiki-txikiak, handixeagoak, handiak, gurasoak, aiton-amonak, denetik agertzen ziren ipuin kontaketa entzutera eta zailagoa zen asmatzea. Batzuetan bete-betean asmatzen nuen, beste batzuetan ez hainbeste. Baina jardunak berak erakusten dizu zein den bidea. Beldurrak eta aurreiritziak ere kentzen dizkizu, zeren eta zuk pentsatzen duzu hau gehiegi izango da horrelako entzulego baten aurrean kontatzeko, eta gero konturatzen zara oso ondo hartzen dutela zuri beldurra edo kezka sortzen zizun hori. Publikoak eta entzulego bakoitzak eta han sortzen den giroak ere esaten dizu kontaketa saioa nondik nora eraman behar duzun. Hori ere ibiliaren poderioz ikasi egiten da. Baina esan dezaket herriz herri ibiltze hori oso esperientzia polita eta aberatsa izan zela niretzat. Geroztik, diru arazoak zirela medio, Galtzaundik antolatzen zituen herriz herriko kontaketa horiek eten egin ziren. Oraindik ere umeek ikusten nautenean kalean, galdetzen didate noiz itzuli behar dudana beraien herrietara ipuinak kontatzera.

- 1.2. Entzulegoa hain desberdina izanik, ez da ba erraza izango denekin asmatzea eta denak konforme uztea.
- 1.5. Bai, egia da ez dela erraza ume txiki-txikiak, gaztetxoak, gazteak eta helduak daudenean, denen gustua egitea. Ni salatzen naiz adin tarte bakoitzekoentzat zerbait berezia eramaten. Txiki-txiki-entzat beti eraman behar duzu material bereziren bat prestatuta haien arreta pixka batean irabazteko behintzat. Izan liteke album polit bat, istorio eder batekin; ipuin berezi bat adin horretarako; ipuin klasikoren bat... Gero, besteentzat ere beti eramaten dut materialen bat adin bakoitzari egokitua. Baina horrek ez du ziurtatzen saioa beti borobila aterako denik guztientzat edota denen gustukoa izango denik. Inoiz gertatzen da gazteren batek txikien ipuina entzundakoan esatea: «Jode, vaya rollo!», eta alde egitea. Baina, orokorrean ondo joaten dira saioak. Gainera, ni salatzen naiz janzkeratik hasita azkeneko mugimendura arte interesa piztuta mantentzen. Horretarako, jantzi bereziak eramaten ditut, imintzioak edo keinuak sartzen ditut kontakizunean, ahotsaren modulazioa, pertsonaia bakoitzaren ahotsa diferentea egiten salatzen naiz, hainbat eszena antzezten... Horrela, lortzen duzu entzulearen arreta zureganatzea eta erne mantentzea. Klownen influentzia handia daukat nire ipuinak kontatzerakoan. Baina, horrek ez du esan nahi ipuin hunkigarri eta serioak kontatzen ez ditudanik.
- 1.2. Nola lortzen duzu material egokia umeel kontatzeko eta erakusteko?
- 1.5. Gaur egun material izugarri dago umeentzako pentsatua. Guraso batzuk badute ohitura beren umeekin liburutegira joateko eta ipuinak eta albumak ikusteko. Baina beste askok ez dute ohitura hori. Eta ona da ipuin kontaketak aprobeztatzea gurasoel ikusarazteko material ugari dagoela txikientzat ilustrazio bikalnek, istorio zoragarriekin... Umeei ere horrelako liburuak edo albumak ikusteko gogoia pizten zale eta ona da txikitatik liburutegirako bidea erakustea, istorio ederrez eta marrazki dotorez beteriko harribitxi horiek ikusteko. Mota eta estilo guztietako liburuak daude eta umeen gustu eta zaletasun anitzei erantzungo dieten materialak liburutegietan egotea oso garrantzitsua da. Horrez gain, Tolosako umeen liburutegian jende superjatorra daukagu

- lanean. Niri asko lagundu dit materiala bilatzen eta aukeratzen Susana liburutegiko arduradunak. Mila esker, Susana.
- I.2. Eta orain eskoletan ere ibiltzen zara kontu kontari...
- I.5. Bai, Ibaizabal argitaletxekoekin hasi nintzen eskoletan ipuinak kontatzen. Oinarri bat baneukan orain arteko esperientziarekin, eta gutxi edo gehiago banekien zein ipuin motak funtzionatzen zuen txiki-txikiekin, handixeagoekin eta gaztetxoekin. Horrez gain, konturatu nintzen beti ez dela beharrezkoa izugarritzko ipuin piloa edukitzea zorroan adin tarte diferentekoentzat. Batzuetan ipuin berberak, laburrago edo xehetasun gehiagorekin kontatuta, edota imintzio eta ahots moldaketa gutxiago edo gehiagorekin, balio zuela txiki-txiki entzat eta hain txiki ez zirenentzat. Inoiz beldurra edukitzen duzu gauza batzuk kontatzeko, pentsatuz «hau ez al da gehiegi izango ume hauentzat, ez al da gogorregia, edo sinpleegia izango...» Eta animatzen zara kontatzera, eta konturatzen zara izugarri gustatu zaiela eta antzeko beste ipuin bat eskatzen dizutela. Umeak dira erakusten dizutenak zein ipuin mota gustatzen zaien eta zein muga kendu behar duzun zure aurreiritzietatik.
- I.2. Eskoletan ez dituzu adin guztietakoak edukiko. Horrek errazten al du zure lana?
- I.5. Bai. Hor ikasturtez ikasturte biltzen dituzte haurrak eta emanaldi bakoitzean adin bereko haurrak dauzkazu eta hori abantaila handia da. Ipuinak adinen arabera moldatzen dituzu eta badakizu une bakoitzean nori ari zaren ipuina kontatzen. Horrek asko errazten du kontalariaren lana eta umeen artean enpatia handiagoa sortzen da, batek barre egiten badu, aldamenekoa ere barrez hasten baita, edota batzuk serio-serio badaude, besteek ere horien jarrera imitatzen baitute. Ume guztiak "onda berean" daude eta horrek asko laguntzen du kontalariaren lana ondo eramanen.
- I.2. Eta kasu hauetan nola egiten duzu ipuinen aukeraketa?
- I.5. Badaude ipuin batzuk adin konkretu batzuetan kontatzea gomendatuta daudenak. Eta horiek ere nire materialen artean erabiltzen ditut, beti eta toki guztietan kontatzen ez baditut ere. Hortik aparte, nik hartzen ditut ni betetzen nauten ipuinak: ganberro eta dibertigarriak maite ditut. Baina baita ere sakonagoak

direnak: ukitzen duten ipuinak eta gai interesgarriak jorratzen dituztenak: solidaritatea, berdintasuna, bortxakeria, bullying-a... Batzuk lortzen ditut Ibaizabal argitaletxearen materialetatik eta beste batzuk liburutegietatik. Gero adin bakoitzerako egokitzen ditut ipuin horiek.

- I.2. Zenbat denbora irauten dute ipuinek?
- I.5. Txikiek ezin dute luzaroan arreta mantendu. Horregatik ipuinak oso luzeak ez izatea komeni da, bost edo hamar minutu gehie-
nez. Laburragoak ere izan daitezke. Baina zortzi-hamar urtekoel
hogei minutuko ipuin bat konta diezalekezu, deskribapen gehia-
gorekin, behar diren azalpenetan lasai luzatuz, baina beti istorioa-
ren haria edo interesa galtzeko arriskurik gabe egiten baduzu.
Horregatik dira hain inportanteak imintzioak, keinuak, aurpegiko
espresio bereziak, ahotsaren modulazioa egoera desberdinen
aurrean...entzulea harrapatzeko.
- I.2. Zer ikusten duzu zuk entzuleen artean, ipuina kontatzerakoan?
- I.5. Kontalaria beti arreta bere entzulegoan jarrita dago. Entzuleen
erantzuna aurpegian eta haien keinuetan nabaritzen duzu eta
zure jarduna haien jarreraren ispilu bezala da. Ikusten duzunean
emozioetan zurekin batera bidaiatzen ari direla, badakizu konexio
ona dagoela eta gustura daudela bai barrez bai mainak eginez,
bizitzen ari direla kontatutakoa. Orokorrean esan liteke entzule-
goa zoragarria dela, esker onekoa, bere poza eta satisfakzioa
azaltzen dizuna momentuan. Eta horrek kontariaren autoestima
eta istorioak hobeto kontatzeko grina suspertu egiten du.
- I.2. Mutil magrebiar batzuekin ipuin kontaketa bat euskaraz eta ara-
bieraz prestatu omen zenuen. Kontaiguzu zerbait esperientzia
horretaz.
- I.5. Andersenen jaiotza egunean liburutegiko eguna ospatzen da ur-
tero Tolosan. Susanak, liburutegiko arduradunak, Andersenen
Pizgailu magikoa izeneko ipuina aukeratu zuen aurten, urteroko
ipuin kontaketa egiteko. "Kolore guztiak" taldeko begiraleak
(kanpotik etorritakoekin lan egiten dutenak) Emigrazioko teknika-
riarekin zeudela bilera batean, Ideia hauxe sortu zen: "Zergatik ez
egin *Pizgailu magikoa* ipuinaren kontaketa euskaraz eta arabie-
raz?" Horrela deitu zidaten eta "Kolore guztiak" taldeko arduradu-
nekin jarri ninduten harremanetan, proiektu hura aurrera erama-

teko ardura har nezan. Talde horretako begiraleek mi mutil magrebiar aukeratu zituzten, Vilal eta Ouassim, hogei-hogeita bi urte ingurukoak, eta ipuina ikasteari ekin genion. Oso denbora gutxi geneukan (lau bat egun), baina bi gazteek % 200 jarri zuten euren aldetik. Aurrena ipuina ikasi behar izan zuten erdaraz entzunda, ez baitzuten inondik inora ezagutzen. Gero arabieraz kontatzeko eurek, beren kabuz, moldatu behar izan zuten ipuina. Esperientzia zoragarria izan zen. Bi begiraleek ere lan handia egin zuten. Eta, azkenean, eguna iritsitakoan, nik euskaraz kontatu nuen eta bi magrebiarrek arabieraz, nire eta Ainhoa eta Edurne begiraleen laguntzarekin. Prestatze lana aberasgarria izan bazen, kontakizunaren eguneko giroa hobea izan zen oraindik, entzulegoa osatzen zuten umeen eta helduen erantzun beroa jaso ondoren. Umeek gustura ikasi zituzten arabeen agurrak, diosalak eta erreberentziak: *Salam aleikum, aleikum salam!* Oso gauza hunkigarria eta polita izan zen eta toki desberdinetatik deltu ziguten esperientzia hura ezagutzeko. Umeek izugarri disfrutatu zuten esperientziarekin eta bi gazte marokiarrek zer esanik ez, jendearen erantzun positiboa ikusita. Horregatik, integrazioaz hitz egiten denean, horrelako gauzek ere lagundu egiten dutela kontuan hartu behar genuke. Eta ahal bada antzeko ekitaldiak antolatu eta eskaini entzulego misto bati. Oso aberasgarriak dira beraientzat eta hemengo jendearentzat ere bai. Espero dut horrelako esperientzia bitxiekin jarraituko dugula bai berarekin (Vilal, Ouassim, Yahia, Edurne, Ainhoa, txalo zaparrada bat zuentzat) eta bai beste hizkuntza eta lurralde batzuetako jendearekin.

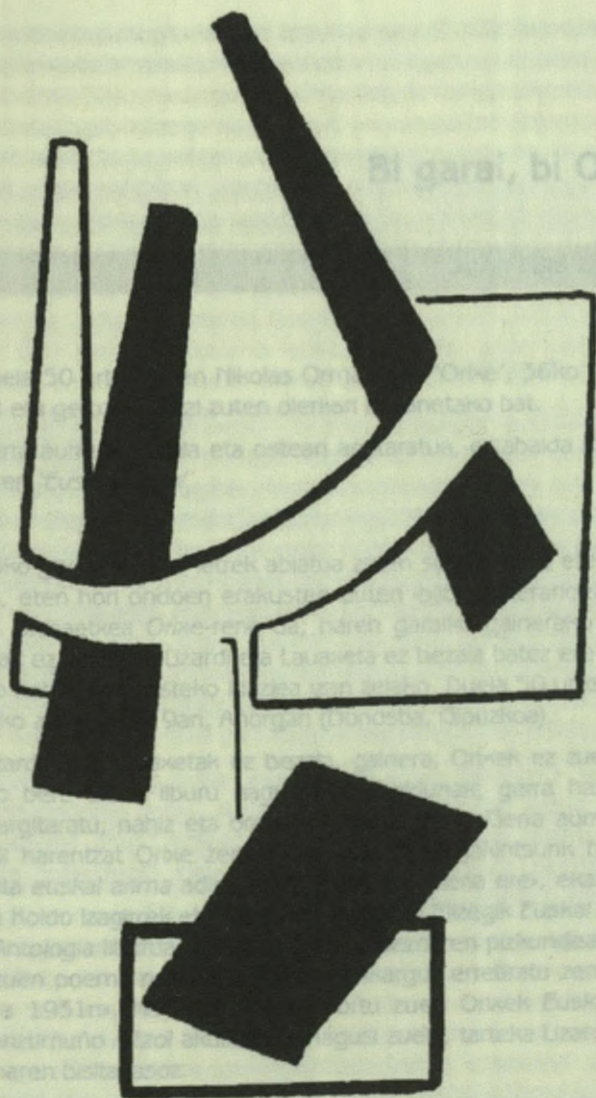
I.2. Ipuin kontalari bezala zein esperientzia gehiago izan dituzu?

I.5. Emakumeen berdintasunaren aldeko saioretan tokatu izan zait inoiz ipuinak kontatzea. Orain arazo batzuen aurrean, bullying-a, eraso sexualak, etab direla eta, ipuin batzuk topatu nahi ditut, gai serio hauek ipuin bidez azaltzeko eta lantzeko ikastetxeetan. Orain arte borrokak eta joka aritzea mutilen arteko gauza zela uste genuen, baina orain nesken artean ere indarkeria kasu gero eta gehiago ematen ari dira eta honetaz guztiaz hausnarketa egin beharra dago eta ipuina oso bide egokia izan daiteke horretarako. Horregatik, ipuin egoki batzuk bilatu edo asmatu nahi ditut gai hauek ondo tratatzeko.

- I. Z. Idoia, jakin dut Galizian ere esperientzia berezi bat bizi izan duzuela. Konta ezazu pixka bat esperientzia hori.
- I. S. Behin, gau batean suaren inguruan bilduta geunden ipuinak kontatzen. Nik ipuin bat kontatu nien han bildutakoel. Eta mutil bat, Gigi izenekoa, etorri zitzaidan esanez nire ipuina asko gustatu zitzaiola eta zergatik ez nintzen joaten Galiziara ipuinak kontatzera, han jaialdi bat egiten zutela eta. Horrela, laz joan nintzen Galiziako herri txiki-txiki batera, oso biztanle gutxi zituena. Mutil horrek, Gigik, han erosi zuen etxea eta duela bost bat urte hasi zen udan jaialdi bat antolatzen, "Artealdea" izeneko festibala. Jaialdi horretan, ipuin kontalariak, antzerkiak, dantzak, kontzertuak, klownak, musikariak... denetik egoten da herri horretan, festibala dagoen bitartean eta dena dirurik gabe antolatzen da. Oholtza inprobisatu bat jartzen da Gigiren lorategian eta hantxe egiten dira emanaldiak. Gero borda antzeko toki batean janlekua jartzen da eta partaide guztien artean antolatzen dira bazkariak. Lotarako tokiak Gigiren etxean eta herriko jendearen etxeetan eta bordatan edo etxoletan antolatzen dira. Ikusten duzuenetz, Erdi Aroko antolakuntza baten antza handiagoa du garai moderno hauetakoa baino. Hala ere, han egiten denak gauza autentikoen kutsua dauka, dena borondatez eta ilusiorik handienarekin egiten baita. Laz joan nintzen lehenengo aldiz eta aurten ere pozik itzuli naiz nire bi alabekin. Eta gazteak izanda, ez dira aspertu, alderantziz, izugarri disfrutatu dute: autentikotasunaren xarma izango da. Egunez arropa zaharrekin eta lanean ikusten zenuen adineko emakumea, iluntze aldera, ekitaldia zegoenean, arroparik dotoreenak jantzita ikusiko zenuen, munduko ilusiorik handienarekin. Herritarrek izugarri lagundu digute eta izugarri inplikatu dira proiektuan, bai etxeak uzten, bai janariak ekartzen: tomatea, patata, piparra, bizkotxoa, ardoa, esnea... Beno, esan behar da ez dela egun bateko jaialdia, hainbat egunetan egiten dena baizik. Beti, festibalaren hasiera egunean eta bukaera egunean, Galiziako festa antolatzen da, Galiziako folkloreko musika, abestiak, dantzak, etabar eskainiz. Inguruko herrietakoak ere etortzen dira jaialdi hauetara eta egun osoan zehar, etengabe, galiziar folkloreko musika, dantza, instrumentuak, taldeak aritzen dira. Azken egunean, "queimada" bat egiten da, erritualeko konjuroak eta guzti eginez. Gainera, ikastaroak ere antolatzen dira

eta umeek pozik hartzen dute parte tailer horietan, kometak egiten, dantzak ikasten, antzerkia egiten, marrazten edo beste hainbat gauzatan. Harrigarria da jendearen partizipazioa: anekdota bat kontatuko dizut. Egun batean, Madriletik etorritako mago baten emankizuna zegoen eta erauntsi handi bat edo "dilubio" bat hasi zuen. Bada, norbaitek plastiko mordo bat ekarri zuen eta denok hantxe iraun genuen aterkien edo plastikoen azpian emeraldia bukatu arte. Amonatxo batek ere, Rudesindak, hantxe jarraitzen zuen bere laurogeita hamar urterekin. Madrileko magoa txundituta geratu zen eta antolatzaileari erregutu zion hurrengo urtean ere deitzeko, ez zuelako galdu nahi jendearen aldetik horren erantzun jatorra eta erabatekoa izaten zuen jaialdia. Horregatik, berezia da Galiziako jaialdi hau, badu zerbait magikotik eta jendeak ilusio biziz erantzuten du, xentimorik kobratu gabe. Esperientzia zoragarria da bai entzule eta bai jaialdiko partaide bezala bizitzen duzuna. Aurten gainera, denetik egitea egokitu zait: ipuinak kontatu, klown-en monologo bat emakumeari buruz, aurkezlea izan nintzen jaialdi osoan eta elkarrizketak egiten nizkien parte hartzaileei hango telebistarako. Eta batez ere ikasi egin dut pilo bat. Beraz, esperientzia ezin hobea izan da niretzat. Eta kontatutako guztiaz gain, goizetan txangoak antolatzen zizkiguten inguruko lurraldeak eta txokorik politenak eta magikoenak ezagutzeko. Piñeiro de Areas da herriaren izena eta udan paradisu txiki bat bihurtzen da artistentzat eta ume izpiritua oraindik ere mententzen dugunontzat. Gora Artealdeko festibala!

Bi garai, bi Orixe

Adabakiak

Bi garai, bi Orixe

JUAN LUIS ZABALA

Duela 50 urte hil zen Nikolas Ormaetxea 'Orixe', 36ko gerraren aurretik eta gozotik idatzi zuten olerkari bakanetako bat.

Gerra aurretik idatzia eta ostean argitaratua, eztabaida iturri izan zen haren '*Euskaldunak*'

36ko gerrak euskal letrek abiatua zuten susperraldia eten baldin bazuen, eten hori ondoen erakusten duten ibilbide literarioetako bat Nikolas Ormaetxea Orixe-rena da, haren garaiko gainerako olerkari gehienak ez bezala —Lizardi eta Lauaxeta ez bezala batez ere— gerra aurreko nahiz gerra osteko idazlea izan zelako. Duela 50 urte hil zen, 1961eko abuztuaren 9an, Añorgan (Donostia, Gipuzkoa).

Lizardik eta Lauaxetak ez bezala, gainera, Orixe ez zuen gerra aurreko bere olerki liburu nagusia, *Euskaldunak*, gerra hasi baino lehen argitaratu, nahiz eta ordurako idatzia izan. «Gerra aurreko belaunaldi harentzat Orixe zen euskal gauzetako jakintsurik handiena eta baita *euskal arima* adierazteko idazle egokiena ere», ekarri zuten gogora Koldo Izagirrek eta Xabier Mendiguren Elizegik *Euskal Literaturaren Antologia* liburuan (Ekar, 1998). «Aberriaren pizkundean lagunduko zuen poema nazionala egiteko enkarguz erretiratu zen Bilbotik Orexara 1931n». Han eta orduan sortu zuen Orixe *Euskaldunak*, Jose Ariztimuño Aitzol akullatzaille nagusi zuela, tarteka Lizardi adiskide minaren bisita jasoz.

Baina belaunaldi oso baten lanaren gailur izatera deitua zenak oso bestelako harrera izan zuen argitaratu zenean, 1950ean. *Euskaldunak* poema liburuak izan zuen harrera sakon eta zorrotz aztertu zuen Paulo Iztueta idazle eta ikerlariak Orixe auzitan liburuan (Utrius-

que Vasconiae, 2003), izenburutzat *Kritikak zigortua* duen sei garren atalean zehazki, kritikaririk kritikoena kritikatuz: «Orixeren poemari gerta zekiokoen paturik gaitztoena, hain zuzen, 1936an idatzi eta 1950ean argitaratu izana da. Oker honek apenas duen zuzenbiderik nola eta ez den historia berregiten eta egilea bera, bere obrarekin batera, bere garaian kokatzen. Horregatik, kritikarien lehen lana [...] poema honi dagokiona alderdi historiko-soziologikotik begi-ematea litzateke. [...] Literatur azterketa orok lehenagokoa du egiteko hori, txapela bururik gabe gera ez dadin».

Aldekoak eta kontrakoak beti

Euskaldunak argitaratu zenean —Jose Antonio Agirre erbesteko Jauriaritzako lehendakariak Paristik zorianak emanaz igorritako mezuaz gain— idazle batzuen laudorioak ere jaso zituen Orixek; Mikel Zaitzegirena izan zen sutsuenetakoa: «Erabat esan: gure erri osoa poema ortan duzu. Gure artzal, gure aizkolari, arrantzale, nekazari ta bertsolariak, gure erriko gizon-emakumeak betetzen dute gure ikusterrea, alai ta langille, zindo ta sendo egunean eguneroko yardunaldi sendo ta zindoetan». Piarres Lafitteren iritziz, ordea, *Euskaldunak*, ordura arteko euskarazko poema handiena izan arren, Frederic Mistral okzitandar idazlearen *Mirèlha* (Mireio gisa zabaldu eta ezaguna) eredugarriaren oso azpitik geratu zen.

Orixe. *Omenaldi* liburu kolektiboak, nahiz eta omenezkoa izan, «sektore batek Orixerekiko zeukan aburua, agian lehenagotik ezkutu zekarrena, plazaratzeko abagunea» bideratu zuen, Iztuetak dioenez, 1965ean. «Argitalpen horrek, lehen aldiz, Orixezaleen eta besteen arteko zatiketa dakar».

Juan San Martin izan zen *Euskaldunak* kritikatzeko gogorrenetakoa, haren «idealizazio faltsuak» gaitzetsiz besteak beste. «Orixe-ren errazoi bakarra izan zen euskaldunori poema nagusi bat egitea», idatzi zuen San Martinek, *Jakin* aldizkarian, 1966an. «Eta ez zan konturatu, bestelako erriak, bestelako errazoiak bultzatuta egin zutela. Ori jakin izan balu, ta bere burua olerkaritzat eduki, Walt Whitman-i jarraituko zion eta ez Virjiliori».

Lau urte geroago, Joxe Azurmendik, *Jakin*-ek Salvatore Mitxelernari eskainitako zenbaki monografikoan, honako hau idatzi zuen: «Eta

guk, bakan ezagutu eta sekula bizi ez dugun Euskal Herri bukolikoa (maliziarik gabe esanda) nekez konpreni genezake. *Euskaldunak* poema, esate baterako, gure zoritxarrerako izango da, baina egia aitortuko badugu beharko dugu esan —bere goitasunak deman jarzteke— kasi Txina bezain urruti egiten zaigula askori».

Orixeren Orixako lanari buruzko bi ikuspegien berri honela eman zuen Ibon Sarasolak *Euskal literaturaren historia* liburuan (Lur, 1970): «*Euskaldunak* poemari buruzko iritzizak zeharo desberdin dira; batzurentzat euskal literaturaren obra nagusia da. Beste estre-mokoentzat, aldiz, Anuario de Eusko-Folkore'aren numero extra bat dirudi». Oso pareko dikotomia erakusten dute, egile bakarrarenak izanagatik, Joxe Azurmendik Orixeri buruz idatzi zituen bi liburuak: *Zer dugu Orixeren kontra?* (Arantzazu, 1976) eta *Zer dugu Orixeren alde?* (Arantzazu, 1977).

Euskaldunak-ek izandako harrera aztertu ondoren, azken ondo-riro gisa, ikuspegia zuzendu beharra dagoela dio Iztuetak: «Kritikaren desbideraketarik handiena —neurri batean poemaren argitalpen-ur-teak berak eragina—, zera izan da: gerraurreko egoera eta espiritu hartan idatziriko obra hura 1960ko gizarte-sentikortasun eta ikuspe-giaren arabera juzgatu izan dela. Kritikaria ez da ohartu, bitarte horre-tan, euskal gizarteak aldaketa handiak jasan dituela eta euskaltzaleen komunitatea, orain, orduan ez bezalako kezkek astintzen dutela. Tes-tuinguruaren erreferentzia galtzean datza okerra».

Dikotomiak jarraitzen du

Euskaldunak-i buruzko ikuspegi kontrajarriak agertu ziren obra-ren argitalpenaren 50. urteurrena zela-eta 2000ko urrian Donostian egin ziren jardunaldietan ere. «Orixek enkarguz idatzi zuen liburu hori eta enkargu horretan akats handi bat dago: ez da ikusi autore bat», esan zuen Koldo Izagirrek (BERRIA, 2000ko urriak 20). «Egilearen *ni* hori kanpoan geratu da». Ez zen Izagirrerekin ados agertu Patziku Perurena: «*Ni* hori gabe, ez dago *Euskaldunak* idazterik». *Euskaldu-nak*-ek «irudi poetiko moderno ugari» eskaintzen ditu, Perurenaren ustez.

Paulo Iztuetak *Euskaldunak* idatzi zen garaia testuinguruan irakurri behar dela ohartarazi badu, Koldo Izagirrek gerra osteko Orixe

aldarrikatu du XX. Mendeko Poesia Kaleretan hari eskainitako liburuan: «Exillora jo zuenean Orixek hirurogeita gehiago urte zituen eta obra zabal bat, heldutasunean zegoen idazlea zen. Uste izan zitekeenaz oso bestela ordea, ezin emankorragoa gertatuko zitzaion bere ingurunetik lekutze hori: agindu, aholku eta presatik libre, bere senak eskatzen ziona idatzi ahal izan zuen. Urruntzeak liberatu egin zuen idazlea, eta gutxiak uste zuten malgutasunean landu zuen obra berri bat: bere poesia gailena, nik uste. Poeta zurruna zirudiena hunkitua eta zirrargarri azalduko zaigu batean, ironiko zorrotza bestean, liriko minbera hurrengoan».

Askotan pentsatzen dut izan nahi dugunaren irudia ematen dugula¹

Azkoitiko Hitza

Aingeruaren angeluak poesia liburua plazaratu berri du Felipe Juaristik (Azkoitia, 1957). Poesia zein narrazioa landu izan ditu orain arte. Idazteko beste joera bat hartzen ari dela uste du, eta hori liburu honetan nabarmentzen dela ere bai. Pasa den Irailetik Euskadi Irrati-ko zuzendaria da.

Zergatik *Aingeruaren angeluak*?

Hitz jokoa delako. Aingerua eta angelua; gainera, euskaraz belarri-ondoko ematen du. Aingerua geratzen den tokia da angelu hori, izkina bat. Tokia. Aingerua, nolabait, denok barruan daukagun beste hori da, eta askotan ez gara konturatzen. Nik aingerua aipatzen dut, oso literarioa delako. Beti aingeru on eta ahaldunaren irudia izaten dugu, baina azkenean gure barruan gauza asko gertatzen direla erakusteko metafora bat da. Gure barruan pertsona asko daudela, onak eta txarrak. Denok nahi dugu zoriotsu izan, onak izan, baina hori ez dago gure esku, garen bezalakoak garelako, gure akats eta gure gauza onekin. Aingerua, berriz, ideala da. Ongiaren eta gaizkiaren gainetik egon daitezke, eta guk ez.

Gizakia askoz konplexuagoa da, eta bere baitan gauza txarrak eta gauza onak dauzka. Horregatik, askotan pentsatzen dut izan nahi dugunaren irudia ematen dugula, baina ez garenarena. Horregatik, gure baitan dauden pertsona horiei buruzko hausnarketa da, pixka bat.

(1) *Azkoitiko Hitza* (2011-07-08)

Zazpi urte pasa dira azkenengo poema liburua argitaratu zenuenetik. Berria ateratzeko garaia al zen?

Poesiak eta sortzeak bere prozesua daukate. Duela zazpi urte idatzi nuen *Begi-ikarak*, eta oso gustura gelditu nintzen liburuarekin. Hura amaitutakoan ez nuen beste liburu bat idazteko ezer, baina duela bi urteko gabonetan, idazten hasi nintzen, eta segidan bukatu nuen, 15 egunetan. Gero, udaberrian, aldaketa batzuk egin nizkion. Horregatik, askotan ez dakizu gauzak nola gertatzen diren. Begi-ikarak idazteko, adibidez, urte batzuk pasa nituen, poliki-poliki poemak landuz, garbituz? Horrek ez du esan nahi 15 eguneko inspirazioa izan nuenik. Inspirazioa badago, gertatzen dena da, ez dela hutsetik sortzen den zerbait. Urte hauetan guztietan buruan izan ditut gai batzuk, buruan bueltaka eta bueltaka, eta bat-batean atera egin dira.

Koldo Izagirrek honakoa dio XX. mendeko poesia kaierak antologian: «Inteligentziaren eta sentiberatasunaren arteko oreka zail horixe da Felipe Juaristiren obra». Oraingo honetan ere hori egiten saiatu al zara?

Nik esango nuke hemen bi bide daudela, eta orain arte egindakoaren aldean uste dut hemen finkatze lana badagoela. Poeta bakoitzak bere oinarrian traiektoria bera dauka, nahiz eta liburu ezberdinak egin. Esango nuke lehengo liburuetakoa Felipe Juaristi badagoela, baina bi bide irekitzen dira. Bata surrealismoa da. Liburu honetan badago joera surrealista, nabarmena, metaforak etabar. Orain arte gutxi landu izan dut hori. Nahiago nuelako kontzeptuak landu, eta ez irudiak.

Bestetik, mistikaren bidea ireki dela esango nuke. Ez zentzu erlijiosoan. Mistika, azken finean, norbera bere barruan sartu eta irten nahi ez duenean da. Bere barruko hortik, gero barruan sartu eta barrutik kanpora ateratzen den hori da.

Askatasunaren bideak biak diren arren, seguruenik surrealismoaren bidea hartuko dut, askoz askatasun handiagoa ematen duelako. Bata barnetik kanporakoa da, eta bestea kontzeptutik irudirakoa. Kontzeptua pentsamentua da.

**Kanpoko argialetxe batekin atera duzu liburua,
eta gaztelaniara itzulita.**

Lagun batek orain argialetxe bat sortu du, Malagan (Espainia). Aspalditik ezagutzen dut, eta liburu bat eskatu zidan. Hasieran, edozein liburu nahi zuen; orain arte argitaratutakoren bat gaztelaniara itzultzea, alegia. Baina esan nion hori ez zitzaidala oso formala iruditzen, artista batek beti zerbait eman behar duelako. Argitaratu gabeko liburu bat egingo niola esan nion, beraz. Berak lagundu zidan itzultzen, eta tonu anitzak ditu, neurri batean. Niretzako pozgarria da Malagako argialetxe batek liburu bat euskaraz eta gaztelaniaz argitaratzea. Edukitzeko liburu oso txukun eta oso polita da gainera. Azkenean, zera esaten duzu: «Poesia zertarako da» Bada, lagunentzako? Lagunen zirkulotik aurrera joaten baldin bada, hori irabazten duzu.

Gazte literaturan ere asko idatzitakoa zara.

Bi eremu ezberdin izango dira, ezta?

Ezberdinak dira, bai. Baina bietan dago hitzaren jolasa. Gazte literaturan gauza bera gertatzen da. Askotan pentsatu izan da haurrari liburu serioak eman behar zaizkiola, eta nik uste dut oker gabiltzala. Izan ere, serioa betikoa da, tristea. Jolasteko liburuak eman behar zaizkiola uste dut. Garai horretan, behintzat, bai; gero berak aukeratu du bidea. Neuk ere idatzi ditut beste joerako liburuak, baina orain uste dut disfrutatzeke idatzi behar direla. Azkenean, disfrutatzeke da. Norberak disfrutatu behar du idazten. Azken liburua idazten gozatu dut. Idazterakoan antzematen da hori, eta irakurtzen duenak ere hartzen du zure gozamenetik zerbait. Liburu bat hartzen baduzu, liburua kopromisoz edo gogo gabe idatzia dagoen ikusten da. Liburu bat gogoarekin eta pozik idatzita baldin badago, berriz, iristen da irakurlearengana.

Haurrak gu baino argiagoak dira; oso garbi daukat. Harek liburu bat hartu eta gozatu egin nahi dute. Hori ezin da alderatu helduentzako parametroekin.

Helduak liburu bat irakurritakoan, zera esaten du: «Jo, liburu hau txorakeria hutsa da, baina zenbat disfrutatu dudana». Beste iritzi bat, berriz, honakoa da: «Zenbat ikasi dudana liburu honekin». Nik helduen literaturan nahiago dut bigarrena; hau da, jendeari beste zerbait eman nahi diot. Baina gazte literaturan» Jendeak ez du irakurtzen.

Zaila da zer eman behar diozun jakitea. Pedagogia asko egiten da liburuetan, eta orain ez dakit hori egin behar den. Lehen hala neukan arren, orain ez daukat oso garbi. Hobe da liburu eder bat ematea gazte bati, eta gero berak ikusiko du zer egin. Nire ustez, ez da egokia balore batzuk edo besteak erakusten aritzea.

Telesforo Monzonen ohoretan

J. OSTOLAZA

Larraine

Zuberoako mendien artean, Orhiren magalean, Sakartea eta Bortxuren ingurumarian kokatzen da Larraineko herria. 217 bizizale ditu gaur egun, -XX. mende hasieran milatik gora zituenean-, baina nekazaritza eta oihangintzaren krisiak herria odolustera eraman du.

600 metrotik gora dagoen herri honek bere urteko ekitaldirik garrantzitsuena ospatuko du gaur: *Telesforo Monzon* pastoral. Bergaran 1904. urtean sortu zen euskal politikari eta kultur eragilearen bizitza eta borrokak erakutsiko dituzte larraindarrek pastoral edo traieriaren bitartez. 3 ordu baino gehiago iraunen duen herri antzerkiak 97 herriko aktore, 17 dantzari eta 14 musikari izango ditu taulagailuan, eta zazpi hilabetez egin lana erakutsiko dute.

Larraineko herriak duela 20 urte montatu zuen azken pastoral. Ordungo hartan Fernando Aire Xalbador, Urepeleko artzain eta bertsolaria izan zen pastoralaren gaia eta Roger Idiart zenak idatzi zuen. Gaur emango duten pastoral Jean Bordaxar Arrokiagako idazle eta musikariak idatzi du Monzonen bizitza ardatz izanik. Bordaxarrek Monzonen papera antzeztu zuen 1995ean, Arrokiagan eskaini zuten Agirre Presidentea pastoralean, Jean Louis Davantek idatzia. Ordudanik beti izan du Monzonen pertsonaia barnean iltzatua, eta pastoral bat idaztea otu zitzaion Bergarako politikaria ohoratzeko xedez.

Larraineko herriak duela 20 urte prestatu pastoralaren aurretik beste hiru eman zituen XX.mendean: *Hiru martirioak* izenekoa 1901ean, *Jeanne d'Arc* 1922an eta *Napoleon* 1953ean. Pastoralen izenburuak irakurri besterik ez dago jakiteko zer nolako gaietaz

atontzen ziren pastoralak joan den mende erditsura arte. Frantziako pertsonaia mitikoak edo eliza ingurukoak ziren pastoral egileen galak. Poliki-poliki tematika aldatuz joan da eta Euskal Herriko pertsonaia indartsuek hartu dute protagonismo nagusia: Etxahun koblakaria (1953), Matalaz (1955), Berreterretx (1958), Santxo Azkarra (1963), Ximena (1979), Iparragirre (1980), Agosti Xaho (1988), Harizpe (1991), Sabino Arana (1996), Etxahun Iruri (2001) edo Xahakoa (2010), besteak beste. Pastoral idazleen eragina nabarmena izan da aldaketa horretan eta azken hamarkadetako pastoral idazle nagusienak honakoak izan dira: Junes Casenavek, hamar pastoral idatzirik; Jean Louis Davantek sei; Pierre Paul Berzaitzek bost, eta gairontzekoek bat edo bi idatzi dituzte: Allande Agergarai, Jean Mixel Bedaxagar, Roger Idiart, Patrick Kehelle Kanpo, Niko Etxart edo Dominika Rekalte, besteak beste. *Telesforo Monzon* pastoralara Jean Pierre Rekalte oholtzaratu du eta sujet edo protagonista nagusia Dominique Urruty izanen da, Jean Louis Araburu aritu delarik kantariak treba-tzen. Orotara 12 kanta entzungo dira pastoralean, gehienak Monzonek idatzi zituenak: *Batasuna*, *Itziarren semea*, edo pastoralara irekiko duen *Nik euskarari bai*. Jean Bordaxar pastoralaren idazleak bost kanta ere moldatu ditu bereziki gaurko, eta Jean-Do Iriart herri-tarrak pastoralara bukatzeko kantatuko den abestia asmatu du.

Telesforo Monzon Ipar Euskal Herrian hil zen, Baionan, hain zuen ere, 1981ean, duela 30 urte. Espainiako Gerla Zibila piztu ondoren, erbesteko euskal gobernua izan zen Parisen. 1953. urtean Euzko Alderdi Jeltzaletik aldendu eta ezkerreko abertzaleengana hurbiltzen hasi zen, eta 1969. urtean euskal errefuxiatu politikoak sustengatzeko Anal Artea elkarte sortu zuen Donibane Lohizunen. Ipar Euskal Herria ederki ezagutzen zuen Monzonek, eta alde batetik bestera ibiltzen zen euskal kultur ekimenak akuilatzen: antzerkigintza eta kantagintza, batez ere. Berak zituen Pantxoa eta Peio kantuaren mundura erakarri eta bere kanten hitzak eskaini zizkien. Antzerki lanak ere idatzi zituen Iparraldeko taldeentzat, denak ere, mezu politiko azkarrarekin. Sebastian Ithurriague Larraineko alkatearen ustez *Monzon* pastoralari esker, larraindarrek duten identitate eta atxekimendu handia agerian geldituko da: "Ohorea da; harro gaude Monzonen pertsonaia erakutsiko dugulako, pertsona horrek ainitz egin zuelako Euskal Herriarengatik eta euskal lurraldeagatik".

Monzon pastoralara 15.30ean hasiko da eta 3.800 pertsonentza-

ko tokia prestatu dute Larrainen. Txartelak 13 eurotan salgai dira. Hurrengo larunbatean, hilaren 13an, berriro emango dute pastoralak Larrainen eta iraillean Bergaran eskainiko dute. Gaurko egitaraua goizeko 10.30ean hasiko da, pastoraleko arizaleekiko mezarekin. Ondoren karrika itzulia egingo da, bazkaria 12.30ean eta pastoralaren agerraldia 15.30ean izango da. Egun pasa osoa.

Auskalo gero 50eko hamarkadak ezarri zituzten lekuak. Pato Suduperen berriaz, 800 orrialde estu-mestu betetzeko liburu materiala eman dio, hau bitartean: I. Hekuntza eta ideologia eta beldak; II. Kazetortza eta saraketa; III. Antzerkia eta hamarkadaren eztabaidak. Hirurak ere ezinbestekoak ondorengo elorri zen 60ko hamarkada uertzeke.

"Egia esan, 50 urteen misterioak ez dago, baina ezagutzen ez dena misterioa izaten da; Hiri neuk ezan izan dut, gara hartan euskaraz ezer ez zegoela. Orain bistan gelditzen da, nik ez niela ezer ezagutzen, esan izan beharke nire-ia." Hona Joke Aurmendi 70 urteko gaztearen aitortzea 50eko hamarkadako euskarazko literatura (Pato Sudupe. *Unusque Vtrosque*, 2011) sailaren hitzetan. Eta esan: "Orain baina ere gazteak gogoratuak izan dira, baina gazteak aurretiko zaharrek, egarri dira, berrak izan dira gertatutako mugimendua eta joera berriak irakurri jarri dituztenak".

Pato Suduperen lan iragarri eta erreal sinergiaz honek haren tesia du orainiztat eko egiteak baina gertatzen diren, errealitate berrak samarra da. Tesia eta errealitateak ez dira berrak ezin idazten irakurtzeak eriteko aurkezpenak orainak baina behar bada, zorropoaren literatura aintzakozat hartu eta "aurreratzen egiten atera begiratuak kaltetik ez dabilen izate duten" irakurleentzat.

Mordorika dira Sudupek hiri bitartean zehar aipatzen dituen klaseak baina aurkezpenak berrak baina hamarkaden oinarri zentzuzkoak dituz, zentzuzkoak nik hurrengo hamarkada edo hurrengo aurreratuak dituzten 1965etik 1970era bitartean, eta euskarazko berriaz oraindik ere bizi diren.

Gazteon aurretik, zaharrak

Amatiño

Auskalo gero 50eko hamarkadak ezer eskaini ote zuen, baina Pako Suduperi behintzat 800 orrialde estu-mestu betetzeko besteko materiala eman dio, hiru liburukitan: I. Hizkuntza eta ideologia eztabaidak; II. Kazetaritza eta saiakera; III. Antzerkia eta hamarkadaren eztabaidak. Hirurak ere ezinbestekoak ondotik etorri zen 60ko hamarkada ulertzeko.

"Egia esan, 50. urteen misteriorik ez dago, baina ezagutzen ez dena misterioa izaten da. Nik neuk esan izan dut, garai hartan euskaraz ezer ez zegoela. Orain bistan gelditzen da, nik ez nuela ezer ezagutzen, esan izan beharko nukeela." Hona Joxe Azurmendi 70 urteko gaztearen aitortpena 50eko hamarkadako euskal literatura (*Pako Sudupe. Utriusque Vasconiae*, 2011) saiakeraren hitzaurrean. Eta ezarri: "Orain batez ere gazteok gogoratzen ditugu, baina gazteon aurretik 'zaharrak' egon dira, beraiek izan dira gerrosteko mugimendua eta joera berriak martxan jarri dituztenak".

Pako Suduperen *lan ikaragarri eta emaitz sinesgaitz* honek haren tesia du oinarritzat eta egileak berak aitortzen duenez, exhaustibo samarra da. Tesia eta exhaustiboa ez dira beti ere ezein idazlan irakurtzeari ekiteko aurkezpenik onenak baina, behar bada, aproposenak literatura aintzakotzat hartu eta "aurrera egiteko atzera begiratzeak kalterik ez dakarrela uste duten" irakurleentzat.

Mordoxka dira Sudupek hiru liburukiotan zehar alpatzen dituen idazleak baina aurkibideetan berrogeita hamabiren baten izenak zenbatu ditut, zeinetatik nik hogeita hamabi edo aurrez aurre ezagutu nituen 1965etik 1975era bitartean, eta euretarik sei behintzat oraindik ere bizi diren.

Joan doan garaia altxor eskerga da Pako Sodupe biltu digu-
na. Ez, segurutik, hasi eta buka irakurtzeko, baina bai, ordea, eskue-
ran gordetzeko, tarteka-marteka nondik heldu izateko. Sarreran apal
asko *debile principium melior fortuna sequatur* dioen arren, nekez
esango du inork hasiera ahula edo makala denik, alderantziz baizik.
Eta gainera, amaieran adierazi bezala, ezinbestekoa ondotik etorri
zen 60ko hamarkada ulertzen laguntzeko.

Zubi bat Drinaren gainean

Kritikak eta erreseinak

Zubi bat Drinaren gainean

KARLOS ZABALA

Ivo Andritx (Karlos Zabala). Elkarlanean, S.L. Argitaletxea, 2010. Literatura unibertsala, 151. ISBN: 978-84-9783-942-6. 504 orrialde. (Oharra: Armiarma-tik hartua)

Drina ibaia Bosnian dago. Erdi Aroan Turkiar Inperioko Bisir Handiak Drina ibai horretan Vixegrad aldean zubi bat eraikitzeko agindua eman zuen, eta handik I. Gerrate Mundialaren hasierara arte etnia eta erlijio desberdinetako vixegradarrek izandako bizipenen kronika da *Zubi bat Drinaren gainean*.

Nobela honen egilea Ivo Andritx da eta Karlos Zabalak euskaratu du. Irakurri ondoren, batek erraz ulertuko du zergatik Andritxi Nobel Saria eman zioten eta zergatik eskaini dioten Karlos Zabalari lan honen ardura.

Liburu bat irakurtzeko ohizko arrazoietatik aparte, liburu honek, nire ustez, berezi egiten duten bi pizgarri dauzka:

Mahaigaineratzen duen eztabaida ideologikoa

Zubi bat Drinaren gainean, ez da gertaera historiko militarren zerrenda nobelatua. Giza alurriaz eta gizakiaren izaeraz dihardu, eguneroko bizitzaz. Nobelan, garai desberdinetan eta egoera politiko desberdinetan bizitzea suertatzen zaien sinesmen, kultur eta ohitura ezberdinetako turkiar, bosniar, serbiar, judu, ijitu, hungariar, austriarrak agertzen zaizkigu. Lurra noren esku dagoen ez da kontua, denak lur horretakoak baitira. Euren atxekipen etnikoa edo erlijiosoa baino garrantzitsuagoa da besteekiko harremanak, maitasuna, zoriontasuna, giza miseriak, gerra edo heriotza nola bizi duten. Andritxek Glasinganinen ahotan garbi adierazten digu, nazionalismo ukatzaileak

giza miseria eta pertsonen harrokeria ideologiaz mozorrotu besterik egiten ez duela. Egileak behin baino gehiagotan sentiarazten galtu alderrai dabilen juduaren lekuan, biktimaren lekuan hain zuzen, etniaz edo erlijioz aldatzen joango dena, borreroaren arabera. Bereziki gogorak dira paldoango sarketaren deskribapena eta ama kristauen minarena odol zergaren ordainerako karabanen atzean.

Andritxek nobela idatzi zuenetik ia 70 urte pasa dira eta egun Bosnian eztabalda hori ez dute gainditu eta munduko beste leku askotan ere ez. Ezta hemen ere.

Euskaraz goi mailako testu bat irakurtzea eta esperientzia atsegina bateragarriak direla ahazteko bidean dauden irakurleentzat, iritzi aldatzeko aukera bat.

Ez dugu baloratzen itzultzaileen lana: Askotan, hiru edo lau hizkuntza menperatu behar dituzte esaldi baten benetako esanahia ezagutzeko, egileak esaldi horretan iradoki nahi zuena ulertzeko, eta hori, estilo eta doinu originala mantenduz eta nobelaren tonu orokorrekiko gorabehera gehiegi gabe. Irakurleari, adibidez, pope ortodoxo baten hitzak irakurtzean, Alkain burura baletorkio, akabo. Zabala inondik ere ez da errazkerian erori, bai aukeraketa lexikoaz, bai joskeraz oso itzulpen orekatua lortu du; testu landua, neurrian esigintea eta aberatsa da. Baina, bestalde, eta honi nik pertsonalki oraindik balio handiagoa ematen diot, bertako zenbait abangoardistak dabilen eta "Exorzista" filmaren protagonista ahoskatzera ere ausartuko ez litzatekeen berbasalda ulertezin eta pedantearen arrasto txikiena ere ez dago itzulpen honetan: nobela hau ipuin bat bezala irakurtzen da. Oso irakurketa eta isuri atseginak ditu.

Honela, Karlos Zabalari esker, euskaldunok ere, gure hitzekin eta atseginez, Andritxen zubiaren esanahia ulertzeko aukera daukagu.

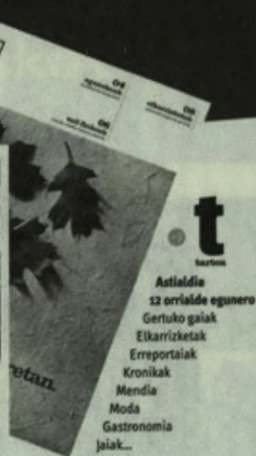
Bizi garen leku eta garairako, ezin aproposagoa.

Bi egunkari bakar batean

berria

Informazioa

Informazio landu eta argigarria, diseinu berritzaile batekin emana

...eta gainera

● **Mantangorri:**
Larunbatetan
16 orrialdeko gehigarri koloretsua
haur eta gaztekoentzat

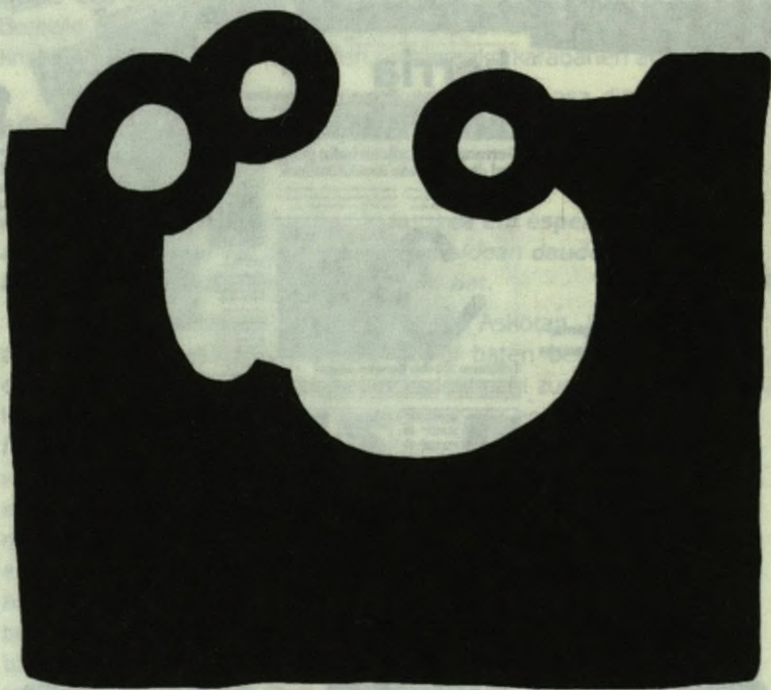

● **Igandea:**
Asteko albisteak
patxadaz aztertzeko aukera.

● **Internet:**
Edizio jarraitua,
webgune tematikoak
eta eztabaidaguneak

● Euskaldunok behar dugun **berria**

SAN SEBASTIAN

DONOSTIA 2016

Museo bat baino askoz ere gehiago!

ETORTZEN BAZARA
EZ DUZU ALDE EGIN
NAHI IZANGO!

ZIENTZIAREN KUTXAGUNEA
KUTXAESPACIO DE LA CIENCIA

Zatoz Zientziaren
kutxaGunera

- * Museoa handitu dugu, GAIA: Energia eta Natura atal berriekin. **BERRIA**
- * 170 esperimentu interaktibo baino gehiago.
- * Planetarium Digitala.
- * Planetarium Txikia.
- * Simulagailua: Errusiar Mendia.
- * Animazio ekintzak eta tailerrak, adin guztiakako jendeari zuzenduta.
- * Bestelako zerbitzuak: aparkalekua, kafetegia, denda, pic-nic gunea, ingurune aparta.

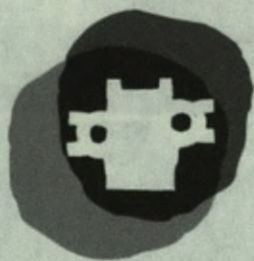
Zientziaren kutxaGunea
Mikeletegi Pasealekua, 43-45 – 20009 Donostia
Tlf: 943 012 478. www.miramón.org
kutxaespacio@kutxagunea.org

parte de ti

social

kutxa

gizarte
kutxa

gizarte
kutxa

gizarte
kutxa

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea. Gipuzkoako Saila
3.263 Postakubxatila - DONOSTIA